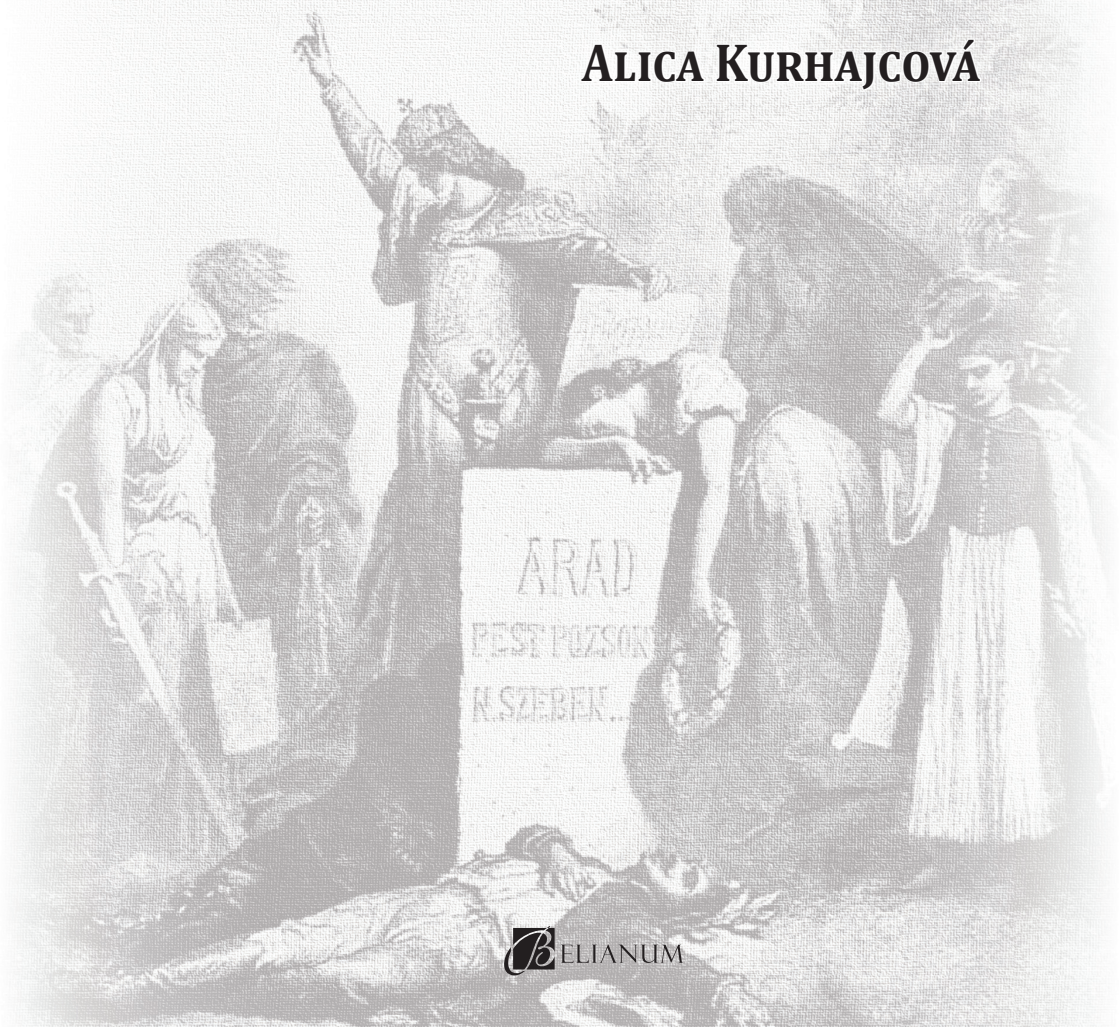

VEREJNÉ OSLAVY A HISTORICKÁ PAMÄŤ V UHORSKU (1867 – 1914)

ALICA KURHAJCOVÁ

BELIANUM

*Na príklade Banskej Bystrice, Zvolena,
Lučenca a Rimavskej Soboty*

© Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Recenzenti

PhDr. Elena Mannová, CSc., Historický ústav SAV v Bratislave
prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD., Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja
Bela v Banskej Bystrici

Jazyková korektúra

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.
Mgr. Martin Brtko, PhD.

Vydalo

Belianum . Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Monografia je výsledkom riešenia projektu VEGA č. 1/0352/14
Prejavy manifestácie slovenskej a maďarskej identity v mestách severného Slovenska
v 19. a na začiatku 20. storočia.

Návrh obálky: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Použitá kresba Mihálya Zichyho zachytávajúca alegóriu pamätného dňa 6. októbra
(*Vasárnapi Ujság*, 1899, č. 41)

Banská Bystrica 2015

ISBN 978-80-557-1062-4

*Venujem rodičom
za ich lásku a starostlivosť*

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD.....	6
PAMÄŤ – VEREJNÝ PRIESTOR – OSLAVY.....	15
<i>Historická pamäť a uhorská národnostná politika (1867 – 1914).....</i>	<i>15</i>
<i>Fenomén mesta a verejného priestoru</i>	<i>18</i>
<i>Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec a Rimavská Sobota v období dualizmu.....</i>	<i>21</i>
<i>Verejný priestor ako realita</i>	<i>21</i>
<i>Verejný priestor ako idea.....</i>	<i>24</i>
<i>Oslavy ako nástroje a miesta pamäti.....</i>	<i>27</i>
DYNASTICKÉ SLÁVNOSTI	30
FRANTIŠEK JOZEF – „SYMBOL INTEGRITY MONARCHIE“	31
<i>Oslavy korunovačných výročí.....</i>	<i>32</i>
<i>Oslavy okrúhlych narodenín Františka Jozefa</i>	<i>39</i>
<i>Kult kráľa alebo manifestovanie národnej identity?.....</i>	<i>45</i>
ALŽBETA – „SYMBOL ZMIERENIA A PATRÓNKA VLASTI“	50
<i>Smútok za stratou „anjela strážneho“ (1898).....</i>	<i>53</i>
<i>Alžbetine spomienkové slávnosti.....</i>	<i>58</i>
<i>Alžbetin posmrtný kult.....</i>	<i>60</i>
UHORSKÉ ŠTÁTNE SVIATKY A MAĎARSKÉ NÁRODNÉ OSLAVY	63
TRADÍCIA SVIATKU SV. ŠTEFANA	63
<i>Oslavy „neoficiálneho“ sviatku</i>	<i>65</i>
<i>Oslavy „oficiálneho“ sviatku a ich nacionalizácia</i>	<i>68</i>
<i>Svätoštefanský kult – kult kráľa alebo svätca?</i>	<i>73</i>
TRADÍCIA MERUÔSMEHO ROKU.....	75
<i>Peripetie vývoja tradície roku 1848</i>	<i>75</i>
<i>Oslavy 15. marca – dňa „začiatku revolúcie a boja za slobodu“</i>	<i>78</i>
<i>Oslavy 15. marca: hodnoty, emócie, postoje.....</i>	<i>86</i>
<i>Oslavy 11. apríla – „oficiálny sviatok uhorskej ústavy“</i>	<i>91</i>
<i>Rozdvojená pamäť na meruôsmy rok.....</i>	<i>94</i>
PAMIATKA TRINÁSTICH ARADSKÝCH MUČENÍKOV.....	98
<i>Rozpomínanie sa na aradských mučeníkov po vyrovaní.....</i>	<i>101</i>
<i>Oslavy po odhalení pamätníka v Arade (1890).....</i>	<i>102</i>
<i>Pripomínanie si mučeníkov po okrúhlom jubileu (1899).....</i>	<i>105</i>
<i>Kult aradských mučeníkov – krvavá odplata či národný smútok?</i>	<i>107</i>

JUBILEJNÉ OSLAVY „VELIKÁNOV NÁRODA“	111
LAJOS KOSSUTH – „GÉNIUS NÁRODA“	111
<i>Oslava 90. výročia narodenia Kossutha (1892)</i>	114
<i>Smútok za „génom národa“ (1894)</i>	117
<i>Oslavy Kossuthovej storočnice (1902)</i>	120
<i>Kossuthov kult</i>	122
FRANTIŠEK II. RÁKOCI – „BOJOVNÍK ZA SLOBODU“	126
<i>Oslavy 200. výročia boja „pro libertate“ (1903)</i>	128
<i>„Návrat“ kuruckých bojovníkov do vlasti (1906)</i>	131
<i>Rákociho kult</i>	134
PETŐFI, JÓKAI, VÖRÖSMARTY – „LITERÁTI A REVOLUCIONÁRI“	137
<i>Spomienka na 50. výročie Petőfiho smrti (1899)</i>	139
<i>Jókaiho 50. spisovateľské jubileum (1894)</i>	142
<i>Storočnica Vörösmartyho narodenia (1900)</i>	145
<i>Kult romantických literátov či revolucionárov?</i>	147
SZÉCHENYI, DEÁK – „UMIERNENÍ ŠTÁTNICI“	150
<i>Oslavy storočnice „najväčšieho Maďara“ (1891)</i>	151
<i>Oslavy storočnice „mudrca vlasti“ (1903)</i>	152
<i>Széchenyiho a Deákov kult</i>	154
MILENÁRNE OSLAVY (1896)	157
<i>Milenárna výstava v Budapešti</i>	159
<i>Miestne milenárne slávnosti</i>	163
<i>Milenárne školské slávnosti a slávnostné bohoslužby</i>	164
<i>Oficiálna a neoficiálna časť milenárnych osláv</i>	169
<i>Miesta pamäti uhorského milénia</i>	172
<i>Rozdvojená pamäť milenárnych osláv</i>	175
ZÁVER	179
RESUMÉ	185
AUTORSKÁ POZNÁMKA	186
PRAMENE A LITERATÚRA.....	187
OBRAZOVÁ PRÍLOHA.....	199
MENNÝ REGISTER.....	219

ÚVOD

SÚČASNÝ STAV BĀDANIA A TEORETICKÉ VYMEDZENIE SKÚMANEJ TĚMY

*„Kým práca neraz roztrúsi ľudí do úradov, dielní a na orné polia,
oslava zozbiera tých, ktorí k sebe patria.“¹*

Kalendárny rok sa tak ako v súčasnosti aj v minulosti delil na dni všedné, pracovné a dni sviatočné. Sviatočný čas vyplňali oslavy a slávnosti, ktoré, ak sledujeme ich súčasný výskum na poli spoločenských vied, predstavovali mnohovrstvový kultúrny fenomén. V ich rámci sa totiž hromadilo niekoľko úrovní významov, pretože zriedkakedy zostávali ich usporiadatelia len pri zámere niekoho alebo niečo osláviť. Slávnosť mohla v myšliach ľudí asociovať útek od každodenných povinností, oddych a uvoľnenie, spontánnu zábavu či súkromné posedenie s rodinou a stretnutie s priateľmi. Ak však jej inscenácia prekročila hranice súkromnej sféry a sústredila sa na vyššie, politické ciele a záujmy vládnucej elity či širšieho, neraz vplyvného národného spoločenstva, k primárnemu významu osláv pribudli ďalšie funkcie. Oslavy kopírovali aktuálny politický kurz a ideologické trendy doby, utvárali a upevňovali kolektívnu pamäť a identitu tak zaangažovaných jednotlivcov a skupín, ako aj mimo stojacich pozorovateľov, odrážali ambície vládnučích tried a v prenesenom zmysle vytvárali priestor na symbolický „boj“ konkurujúcich si národných (či iných) identít.

Menované tendencie vystúpili do popredia v Európe a teda aj v habsburskej monarchii v 19. storočí, paralelne s formovaním moderných národov, s utváraním základov občianskej spoločnosti a s rozmachom masovej komunikácie, masových ideológií a médií. Keďže ideoví vodcovia moderného nacionalizmu proklamovali identitu založenú na príslušnosti k národu, začali sa popri dovtedajších cirkevných, dynastických a lokálnych slávnostiach objavovať oslavy sviatkov, výročných a pamätných dní s výrazne politickým a národným charakterom. V čase, keď bolo národné povedomie záležitosťou užších kruhov verejne aktívnych osôb a vzdelancov, relevancia národnopolitických osláv sa prejavila – okrem iného – práve v procese konštruovania národnej identity. Rituály a symboly, z ktorých boli vyskladané, dokázali oslovené obecnosť emocionálne nadchnúť a vyvolaním pocitu spolupatričnosti ho patrične zmobilizovať a integrovať do skupiny „my“. Na druhej strane mohli oslavy nechať ľudí ľahostajnými alebo vyvolať odmietavý postoj „tých druhých“, ktorí sa z rôznych dôvodov nestotožňovali s ich

¹ Z predslovu Ferenc Ripku k práci o histórii sviatku sv. Štefana: GÁBOR, Gyula: *A szent István-napi ünneptörténete*. Budapest : Franklin Társulat, 1928.

propagovanými ideami a hodnotami. V jednom i druhom prípade sa prejavila mobilizačná, integračná alebo identitotvorná funkcia osláv, čo predurčila skutočnosť, že „vystupovali“ ako nositelia kolektívnej pamäti (kultúrnej, historickej, národnej a i.).

Predkladaná vedecká monografia sústreďuje pozornosť na verejnú politicky motivované a národ prezentujúce oslavy v Uhorsku, zachytáva, precizuje a konfrontuje ich koncepcnú i rituálno-symbolickú stránku vo verejnom priestore štyroch miest – Banskej Bystrice, Zvolena, Lučenca a Rimavskej Soboty,

s cieľom poukázať, ako sa nimi formovala historická pamäť a identita obyvateľov týchto miest po rakúsko-uhorskom vyrovnaní až do vypuknutia prvej svetovej vojny. Záujem o problematiku osláv ako nositeľov kolektívnej pamäti, prostredníctvom ktorých sa konštruovala a potvrdzovala identita skupiny, vzrástol v zahraničnej historiografii v 60. rokoch, najmä však v 80. rokoch 20. storočia a pretrváva aj v súčasnosti. Výskum tohto fenoménu podnietilo priklonenie sa histórie k sociálnej a kultúrnej antropológii a nadviazanie užšej spolupráce s ďalšími disciplínami, či už s etnológiou, urbánnou antropológiou, kultúrnou geografiou, dejinami umenia, literárnou vedou alebo so sociálnou psychológiou. Interdisciplinárna komunikácia vytvorila priestor na vypožičanie si metód, teórií či definícií pojmov (napr. pojmu identity, verejného priestoru, kultúry, oslavy, rituálu, symbolu a pod.) a ich použitie či interpretovanie v intenciách historického odboru. Spomínaný obrat histórie k antropológii mal za následok posilnenie postavenia kultúrnych dejín a ich kľúčových konceptov – identity a pamäti. Pochopiť ich vzájomné prepojenie a fungovanie umožnili nové koncepcie vo výskume kolektívnych identít, ktoré charakterizoval posun od esencializmu smerom k sociálnemu konštruktivismu. V súvislosti s výskumom formovania národnej identity odklon od identity ako nemennej a odvekej entity smerom k uplatneniu konštruktivistického, čiže dynamického, procesuálneho a kontextuálneho prístupu zachytili a rozvíjali vo svojich prácach americkí a západoeurópski teoretici nacionalizmu (napr. Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson, Roger Brubaker). Popri nich sa iná skupina vedcov priklonila k etnosymbolickej koncepcii (J. Armstrong, Anthony D. Smith), ktorá pri interpretácii fenoménu formovania národnej identity zohľadnila etnické pozadie, kultúrnu podmienenosť, sociálnu komunikáciu, symboly a pod.²

Koncept pamäti a kultúru spomínania rozpracovali sociologické a kultúrnohistorické práce odborníkov z frankofónneho (M. Halbwachs, P. Nora, J. Le Goff)³ a začiatkom 90. rokov aj z nemeckého (J. Assmann, A.

² Bližšie sa ich teóriám venuje publikácia: VÖRÖS, László: *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus-Pisa University Press, 2010, s. 5.

³ HALBWACHS, Maurice: *Kolektívni paměť*. Praha : Slon, 2009; NORA, Pierre: *Zwischen Geschichte und Gedächtnis: Die Gedächtnisorte*. In: *Ders., Zwischen Geschichte und Gedächtnis (Kleine kulturwissenschaftliche Bibliothek, Bd. 16)*. Berlin, 1990, s. 11-33; GOFF, Le Jaques: *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.

Assmannová)⁴ a anglofónneho prostredia (P. Burke).⁵ K stále aktuálnym a frekventovaným teoretickým rámcem a pojmom, na ktoré sa pravidelne odvolávajú súčasné spoločenskovedné disciplíny, patrí kolektívna pamäť M. Halbwachsa (koncept z roku 1925), miesta pamäti (*lieux de mémoire*) P. Noru, Assmanovo dvojité fungovanie kolektívnej pamäti (kultúrna a komunikatívna pamäť) či význam spomínania pri konštruovaní identity priblížený Aleidou Assmanovou. Ich názory o úzkej prepojenosti pamäti a identity, rekonštruovaní spomienok v sociálnych rámcoch či o rozpamätávaní sa pomocou primeraných médií (napr. slávnosťami, rituálmi, symbolmi, pomníkmi) umožnili historikom odкрыť kultúrno-symbolický rozmer už tradičných výkladov dejín – akýsi druhý život osoby, udalosti či fenoménu. Napríklad upevňovanie francúzskej národnej identity za pomoci osláv a národnej symboliky demonštrovali práce zo 70. a 80. rokov 20. storočia, okrem prác P. Noru aj dielo M. Ozoufovej o revolučných sviatkoch.⁶ V nemeckom prostredí sa kolektívne publikácie o kultúre festivaly začali objavovať koncom 80. rokov (W. Burkert, P. Hugger, E. Lichtenbahn, D. Duding, P. Münch, M. Hettling, P. Nolte, M. Maurer).⁷ Na stredoEurópsky región uplatnili koncept pamäti a osláv ako jednu z foriem symbolického obsadenia verejného priestoru historici a kunsthistorici z Rakúska (E. Bruckmüller, H. Stekl, E. Brix, M. Csáky),⁸ z Česka (J. Pokorný, J. Rak, J. Randák, M. Hlavačka, K. Šima)⁹ aj z Maďarska (K. Sinkóová, G. Gyarmati, G. Gyáni, A. Gerő).¹⁰

Na Slovensku sa výskum pamäti ako kultúrnoantropologického, resp. kultúrnohistorického fenoménu mierne oneskoril. V historiografii sa etabloval

⁴ ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Pismo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001; ASSMANN, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München : C. H. Beck, 1999.

⁵ BURKE, Peter: *Historie jako sociální paměť*. In: *Variety kulturních dějin*. Praha, 2006, s. 50-67.

⁶ OZOUF, Mona: *Revoluční svátky 1789 – 1799*. Brno : CDK, 2006.

⁷ BURKERT Walter – HUGGER, Paul – LICHTENBAHN, Ernst (eds.): *Stadt und Fest: Zu Geschichte und Gegenwart europäischer Festkultur*. Zürich : Universität Zürich. Philosophische Fakultät I, 1987; DÜDING, Dieter – FRIEDERMANN, Peter – MÜNCH, Paul (eds.): *Öffentliche Festkultur: Politische Feste in Deutschland von der Aufklärung bis zum ersten Weltkrieg*. Hamburg : Rowohlt Taschenbuchverlag, 1988; HETTLING, Manfred – NOLTE Paul (eds.): *Bürgerliche Feste: Symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1993; MAURER, Michael: *Das Fest: Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln, Weimar, Wien : Böhlau, 2004.

⁸ BRUCKMÜLLER, Ernst: *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*. Wien, Köln, Graz : Böhlau Verlag, 1996; BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.): *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 1997; CSÁKY, Moritz: *Geschichte und kulturelles Gedächtnis zur Problematik einer Geschichte Zentraleuropas*. In: MOLNÁR, Miklós (ed.). *Socialisme, cultures, histoire: itinéraires et représentations*. Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New York, Paris, Wien : Peter Lang, 1999, s. 291-314.

⁹ K etablovaníu sa konceptu pamäti a miest pamäti v českej historiografii pozri: OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí*. In: *Dějiny – Theorie – Kritika*, roč. 9, 2012, č. 2, s. 262-277.

¹⁰ SINKÓ, Katalin: *Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn (1850 – 1991)*. In: BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.). *Der Kampf um das Gedächtnis : öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien - Köln - Weimar : Böhlau, 1997, s. 251-271; GYARMATI György: *Március hatalma a hatalom márciusa: Fejezetek március 15. ünnepésének történetéből*. Budapest : Paginarum, 1998; GYÁNI, Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest : Napvilág, 2000; GERŐ, András: *Képzelt történelem: Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX.-XX. századi történetéből*. Budapest : PolgArt, 2004.

v dvoch hlavných etapách: nenápadne v druhej polovici 90. rokov a výrazne v prvom decéniu 21. storočia (a tento proces pokračuje dodnes).¹¹ Pre historikov, ktorí sa ešte len oboznamovali so západoeurópskymi koncepciami a potrebovali sa zorientovať v problematike kolektívnej, resp. sociálnej pamäti, sa podnetnými stali na teóriu orientované sociálno-psychologické a sociologicko-historické práce slovenských odborníkov (V. Bačovej, Z. Kusej).¹² Vymedzili definíciu a formy sociálnej a v rámci nej historickej pamäti, objasnili vzťah pamäti k identite na konštruktivistickom a procesuálnom princípe, naznačili rozdiely medzi historickou vedou a historickou pamäťou, ako aj komponenty utvárajúce a fixujúce jej obsah. K ďalšiemu sproblematizovaniu týchto otázok prispel v roku 2005 interdisciplinárne koncipovaný zborník *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*.¹³ Vďaka slovensko-rakúskemu odbornému dialógu vznikli kolektívne monografie, v ktorých nachádzame pamäťové štúdie slovenských historikov, etnológov aj filozofov (Eleny Mannovej, Lubomíra Liptáka, Gabriely Kiliánovej, Tibora Pichlera a i.).¹⁴ Nové kvality, ktoré sa do historiografie dostávali s výskumom identifikácií, lojalít a pamäti – čím máme na mysli inovatívny prístup k spoznávaní každodenného života ľudí, ich správania, mentality, postojov, emócií a reakcií na spoločenské zmeny – reflektovala aj časť etnológov a folkloristov (E. Krekovičová, H. Hlôšková),¹⁵ orientovaná na kultúrnu (sociálnu) a urbánnu antropológiu. Z užšej spolupráce českých, poľských a slovenských urbánnych etnológov vznikli zborníky, ktorých obsah umožňuje na príklade konkrétnych lokalít pochopiť reálnu i symbolickú rovinu verejného priestoru a vzťah obyvateľov k mestským štruktúram.¹⁶ Vzhľadom na skúmané mestá sú pre túto prácu zvlášť inšpiratívne príspevky etnologičiek A. Bitušikovej, J. Darulovej a K. Košťalovej, ako aj ich ďalšie štúdie či monografie o formovaní

¹¹ O výskume historickej pamäti na Slovensku: KURHAJCOVÁ, Alice: Historical memory research in Slovakia. In: *Acta Poloniae Historica : memory Studies in Central Europe*, č. 106, 2012, s. 77-98.

¹² BAČOVÁ, Viera (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1996; BAČOVÁ, Viera – KUSÁ, Zuzana (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997.

¹³ MARUŠIAK, Juraj – FERENCOVÁ, Michaela (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (zborník zo seminára)*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA SAV, 2005.

¹⁴ CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999; KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (eds.): *Historik v čase a priestore: Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, 2000; MANNOVÁ, Elena – STEKL, Hannes (eds.): *Heroen, Mythen, Identitäten: Die Slowakei und Österreich im Vergleich*. Wien : WUV, 2003.

¹⁵ KREKOVIČOVÁ, Eva: *Medzi toleranciou a bariérami: Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*. Bratislava : AEP, 1999; HLÔŠKOVÁ, Hana: *Individuálna a kolektívna historická pamäť (z hľadiska folkloristiky)*. In: BUDIL, Ivo – HORÁKOVÁ, Zoja (eds.): *Antropologické symposium III. zborník*. Plzeň : 2004, s. 86-92.

¹⁶ SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Město - identita - paměť*. Bratislava : Zing Print, 2007; SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Evropské město. Identita, symbol, mýtus*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, 2010.

lokálnej identity a funkčnom využití verejných priestranstiev B. Bystrice a Zvolena.¹⁷

Za vrcholné dielo slovenských vedcov v tejto oblasti možno označiť rozsiahlu monografiu o rôznych formách kolektívnej identity *My a tí druhí v modernej spoločnosti* s podtitulom *Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*, a to hlavne pre jej multidisciplinárny rozmer a široký tematický záber.¹⁸ V súvislosti s konceptom pamäti sa v monografii uplatňuje dvojaké východisko – „*pamäť ako obsah*“ (spoločná reprezentácia minulosti) a „*pamäť ako proces*“ (spomínanie a zabúdanie cez médiá pamäti). K prehĺbeniu témy poznania, funkcií a premien pamäti, ako aj s ňou súvisiacich mechanizmov viedol spoločný projekt francúzskych, českých, rakúskych a slovenských historikov *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*.¹⁹ Napokon na jej premenlivý a procesuálny charakter poukázali aj dve novšie publikácie: jedna zameraná na tradíciu revolúcie 1848/49 v rôznych médiách spomínania a zabúdania,²⁰ druhá prezentujúca podoby a význam festivítnej kultúry na území Slovenska v kontexte meniacich sa štátnych zriadení od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia.²¹ Mozaiku uvedených reprezentatívnych diel na poli slovenskej historiografie dopĺňajú individuálne práce o štátnych sviatkoch a národných oslavách, pamätných miestach, národných, ale aj inonárodných kultoch a tradíciách (napr. S. Mihálikovej, M. Ferencovej, G. Kiliánovej, D. Kodajovej, D. Škvarnu, M. Michelu, P. Macha a i.).²² Uvedený prehľad domácich, ako aj zahraničných historických,

¹⁷ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Stabilität und Veränderung der Funktionen des Hauptplatzes im Licht der historischen Entwicklung. In: BEŇUŠKOVÁ, Zuzana – SALNER, Peter (eds.). *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1995, s. 113-123; DARULOVÁ, Jolana (ed.): *Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, 1999; DARULOVÁ, Jolana: *Mesto – priestor etnologických výskumov. Na príklade Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2002, s. 137; KOŠTIALOVÁ, Katarína: Pamäť malého mesta prostredníctvom socioprofesijnej skupiny. Na príklade Zvolena a socioprofesijnej skupiny železničiarov. In: FERENCOVÁ, Michaela – NOSKOVÁ, Jana a kol.: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století*. Brno : Etnologický ústav AV ČR – Statutární město Brno - Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2009, s. 97-120.

¹⁸ KILIANOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA SAV, 2009.

¹⁹ HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011.

²⁰ MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012.

²¹ KUŠNÍRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *"Vydjeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet" : integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma, 2012.

²² MIHÁLIKOVÁ, Silvia: Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 339-354; FERENCOVÁ, Michaela: Spomienkové slávnosti: Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy? In: *Slovenský národopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 19-36; KILIÁNOVÁ, Gabriela: *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévěny ako pamätné miesto*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2005; KODAJOVÁ, Daniela: Národné oslavy - manifestácia slovacity. In: *Studia Academica Slovaca*, 40, 2011, s. 165-180; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy storočnice Jána Kollára v roku 1893. In: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.). *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. Slovanské štúdie*. Zvláštne číslo 4, 2006, s. 95-109; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavovanie Karola Kuzmányho a Štefana Moysesu. Modelovanie obrazu národného hrdinu prostredníctvom osláv. In: *Studia Academica Slovaca*, 41, 2012, s. 313-326; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy Ľudovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov. In:

kultúrnohistorických, etnologických a sociologických prác (hoci ide len o úzky výber z existujúcej odbornej literatúry na tému historickej pamäti národa a osláv) predstavuje východiskovú metodologicko-poznávaciú bázu tohto diela.

V „dlhom“ 19. storočí verejné oslavy ako nástroje sebaaprezentácie umožňovali identifikovať národné kolektívy, ktoré sa v tej dobe formovali a za priaznivých okolností aj zmocňovali verejného priestoru. Z viacerých vrstiev kolektívnych identít sa zameriavame na národnú, v tej dobe dominantnú identitu (miestami prelínajúcu sa aj s konfesijnou), keďže v práci skúmaná sviatočná kultúra v Uhorsku odrážala v období dualizmu ideologické konštrukty maďarského nacionalizmu (uhorsko-maďarskú štátnu ideu), otázku nemaďarských národov Uhorska, diferenciáciu uhorsko-maďarskej politickej kultúry, ale aj znaky modernizácie spojené s nacionalizáciou verejného života. Vzhľadom na dobovú hierarchiu politickej moci a riešenie národnostnej otázky uhorskými vládami sa verejne usporiadanými národno-politickými oslavami popri oficiálnej uhorskej pamäti prezentovala výlučne historická pamäť Maďarov – maďarský národný príbeh, maďarské symboly, idey a tým aj ich superiorita v hraniciach uhorského štátu. Vzhľadom na geografickú polohu a etnicitu analyzovaných miest, z ktorých Banská Bystrica a Zvolen ležali v dominantne „slovenskej“ Zvolenskej župe a zvyšné mestá v zmiešaných slovensko-maďarských (Lučenec) či skôr maďarských regiónoch (Rimavská Sobota), je zaujímavé sledovať, či pamäť prevážila v ich priestoroch. Uchovávali, formovali a vyvolávali sa oslavami oficiálne štátne (dynastické, uhorské), etnicko-národné (maďarské, slovenské, prípadne nemecké) alebo skôr lokálne reminiscencie?

Z hľadiska spôsobu slávania sa u nemeckých historikov a teoretikov stretávame s rozlišovaním pojmov *Feier* a *Fest* (oba prekladané do slovenčiny ako oslava aj slávnosť). Prvý z nich charakterizuje organizovanosť, plánovanie a vážnosť podujatia, druhý spontánnosť, ľubovôľu a voľnosť v pohyboch, vyjadrenú v tancoch a hudbou. K inštitucionalizácii oslavy ako hodnotovoračionálneho konania na jednej strane (*Feier*) a slávnosti ako emocionálno-afektívneho správania na strane druhej (*Fest*)²³ často nedochádzalo osobitne, skôr sa obe formy dopĺňali. Hoci oslava predstavuje zvláštnu formu slávnosti,²⁴ v slovenčine nie je táto dvojica pojmov významovo jasne rozlíšená.

MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo a doba verzus historická pamäť*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 182-205; ŠKVARNA, Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: HÚ SAV vo vydavateľstve Typoset Print, 2013; MICHELA, Miroslav: Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období. In: HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Pamäť miest, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 218-242; MACHO, Peter: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : HÚ SAV, 2011.

²³ MAURER, Michael: Feste und Feiern als historischer Forschungsgegenstand. In: *Historische Zeitschrift* 253, 1991, s. 103.

²⁴ MANNOVÁ, Elena: Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *„Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode*

Preto uvedené dva pojmy používame ako synonymá, s výnimkou ustálených slovných spojení v rámci typológií osláv.²⁵ Oslavy v tejto publikácii sa spájajú s prívlastkami ako verejné, svetské, cirkevno-národné, národ prezentujúce či politicky a spoločensky motivované. V závislosti od ich obsahu (napr. lojalita voči panovníkovi, idea štátu, národa, vlastenectva), formy slávenia (oficiálna, neoficiálna), prístupnosti (verejná, otvorená či exkluzívna, uzavretá) a periodicity (každoročné, okrúhle, jednorazové) práca v rámci uhorskej festivitej kultúry vymedzuje štyri typy osláv:²⁶ 1) každoročné dynastické slávnosti s dosahom na celú monarchiu, 2) každoročné oslavy uhorských štátnych sviatkov a pamätných dní, 3) jubilejné oslavy (okrúhle výročia štátnikov, bojovníkov za vlasť, básnikov), 4) milénarne oslavy v Uhorsku v roku 1896. Pri každom jednom sviatku bol uplatnený trojstupňový postup: od objasnenia genézy oslavovanej tradície a osobnosti cez opis rituálno-symbolickej inscenácie slávnosti až po sproblematizovanie a doplnenie poznatkov a faktov, z ktorých vychádzame pri formulovaní čiastkových záverov o funkčnosti pamäti a manifestovaní dvojakej identity – identity oslavujúcich a identity nezúčastnených. Súhrnne možno oslavy štátnych sviatkov, výročí a pamätných dní zaradiť medzi miesta pamäti, vychádzajúc pritom z koncepcie P. Noru, ktorý ich chápal ako „akúkoľvek významnú jednotku materiálneho alebo nemateriálneho rázu, z ktorej vôľa ľudí alebo pôsobenie času urobili symbolický prvok dedičstva pamäti určitej komunity.“²⁷

Vymedzenie typológie osláv a zacytenie ich inscenácie v jednotlivých mestách si vyžadovalo intenzívnu prácu s dobovými, najmä s regionálnymi písomnými dokumentmi. Pramene úradnej proveniencie (napr. spisy uhorského ministerského predsedu, poslaneckej snemovane či ministerstva vnútra, písomnosti hlavných županov a podžupanov či zápisnice mestských magistrátov) zahŕňajú žiadosti, nariadenia, uznesenia či návrhy, ktorými ústredné orgány v Budapešti, župné úrady alebo mestské orgány konkretizovali spôsob svätenia štátnych sviatkov, používanie štátnych symbolov či prejavy štátneho smútku a lojality voči dynastii. Správy o priebehu rôznych slávnostných podujatí podávali v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia už aj dobové periodiká a drobná propagačná tlač, napr. pozvánky a plagáty s rozpisom programu osláv. Rekonštrukcia ich choreografie, účastníckej základne a emocionálnych prejavov umožnila

a rozsvietime svet“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 10.

²⁵ Oslava. Slávnosť (heslo). In: PISÁRČIKOVÁ, Mária et al.: *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. vyd. Bratislava: VEDA SAV, 2004, s. 423, 653.

²⁶ Ako východisko typológie osláv poslúžili publikácie: LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: Svátky a slávnosti. In: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (eds.). *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 277-302; FROLEC, Václav: Klasifikace městských slávností. In: FROLEC, Václav (Ed.). *Město: prostor: lidé: slávnosti (Zborník príspevku X. stráž. sympózia 1988)*. Uherské Hradiště – Strážnice: Slovácké muzeum, 1990, s. 350-351; HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*, s. 250.

²⁷ ÉTIENNE, François: Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte. In: *Český časopis historický*, roč. 107, 2009, č. 3, s. 559.

identifikovať skupiny mestského obyvateľstva, ktoré sa stotožňovali s ideami a koncepciou osláv a prisvojovali si tú-ktorú historickú pamäť. Z maďarských vládnych politicko-spoločenských týždenníkov, ktorých vydávanie prevládalo v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy, boli pre túto publikáciu zásadne *Besztercebánya és Vidéke* [Banská Bystrica a okolie] (1888 – 1916), *Zólyom és Vidéke* [Zvolen a okolie] (1898 – 1918), *Losoncz és Vidéke* [Lučenec a okolie] (1879 – 1912), *Gömör-Kishont* [Gemer-Malohont] (1880 – 1918). V B. Bystrici vychádzali aj po slovensky písané maďarizačné časopisy (*Svornost, Krajan*) a uhrofilské noviny (*Naše Noviny*), do polovice 70. rokov ešte aj nemecké týždenníky. Vo Zvolene to bol zase proslovensky orientovaný politicko-spoločenský mesačník *Zvolenské Noviny* (1904 – 1914). Pri zaznamenávaní školských slávností sa ako prínosné ukázali školské ročenky, z nich v prvom rade gymnaziálne vestníky z B. Bystrice, Lučenca a R. Soboty. Pomôckou sa stali aj pramene normatívneho a evidenčného charakteru (uhorské zbierky zákonov a nariadení z rokov 1867–1914, oficiálne štatistiky), nehovoriac o monografiách k dejinám miest a ich inštitúcií.

Spracovanie témy osláv, pamäti a identity v ich súvzťažnosti si vyžiadalo skĺbenie niekoľkých metód a prístupov k prameňom, napríklad popri nevyhnutnej kritickej analýze prameňov aj komparáciu analyzovanej problematiky v štyroch rôznych mestách v snahe nachádzať spoločné, ale aj špecifické črty pre tú-ktorú lokalitu. Pochopiť, aký význam mali sviatky nielen pre dobovú mestskú societu, ale aj pre budapeštianske politické kruhy, sa nedalo bez prekročenia lokálneho mikropriestoru a skúmania jeho napojenia na celoštátny, čiže celouhorský, resp. stredoeurópsky rámeč. Skúmanie javov v kontexte otvára totiž širšie možnosti na interpretovanie významov rôznych politických postojov a reprezentácií doby. Pri výbere ďalších metód nás však skôr než vyššie uvedená pramenná základňa determinovala samotná téma a s ňou súvisiace pojmy, ktoré stoja v centre pozornosti kultúrnej histórie a ďalších spoločenskovedných disciplín.²⁸ Daná skutočnosť vypovedá o nevyhnutnosti uplatnenia interdisciplinárneho prístupu, čo predpokladalo prácu nielen s historickou literatúrou, ale aj s prácami urbánnych etnológov, historikov umenia či kultúrnych antropológov. Tak sme pri interpretácii verejných osláv vychádzali z antropologických teórií, najmä z teórie vnímania podobnosti (identita „my“) a odlišnosti (identita „oni“), resp. obrazu vlastného a cudzieho.²⁹ Pri oboch ústredných pojmoch tejto publikácie – identita a pamäť – bol zohľadnený ich dynamický, menný a procesuálny charakter. Tieto vlastnosti, ako aj prepojenie medzi nimi sprostredkovali rituály, ktoré svojou symbolikou, pravidelnosťou a vysokým stupňom normatívnosti zabezpečovali skupinovú identifikáciu. Pri odlišovaní jednotlivcov a kolektívov od tých, ktorí

²⁸ Príručka Ch. Wulfa naznačuje, že témy ako sviatok, rituál, identita, pamäť, mýtus, vlastné – cudzie a pod. patria do centra záujmu historickej antropológie. WULF, Christoph (ed.): *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Weinheim, Basel : Beltz Verlag, 1997, 1160 s.

²⁹ MURPHY, F. Robert: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Slon, 2001, s. 42, 45.

sa s propagovanými hodnotami osláv nestotožnili, sme si všímali nielen reakcie obyvateľov miest na slávnostné dianie, ale aj ich prítomnosť a podiel na slávnostnom dianí, prejavované emócie a možný dosah osláv na rôzne sociálne skupiny.

Pri rekonštruovaní identifikačného procesu a objasňovaní „skutočných“ zámerov politických elít bolo treba rátať aj s limitmi dobovej tlače, ktorej údaje, či už o počte účastníkov alebo zmienky o veľkoleposti a masovosti osláv, mohli byť tendenčné, skreslené a nemuseli vždy zodpovedať skutočnému stavu. Z novinových článkov, ako aj z úradných dokumentov boli ťažšie postrehnuteľné aj subjektívne faktory ako motivácia, vôľa či túžba patriť k spoločenstvu. Toto dielo, ktoré odborná i širšia čitateľská verejnosť drží v ruke, približuje – ako príspevok k existujúcim pamäťovým štúdiám a monotematickým prácam – pomerne detailný obraz toho, kto v polstoročí dualizmu ovládal verejný priestor miest v Uhorsku (a to nielen počas sviatočných dní) a s tým spojené dominantné koncepcie a naratívy, mechanizmy, stratégie, ako aj správanie elít a ďalších do osláv (ne-)zainteresovaných skupín.

Predkladaná vedecká monografia vychádza z dizertačnej práce *Oslavy ako nástroj manifestácie pamäti v Banskej Bystrici, vo Zvolene, v Lučenci a Rimavskej Sobote (1867 – 1914)* obhájenej v roku 2012 na Katedre histórie Fakulty humanitných vied (dnes Filozofická fakulta) Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Moje úprimné poďakovanie patrí všetkým – odborným recenzentom, jazykovým redaktorom, kolegom z univerzít i akadémií, pracovníkom archívov a knižníc, ktorí sa všakovakým spôsobom podieľali na vzniku tohto diela. Za odborné usmernenie v danej problematike a cenné rady vdáčim v prvom rade profesorovi Dušanovi Škvarnovi. Okrem jeho názorov ma pri písaní publikácie inšpirovali aj názory a výsledky výskumov historičiek z Historického ústavu SAV v Bratislave Eleny Mannovej a Daniely Kodajovej. Pri oboznamovaní sa so súčasnou produkciou pamäťových štúdií v maďarskej historiografii a etnológii ma ochotne „previedli“ odborníci z Historického ústavu a Etnologického ústavu Maďarskej akadémie vied v Budapešti (menovite historici Boldizsár Vörös a Ivan Halász, etnologička Ildikó Landgraf) a z Maďarského národného múzea v Budapešti (Krisztina M. Lovas). Za spoluprácu a poskytnuté materiály k výskumu ďakujem pracovníkom Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, štátnych a regionálnych knižníc a archívov na Slovensku a v Maďarsku, ako aj zamestnancom Gemersko-malohontského múzea v R. Sobote, Stredoslovenského múzea v B. Bystrici a Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene. Osobitne vdáčim za trpezlivosť a podporu, ktorej sa mi pri písaní knihy dostalo od rodičov a najbližších.

PAMÄŤ – VEREJNÝ PRIESTOR – OSLAVY

Historická pamäť a uhorská národnostná politika (1867 – 1914)

Rakúsko-uhorským vyrovnaním roku 1867 sa v centrálnych a miestnych samosprávnych orgánoch potvrdila politická moc dominantných elit dvoch národov: rakúskych Nemcov v Predlitavsku a Maďarov v Uhorsku. Spoločné determinanty, ktoré predurčili ich silné pozície v príslušnej časti rakúsko-uhorskej monarchie a umožnili im presadiť sa aj na úkor iných národov, je možné zjednodušene zhrnúť do troch bodov: 1) úplná sociálna štruktúra (vrátane nositeľov politickej moci), 2) vedomie štátnopolitickej tradície a 3) silné mestské centrum na rozširovanie svojho hospodárskeho, politického a kultúrno-ideologického vplyvu. Tieto faktory poukázali síce na ich pomerne úspešný a rýchly národno-identifikačný proces, no na druhej strane aj na silnejúcu hrozbu netolerancie voči iným.

Uplatnenie ambícií rakúskych Nemcov a Maďarov sa však vzhľadom na odlišné vnútroštátne organizovanie jednej i druhej časti monarchie nevyvíjalo rovnako. Tým, že sa Predlitavsko delilo na korunné krajiny s určitým stupňom autonómie, mali aj ich národnosti podstatne väčší priestor na pestovanie národnej identity (napr. využívaním vlastných aj obecných prostriedkov a kultúrnych inštitúcií, účasťou na exekúcii).³⁰ Územie Uhorska (s výnimkou Chorvátsko-Slavónska) bolo naopak jednotné a jeho zákony neumožnili tamojším etnikám – aspoň nie v praxi – rozvíjať vlastnú národnú kultúru a rovnocennejšie participovať na politickom a verejnom živote.

Silnejúca maďarská národnostná ideológia v období dualizmu vyústila v etnicky heterogénnom Uhorsku do vzájomne si konkurujúcich národných koncepcií a historických naratív. „Dialóg“ s maďarskou politickou reprezentáciou vo veci uplatnenia svojich národných práv viedli vojvodinskí Srbi, sedmohradskí Rumuni, Slováci, menej už Nemci (s výnimkou sedmohradských Sasov) a skoro vôbec Rusíni. V 60. a začiatkom 70. rokov sa pri riešení národnostnej otázky ako jedného z najzávažnejších problémov multietnického štátu presadil ideový duch a vplyv dvoch umiernených maďarských politikov: Józsefa Eötvösa, no predovšetkým Ferenc Deáka. V roku 1868, práve na Deákov návrh schválil uhorský snem národnostný zákon, ktorý nemaďarským národnostiam Uhorska priznal kultúrne práva aj právo používania ich jazyka vo vnútornom úradovaní žúp a obcí. Deák však pre zmiernenie hlasov maďarskej národnej opozície zaradil do preambuly zákona kategóriu jedného a nedeliteľného politického uhorského (maďarského) národa, ktorou sa Nemaďarom (nie však Chorvátom) odobral status samobytných národných entít a priznala sa im pozícia národnostných

³⁰ MÉSARÓŠ, Július: *Zložitá hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 220.

skupín. Prívlastkom nedeliteľný sa zároveň vyjadril princíp zachovania teritoriálnej a štátnej integrity.³¹

Po prekonaní počiatočnej krízy dualistického systému, konkrétnejšie po nástupe liberálnej vlády Kálmána Tiszu (1875 – 1890), sa k moci dostala tá majorita maďarských politikov, pre ktorých bol mnohonárodnostný charakter Uhorska neprijateľný. Nadviazali na konštrukciu z prvej polovice 19. storočia v zmysle jeden štát, jeden politický (maďarský) národ, na základoch ktorej sa rozhodli stavať národnostnú politiku. Túto maďarskú štátnu koncepciu opreli o kategóriu jedného politického národa a interpretovali ju výlučne na maďarskom etnickom základe. Ich úsilie pretvoriť polyglotné Uhorsko na maďarský národný štát za pomoci cieľavedomej jazykovej, duchovnej a kultúrnej asimilácie Nemaďarov bolo citeľné počas Tiszovej vlády, no zintenzívnilo sa najmä za Bánffyho éry (1895 – 1899) a vystupňovalo v čase pôsobenia koalície vlády (1906 – 1910). Národnostný zákon zostal síce v platnosti aj po generačnej výmene politikov, no v praxi sa jeho obsah – až na preambulu a bod o štátnej reči – nedodržiaval; zostal na papieri. Navonok, smerom k zahraničiu, vytváral zdanie tolerantnej národnostnej politiky uhorských vlád, smerom dovnútra však vyvolával nespokojnosť a narážal na ambície hnutí nemaďarských národov.

V krátkosti načrtnutý národnopolitický vývoj v období dualizmu vypovedal o ovládnutí verejného priestoru ideológiou maďarského nacionalizmu, čo malo rôznorodé dôsledky na kvalitu života obyvateľov Uhorska. Uvedomenie si dôležitosti pamäti a spomínania na minulosť pri konštruovaní identity národa, ako aj pri legitimovaní prítomného stavu a realizovaní budúcich predstáv sa odrazilo vo verejnom priestore, keď v ňom začala postupne prevažovať historická pamäť príslušníkov maďarského národa. Z oficiálnych diskurzov sa vytláčali alternatívne (národnostné) historické naratíva, čiže obrazy nemaďarských národov o vlastnej minulosti a pôvode. Túto prax podporovali najmä takí prvotní zástancovia radikálneho pomaďarčenia Uhorska, akým bol zvolenský podžupan a poslanec uhorského snemu Béla Grünwald. Vo svojej propagačnej brožúrke *A Felvidék* (Horný vidiek) vylúčil akúkoľvek dejnotvornú funkciu Slovákov, keď napísal, že Slovák nemá vlastné dejiny, národnú tradíciu, národných hrdinov, národných veľikánov, národnú literatúru, ba ani centrum či nezávislý hospodársky život.³² Tvrdenia o neexistencii osobitnej histórie Slovákov sa objavili aj v polemických spisoch predstaviteľov slovenského národného hnutia (napr. *A Felvidék* od Michala Mudroňa). No keďže boli písané v duchu jednotného nedeliteľného uhorského národa, vyzdvihli (na rozdiel od Grünwalda) podiel Slovákov na

³¹ SZARKA, László – SZÁSZ, Zoltán: Umgestaltungspläne und die Nationalitäten Ungarns. In: PLASCHKA, G. Richard – HASELSTEINER, Horst – SUPPAN, Arnold – DRABEK, M. Anna – ZAAR, Birgitta (eds.). *Mitteleuropa – Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien : Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, s. 97-109.

³² GRÜNWARD, Béla: *A Felvidék. Politikai tanulmány*. Budapest : Ráth Mór, 1878, s. 32.

vytváraní spoločných uhorských dejín, spoločnej uhorskej tradície, spoločných uhorských hrdinov a štátnikov od počiatku vzniku Uhorského kráľovstva.

Argumentáciu o nedeliteľnosti spoločného osudu a historickej minulosti, zdôrazňovanie vlastných historických zásluh na budovaní štátu a zhromažďovanie najstarších zdokladovaných prameňov o svojej existencii využívali národnosti Uhorska počas celého 19. storočia, aby tak v zápase s maďarskou supremáciou dokázali obhájiť svoje rovnoprávne postavenie v štáte.³³ Realitu „očistenia“ verejných fór od alternatívnych výkladov dejín Nemadžarov, ich tradícií či významných historických osobností vystihuje myšlienka filozofa Tibora Pichlera, že „*národná pamäť je minulosť, selektívne inštrumentalizovaná pre prítomnosť.*“ Čiže aktualizáciou minulosti sa mali zdôvodniť dobové vnútropolitické a národnostné pomery v štáte. Politická elita hľadala v minulosti argumenty, aby naplnila svoje politické ciele a predvídala nimi napoly reálne alebo niekedy až utopistické predstavy o budúcnosti (napr. vybudovanie 30 miliónového maďarského štátu podľa publicistu, agitátora veľkých národných cieľov Jenőa Rákosiho).³⁴ „*Táto selektívna alebo účelová pamäť, ako ju tiež Pichler označuje, vznikala v čase, keď etnicko-národné elity rozkladali dynastický a zakladali národný štát.*“³⁵

Nacionalizmus ako politický program a ideológia³⁶ v hraniciach Uhorska spôsobil v polstoročí dualizmu zmeny hodnotovej orientácie. Dominantnou hodnotou sa stal národ a jeho automatické stotožnenie so štátom. Panovník vystupoval ako symbol štátnej integrity, a to v pozícii najvyššieho štátneho úradníka a veliteľa spoločnej cisárskej a kráľovskej (c. a k.) armády. Reprezentanti národných kolektívov rešpektovali teda panovníka, ale aj štátny celok, pokiaľ tieto inštitúcie neprotirečili ich národným aspiráciám, resp. činili v ich záujme.³⁷

Historická pamäť maďarskej politickej reprezentácie sa v základných črtách javila ako jednotná, no v obsahu a spôsobe prezentácie ju charakterizovala diferencovanosť. Identifikácia s príslušnou politickou stranou spôsobila, že od 70. rokov 19. storočia sa na uhorskej politickej scéne vykryštalizovali dva dominantné názorové prúdy, postulujúce síce vytvorenie

³³ SZARKA, László: *Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867 – 1918 (Szlovák nemzeti fejlődés-magyar nemzetiségi politika 1867 – 1918)*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 173.

³⁴ GYURGYÁK, János: *Ezzé lett magyar hazátok: A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest : Osiris, 2007, s. 102.

³⁵ PICHLER, Tibor: Hľadanie stratenej pamäti. K politike spomínania v strednej Európe. In: CSÁKY, Moritz – MANNÓVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999, s. 51-52.

³⁶ Pod nacionalizmom je možné chápať ideu národného štátu, rovnako aj proces formovania národa, národné hnutie, stav silného národného povedomia, určitý systém ideológií, ktorý sa týka národa a vzťahu medzi národmi, napokon i vzájomný vzťah s ostatnými národmi. WALDENBERG, Marek: Bemerkungen zum Nationalismus in Polen und Ostmitteleuropa. In: ALTERMATT, Urs (ed.). *Nation, Ethnizität und Staat im Mitteleuropa*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 1996, s. 77.

³⁷ KOVÁČ, Dušan: Konštrukcie národnej identity a zmena politickej kultúry. In: KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 269-270.

jednonárodného štátu, avšak na dvoch odlišných tradíciách: na tradícii vyrovnania z roku 1867 (ako oficiálna pamäť) a tradícii meruôsmeho roku (ako neoficiálna pamäť). Prvá z nich, reprezentovaná vládnu Liberálnou stranou, spočívala dominantne na podpore dualistického systému. Udržiavala sa ňou kráľova priazeň a vlastná pozícia pri moci. Naopak, opozičná Strana nezávislosti, ktorá sa otvorene hlásila k pomerom z revolučných rokov 1848/49, sa zasadzovala za dosiahnutie čo najväčšej nezávislosti od Rakúska; bola ochotná pristúpiť nanajvýš na personálnu úniu.³⁸ Napriek odlišným prístupom k riešeniu štátotvornej otázky spájali tieto strany spoločné ciele:

- ovládnuť predovšetkým verejný priestor miest a manifestovať v ňom výlučne uhorsko-maďarskú národnú identitu (symbolmi, jazykom a i. médiami), aby sa tým, hoci aj navonok, utvoril dojem homogénneho maďarského štátu.
- osloviť vlastnými historickými naráciami čo najširšiu – aj inonárodnú – verejnosť, formovať jej historické vedomie a dosiahnuť jej identifikáciu s uhorsko-maďarskou štátnou ideou.

Fenomén mesta a verejného priestoru

V 19. storočí sa zápas o verejný priestor odohrával hlavne v mestskom prostredí. Mestá vystupovali v tej dobe ako „priekopníci modernizácie“³⁹ a ako také reflektovali hlavné indikátory tohto procesu, čiže transformáciu stavovskej spoločnosti na občiansku, industrializáciu, urbanizáciu, sekularizáciu spoločnosti a racionalizáciu, ako aj nacionalizáciu verejného života. V uhorských mestách sa tento trend zviditeľnil v poslednej tretine 19. a na začiatku 20. storočia. Modernizácia v etnicky heterogénnych mestách sa na jednej strane podpísala pod prirodzený asimilačný proces (napr. zvýšením mobility, akulturáciou), na druhej strane nahrávala homogenizačným praktikám uhorských vlád.⁴⁰ Význam miest spočíval zároveň v naklonení si príslušníkov vlastného jazykového spoločenstva a upevnení ich národnej identity. Touto národno-identifikačnou funkciou disponovali v 19. storočí národné mestské centrá, ktoré poskytovali elitám personálnu základňu a inštitucionálno-organizačný rámec pre rozvíjanie ich národných aktivít. Rovnako plnili aj integračnú funkciu, ktorá sa však prejavovala rôznorodo, a to

³⁸ Popri týchto dvoch hlavných politických prúdoch, ktorých politické programy a idey sa najvýraznejšie prejavili vo verejnom priestore miest, dotvárali uhorskú politickú kultúru ešte sociálni demokrati, katolícka ľudová strana a agrárne hnutie. Napriek majorite maďarských politikov zastávajúcej maďarizačnú politiku sa našli aj jednotlivci, či už v Strane nezávislosti (Lajos Mocsáry) alebo v Krajinskej občianskej radikálnej strane (Oszkár Jászi), ktorí kritizovali jej praktiky a požadovali dôsledné uplatnenie Národnostného zákona z roku 1868.

³⁹ HLAVAČKA, Milan: Co je to modernizace? In: KLADIWA, Pavel – ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2009, s. 16-17.

⁴⁰ TAJTÁK, Ladislav: K niektorým otázkam vývinu miest na Slovensku v období uhorského kapitalizmu. In: MARSINA, Richard (ed.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin : Osveta, 1984, s. 168.

v závislosti od odlišnej koncentrácie elitných skupín, mocenských štruktúr, ako aj politických, ekonomických, kultúrnych či spolkových aktivít v ich priestore.⁴¹

Budapešť sa v 70. rokoch 19. storočia vyprofilovala na hlavné mesto Uhorska, na moderné multikultúrne veľkomesto a rezidenčné sídlo uhorského kráľa a ústredných orgánov maďarskej politickej reprezentácie. Na utváranie národného centra u Slovákov, Srbov či Rumunov vplývali obmedzenia uhorských vlád, slabé politické, ekonomické i sociálne zázemie ich národných elit a absencia širšej podpory mestského obyvateľstva. Pomer medzi Budapešťou a mestami, z ktorých si Nemaďari vytvorili národnokultúrne centrá, vystihli bipolárne pojmy centrum – periféria. Centrum vystupovalo ako dominantné a tón udávajúce miesto, sústredovali sa v ňom rozhodujúce prostriedky k utváraniu, upevňovaniu a šíreniu prevládajúcej, v tomto prípade uhorsko-maďarskej identity.⁴² Od 60. rokov 19. storočia slovenská národovecká inteligencia sústredovala a rozvíjala svoje kultúrne, politické a ekonomické záujmy v Turčianskom Sv. Martine (ďalej Martin),⁴³ od prelomu 19. a 20. storočia už aj v ďalších regionálnych centrách, napr. v Liptovskom Sv. Mikuláši, Ružomberku, Trnave, Skalici, Lučenci, vo Zvolene a i. Pre tieto mestá vo vzťahu k Budapešti, presnejšie k štátnym orgánom, vládnym nariadeniam a vôbec k národnostnej politike jej reprezentantov, boli charakteristické kvalitatívne konštanty ako odlišnosť, vzdialenosť až izolovanosť, ale takisto podriadenosť či istá závislosť na centre. Ich pozíciu v uhorskom geopolitickom priestore bolo preto možné, ani nie tak z geografického, ako skôr z ideologicko-politického a národnostného hľadiska, označiť za periférnu.⁴⁴

Administratívna kontrola „centra“, čiže ústredných štátnych orgánov nad mestami sa zintenzívnila počas vlády Kálmána Tiszu, ktorá aj z obavy pred národnostnými hnutiami pristúpila v 70. a 80. rokoch k reorganizácii verejnej správy Uhorska. Cez ministra vnútra a hlavných županov zvyšovala svoju moc na župnej a mestskej úrovni a súbežne s tým obmedzovala právomoci žúp, miest a obcí. Vládne kroky smerovali k postupnému

⁴¹ ŠKVARNA, Dušan: Od hľadania mestského centra k hlavnému mestu Slovenska. In: *Acta Historica Neosoliensia*, Tomus 11. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2008, s. 301-302.

⁴² BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maximilián: *Národný štát a etnický konflikt: politická perspektíva*. Brno : CDK, 1999, s. 179.

⁴³ PODRIMAVSKÝ, Milan: Národná identita a centrum národného hnutia (Martin – azyl, pevnosť, symbol). In: ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej historiografii 18-20. storočia*. Prešov : Universum, 2007, s. 48-57.

⁴⁴ Nemožno však zamlčať ani fakt, že centrom slovenského života sa stala aj Budapešť. Aktivity Slovákov vo veľkomestskom multietnickom prostredí mohli síce vyznieť marginálne, no práve tamojšie slovenské spolky, vydavateľstvá, knižtlačiarne, peňažné ústavy, cirkevné inštitúcie, ale aj neformálne rodinné centrá a priateľské posedenia v pohostinstvách a kaviarňach mali podiel na posilňovaní ich národného povedomia a zachovávaní slovenskej národnej identity. Bližšie na túto tému: KOVÁČOVÁ, Anna: *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918) / A szlovákok élete és kultúrája Budapestten a dualizmus korában (1867 – 1918)*. Piliscsaba – Esztergom : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Szlavisztika – Közép-Európa, Intézet Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, 2006.

poštátneniu orgánov verejnej správy. Obecný zákon z roku 1871, ktorý upravoval kompetencie miest so zriadeným magistrátom (do tejto kategórie miest patrili aj v tejto práci skúmané lokality), nahradil parlament zákonom č. XXII z roku 1886, založeným na princípe centralizácie. Okrem iného vláda ním získala splnomocnenie k rozpusteniu mestského zastupiteľstva, ak by sa tento orgán dopustil protištátnej činnosti, alebo robil obci zlé meno.⁴⁵ Primárnymi nástrojmi v rukách vládnych činiteľov sa tak v župách a mestách stali župné a mestské orgány a úrady. Zvlášť na územiach nemaďarských národností, kde sa snažili eliminovať národnostné prejavy a perzekvovať aktivity, klasifikované z ich pohľadu ako protivlastenecké a maďarskou verejnou mienkou označované ako panslavistické.

Mestá svojou inštitucionálnou vybavenosťou, otvorenosťou a integračnými mechanizmami vytvárali optimálne prostredie na praktizovanie asimilačnej politiky uhorskej vlády. Propagovala to aj brožúrka publicistu a historika Gusztáva Beksicsa z roku 1883, v ktorej rozvinul nacionálnu teóriu o prirodzenej asimilácii. Jej úspešné uskutočnenie videl nielen v propagačnej sile maďarstva, ale samotne v asimilačnom účinku miest. Priznal však, že pomadařčovanie sa dá realizovať len v absolútne maďarských župách alebo v jazykovo zmiešaných oblastiach, lebo Oravská, Liptovská, Nitrianska, Trenčianska, Turčianska a Zvolenská župa tvorili „*nedobytnú ríšu slovenského jazyka*“.⁴⁶

Symbolický priestor medzi centrom a perifériou, v tomto prípade medzi Budapešťou a Martinom, ktorý v hrubých kontúrach ohraničoval odlišný prístup k riešeniu národnostnej otázky v Uhorsku, vyplňala z hľadiska počtu obyvateľov sieť stredných až malých miest s politicky, konfesionálne, etnicky, sociálne či jazykovo diferencovaným meštianstvom. Z hľadiska sociálnych vzťahov sa v týchto mestách pomerne dlho udržiaval dedinský spôsob života – model tvárou v tvár, ktorý implikoval vzájomnú závislosť a fakt, že každý každého poznal.⁴⁷ Mestotvornou zložkou slovenských malomiest často neboli Slováci. V dôsledku maďarizácie sa totiž ich sociálna štruktúra deformovala, čo sa odrazilo na znížení počtu ich majetnejších a vzdelanejších vrstiev. Maďari nielen vďaka asimilácii, ale aj procesu pomešťovania dobehli ku koncu 19. storočia aj hospodársky a kultúrne prevažujúce nemecké meštianstvo s uhorským povedomím.⁴⁸ Ich urbánne elity získali tak možnosť reálne alebo aspoň symbolicky prekryť bilingválny a neraz trilingválny charakter

⁴⁵ KOZÁRI, Monika: *A dualista rendszer (1867 – 1918)*. Budapest : Pannonica, 2005, s. 243-246.

⁴⁶ BEKSICS, Gusztáv: *Maďarizácia a pomadařčovanie s osobitným zreteľom na naše mestá*. Budapest : Athenaeum účastinná spoločnosť, 1883. Bratislava : R-Cook, 2000, s. 6, 8.

⁴⁷ ZAJAC, Peter: Slovenský intelektuál 20. storočia. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 80-81.

⁴⁸ MANNOVÁ, Elena: Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 13.

hornouhorských miest, a to tým, že zo svojej národnej orientácie vytvorili záväzný vzor a presadzovali ho proti konkurujúcim národným koncepciám.⁴⁹

Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec a Rimavská Sobota v období dualizmu

Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec a Rimavská Sobota sa obecným zákonom z roku 1871 zaradili medzi mestá so zriadeným magistrátom, dostali sa na úroveň okresov a podliehali priamo správe príslušnej župy. B. Bystrica vystupovala aj ako centrum Zvolenskej župy, R. Sobota od roku 1883 ako sídlo Gemersko-malohontskej župy. Od sčítania ľudu roku 1869 do posledného uhorského v roku 1910 zaznamenali všetky menované mestá značný nárast populácie. V Lučenci vzrástol počet obyvateľov z 5178 až na 12 939, vo Zvolene z 2201 na 8799, v B. Bystrici z 5950 na 10 776 a v R. Sobote zo 4796 na 6814.⁵⁰ V celouhorskom meradle patrili teda k malým alebo stredne veľkým mestám. Pri určení ich mestskosti zavázili aj mestotvorné funkcie.⁵¹ V čase dualizmu sa B. Bystrica s označením „úradnícka“ vypracovala na moderné administratívne, hospodárske a kultúrno-vzdelávacie centrum Zvolenskej župy. Sčasti administratívno-správnym a sčasti priemyselnobchodným strediskom tejto župy sa stal aj Zvolen, ktorý sa do pamäti mesta a jeho obyvateľov zapísal najmä ako strategický železničný uzol. Lučenec si zase upevnil pozíciu hospodárskeho a kultúrneho centra Novohradu. Mesto R. Sobota sa vyvinulo na administratívno-správne, školské a vzdelávacie stredisko Gemersko-malohontskej župy. Akými premenami však prechádzal v polstoročí dualizmu ich verejný priestor a ako sa v ňom stihli odraziť nacionalizačné praktiky uhorsko-maďarských vlasteneckých (aj pomadžarčených) elit alebo naopak v menšine stojacich slovenských národnouvedomelých intelektuálov?

Verejný priestor ako realita

Verejný priestor tak ako v súčasťi aj v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia charakterizovala otvorenosť, viditeľnosť a predstava dostupnosti, ktorá sa v štruktúre mesta zhmotnila v námestiach, uliciach, parkoch. Tieto

⁴⁹ UHL, Heidemarie: Kultúrne stratégie politiky národnostnej identifikácie v Grazi okolo roku 1900. In: CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999, s. 135.

⁵⁰ *Magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása*. I. zv. (A-L), II. zv. (M-Z). Budapest 1903. s. 9, 14.

⁵¹ K hlavným mestotvorným funkciám sa v 19. storočí radili priemysel, obchod, administratíva, kultúra. GYÁNI, Gábor – KÖVÉR, György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest : Osiris Kiadó, 2006, s. 59.

verejných priestranstiev predstavovali „verejný priestor v praxi“.⁵² Najdôležitejší vnútorný priestor miest, v ktorom sa koncentrovali ich administratívne, hospodárske či kultúrno-spoločenské funkcie, tvorilo hlavné námestie.⁵³ V B. Bystrici a vo Zvolene ho spolu s prilahlými ulicami uzatvárali až do konca 19. storočia mestská hradba, bašty a brány. Ich asanáciou v 70. – 90. rokoch sa ich priestor rozšíril o nové administratívne, výrobné a obytné štvrte, ako aj o oddychové zóny.⁵⁴

Modernizačné procesy sa v skúmaných mestách zintenzívnili v 90. rokoch 19. storočia a naplno sa prejavili v prvom desaťročí 20. storočia. Medzi prvými ich odrážala mestská architektúra a čoraz častejšie využívanie verejných priestranstiev aj na iné než trhové či náboženské účely. Vzhľad miest preto dotvárali budovy typu župných domov, radníc a administratívnych budov (napr. sídla Obchodnej a priemyselnej komory a Uhorského kráľovského lesného riaditeľstva v B. Bystrici), školských a justičných budov, väzníc, verejných nemocníc, peňažných ústavov, spolkových sídiel a s výnimkou Zvolena aj vojenských kasární.⁵⁵ Na urbanizáciu a skvalitnenie mestského života upozornilo od prelomu storočia zavádzanie civilizačných výtvarných: kanalizácie, vodovodu, plynofikácie a neskôr aj elektrifikácie.

Intenzívnejšiu výstavbu a reguláciu uličnej siete ovplyvnili nielen požiare a asanácie fortifikačného systému. Modernizácia totiž prebiehala v tesnom spojení s industrializáciou a rozvojom železničnej dopravy, čím sa oslaboval pôvodný remeselnícky a agrárny charakter miest Zvolenskej,⁵⁶ Novohradskej,⁵⁷ ba dokonca aj Gemersko-malohontskej župy.⁵⁸ Dochádzalo k

⁵² POSPĚCH, Pavel: Význam a normalita ve veřejném prostoru a v nákupním centru. In: VACKOVÁ, Barbora – FERENCŮHOVÁ, Slavomíra – GALČANOVÁ, Lucie (eds.). *Československé město včera a dnes: Každodennost – reprezentace – výzkum*. Červený Kostelec – Brno : Pavel Mervart – Masarykova univerzita, 2010, s. 120.

⁵³ K ďalším funkciám námestia pozri: BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Premeny funkcií námestia ako priestoru spoločenskej komunikácie. In: *Etnologické rozpravy*, 1995, č. 2, s. 95-105.

⁵⁴ DARULOVÁ, Jolana: Urbanistická a sociálna stratifikácia - koordinácia priestoru a sociálnych skupín v meste. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii. Spoločenskovedná sekcia č. 1*. Banská Bystrica : FHV UMB, 1997, s. 151; ČATAYOVÁ Silvia: Premeny názvov zvolenských ulíc a verejných priestranstiev. In: RAGAČOVÁ, Júlia – MALINIÁK, Pavol (eds.). *Zvolen 1243–2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií*. Zvolen : Mesto Zvolen, 2008, s. 123-124.

⁵⁵ KUSÝ, Martin: *Architektúra na Slovensku 1848 – 1918*. Bratislava : Bradlo a. s., 1995, s. 24-25, 32, 35.

⁵⁶ Industrializačný proces zasiahol B. Bystricu v dvoch vlnách, pričom tá druhá nastúpila v 90. rokoch a spôsobila, že k manufaktúram a živnostenským podnikom a spolkom pribudli nové špecializované závody. CHROMEKOVÁ, Valéria: Spriemyselňovanie Banskej Bystrice, stav a vývoj malovýroby v druhej polovici 19. storočia. In: NAGY, Imrich – GRAUS, Igor (eds.). *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 2*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 54-56. Priemyselno-obchodný ráz mestu Zvolen prepožičali továreň na plech Union, továreň na ohýbaný nábytok či menšie podniky na výrobu bryndze a syrov. LAMOŠ, Teodor – KUKA, Pavol – JAKUBIS, Jozef: História Zvolena. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava : Osveta, 1959, s. 29-30.

⁵⁷ Najviac robotníkov zamestnávalo v Lučenci päť účastinných podnikov: textilka, parný mlyn, dve smaltovne (Sternlichtova, Rakottyayho) a továreň na výrobu poľnohospodárskych strojov. VIGH, Károly: Losonc a XIX. században és a századfordulón. In: VIGH, Károly (ed.). *Fejezetek Losonc történetéből*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 56.

⁵⁸ Hoci R. Sobota stratila poľnohospodársky charakter na prelome 19. a 20. storočia, v porovnaní so zvyšnými mestami zotrvala pri drobnej remeselnej výrobe a z väčších podnikov sa osvedčili iba konzervárne, továreň na oceľové konštrukcie a továreň na poľnohospodárske stroje (posledné dve skôr

ich pomešťovaní. K budovaniu železničnej stanice pristúpili Zvolen⁵⁹ a Lučenec roku 1871 a o rok nato bola sprístupnená trať medzi Pešťou, Šalgotarjánom, Lučencom, Zvolenom, Kremnicou a Vrútkami. V B. Bystrici sa položila len vedľajšia trať, napojená od roku 1873 na Zvolen. V R. Sobote sa utvorilo lokálne spojenie na Tisovec, Jesenské a Poltár.

Vývoj miest signalizovala aj profesijná štruktúra ich obyvateľov, ktorých podiel v poľnohospodárstve začal byť ku koncu 19. storočia marginálny. Dokladajú to aj údaje z roku 1900, keď mal Zvolen už 45,4 % pracujúcich v priemysle, Lučenec 40,3 %, B. Bystrica 39,9 % a R. Sobota 31,9 %. Druhú najpočetnejšiu skupinu zastávali vo Zvolene osoby zamestnané v doprave, až 24,2 %, v prípade Lučenca 11 % v obchodnej a peňažnej sfére⁶⁰ a v B. Bystrici 14,6 % a R. Sobote 17,9 % vo verejných službách a slobodných povolaniach.⁶¹ Aj v týchto mestách sa postupne sformovala stredná vrstva, ktorú tvorili hlavne živnostníci, remeselníci a obchodníci, potom úradnícke vrstvy a skupiny intelektuálov.⁶²

Ako poznamenal L. Lipták, „vzdelanostnou normou pre mužov v administratíve, ale aj v podnikaní bola stredná škola, hlavne gymnázium.“⁶³ K zvýšeniu vzdelanostnej úrovne a gramotnosti obyvateľov B. Bystrice,⁶⁴ Lučenca, R. Soboty prispela ku koncu storočia práve rozvinutá sieť stredných škôl (hlavne gymnázií), ako aj meštianskych a ľudových škôl (vrátane opatrovní v prvých dvoch mestách).⁶⁵ Osobitne v prvom z nich, kde pôsobili dve vyššie špecializované školy, od roku 1892 Vyššia dievčenská škola a od roku 1902 Vyššia obchodná škola.⁶⁶ Nedostatky Zvolena sa v tomto smere prejavili v absencii strednej školy (až do roku 1918).

dielne). ALBERTY, Július: *Gemer – Malohont a Rimavská Sobota 1848–1918*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2008, s. 109.

⁵⁹ KMEŤ, Ladislav: *125 rokov rušňového depa Zvolen*. Zvolen : Správa ŽVK, 1997, s. 5-10.

⁶⁰ V Lučenci sa tento pomer zmenil potom, čo v roku 1905 bola postavená druhá delostrelecká kasárňa a vojaci sa početnosťou ocitli na druhej priečke v profesionálnej štruktúre mesta.

⁶¹ TAJTÁK, L.: K niektorým otázkam vývinu miest na Slovensku..., s. 163.

⁶² DARULOVÁ, J.: *Mesto – priestor etnologických výskumov*, s. 137.

⁶³ LIPTÁK, Lubomír: Zmeny elit v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. storočia. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 65.

⁶⁴ Banská Bystrica sa mala stať v 50.-60. rokoch 19. storočia podľa plánov diecézneho biskupa Štefana Moysesca centrom slovenského vzdelávania. Vďaka jeho úsiliu a finančnej a materiálnej podpore v meste vznikla katolícka preparandia, boli „poslovenčené“ školské vzdelávacie ústavy (gymnázium, kňazský seminár, ľudová škola) a plánoval aj zriadenie vyššej dievčenskej školy. No po roku 1867 boli uvedené školské inštitúcie pomadařčené a učiteľský ústav zanikol roku 1874. Bližšie KMEŤ, Miroslav: *Na margo dvoch storočí*. Békešská Čaba : VÚSM – FHV UMB, 2010, s. 8-16.

⁶⁵ Štatistické údaje z roku 1880 vykazovali 62,9 % gramotných v B. Bystrici, 64,7 % v Lučenci, 69 % v R. Sobote a 62,03 % vo Zvolene: *A magyar korona országaiban népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával*. I. zv. Budapest 1882, s. 832, 833, 835. Ak sa to vezme v tomto poradí, o dvadsať rokov neskôr to už bolo 84,9 % : 78,2 % : 77,4 % : 68,4 %: *Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. I. zv. (A-L), II. zv. (M-Z), s. 7, 11.

⁶⁶ MARTULIAK, Pavol: *Banská Bystrica - kolíska vzdelanosti: Sedemstopäťdesiat rokov banskobystrického školstva*. Banská Bystrica : Trian, 2005.

K rozširovaniu poznatkov prispeli napokon aj spolkové, vydavateľské a publicistické aktivity, ktoré otvárali priestor na formovanie občianskej, ale aj národnej, konfesionalnej či profesijnej identity meštianskych vrstiev. Miestom ich interakcie a kultúrneho vyžitia sa stali divadlá, hotely, reštaurácie a kaviarne. Pre tieto účely využívala banskobystriická župná a mestská elita miestne divadlo, reštaurácie a hotely ako napríklad hotel Rak, Szász, Národný hotel (*Nemzeti Szálló*). Zvolenský mešťania sa najčastejšie schádzali v priestoroch Mestského hotela (*Városi Szálló*), Lučencania v kaviarni Corso a v Redute, známej aj pod menom Mestský hotel (*Városi Szálló*), a Rimavskosobotania v hoteli Tri ruže (*Három Rózsa*), neskôr premenovanom na Hungáriu. Tanečné zábavy, majálesy a neformálny kontakt spojený s oddychom ponúkali prímestské lesíky, promenády a mestské parky: Alžbetin park v Lučenci, Széchenyiho park (záhrada) v R. Sobote, banskobystriické korzo a Strážsky lesík vo Zvolene.

Verejný priestor ako idea

K obyvateľom miest sa mnohé z týchto modernizačných tendencií dostali v modifikovanej podobe. Determinoval ich jednak zástoj konzervatívnych a tradičných vrstiev v uhorskej politike,⁶⁷ jednak snaha vládnucich tried zladať ich presadenie v praxi s vlastnými politickými potrebami a národnými aspiráciami. V tomto význame sa okrem vyššie priblíženej materiálno-architektonickej dimenzie verejného priestoru prejavil aj jeho symbolicko-sémantický rozmer. Slovanmi francúzskeho sociológa a filozofa H. Lefebvra:

*„Priestor je historicky predkladaná skutočnosť, nie je len obyčajným javiskom a pozadím pre ľudský život. [...] nie je len miestom materiálnych vecí, ale zahŕňa a odráža určité symboly, významy, predstavy, ideológie, spôsoby reči, spomienky [...]“*⁶⁸

Inak povedané, mestská spoločnosť sa podieľa na materiálnej produkcii priestoru, na jeho zhmotňovaní, zároveň ho utvára v reprezentáciách a ponad to všetko je produkovaný v predstavách jednotlivcov a skupín.⁶⁹ V tomto smere precizuje úlohu verejných miest aj etnologička A. Bitušíková, keď o nich píše ako o arénach spoločenského života a spoločenskej integrácie, ktoré

⁶⁷ LIPTÁK, Lubomír: Modernizácia Slovenska: Národ, štát, spoločnosť. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 1, s. 74.

⁶⁸ Cit. podľa NOVÁK, Veronika: A térhasználat kutatása – módszerek és lehetőségek. In: *Urbs – Magyar várostarténeti évkönyv*, roč. 4, 2009, s. 13.

⁶⁹ STROHMEIER, Gerhard: Raumwahrnehmung. In: BŮŽEK, Václav – ŠTEFANOVÁ, Dana (eds.). *Menschen – Handlungen – Strukturen: Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*. České Budejovice : Historický ústav Jihočeské univerzity, 2001, s. 441.

prispievajú k rozvoju vzťahov a interakcií rôznych obyvateľov mesta a napomáhajú formovaniu – a tu sa žiada dodať – nielen lokálnej, ale aj ďalších foriem kolektívnej identity (štátnej, národnej, konfesionálnej, profesijnej a i.).⁷⁰ V tejto symbolickej dimenzii je možné sledovať uplatnenie mechanizmu vydelenia a ohraničenia podľa schémy „my“ a „oni“.

Banská Bystrica, kde sa v oficiálnom sčítaní obyvateľstva roku 1880 hlásilo na základe kritéria materinského jazyka 60,6 % obyvateľov k Slovákom, 19,5 % k Nemcom a 16,3 % k Maďarom, vykazovala slovenský, resp. slovensko-nemecký ráz. V prevažne „po slovensky hovoriacom“ prostredí Zvolena to bolo 69 % Slovákov, 15,6 % Maďarov a 10,4 % Nemcov.⁷¹ V období zosilnených maďarizačných opatrení však výsledky sčítaní z roku 1910 odrážali rapidný až neprirodený prírastok po maďarsky hovoriaceho obyvateľstva. Podľa oficiálnych údajov, ktorými sa utváral dojem jednonárodného maďarského štátu, žilo v B. Bystrici, ako aj vo Zvolene už len 40,7 % Slovákov, pričom v prvom z nich 48,8 % a v druhom až 56,5 % Maďarov. Počet Nemcov sa javil zanedbateľný.⁷² V R. Sobote a Lučenci sa od prvého sčítania ľudu, ktoré uviedlo kategóriu materinského jazyka, až do posledného prejavila dominancia maďarského elementu. V roku 1880 bol teda pomer Maďarov a Slovákov v R. Sobote 84,31 % : 9,14 %, v Lučenci 71,8 % : 17,2 %, ⁷³ v roku 1910 až 89,7 % : 6,8 % a 82,2 % : 12,9 %. V súvislosti s týmito výsledkami si kladieme otázku, či sa odzrkadlili aj vo verejnom priestore miest?

V súvislosti s B. Bystricou sa žiada pripomenúť, že v 50. a na začiatku 60. rokov 19. storočia sa ocitla v pozícii prechodného strediska slovenského národného života, v centre ktorého stálo najmä katolícke gymnázium. Dokonca figurovala v plánoch slovenských národovcov, jednak v ich diskusiách o hlavnom meste, ak by podľa požiadavky Viedenského memoranda z roku 1861 došlo k utvoreniu autonómneho slovenského územia, jednak v návrhoch o budúcom sídle Matice slovenskej. K naplneniu týchto plánov nielenže nedošlo, ale už tesne pred vyrovnaním čelilo banskobystrické gymnázium obvineniam hlavného notára B. Grünwalda z panslavizmu, čo malo za následok výmenu učiteľov a riaditeľa a zavedenie maďarčiny ako vyučovacieho jazyka.⁷⁴ Intenzívnejšia etapa pomadžarovania tohto „slovensko-nemeckého“

⁷⁰ BITUŠKOVÁ, Alexandra: Kontinuita a zmena v urbánnom kontexte (Sociálne – antropologické reflexie výskumu mesta a spoločnosti). In: DARULOVÁ, Jolana (ed.). *Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, 1999, s. 23.

⁷¹ *A magyar korona országaiban népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával*. I. zv. Budapest 1882. s. 842-843.

⁷² *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava, 1920, s. 160-170.

⁷³ *A magyar korona országaiban népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával*, s. 836-839; ALBERTY, J.: *Gemer – Malohont a Rimavská Sobota 1848–1918*, s. 108; ÉGER, György: *Losonc demográfiai, etnikai, felekezeti képe és társadalomszerkezete*. In: VIGH, Károly (ed.). *Fejezetek Losonc történetéből*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 34.

⁷⁴ JURKOVICH, Emil: *A Besztercebányai kir. kath. főgymnasium története. Az intézet története 1773-tól a legújabb korig*. In: *A Besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1894/95 tanévről*. Besztercebánya: SINGER J. könyvnyomdája, 1895, s. 105-106.

mesta sa spustila od polovice 70., najmä však od 80. rokov: ovládnutím úradov vlasteneckou elitou, pomad'arčením uličných názvov, vydávaním „protipanslavistickej“ slovenskej (*Svornosť, Krajan*) a vládnej maďarskej tlače, zakladaním maďarizačných spolkov (napr. pobočky Hornouhorského vzdelávacieho spolku FEMKE v roku 1884),⁷⁵ vylúčením slovenských študentov zo škôl či prešetrovaním ich tajnej spolkovej činnosti.⁷⁶

Akú rolu zohral „slovenský“ Zvolen na pozadí národnoemancipačného procesu Slovákov koncom 19. a na začiatku 20. storočia? V roku 1898 vydal advokát a verejný činiteľ Miloš Štefanovič brožúrku *Z našich úloh*, v ktorej predostrel návrhy na pozdvihnutie tohto mesta na premávkové a hlavné mesto Horného Uhorska. Jeho cieľom bolo nahradiť Martin ako národné centrum.⁷⁷ Od prelomu storočia sa vo Zvolene aktivovala skupina slovenských advokátov a publicistov (Ján Vesel, Vladimír Fajnor, Ľudovít Medvecký, František Blaha, Viliam Pauliny a i.), a to okolo slovenskej Ľudovej banky (od jej vzniku roku 1902)⁷⁸ a periodika *Zvolenské Noviny* (od roku 1904).⁷⁹ V rokoch 1900 – 1909 pôsobila v meste tlačiareň Eduarda Bertana, vydávajúca aj slovenské knihy a časopisy, a od roku 1909 tu začal pod redakciou V. Paulinyho vychádzať najstarší slovenský odborný bankový časopis *Slovenský Peňažník*.⁸⁰ Paralelne s úsilím malej skupiny slovenských intelektuálov participovať na spoločenskom živote Zvolena prenikali do verejnej sféry mesta maďarské elementy. Ich podporovateľmi sa stali miestne vlastenecké spolky, školy a vedúci pracovníci železníc, tovární, vládnych novín a hlavne magistrátu mesta.

Hoci v Lučenci bola dominancia maďarského národného života jednoznačnejšia ako v predošlých dvoch mestách, z času na čas sa aj tu prejavil proslovenský postoj (napr. tajný spolok slovenských študentov *Žiara* v učiteľskom ústave).⁸¹ Ku koncu prvého decénia 20. storočia sa o jeho posilnenie zaslúžil advokát Ľudovít Bazovský, a to niekoľkými spôsobmi: založením slovenského peňažného ústavu – *Všeobecnej banky účastinnej spoločnosti*, prilákaním slovenských rodín na prácu v tejto banke a miestnom priemysle a rozširovaním slovenských politických spisov, literatúry a periodík na pôde mesta.⁸²

⁷⁵ VESZTRÓCZY, Zsolt: Činnosť Hornouhorského vzdelávacieho spolku (FEMKE) v Banskej Bystrici a vo Zvolenskej župe (1884 – 1919). In: NAGY, Imrich – GRAUS, Igor (eds.). *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 2*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 24-42.

⁷⁶ ALBERTY, Július – MARTULIAK, Pavol: *Banská Bystrica v znamení kalicha: História zboru evanjelickej a. v. cirkvi a evanjelického školstva v Banskej Bystrici do roku 1918*. Banská Bystrica : Trian, 2001, s. 168-169.

⁷⁷ ŠTEFANOVIČ, Miloš: *Z našich úloh*. Ružomberok : Knihotlačiareň Karla Salvu, 1898, s. 3-4, 14.

⁷⁸ Bližšie: MILANOVÁ, Ľubica: Prvá slovenská banka vo Zvolene. In: Monografia mesta Zvolen. Zvolen : Mestský úrad, 2013. s. 162-165.

⁷⁹ VALACH, Július: Prenasledovanie kultúrneho a politického života Slovákov vo Zvolenskej župe koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1891 – 1914). In: *Slovenská archivistika*, roč. 33, 1998, č. 2, s. 88-96.

⁸⁰ VANÍKOVÁ, Viera (ed.): *Zvolen: Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv*. Martin : Gradus, 1993, s. 77.

⁸¹ ALBERTY, Július – SLOBODA, Ján: *Novohrad : Dejiny 2/1*. Martin : Osveta, 1989, s. 364.

⁸² ŠRÁMKOVÁ, Angelika: *Ľudovít Bazovský – nezlomný rodák slovenský?* Prešov : Universum, 2014, s. 57, 84, 96.

Príklady z týchto miest poukázali na skutočnosť, že v ich verejných priestoroch manifestovaná etnicita nemusela korešpondovať s reálnym stavom národnostnej príslušnosti ich obyvateľov. Už aj mestá s prevažne po slovensky hovoriacim obyvateľstvom „vystupovali“ ku koncu 19. storočia ako maďarské a na druhej strane vysielali signály o národnouvedomejšej činnosti slovenských intelektuálov, a to aj v prípade zväčša „maďarského“ Lučenca. Z toho vyplýva, že etnický charakter mestám vtlačali administratívu a ekonomiku ovládajúce miestne vlastenecké elity. Ich spoločenský vzostup a prestíž determinovalo tak ovládanie maďarčiny, ako aj dôkladné vykonávanie zákonov a ministerských nariadení. Očakávalo sa od nich, že cieľ uhorskej vlády – vytvorenie homogénneho maďarského štátu – budú presadzovať dvoma spôsobmi a v dvoch časových pásmach:

- 1) zavádzaním maďarčiny do verejného života a zakazovaním inonárodných oficiálnych prejavov počas všedných pracovných dní,
- 2) prezentáciou historickej pamäti maďarského národa, manifestovaním maďarskej národnej identity a vlastenectva a vytváraním tomu zodpovedajúcich miest pamäti počas sviatočných dní.

Oslavy ako nástroje a miesta pamäti

Konštruovanie národnej identity sa v priebehu „dlhého“ 19. storočia dialo prostredníctvom miest pamäti – miest ako reliktov, ktoré v zmysle úvah francúzskeho historika P. Noru nahrádzali už neexistujúce prostredie pamäti:

„Miesta pamäti sa rodia a žijú z clivoty za spontánnou pamäťou, z vedomia, že je treba vytvárať archívy, zavádzať výročia, usporiadať oslavy, prednášať nekrológy, prevádzať notárske záznamy, pretože tieto úkony nie sú viac prirodzené. [...] Miestami sú v trojakom zmysle, materiálnom, symbolickom a funkčnom, kritéria sa pravda uplatňujú v rôznej miere. [...] Všetky tri aspekty sú vždy prítomné súčasne.“⁸³

Materiálny, symbolický a funkčný aspekt v sebe niesli aj oslavy ako formotvorné nástroje historickej pamäti, ktoré si spravidla „zhora“ naordinovali vládnuce elity, alebo „zdola“ podporili vplyvné miestne spoločenské kruhy. Ako sme v úvode tejto kapitoly naznačili, interpretácie uhorských dejín sa v období dualizmu zmocnili maďarské politické aj kultúrne elity. Tie potom za pomoci prouhorsky, resp. promaďarsky orientovaných zamestnancov verejnej správy vytýčili svojej historickej národnej pamäti „miesta“ na lokálnej úrovni. Jeden zo spôsobov symbolického – mocenského – obsadenia verejného priestoru predstavovali práve politicky a spoločensky motivované verejné oslavy. Ich inscenáciou, ktorú determinovala maďarská

⁸³ NORA, Pierre: Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: MAYER, Françoise – BENSA, Alban – HUBINGER, Václav (eds.). *Antologie francouzských společenských věd : Město, Cahiers du CEFRES N° 10*, 2010, s. 46, 56 [online]: <http://www.cefres.cz/pdf/c10/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf>

ideológia, hierarchia štátnej moci, postoj k vládnucej dynastii či politická situácia v monarchii, sa reminiscencie na historicky významné osobnosti a udalosti inštitucionalizovali v čase. Účinný nástroj na ich sprítomnenie a sprostredkovanie širšej verejnosti predstavovali rituály verbálneho či neverbálneho, cirkevného či svetského charakteru, ako aj štátna, národná prípadne miestna symbolika. Rituály a symboly ako integračné a identifikačné činitele a zároveň mediálne kanále tvorili kostru osláv. Odrážali stotožnenie sa zúčastnených, ale aj nesúhlas nezúčastnených s ich koncepciou. Zvýrazňovali protiklady a súčasne posilňovali prejavy spolupatričnosti a solidarity.

V rámci verejných osláv ako konštruktivistického procesu sa teda vytvorili podmienky na vydelenie dvojakej národnej identity: identity vlastnej skupiny („my“) a identity vymedzenej voči inej skupine („oni“). V prvom prípade sa účastníci slávností stotožňovali s ich odkazom explicitne alebo latentne, čím vznikala určitá podobnosť a vnútorná jednota v rámci skupiny (aj napriek sociálnym, politickým, konfesijným či iným rozdielom). Všetci tí, ktorí nejakým spôsobom ignorovali manifestovanú ideu predstavovali „tých druhých“, čím sa ich identita prejavovala ako odlišnosť, osobitosť vo vzťahu k druhému kolektívu.⁸⁴ Národnoidentifikačný proces sa tak vyznačoval integráciou dovnútra a identifikáciou navonok.

Oslavy sa v tomto smere ukázali ako účinné, lebo sa „vymykali každodennej všednosti, mali vysoký emocionálny a estetický náboj a boli vystavané z polychromných (teatrálnych, hudobných, tanečných) zložiek a pre tieto svoje vlastnosti sa stali nositeľmi niečoho výnimočného, zvláštneho až posvätného.“⁸⁵ Práve pre menované zložky vykazovali slávnostné manifestácie na verejných priestranstvách miest určitú podobnosť s divadelnou scénou.⁸⁶ S jej hercami (aktívnymi účastníkmi slávnosti), ktorí sa prostredníctvom verbálnych a neverbálnych gest a rituálov, ako aj symbolickej kulisy snažili zinscenovať, stvárniť a nakloniť si divákov (pasívnych pozorovateľov) dejom dramatickej hry (obsahom národnej pamäti). Rozdeleniu účastníkov osláv zodpovedalo rozdelenie priestoru na jeho aktívnu časť – pre aktérov (javisko), a pasívnu časť – pre divákov (hľadisko).⁸⁷ Aj maďarský historik G. Gyáni v súvislosti s podielom občanov na verejnom živote v meste v 19. storočí rozlíšil

⁸⁴ KILIÁNOVÁ, Gabriela: Úvod: Ponímanie základných konceptov v práci a výskumné otázky. In: KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: VEDA, 2009, s. 18-19.

⁸⁵ PARGAČ, Jan: Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity. In: PARGAČ, Jan (ed.). *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Praha: Ústav etnologie FF UK, 1995, s. 53-54.

⁸⁶ Na paralelné črty rituálu a divadelných pravidiel (zápletka, konflikt, jeho kulminácia a riešenie, napätie, jeho uvoľnenie a rozuzlenie) poukázal podľa G. Kiliánovej aj Viktor W. Turner v práci *The Ritual Process. Structure and Antistructure* (1982). KILIÁNOVÁ, Gabriela: Kolektívna pamäť a konštrukcia identity: Pohrebné rituály v strednej Európe medzi tradíciou a modernou. In: CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: AEP, 1999, s. 68.

⁸⁷ FERENCOVÁ, Michaela: Spolužitie zaliate v bronz: Pomníky významných osobností ako prostriedok organizovaného šírenia klasifikačných schém. In: *Slovenský národopis*, roč. 56, 2008, č. 1, s. 13.

dva krajné póly identity: 1) aktívnu menšinu ako prednášateľa z povolania a 2) typ pozorovateľa.⁸⁸

Zároveň sa hromadením miest pamäti – osláv, rituálov a symbolických prvkov – konstituoval vo verejnom priestore kult „prvého človeka“, „otca vlasti“ alebo „národného hrdinu“. Oslavy preto slúžili nielen formovaniu a manifestovaniu národnej identity, rovnako zabezpečovali velikánom národa nesmrteľnosť, propagovali ich pronárodné činy a kladli ich za vzor vlasteneckej lásky, statočnosti či obety budúcim generáciám. Cieľavedomým výberom, zrekonštruovaním a sprostredkovaním vlastnej národnej pamäti sa v podstate všetky politické kruhy Uhorska (maďarské, ale aj nemaďarské) počas sviatočného dňa snažili:

- integrovať a udržiavať pocit príslušnosti k svojmu národu (identitu „my“),
- vykresľovať obraz protivníka – skupiny „tých druhých“ (identitu „oni“),
- zvýrazňovať vlastný význam a bagatelizovať význam „tých druhých“,
- legitimovať historické právo a politický kurz,
- realizovať vlastné národné požiadavky, politické zámery a ambície (napr. maďarská štátna idea, jazyková, politická asimilácia a i.),
- prehĺbiť vlastenecké cítenie.

S pribúdajúcim počtom regionálnych periodík od 70. – 80. rokov 19. storočia získavali obyvatelia B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty čoraz ucelenejší obraz o organizovaní rôznych slávnostných podujatí. Opismi priebehu dynastických, štátnych a národných osláv, doložených konkrétnymi príkladmi z miest, ako aj ich vsadením do širšieho politicko-spoločenského a kultúrneho kontextu doby poukážeme v nasledujúcich štyroch kapitolách na obsah a politickú funkčnosť historickej pamäti. Vymedzenie tohto fenoménu vo verejnom priestore miest a s ním súvisiaceho procesu formovania národnej identity je podmienené sledovaním nasledovných podmienok: pravidelnosť slávenia pamätného dňa, prítomnosť oslavujúcich v čase a priestore (aktívnych i pasívnych účastníkov), rituálne opakovanie a používanie spoločnej sústavy symbolov a rétoriky, pôsobenie na emócie a vytváranie hodnotového systému. Existencia, resp. neexistencia menovaných prvkov určovala mieru sebaidentifikácie príslušným kolektívom.

* * *

⁸⁸ GYÁNI, Gábor: Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870 – 1940). Budapest : Új Mandátum, 1998, s. 24.

DYNASTICKÉ SLÁVNOSTI

Dynastické slávnosti, či už v rakúskej alebo uhorskej časti monarchie, predstavovali jednu z tradičných foriem, ktorou sa v období dualizmu preukazovala náklonnosť a lojalita cisárovi a kráľovi Františkovi Jozefovi I., jeho manželke Alžbete Bavorskej a ostatným členom habsburskej dynastie. Ich zinscenovanie sa pohybovalo v medziach oficiálnosti až spontánnosti. V konečnom dôsledku však lojalita voči panovníkovi, dynastii a teda aj štátu predstavovala prirodzenú súčasť „monarchistickej hry“, v rámci ktorej bol legitímny vládca uisťovaný, hoci niekedy len naoko, o vernosti a oddanosti svojich poddaných, a oni naopak o jeho vďačnosti, priazni a poskytnutí ochrannej ruky.⁸⁹ V slávnostnom rámci nadobúdali lojálne prejavy rôzne podoby: od uskutočnenia bohoslužieb, vojenských prehliadok cez objednávanie dynastických portrétov, zasielanie pozdravných telegramov až po inštalovanie dynastických sôch a označenie ulíc a verejných inštitúcií menom panovníka a jeho manželky pri príležitosti ich sviatkov. Súhrnom takýchto miest pamäti sa konštituoval ich kult.

Význam kultu ako verejného oduševnenia sa pre osobu sa v 19. storočí výrazne posunul od tradičného zbožšťovania panovníka smerom k uctievaniu jeho osoby, a to bez ohľadu na povinnú prezentáciu.⁹⁰ Oslavami sa inštitucionalizoval v čase a ich pravidelným opakovaním sa zabezpečovala jeho trvácnosť. Tá však závisela aj od miery sebaidentifikácie čo najširších sociálnych skupín s uctievaným objektom, s jeho hodnotami a princípmi. Kultové konanie charakterizoval spravidla súlad medzi jeho obsahom a vonkajšou inscenáciou.⁹¹ Lenže uhorské pomery po roku 1867, ktoré sa niesli v znamení obnovenia konštitučného režimu, zakladania spoločnosti na občianskych princípoch a zosilnenia tak maďarskej štátnej idey, ako aj požiadaviek iných národných hnutí na úkor ríšskeho patriotizmu, postavili dynastické slávnosti pred nové funkcie. Za týchto okolností sa od nich nedali očakávať výlučne prejavy oddanosti k Habsburgovcom a reprezentácie ich moci v monarchii a v Európe vôbec. Preto popri propagovaní oficiálnej (dynastickej) pamäti a dobového, prevažne zidealizovaného obrazu kráľovského páru vytvorili priestor aj na mobilizáciu a vydelenie rôznych kolektívnych identít (vrátane národnej). Prostredníctvom ich rituálnych úkonov a symbolickej komunikácie sa tak na povrch dostávali aj z minulosti prenesené pocity krivdy, nespravodlivosti, aktuálne politické, národné či triedne požiadavky. Do istej miery predznamenal tento typ osláv vzostup konfliktu dvoch lojalít – lojality preukazovanej voči národu proti lojalite voči štátu.

⁸⁹ ŠEDIVÝ, Ivan: České loajální projevy 1914 – 1918 (Malá textová sonda). In: *Český časopis historický*, roč. 97, 1999, č. 2, s. 295.

⁹⁰ GERŐ, András: A királyné szerepe: A magyarok és Erzsébet. In: *Rubicon*, roč. 10, 1999, č. 9-10, s. 49.

⁹¹ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 13, 15.

K pravidelným a vládou podporovaným dynastickým slávnostiam, ktoré zachytili budovanie kultu kráľa a kráľovnej, ako aj manifestovanie dominantného nacionalizmu, patrili v Uhorsku oslavy výročia korunovácie Františka Jozefa za uhorského kráľa (8. jún), oslavy jeho narodenín (18. august) a menín (4. október), ako aj spomienkové slávnosti na počesť jeho manželky, cisárkovej a uhorskej kráľovnej Alžbety (10. septembra a na školách 19. novembra po jej tragickej smrti roku 1898).⁹²

FRANTIŠEK JOZEF – „SYMBOL INTEGRITY MONARCHIE“

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní došlo v monarchii k predefinovaniu úlohy Františka Jozefa (1830 – 1916). Nestal sa však manipulovateľnou figúrkou v rukách politických elít dominantných národných spoločnstiev (rakúskych Nemcov, Maďarov). Práve naopak, jeho pomerne rozsiahle právomoci, či už v zahraničnej politike, rezorte ministerstva vojny alebo pri ústredných orgánoch verejnej správy Uhorska, potvrdili jeho skutočnú rolu úradníka a najvyššieho veliteľa spoločnej rakúsko-uhorskej armády. Ako legitímny vládca oboch častí ríše stelesňoval vďaka svojim hlavným doménam – armáde a zahraničnej politike – myšlienku dualistického súštitia a symbolizoval celistvosť monarchie. Jeho novú rolu zjednotiteľa výstižne sformuloval rakúsky historik E. Brix:

„Čím silnejšie sa občianska spoločnosť v 19. storočí diferencovala podľa národných kritérií a ohrozovala tým celistvosť dunajskej monarchie, tým väčšmi potrebovala krajina nadnárodnú integračnú postavu, okolo ktorej by sa inscenovali príležitostné podujatia pre spoločnú verejnosť a sprostredkovala tradícia a kontinuita ríšskeho modelu vlády ako pozitívna hodnota.“⁹³

K celoštátnym inscenáciám politickej identity, od ktorých sa očakávalo splnenie tejto požiadavky, a ktoré sa tým pádom stali miestami oficiálnej pamäti, patrili osobné sviatky (narodeniny, meniny), výročia korunovácie a zasadnutia na rakúsky trón, ako aj historické jubileá (vrátane svadobných) monarchu a jeho rodiny. Hoci ich význam spočíval v umocňovaní lojality Habsburgovcom a v získavaní si občanov monarchie pre ideu nadnárodnej identity, v skutočnosti poukázali na nezadržateľný národnoemancipačný proces v hraniciach mnohonárodnostného štátu. Stačí uviesť niekoľko príkladov slávenia sviatkov cisára z prostredia národných elít so silným

⁹² Do zoznamu dynastických slávností patrili aj sviatky viažuce sa k deťom kráľovského páru (napr. ku korunnému princovi Rudolfovi), ako aj k ich rodinným udalostiam (napr. výročie striebornej svadby v roku 1879).

⁹³ BRIX, Emil: Geschenke für den Mythos Kaiser Franz Joseph I. als übernationale Integrationsfigur. In: FISCHER-WESTHAUSER, Ulla (ed.). *Geschenke für das Kaiserhaus: Huldigungen an Kaiser Franz Joseph und Kaiserin Elisabeth*. Wien : Brandstätter, 2007, s. 48.

vedomím štátnopolitickej tradície. Napríklad v českej spoločnosti sa tieto sviatky stali povinnou záležitosťou a na ich bezchybný priebeh podľa vopred stanoveného scenára dozerali politické orgány. Ich neprijatie za vlastné – národné – súviselo s neprijatím svätováclavskej koruny Františkom Jozefom počas celého obdobia jeho dlhého, šesťdesiatosemročného panovania. Nemci v českých krajinách si dokonca ostentatívnym spôsobom pripomínali narodeniny nemeckého cisára Wilhelma II.⁹⁴ Chorváti sa priklonili k oficiálnym sviatkom rakúsko-uhorskej monarchie a vzápätí odmietali uhorské štátne sviatky,⁹⁵ čím deklarovali nespokojnosť s politikou uhorskej vlády. Nejednotný postoj maďarskej politickej elity k sviatkom Habsburgovcov súvisel s protichodnosťou uhorských politických strán v otázke štátoprávneho usporiadania, čo sa potom odrazilo aj v ich vzťahu k panovníkovi. V tejto spornej rovine stáli proti sebe vládna Liberálna strana ako pilier dualistického štátneho zriadenia a maďarská národná opozícia, ktorá vyrovnanie považovala za vynútený kompromis, v lepšom prípade za východisko k následnému osamostatneniu sa Uhorska. Logicky sa František Jozef usiloval udržať vo vláde politickej sily, ktoré preňho znamenali istotu a zábezpeku nastoleného dualistického systému.⁹⁶

Politickí reprezentanti Liberálnej strany, ktorá sa fúziou Strany ľavého stredu a Deákovej Strany vyrovnanie stala roku 1875 dominantnou vládnu stranou v Uhorsku, symbolicky vyjadrili svoju náklonnosť k panovníkovi práve podporou osláv jeho osobných sviatkov a korunovačných výročí. V rámci nich sa snažili prepojiť dynastický element s národným, no len do tej miery, aby zostala zachovaná lojalita k monarchovi, korune a jej tradícii. „Cisára“ síce zo sviatkov nevyľúčili, no do úzadia odsunuli 2. december ako pamätný deň jeho nástupu na rakúsky trón v roku 1848. V maďarskej spoločnosti vyvolával totiž negatívne reminiscencie, ktoré sa spájali s neúspešným koncom uhorsko-maďarskej revolúcie 1848/49 a s následným desaťročím eliminovania nacionálnych prejavov a revolučnej tradície na verejnosti. K tomuto dňu sa uhorská liberálna vláda vracala nanajvýš v čase osláv okrúhlych výročí, a to v rokoch 1873 a 1898.

Oslavy korunovačných výročí

Korunovácie sa radili v minulosti k veľkolepým slávnostiam, vzhľadom na to, že sa nimi legalizovala moc panovníka a navonok prezentovali jeho mocenské pozície v hraniciach krajiny. Prijatím uhorskej svätostefanskej

⁹⁴ POKORNÝ, Jiří – RAK, Jiří: Patroni, svátky a výročí. Slavnosti českého národa. In: *Dějiny a současnost*, roč. 30, 2008, č. 8, s. 30.

⁹⁵ HANISCH, Ernst – URBANITSCH, Peter: Die Prägung der politischen Öffentlichkeit durch die politische Strömungen. In: RUMPLER, Helmut – URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Band VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft (Teil 1)*. Wien : VÖAW, 2006, s. 109.

⁹⁶ K podpore dualizmu pristúpil údajne najskôr od roku 1871, potom ako sa federalistické pokusy Hohenwarta ukázali ako neúspešné. KOZÁRI, M.: *A dualista rendszér (1867 – 1918)*, s. 20.

koruny sa Habsburgovci prihlásili ku korunovačnej tradícii Uhorského kráľovstva, v prípade Františka Jozefa I. a jeho manželky Alžbety k tomu došlo 8. júna 1867 v Chráme kráľa Mateja v Budíne. Ako sa však po ďalšie roky ukázalo, každoročné oslavy tohto pamätného dňa ponúkali nielen rozpomávanie sa na korunovačný ceremoniál a s ním spätú osobnosť Františka Jozefa, prípadne Alžbety, ale zároveň potvrdzovali nastolený stav, v dôsledku ktorého sa pristúpilo ku korunovácii. Korunovačným aktom sa totiž symbolicky spečatilo rakúsko-uhorské vyrovnanie a Uhorsko vo vzťahu k Rakúsku nadobudlo v monarchii rovnocenné postavenie. Veľkolepý obrad prijatia koruny spojený s cirkevnými ceremóniami, po ktorých nasledovalo zloženie prísahy a vykonanie rituálu na znak ochrany a jednoty krajiny (myslí sa tým vycválenie kráľa na korunovačný vršok a švihnutie na štyri svetové strany),⁹⁷ poukázal na dva základné aspekty: nadnárodný (celoríšsky) a národný (uhorsko-maďarský).

Prvý aspekt tkvel v symbole koruny, ktorá v 19. storočí stelesňovala popri kráľovskej moci aj štátnu jednotu, a teda lojalita k panovníkovi a lojalita k štátu predstavovali dve strany jednej mince. Panovník vystupoval ako zjednocujúci prvok, patrón integrity štátu a nastoleného štátneho zriadenia. Avšak jeho heslo *viribus unitis* (spojenými silami) nemalo povzbudzovať len k jednote národov, ale aj k jednote kráľa s národom, v kontexte ktorej sa zdôraznil druhý, čiže národný prvok. Korunovačná slávnosť a prijatie svätoštefanskej koruny boli interpretované ako slávnosť zmierenia medzi kráľom a národom (z hľadiska výsledkov revolúcie sa tým myslel národ maďarský). Jedine absolvovaním tohto komplexného politického rituálu, akým korunovácia bola, sa panovník mohol stať legitímnym kráľom Uhorska, a len tak sa o ňom mohla uhorská politická reprezentácia vyjadrovať ako o svojom kráľovi.

Privlastnenie si monarchu v hraniciach uhorského štátu naznačil medzi prvými jazyk symbolickej politiky, napr. striktné oslovenie Františka Jozefa ako „kráľ“ alebo „náš kráľ“ uhorsko-maďarskými politickými, hospodárskymi i vzdelaneckými kruhmi. Titulovanie „cisár a apoštolský kráľ“ (skrátené c. a k.) sa používalo výlučne pri oficiálnych príležitostiach.⁹⁸ V priebehu jeho panovania vznikali dokonca pokusy, aj keď vcelku neúspešné, spraviť z neho „uhorského Habsburga“. Prvý taký sa objavil už počas korunovačnej slávnosti v roku 1867; genealógovia dávali vtedy na známosť, že je potomkom uhorského kráľa Bela III. a jeho pôvod siaha až k dynastii Arpádovcov.⁹⁹ Skutočnosť, že sa v reálnej rovine neujal u Františka Jozefa národný aspekt (na

⁹⁷ Bližšie o korunovačnej slávnosti roku 1867 a symbolike korunovačného vršku: PÁL, Judit: „Vlast' v malom“. Korunovačné slávnosti v období dualizmu a symbolika korunovačného vršku. In: *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 3, s. 443-468.

⁹⁸ FREIFELD, Alice: Empress Elisabeth as Hungarian Queen: The Uses of Celebrity Monarchism. In: COLE, Laurence – UNOWSKY, L. Daniel (eds.). *The limits of loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*. New York : Berghahn Books, 2007, s. 152.

⁹⁹ SINKÓ, K.: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn..., s. 255-256.

rozdiel od jeho manželky Alžbety a syna Rudolfa), odrážala väčšia časť uhorsko-maďarskej vlasteneckej verejnosti tak, že panovníka považovala za Rakúšana alebo prinajmenšom v ňom videla dôrazného zástancu rakúskych záujmov.

V kalendári sviatočných dní sa tak každoročne objavilo korunovačné výročie, pri príležitosti ktorého sa po mestách a obciach v Uhorsku konali slávnostné omše a školské slávnosti. Nás budú zaujímať okružle korunovačné slávnosti z rokov 1892 a 1907, z ktorých prvá svojou rituálnou inscenáciou a mierou vonkajších symbolov reflektovala vyostrenú cirkevno-politickú situáciu, a druhá zase, vzhľadom na nové zloženie vládnej garnitúry, odrážala zmenené postoje k trónu a odlišné politické skúsenosti. Na pozadí prvého, štvrtstoročného jubilea sa totiž rýsoval spor medzi rímskokatolíckou cirkvou a štátom, ktorý v neprospech cirkvi vyústil do schválenia cirkevno-politických zákonov (1894 – 1895). V epicentre oficiálnych osláv, v Budapešti, na ktoré roku 1892 zavítal František Jozef, sa napätie odrazilo v absencii slávnostnej omše¹⁰⁰ a cisárskej čierno-žltej vlajky na Budínskom hrade. Dôvod, prečo nebol vyložený symbol monarchu, spočíval skôr v nedoriešenej záležitosti týkajúcej sa pretvorenia Budapešti na rezidenčné sídlo uhorského kráľa, ku ktorému sa pristúpilo až o rok neskôr.¹⁰¹ Napokon politická špička zvolila pri príležitosti sviatku korunovácie istý kompromis a počas päťdňového budapeštianskeho pobytu panovníka nevyložila ani cisársku, ba ani uhorskú krajinskú vlajku. Napriek konfrontácii štátu a cirkvi sa však slávnostná atmosféra jubilea nijako výraznejšie neznehodnotila. Popri slávnostnej dvornej večeri, divadelnom predstavení a vojenskej paráde ju dotvárali sviatočné dekorácie v uliciach hlavného mesta, výstrely z kanónov, iluminácia a ohňostroj.¹⁰²

Po pätnástich rokoch sa situácia v štáte zmenila a pod tlakom nesplnenia sľubovaných reforiem zradikalizovala. Viditeľne sa pod oficiálnu oslavu 40. výročia korunovácie v Budapešti podpísali predovšetkým dva faktory: na jednej strane to bola koalíčná vláda, ktorej hlavný tón udávala Strana nezávislosti na čele s Ferencom Kossuthom, stojaca v opozícii voči kráľovi, na druhej strane to bolo schválenie volebnej reformy v Predlitavsku. Túto slávnosť v roku 1907 charakterizovala jedine bohoslužba na počesť prítomného kráľa, po ktorej, bez akejkoľvek vonkajšej parády, nasledovalo udeľovanie titulov a amnestií. Hlasy nadšenia – „*Nech žije všeobecné tajné hlasovacie právo*“, „*Nech žije náš ľudový kráľ*“ – a protivládne pokriky – „*Preč s Kossuthom!*“ –, ktoré sa rozliehali hlavnou ulicou, vedúcou od železničnej stanice smerom k Budínskemu hradu, neprichádzali však od oslavujúceho

¹⁰⁰ Jubilárne slávnosti. In: *Národné Noviny*, roč. 23, 1892, č. 66, s. 2-3.

¹⁰¹ SINKÓ, Katalin: Habsburg Repräsentation in Ungarn um 1900: Skizze einer politischen Ikonographie der Burg zu Buda. In: KEREKES, Amália et al.: *Leitha und Letha: symbolische Räume und Zeiten in der Kultur Österreich-Ungarns*. Tübingen - Basel : Francke, 2004, s. 113.

¹⁰² Jubilárne slávnosti. In: *Národné Noviny*, 1892, č. 66, s. 2-3.

publika. Panovníkovi sa po príchode do Budapešti naskytl pohľad na zástupy pokrikujúcich robotníkov, čo znamenalo, že korunovačné jubileum využili sociálni demokrati ako príležitosť na zorganizovanie pokojnej demonštrácie, ktorou sa chceli priblížiť ku kráľovi, vysloviť mu dôveru a oboznámiť ho s ich kardinálnou požiadavkou – s požiadavkou všeobecného tajného hlasovacieho práva.¹⁰³ Ak si obyvatelia hlavného mesta dovolili vyjadriť svoj postoj k hlave štátu v medziach oficiálne prejavovanej úcty, dôvery, nádeje na jednej strane a roztrpčenosti z neúspechu na strane druhej, akým spôsobom si potom panovníka uctili mimo centra, teda vo verejnom priestore B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty?

Prípravám osláv 25. výročia korunovácie Františka Jozefa za uhorského kráľa sa venovali župné výbory i mestské orgány (mestské zastupiteľstvo, mestská rada s mešťanomom, policajný kapitán). Na májových župných a mestských zasadnutiach predstavili mešťanovia (Gusztáv Szalay vo Zvolene, György Szabó v R. Sobote),¹⁰⁴ inde zase členovia stáleho výboru (v B. Bystrici)¹⁰⁵ či mestskej rady (v Lučenci)¹⁰⁶ návrhy k primeranému osláveniu výročia, ako aj výzvy namierené k jednotlivým náboženským obciam, členom mestských orgánov, riaditeľom škôl a v neposlednom rade k mestskému obyvateľstvu. Ukázalo sa, že zásah do obvyklého priebehu osláv v Budapešti neovplyvnil chod miestnych podujatí, ktorých program tvorili tradičné slávnostné bohoslužby a slávnosti miestnych škôl (v B. Bystrici aj detská záhradná slávnosť a banket mestskej elity).¹⁰⁷

K verbálnym rituálom slávnostných náboženských obradov patrili okrem zvyčajnej liturgie aj príležitostné kázne, modlitby za kráľa, dynastiu a vlasť, ako aj spev maďarskej, menej už cisárskej hymny *Gott erhalte* (uvádzanej v tlači ako kráľovskej). Zúčastnili sa ich zväčša úradníci pôsobiaci v štátnych, župných a mestských orgánoch, ako aj školská mládež s učiteľským zborom. Na oficiálny katolícky obrad sa v Lučenci dostavili aj miestne spolky (napr. Hasičský spolok, Spolok živnostenskej mládeže, Spevokol, pobočka Červeného kríža), zamestnanci parného mlyna a smaltovne, či dokonca honvédi z rokov 1848/49.¹⁰⁸ Lavice rímskokatolíckeho kostola v R. Sobote

¹⁰³ FREIFELD, A.: *Empress Elisabeth as Hungarian Queen*, s. 158; Opisy demonštrácie v dobovej tlači, napr.: Politický prehľad. In: *Slovenský Týždenník*, 14. 6. 1907, č. 24, s. 1-2; Pamiatka korunovania kráľa. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 6. 1907, č. 6, s. 2.

¹⁰⁴ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), pracovisko Archív Zvolen (Archív ZV), fond (f.) Közgügyié – jegyzőkönyv 1892-93-94: č. j. 48 /1892; Koronázási jubileum Rimaszombatban. In: *Gömör-Kisont*, 19. 5. 1892, č. 21, s. 1-2.

¹⁰⁵ ŠA BB, f. Zvolenská župa: Podžupanské písomnosti (1869 – 1918) (ďalej ZŽ: PŽP), škatuľa (šk.) 98, č. j. 764/1893: Jegyzőkönyvi kivanat 62 szám/1892.

¹⁰⁶ Királyunk Ó Felsége. In: *Losoncz és Vidéke*, 22. 5. 1892, č. 21, s. 2.

¹⁰⁷ Koronázási jubileum. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 6. 1892, č. 23, s. 3. Podľa pôvodného rozpisu programu sa rátať aj s pohostením mestskej chudoby. Ale o tom, či sa tento charitatívny zámer podaril uskutočniť, sa už noviny nezmenili. Koronázási jubileum. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 23. 5. 1892, č. 21, s. 3.

¹⁰⁸ A koronázás jubileuma városunban. In: *Losoncz és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

obsadili delostrelecký dôstojnícky zbor a kráľovské žandárstvo.¹⁰⁹ Práve v súvislosti s touto ozbrojenou zložkou mestského obyvateľstva uverejnili noviny *Losoncz és Vidéke* správu o neprítomnosti vojakov v meste v čase trvania bohoslužieb v lučeneckých kostoloch. Redakcia pritom nepripisovala hlavnú zodpovednosť za uvedený nedostatok veliteľovi pluku, ale hlavnému vojenskému veliteľstvu, ktoré vojakom tamojšej posádky neumožnilo rozhodnúť sa z vlastnej vôle, ktorého z cirkevných obradov, oslavujúcich kráľa, sa zúčastnia.¹¹⁰

Duchovní v príhovoroch označili 25. korunovačné výročie za spoločnú oslavu národa a kráľa a snažili sa prítomným objasniť podstatu korunovácie, čo dokladá aj reč seniora evanjelickej a. v. cirkvi v R. Sobote Pála Glaufa:

„Korunováciou sa obnovila uhorská ústava a položil sa základ, na ktorom mohol napredovať a nepochybne aj napredoval materiálny a duchovný rozmach a blahobyť krajiny a národa. Korunováciou získal národ skutočného otca vlasti [...], ktorý je popri svojom konštitučnom cítení prototypom dobrého a veľkorysého kráľa, ktorý najlepšie pochopí tlkot srdca svojho národa a aj ho opätuje.“

Rabín tamojšej synagógy Leo S. Singer zasa prirovnal kráľa k milujúcemu a starostlivému otcovi a využil príležitosť k propagovaniu uhorskej/maďarskej štátnej idey, s obsahom ktorej sa podľa neho židia stotožnili:

„Nie pôvod, ale spoločný duch utvára jednotný národ a jedným z jeho najväčších faktorov je spoločný jazyk, ktorý slúži k vzájomnému dorozumeniu sa. Tí, ktorí sa s ním stotožňujú, sú deťmi toho istého národa, medzi ktorými potom zanikajú profesionálne a spoločenské rozdiely, ako aj rozdiely v ich pôvode. [...] Z hľadiska ich čítania sú Uhri (Maďari) a verne dodržiavajú príkaz Talmudu, ktorý zaväzuje židovský ľud stotožniť sa s národom, na území ktorého žije.“¹¹¹

Hlavný priestor na rozpamätanie sa na korunovačný ceremoniál z roku 1867 predstavovali aj školské slávnosti, a nebolo to ináč ani v roku 1892. Prácu učiteľov pri zostavovaní slávnostných programov uľahčovali publikácie ako kalendáre, pamätné listy a albumy, vydávané pri príležitosti rôznych osláv dynastie (vrátane korunovácie) a písané v duchu znovuoobnovenia vzájomnej dôvery medzi kráľom a národom.¹¹² Hudobné, recitačné a spevácke čísla žiakov sa uskutočňovali buď pred podobizňou kráľa, resp. kráľovského páru alebo pred ovenčenou mapou Uhorska. Tak ako zaznela hymna rakúskeho cisára *Gott erhalte* a recitovali sa básne s motívom korunovačného aktu kráľa i kráľovnej, tak sa – a dokonca ešte častejšie – spievala maďarská národná

¹⁰⁹ Koronázási jubileum Gömörmegyében. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1892, č. 24, s. 2.

¹¹⁰ A koronázás jubileuma városunban. In: *Losoncz és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

¹¹¹ Koronázási jubileum Gömörmegyében. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1892, č. 24, s. 2.

¹¹² LANDGRAF, Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar hagyományban. In: CSÖRSZ, István Rumen (ed.). *Mindenes gyűjtemény I-II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. Budapest : ELTE BTK Folklore tanszék, 2005, s. 132.

hymna *Isten, áld meg a magyart* (Bože, žehnaj Maďarovi) od Ferenc Kőlcseyho (uvádzaná aj ako *Himnusz*) a hymnická pieseň *Szózat* (Ohlas) od Mihály Vörösmartyho.

Vrchol školských matín v roku 1892 predstavovali slávnostné prednesy učiteľov, prostredníctvom ktorých sa neobjasňoval priebeh korunovačnej praxe ako taký, ale skôr význam korunovacie pre národ a symbolická moc koruny. Podľa slov Samuela Veresa, profesora Zjednoteného protestantského gymnázia v R. Sobote, symbolizovala koruna ideu: „*Jeden a nedeliteľný uhorský/maďarský národ, ktorého sila a moc sa spája v jednej myšlienke.*“¹¹³ Viazanie sa národa na korunu súviselo podľa neho aj so svätou prísahou panovníka – zachovať ústavu, ktorú zložil prijatím svätostefanskej koruny počas korunovačných rituálov. Veresova vlastenecky poňatá reč sa však zamerala aj na druhú stranu mince, na zhodnotenie vlády uhorského kráľa, podobne ako prednes profesora banskobystrického katolíckeho gymnázia Jánosa Vikola.¹¹⁴ O osobnostných a šľachetných vlastnostiach panovníka v príspevku „*25 rokov*“ hovoril štátneho učiteľského ústavu v Lučenci na oslave samovzdelávacieho Gönczyho kruhu.¹¹⁵

Keď sa oslavujúce obecnstvo stratilo z dohľadu verejnosti v uzavretých priestoroch – v kostoloch, synagóge, v školských či spolkových miestnostiach, sviatočného ducha na verejných priestranstvách medzi obyvateľmi miest, hoci aj medzi nezúčastnenými, udržiavali melodické a hlučné tóny, pestrá výzdoba a slávnostná iluminácia. V pamätný deň, a vlastne aj pri iných slávnostných príležitostiach, sviatočnú atmosféru ako prvé pripomínali odbíjajúce zvony v kostolných vežiach. Zvonenie ohlasovalo začiatok slávností, no rovnako zvolávalo aj na slávnostné cirkevné obrady. Onedlho ho vystriedali výstrely z húfníc či mažiarov a počas bohoslužieb, v prípade, že v meste sídlila vojenská posádka, vypálili vojaci slávnostnú salvu (napr. stotina vedená kapitánom Pálom Kubínyim v B. Bystrici). Hudbu v uliciach miest zabezpečila kapela, ktorá bola schopná strhnúť so sebou okoloidúcich a kričať s nimi na slávu kráľovi. V júni 1892 to bol prípad hasičskej kapely a trubkárov zo Španej Doliny v B. Bystrici alebo vojenskej kapely v uliciach Lučenca.¹¹⁶

Zvuková zložka osláv korunovačného jubilea dopĺňali na verejných priestranstvách vizuálno-svetelné efekty, ktoré zabezpečili mešťania na základe výzvy usporiadateľov. V Lučenci na úradných budovách a v oknách vojenských hodnostárov vynikli popri kvetinových dekoráciách, portrétoch kráľa, miestami aj kráľovnej, transparenty v rôznych formách a s rôznymi nápismi: „*Nech žije kráľ!*“, „*Nech žije František Jozef!*“, „*Nech Boh chráni kráľa!*“, „*Nech žije vlast!*“ Noviny zvlášť upozornili na veľkorozmerný transparent

¹¹³ Koronázási jubileum Gömör-megyeében. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1892, č. 24, s. 5.

¹¹⁴ VIKOL, János: A koronázás jubileumán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1-3; 19. 6. 1892, č. 25, s. 1-2.

¹¹⁵ A koronázás jubileuma városunban. In: *Losonc és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

¹¹⁶ A koronázás jubileuma. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

vyvíjajúci sa nad školskou bránou učiteľského ústavu. Študenti, ktorí ho vyhotovili na podnet svojho profesora kreslenia, vyjadrili použitými nápismi a vyobrazeniami tri hlavné idey jubilea: vlast' (heslom „*Nech žije vlast'!*“ s uhorským znakom), uhorského kráľa (zvolaním „*Nech žije kráľ!*“ s kráľovou podobizňou) a ústavu (prevolaním „*Nech žije ústava!*“ – spojeným s rokmi 1848 a 1867).¹¹⁷ Slávnostnú atmosféru na hlavnom námestí a v najfrekventovanejších uliciach R. Soboty dotvárali v oknách vyložené sviečky a lampáše, portréty kráľovského páru, kvetinové girlandy či kvety obopínajúce obrázok uhorskej koruny a kráľa.¹¹⁸

Za spomenutými mestami nezaostával ani verejný priestor B. Bystrice. Vlajky, vence a štylizované listy zdobili budovu Kammerhofu, radnicu a niekoľko súkromných domov, kde-tu sa objavili podobizne kráľa a boli vysvietené niektoré hlavné body mesta, napr. radnica, strážna veža, tribúna na námestí, železničná stanica a parný mlyn s nápisom „*Nech žije kráľ!*“¹¹⁹ Zvolenčania pripravili výzdobu mesta už v predvečer jubilea, keď do okien štátnej elementárnej školy vyložili vraj osemsto sviečok a ozdobili továreň na plech Union a železničnú stanicu. Okrem toho, tamojší hasiči vypochovali do ulíc vo svetle dvesto fakiel.¹²⁰

Mestské a župné reprezentácie vyjadrili Františkovi Jozefovi vďaka za jeho uplynulú štvrtstoročnú vládu aj tým, že mu zaslali pozdravné adresy. Pozitívne hodnotenie jeho panovania takto vyjadrili župné výbory Zvolenskej¹²¹ a Gemersko-malohontskej župy,¹²² ako aj mestské zastupiteľstvo Zvolena.¹²³ Jednotlivé župy dokonca vyslali na jubilejnú slávnosť do Budapešti svojich zástupcov a po jej skončení práve oni svojimi zážitkami a dojmami z veľkomestskej oslavy vyvolávali u časti obyvateľov spomienku na uplynulé jubileum. Príkladom takéhoto doznievania pamätného dňa bol návrat zvolenského podžupana Károlya Csipkaya do B. Bystrice, ktorému členovia župného výboru a časť mestskej inteligencie vystrojili slávnostný banket.¹²⁴

Okrem týchto aktivít vznikla v župných sídlach iniciatíva za trvalé zvečnenie pamiatky štvrtstoročného korunovačného výročia. Niekde sa to realizovalo vydaním slávnostných albumov (napr. album Gemersko-malohontskej župy 1867 – 1892), inde založením základín na rôzne, zväčša dobročinné ciele. Výbor Zvolenskej župy založil na svojom riadnom zasadnutí 11. mája 1892 základinu vo výške 5000 zlatých pre Detský sirotinec župy pod príznačným názvom *Základina na pamiatku 25. výročia korunovácie nášho apoštolského kráľa, Jeho Veličenstva Františka Jozefa I. (Ő Felsége I. Ferencz*

¹¹⁷ A koronázás jubileuma városunkban. In: *Losoncz és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

¹¹⁸ Koronázási jubileum Gömörmegyében. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1892, č. 24, s. 1-2.

¹¹⁹ A koronázás jubileuma. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

¹²⁰ Zólyomban. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 2.

¹²¹ Vármegyei ügyek: Az üdvözlő felirat. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 6. 1892, č. 23, s. 1.

¹²² Koronázási jubileum Gömörmegyében. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1892, č. 24, s. 5.

¹²³ ŠA BB, Archív ZV, f. Közgyűlési – jegyzőkönyv 1892-93-94, č. j. 48/1892.

¹²⁴ Ünnepléyes fogadtatás. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 3.

József apostoli királyunk megkoronáztatásának 25 évfordulója emlékére alapítvány).¹²⁵ Rovnako aj banskobystriční zástupcovia židovskej náboženskej obce (ďalej ŽNO) odhlasovali na pamiatku slávnostného dňa sumu 200 zlatých, ktorej ročný päťpercentný úrok určili žiakom štvrtého ročníka, ktorí sa vyznamenali v šírení maďarského jazyka.¹²⁶

Inscenácia korunovačného jubilea v roku 1892 svedčí o tom, že konfrontácia štátu a cirkvi v otázke cirkevno-politických zákonov nijako neovplyvnila sviatočnú atmosféru v sledovaných mestách. To však už neplatilo pre okružle korunovačné výročie v roku 1907. Tak v hlavnom meste, ako aj v jednotlivých mestských centrách sa sviatočnosť dňa a jeho symbolické prvky prejavovali obdobným spôsobom. V ich priestoroch sa síce nekonala robotnícka demonštrácia (k ľudovému zhromaždeniu kresťanských socialistov za všeobecné volebné právo došlo v B. Bystrici až 20. augusta 1907), ale skromné usporiadanie slávností vypovedalo o narušenej rovnováhe medzi panovníkom a uhorskou vládou. Oslavy sa obmedzili len na predpoludňajšie bohoslužby miestnych konfesií,¹²⁷ kde-tu na školské matiné.¹²⁸

Oslavy okružlých narodenín Františka Jozefa

Na rozdiel od korunovačného výročia sa osobné sviatky rakúskeho cisára a uhorského kráľa Františka Jozefa I. – narodeniny (18. august) a meniny (4. október) – oslavovali v celej monarchii. Oficiálny charakter nadobudli ešte za vlády Márie Terézie, keď sa po zavedení školskej reformy stali súčasťou výchovy k občianstvu a dynastickému patriotizmu. Veľký význam sa pripisoval dňu narodenia panovníka ako jedinému oficiálnemu štátnemu sviatku rakúsko-uhorskej monarchie.¹²⁹ Napriek tvrdeniu A. Blöchlovej, že narodeniny cisára, ustanovené špeciálnymi nariadeniami, patrili ani nie tak k zákonným, ako skôr k polooficiálnym sviatkom,¹³⁰ nestratil 18. august celoštátny rozmer. V tomto aspekte tkvel jeho zjednocujúci účinok, ktorý zabezpečovali každoročné verejné oslavy vo veľkomestách (Viedeň, Budapešť, Praha, Záhreb), v stredných i malých urbánných centrách a súkromné oslavy panovníckeho dvora v letnom sídle v Bad-Ischl. Do popredia

¹²⁵ ŠA BB, f. ZŽ: PŽP, šk. 98, č. j. 764/1893: Alapító oklevél 62 szám/1892 (Zakladacia listina č. 62/1892).

¹²⁶ Koronázási jubileum. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 6. 1892, č. 23, s. 3.

¹²⁷ Koronázási évforduló ünnepe. In: *Gömör-Kishont*, 9. 6. 1907, č. 23, s. 2; ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm. (ďalej MZV/adm.), šk. 2, č. j. 1710/1907: A koronázás 40-éves évfordulója alkalmából f. évi június 8-án tartandó istentiszteletek.

¹²⁸ A koronázás évfordulója. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 9. 6. 1907, č. 23, s. 2.

¹²⁹ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: Festivity ako forma politického boja a nástroj upevňovania politickej / štátnej lojality (Úvod). In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet". Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 127.

¹³⁰ BLÖCHL, Andrea: Die Kaisergedenktag. Die Feste und Feiern zu den Regierungsjubiläen und runden Geburtstagen Kaiser Franz Josephs. In: BRIX, Emil (ed.). *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1997, s. 143.

vystupoval nielen integrujúci rozmer tohto sviatku; rovnako sa v ňom odrážalo aj hierarchické rozvrstvenie spoločnosti, keďže pripomínanie si 18. augusta sprevádzala oslava panovníckeho dvora a jeho rodiny, oficiálna slávnosť honorácie a ľudové slávnosti.¹³¹

Pravidelne usporadúvané slávnosti 18. augusta vykazovali sčasti religiózne (slávnostné bohoslužby), sčasti vojenské črty (vojenské slávnosti), hoci zinscenovanie ich druhej časti záviselo od prítomnosti vojenskej posádky v danej lokalite. Keďže narodeniny kráľa pripadali na letné prázdniny, žiaci miestnych vzdelávacích inštitúcií neprispievali do celodenných osláv vlastnými podujatiami, aspoň nie na území Uhorska. Znamená to, že kým školy v Uhorsku si v období dualizmu pripomínali len meniny panovníka,¹³² v Predlitavsku sa pri príležitosti narodenín a menín cisára organizovali predčasné školské slávnosti.¹³³ Počas dlhého panovania Františka Jozefa sa obyvateľom miest opakovane naskytna možnosť stať sa svedkami osláv jeho okrúhlych narodenín. V nasledujúcom texte priblížime práve slávnosti uskutočnené pri príležitosti jeho 50., 70. a 80. narodenín.

Dozor nad župami a prostredníctvom nich nad jednotlivými mestami – B. Bystricou, Zvolenom, Lučencom a R. Sobotou – vo veci primeraného oslávania okrúhlych výročí vykonávala uhorská vláda prostredníctvom ministra vnútra. Táto prax vypovedala o vládnej podpore dynastického sviatku, o jej oficiálne preukazovanej lojalite a rešpekte voči panovníkovi, a tým aj o upevňovaní základov, na ktorých spočívala myšlienka zachovania dualistického systému. Hlavní župani hláseniami ubezpečovali ministerstvo vnútra o vystrojení dôstojnej oslavy v rámci územia svojho pôsobenia (napr. gemersko-malohontský župan Gusztáv Fáy roku 1880),¹³⁴ v lepšom prípade mu zaslali konkrétny rozpis programu miestnej slávnosti (napr. zvolenský župan Antal Radvánszky roku 1880).¹³⁵ Ukázalo sa, že tak za organizovaním každoročných, ako aj okrúhlych výročí narodenín panovníka stáli v jednotlivých urbánnych centrách mestskí a župní reprezentanti, vyšší cirkevní hodnostári a v mestách so stálou vojenskou posádkou aj vojenský velitelia. Program osláv v rokoch 1880, 1900 a 1910 zostavili podľa vzoru pravidelných slávností 18. augusta. Ich základný rámec tvorili slávnostné bohoslužby (omše), prípadne vojenské parády a vylepšovali ich mimoriadne slávnostné zasadnutia mestských a župných orgánov, niekde aj fakľové (lampiónové) sprievody, divadelné predstavenia, koncerty či dokonca športové podujatia.

Slávnostnú atmosféru ohlasovali v mestách zvuky kostolných zvonov, slávnostné salvy, výstrely z mažiarov a vlajková výzdoba na verejných budovách a vojenských objektoch. Nechýbala ani slávnostná iluminácia, ktorá

¹³¹ HANISCH, E. – URBANITSCH, P.: Die Prägung der politischen Öffentlichkeit durch die politische Strömungen, s. 107.

¹³² DÓME, Zsuzsa: *Únnepre és emléknapra*. Budapest : Eötvös József könyvkiadó, 2009, s. 14–15.

¹³³ BLÖCHL, A.: Die Kaisergedenktage..., s. 128.

¹³⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Budapest (ďalej MNL), f. K 148, č. j. 1880 – I – 3318 (180 szám).

¹³⁵ MNL, f. K 148, č. j. 1880 – I – 3318 (182 szám).

v čase osláv 50. výročia narodenín panovníka mala v mestách Zvolenskej župy predohru už 17. augusta. Zo zápisnice zasadnutia mestskej rady Zvolena, ktoré sa uskutočnilo 17. augusta 1880 pod vedením mešťanostu G. Szalaya, sa dozvedáme o vysvietení radnice, obecnej školy, časti hradu v Podzámku a súkromných domov, ako aj o vyzdobení radnice štátnou (uhorskou) a mestskou zástavou, pred ktorou mala továrenská kapela zahrať ľudovú, čiže cisársku hymnu (aj takto sa označovala hymna *Gott erhalte*).¹³⁶

Rozpis priebehu banskobystrickej slávnosti z roku 1880, ktorý hlavný župan A. Radvánszky zaslal ministrovi vnútra, obsahoval určité obavy, žeby v predvečer sviatku mohla v B. Bystrici zlyhať iluminácia. Ako uviedol, „významní banskobystriční mešťania si priali, aby vysvietenie mesta [pravdepodobne len centrálne námestie a hlavné ulice; pozn. aut.] vystriedalo vysvietenie všetkých okien domov obyvateľov mesta.“ Keďže si sám nebol istý naplnením tohto plánu, zaradil do programu fakľový sprievod hasičského spolku.¹³⁷ Tóny cisárskej hymny, zvuky trúb a bubnovanie, za ktorých hasiči obišli centrálnu časť mesta, nasledovalo prevolanie na slávu kráľovi z radov zhromaždeného obecnstva.¹³⁸

O impozantné vysvietenie a výzdobu mestských budov na hlavnom námestí (napr. župného domu, hotela Tri ruže, sporiteľne a i.) a umiestnenie maďarských vlajok na kostolné veže sa postarali aj mešťania R. Soboty.¹³⁹ Národné zástavy zdobili v roku 1880 aj ulice Lučenca, avšak na strelnici domáceho 25. pešieho pluku sa popri červeno-bielo-zelenej trikolóre vypínali aj farby habsburskej dynastie.¹⁴⁰ Čierno-žlté vlajky okolo stanov na lučeneckom vojenskom cvičisku sa objavili aj pri nasledujúcej príležitosti – oslave 70. narodenín panovníka v roku 1900.¹⁴¹ Obdobné vonkajšie lojálne prejavy voči panovníkovi sprevádzali aj slávnosti jeho 80. narodenín.

Predmetom slávnostných zasadnutí župných výborov a mestských zastupiteľstiev v rokoch 1880 a 1910 bolo skoncipovanie a prečítanie pozdravných adries, ktoré sa prostredníctvom ministerského predsedu zaslali priamo panovníkovi. Ich pozdravy neobsahovali len gratulačnú formulku. Text takéhoto listu z roku 1910 z R. Soboty ocenil napríklad aj občianske a vojenské cnosti panovníka, jeho rytierske správanie a tituloval ho ako konštitučného monarchu a milovaného otca národa.¹⁴² Gemersko-malohontský podžupan Géza Lukács, odetý spolu s ďalšími štyrmi predstaviteľmi výboru do uhorského sviatočného odevu (zvaného *díszmagyar*), ho na tom istom zasadnutí označil za najkonštitučnejšieho panovníka Európy. Boli však aj takí,

¹³⁶ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm, šk. 1-4, č. j. 9388-986/1880.

¹³⁷ MNL, f. K148, č. j. 1880 - I - 3318 (182 szám).

¹³⁸ 1830-1880: V B.-Bystrici 18. Augusta 1880. In: *Svornosť*, 20. 8. 1880, č. 34, s. 1.

¹³⁹ A király születésének. In: *Gömör-Kishont*, 22. 8. 1880, č. 7, s. 2.

¹⁴⁰ A király 50. éves szül. jubileumának megünneplése Losonczon. In: *Losonc és Vidéke*, 22. 8. 1880, č. 59, s. 3.

¹⁴¹ A király 70. születésnapja Losonczon. In: *Losonc és Vidéke*, 19. 8. 1900, č. 33, s. 2.

¹⁴² A király születésnapja. In: *Gömör-Kishont*, 20. 8. 1910, č. 34, s. 2.

ktorí náklonnosť panovníkovi prejavili tým, že sa dostavili vo vojenskej uniforme. Podžupan Zvolenskej župy nazval Františka Jozefa v príležitostnom prednese dôstojným potomkom sv. Štefana.¹⁴³

Sakrálnu časť pripomínania si 50. a 80. narodenín panovníka zabezpečili slávnostné bohoslužby jednotlivých konfesií a v rámci nich slávnostné *Te Deum laudamus* a modlitby za kráľa a jeho rodinu a spev maďarskej národnej hymny. Zveleboval sa aj národ, ako tomu nasvedčuje príklad z reformovaného kostola v R. Sobote, kde v roku 1910 zaznela tzv. národná modlitba (*Nemzeti ima*), začínajúca slovami „Bože, požehnaj svoj národ...“ (*Áldd meg Isten nemzetedet...*) a pokračujúca refrénom „Nech žije národ, nech žije kráľ“ (*Éljen a nemzet, éljen a Király*).¹⁴⁴ Okolnosti a správy z osláv nasvedčovali tomu, že biskupi či duchovní miestnych cirkví celeburovali bohoslužby v maďarskom jazyku. Jedine v R. Sobote v roku 1880 spomenuli noviny *Gömör-Kishont* nemeckú bohoslužbu, ktorú aj napriek námietkam miestnej židovskej inteligencie odslúžil rabín ŽNO.¹⁴⁵

Oficiálny cirkevný obrad prebiehal v kostoloch rímskokatolíckej cirkvi. O jeho oficiálnosti vypovedalo zloženie účastníkov, keďže na omšu zavítali, bez ohľadu na konfesionálnu príslušnosť, zástupcovia alebo celé zbory župných a mestských orgánov, miestnych úradov, vojaci, učiteľské zbory a v prípade Lučenca aj niektoré miestne spolky (Hasičský spolok, Všeobecná priemyselná spoločnosť, Samovzdelávací spolok mladých remeselníkov). Do chrámov protestantských cirkví a židovskej synagógy prichádzali už len mešťania týchto vierovyznaní, s výnimkou R. Soboty, kde sa pri tejto príležitosti konali ekumenické služby Božie.¹⁴⁶

Účasť vyššie menovaných oficiálnych kruhov a zborov na slávnostiach 18. augusta potvrdil aj ministerský predseda Dezső Bánffy v žiadosti zo 16. marca 1896 adresovanej ministrovi vnútra Dezsőovi Perczelovi. Zmienil sa v nej o celokrajinskom zvyku, podľa ktorého sa na osobných sviatkoch kráľa (vrátane menín) a teda aj na bohoslužbách objavili predstavitelia svetských a cirkevných orgánov, aby tak vzdali úctu Jeho Veličenstvu. Zároveň však upozornil na zásadný problém, ktorý sa počas osláv pravidelne opakoval: na bohoslužbe bola osobne prítomná len časť týchto orgánov, tie zvyšné boli buď zastúpené osobitnou deputáciou, alebo sa celkom zdržali účasti. Z toho dôvodu apeloval Bánffy na zabezpečenie jednotnej účasti a ministra vnútra žiadal o vyjadrenie, či považuje za účelné, aby orgány a úrady nachádzajúce sa v sídle municípií boli na bohoslužbách v deň kráľových osobných sviatkov osobne prítomné.¹⁴⁷

¹⁴³ A király születésnapja. In: *Besztercebányai Hírlap*, 20. 8. 1910, č. 24, s. 2.

¹⁴⁴ A király születésnapja. In: *Gömör-Kishont*, 20. 8. 1910, č. 34, s. 2.

¹⁴⁵ A király születésének. In: *Gömör-Kishont*, 22. 8. 1880, č. 7, s. 2.

¹⁴⁶ A király születésnapja. In: *Gömör-Kishont*, 20. 8. 1910, č. 34, s. 2.

¹⁴⁷ Z orgánov v župných sídlach mal ministerský predseda D. Bánffy na mysli: funkcionárov župy, prefektúru obcí a miest so zriadeným magistrátom, orgány a inštitúcie patriace pod oblasť finančnictva, pôdohospodárstva, obchodu, náboženstva a školstva, ďalej prefektúru cirkví, kráľovskú súdnu tabulu,

Z dostupných zdrojov sa nedá zistiť, aké konkrétne opatrenia urobil v tejto veci minister vnútra, vieme však, že o štyri roky nastali isté zmeny v rezorte ministerstva obrany. Nariadenie tohto ministerstva z 20. novembra 1900, vydané pre okresné žandárske veliteľstvá, udelilo vojakom povinnosť, aby sa vo sviatočnej uniforme pri príležitosti cisárových a kráľových narodenín (aj menín) zúčastňovali bohoslužieb a tým si uctili monarchu ako svojho najvyššieho veliteľa. Zbavení tohto záväzku mohli byť jedine tí, ktorým neodkladné služobné povinnosti bránili v účasti na cirkevnom obrade.¹⁴⁸ Vojenské posádky zavítali síce na katolícku omšu už aj v rokoch pred vydaním tohto nariadenia, ale až od roku 1900 sa povinne zúčastňovali tohto náboženského obradu (napr. 25. peší pluk v Lučenci či vojenská posádka pri Uhorskom kráľovskom štátnom žrebčine v Sobôtke pri R. Sobote). V B. Bystrici pri príležitosti oslavy 80. narodenín kráľa vypochoďoval uhorský kráľovský honvédskeý prápor – prápor 16. honvédskeho pešieho pluku – pred „hradný“ (farský) Kostol Nanebovzatia Panny Márie a počas omše vypálil slávnostnú salvu.¹⁴⁹

Premostenie medzi sakrálnym a profánnym, ako aj medzi religióznym a vojenským duchom osláv predstavovala poľná omša ako súčasť vojenskej slávnosti. Skúsenosti s touto formou bohoslužby, ktorá sa z iniciatívy vojenských úradov a zborov konala pod holým nebom alebo pod vojenskými stanmi, mali obyvatelia Lučenca. Od polovice 90. rokov 19. storočia (presnejšie od roku 1894)¹⁵⁰ sa pravidelne objavovali správy o poľných omšiach, ktoré sa počas osláv kráľových narodenín uskutočňovali na vojenskom cvičisku lučeneckého 25. pešieho pluku. Každoročne sa v priestore povyše mesta stretli a na okamih, pod rúškom slávnostného diania, splynuli dva odlišné „svety.“ Okrem farára a vojenských hodnostárov (dôstojnícky zbor, tri prápory miestneho pluku, poddôstojníci, hajdúsi, absolventi vojenských škôl, vojaci v zálohe a vo výslužbe) sa na omši zúčastnili v spoločnosti lučeneckých dám aj funkcionári mestských a okresných úradov. Vojenský terén sa prispôobil slávnostnej ceremónii a miesta sa presne rozvrhli: osobitný stan určený pre celebrujúceho farára, osobitný pre dámske obecnstvo a osobitný pre vojenských príslušníkov a mestských občanov. Obrad pri príležitosti 70. narodenín kráľa sprievádzali v roku 1900 pravidelné slávnostné výstrely práporov, slávnostné *Te deum* a žehnanie vojakov kalichom.¹⁵¹

Správy z lučeneckých osláv 18. augusta, vrátane okrúhlych výročí, poskytl v podstate ucelený obraz o vojenských slávnostiach, ktoré pozostávali

súdnú stolicu a okresný súd a napokon spoločnú armádu, domobranu a žandárstvo: MNL, f. K 148, č. j. 1403 – 1896: Ó felsége születés és nevenapja, valamint a főispáni beigtatások alkalmából (č. 2847/1895).

¹⁴⁸ Týmto nariadením bol pozmenený 3. ods. 1. bodu XVII. hlavy služobnej knihy žandárstva (*Általános szolgálati határozványok – Všeobecné služobné uznesenia*): MNL, f. K 148, č. j. 1900 – IX.C – 5111.

¹⁴⁹ 1830-1880: V B.-Bystrici 18. Augusta 1880. In: *Svornost*, 20. 8. 1880, č. 34, s. 1; A király születésnapja. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 8. 1910, č. 24, s. 1.

¹⁵⁰ Ó Felségének, a királynak születésnapja. In: *Losoncz és Vidéke*, 19. 8. 1894, č. 33, s. 2.

¹⁵¹ A király 70. születésnapja Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 19. 8. 1900, č. 33, s. 2.

z oficiálnej, presne regulovanej časti (pochodovanie vojenskej kapely ulicami mesta, slávnostné salvy, vojenská prehliadka, poľná omša, banket) a z viacmenej spontánnej zábavy vojakov, pripomínajúcej ľudovú slávnosť. Vojenský ráz mala už oslava 50. narodenín panovníka (aj keď ešte bez poľnej omše), ktorú po bohoslužbe usporiadal dôstojnícky zbor lučeneckého 25. pešieho pluku. Z jeho strelnice sa ozývali slávnostné výstrely z diel, po ktorých nasledoval banket vojenských hodnostárov a mestskej elity a slávnostné predstavenie v divadle.¹⁵²

V B. Bystrici a R. Sobote nechýbalo po náboženskom obrade slávnostné posedenie župnej a mestskej elity, ktoré spadalo do oficiálnej či skôr polooficiálnej časti osláv okrúhlych kráľových narodenín. V B. Bystrici sa vyznačovalo exkluzivitou o to viac, že sviatočné obedy sa konali v sídle biskupov banskobystrickej diecézy, u Arnolda Ipolya-Stummera v roku 1880 a Farkasa Radnaia v roku 1910. Častejšiu formu posedení predstavovali bankety, napr. banket v R. Sobote v hoteli Tompa, pripravený pri príležitosti 80. výročia narodenia kráľa pre 75 až 80 hostí,¹⁵³ a rovnako aj banket banskobystrickej elity v Národnom hoteli¹⁵⁴ a lučeneckého dôstojníckeho zboru v Redute v roku 1900. V porovnaní s týmito uzavretými večierkami, na ktorých popri hodovaní odznievali prípitky na kráľa, prebiehali zábavy vojakov v uvoľnenejšej atmosfére. Takou bola napríklad aj zábava v lučeneckej pivovarskej reštaurácii v roku 1880, kde sa vypínal portrét Františka Jozefa.¹⁵⁵

Program jubilejných osláv kráľových narodenín spestrili večerné slávnostné sprievody v uliciach mesta, ktoré sa konali zväčša v predvečer pamätného dňa s účelom upozorniť obyvateľov miest na nadchádzajúci sviatočný deň. V Lučenci roku 1900 sa tejto úlohy zhostil strelecký prápor 25. pešieho pluku, za tónov hudby vypochoďoval s lampiónmi do ulíc mesta, bubnovaním ho obišiel a výstrelmi z dvoch diel zasalutoval.¹⁵⁶ Pohľad na atypickejšiu formu verejnej manifestácie sa v tom istom roku naskyťol obyvateľom B. Bystrice, kde členovia cyklistického spolku (pod skratkou B. S. C.) uskutočnili lampiónový sprievod. „*Cyklisti s lampiónmi, priviazanými o bicykle, prechádzali ulicami mesta a vykrikovali Nech žije kráľ!*“ – takto opísali túto kurióznu udalosť noviny *Besztercebánya és vidéke*.¹⁵⁷ Ukázalo sa však, že nešlo o miestne špecifikum, aspoň nie v hraniciach monarchie. Podľa denníka *Wiener Zeitung* pri tejto príležitosti a v tom istom roku usporiadali viedenský

¹⁵² A király 50. éves szül. jubileumának megünneplése Losonczon. In: *Losonc és Vidéke*, 22. 8. 1880, č. 59, s. 3.

¹⁵³ A király születésnapja. In: *Gömör-Kishont*, 20. 8. 1910, č. 34, s. 2.

¹⁵⁴ A király. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 8. 1900, č. 33, s. 1.

¹⁵⁵ A király 50. éves szül. jubileumának megünneplése Losonczon. In: *Losonc és Vidéke*, 22. 8. 1880, č. 59, s. 3.

¹⁵⁶ A király 70. születésnapja Losonczon. In: *Losonc és Vidéke*, 19. 8. 1900, č. 33, s. 2.

¹⁵⁷ Lampion korzó. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 8. 1900, č. 33, s. 3.

cyklisti lampiónové korzo, aby tým vzdali úctu cisárovi. Dokonca písali o povinnosti každého cyklistu zúčastniť sa na tejto patriotickej oslave.¹⁵⁸

Mestské obecnstvo, ktoré si slávnostnými podujatiami a pozdravnými adresami uctilo osobu monarchu, sa dočkalo po uplynutí osláv jeho 50.,¹⁵⁹ no najmä 80. narodenín spätnej väzby. František Jozef adresoval 21. augusta 1910 z Bad-Ischlu list ministerskému predsedovi Károlyovi Khuen-Hédervárymu, označený ako osobný list Jeho Výsosti (*Legfelsőbb kézirat*). V ňom sa poďakoval všetkým občanom za blahoželanania a dôstojné oslavy, ktorými si pripomenuli jeho veľký deň.¹⁶⁰ Zároveň poveril predsedu vlády, aby zverejnil jeho list, a to jeho postúpením cez ministra vnútra do žúp a odtiaľto do miest. Podžupanami oboznámili hlavných slúžnych a jednotlivé mestské rady s nariadením ministra vnútra a vyzvali ich, aby zverejnili tento prejav kráľovej vďaky a oboznámili tak obyvateľov miest s jeho obsahom. Zvolenský hlavný notár Ferenc Spilka podal začiatkom septembra 1910 správu zvolenskému podžupanovi o vyvesení listu na území mesta Zvolen. Jeho text si Zvolenčania mohli prečítať na radnici a na ďalších verejných priestranstvách mesta, na železničnej stanici a v továrni na plech Union.¹⁶¹

Kult kráľa alebo manifestovanie národnej identity?

Ak si teda v súvislosti s korunovačnými oslavami a oslavami narodenín Františka Jozefa I. položíme otázku, či v danom období vytvárali príležitosť na budovanie kultu panovníka alebo skôr na manifestovanie národnej identity, ich inscenácia vo verejnom priestore miest Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy nám umožnila sledovať obe tieto navzájom sa prelínajúce roviny: jednak utváranie oficiálneho obrazu a kultu kráľa, jednak manifestáciu uhorskej/maďarskej národnej identity. Dojem tradičného rešpektu, úcty, poddanskej lásky a oddanosti k Františkovi Jozefovi ako legitímnemu panovníkovi Uhorska udržiavalo niekedy s väčšou, inokedy s menšou intenzitou už len pravidelné usporiadanie slávností 8. júna a 18. augusta. Ak sa však lepšie pozrieme na okružle sviatky panovníka (s výnimkou roku 1907), dostávame diferencovanejší obraz.

Prostredníctvom rituálov a symbolov v rámci slávnostných bohoslužieb a školských slávností, ktoré tvorili súčasť osláv 25. výročia korunovácie, sa zdôraznil význam korunovačného aktu pre národ, hodnotili sa osobné cnosti kráľa a pozitívne výsledky jeho vlády. Priamo (verbálne) na to poukázali príležitostné kázne a modlitby za kráľa a dynastiu v kostoloch, ako

¹⁵⁸ HAWELKA, Herta: Kaiser Franz Joseph: 70. Geburtstag. In: *Kulturmagazin der Wiener Fremdenführer*, 2010, s. 60.

¹⁵⁹ Politický prehľad. In: *Svornost'*, 27. 8. 1880, č. 35, s. 1.

¹⁶⁰ A király köszönete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 9. 1910, č. 35, s. 3.

¹⁶¹ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 3, č. j. 2721/1910.

aj slávnostné príhovory na školách. Ich riaditelia koncipovali svoje prednášky tak, aby žiakom predstavili panovanie Františka Jozefa (začínajúc rokom 1848) a tým poukázali na dve kontrastné obdobia v živote uhorského/maďarského národa: „obdobie utrpenia“ a „obdobie blahobytu a mieru“. Zdôraznili pritom tri dôležité medzníky v jeho dejinách: najskôr revolučnou porážkou poznačené obdobie pred rokom 1867, hneď nato 8. jún 1867 ako moment slávnostného zmierenia medzi kráľom a národom a napokon štvrtstoročnú, prospešnú vládu uhorského kráľa, ktorú charakterizoval mier, nástup ústavnej slobody a modernizácie. Na úctu k legitímnemu kráľovi odkazovalo na verejných priestranstvách miest aj neverbálne, vonkajšie svetelné a vizuálne „divadlo“: slávnostné salvy vojenskej posádky, pouličná hudba vojenskej kapely, slávnostná iluminácia (niekde lampáše a sviečky v oknách, inde fakľový sprievod hasičov), verejne vyložené portréty kráľa, nápisy na transparentoch glorifikujúce panovníka (no takisto aj vlast' a ústavu) a ovácie „*Nech žije kráľ!*“.

V prípade rituálnej a symbolickej inscenácie osláv narodenia Františka Jozefa v rokoch 1880, 1900 a 1910 prevážil vojenský ráz a tak preukázaný hold civilnej a vojenskej časti obyvateľstva nesmeroval len k zákonitému kráľovi, najvyššiemu úradníkovi krajiny, ale aj k najvyššiemu veliteľovi spoločnej c. a k. armády. V súvislosti s vojenskými slávnosťami ako jednou z foriem spomínania na najosobnejší sviatok panovníka si treba uvedomiť nasledovné. Spoločná armáda a panovník ako jej najvyšší veliteľ predstavovali spojené nádoby, keďže ich funkcia spočívala v ich zjednocujúcej sile, vo vytváraní a posilňovaní ideálu nadnárodnosti. Obdobne vyjadril ich vzájomnú reláciu aj András Gerő, keď tvrdil, „*pre Františka Jozefa znamenala armáda jedinú bezpečnú oporu, ktorá ako inštitúcia mala zostať jednotnou, aby tak mohla reprezentovať celistvosť monarchie.*“ Do tejto citlivej oblasti si panovník nenechal zasahovať, o čom svedčilo aj jeho odmietavé stanovisko, ktoré zaujal k požiadavkám uhorskej vlády získať viac výsad pre uhorské regimenty c. a k. armády (napr. v otázke veliaceho jazyka). Podľa vyššie uvedeného maďarského historika, „*panovník takýmto gestom jasne uprednostnil celistvosť štátu pred maďarskými národnými požiadavkami, a tým dával zároveň najavo svoj odstup od idey národného kráľa.*“¹⁶² Tieto prodynastické myšlienky odrážali, hlavne v priestoroch Lučenca a o niečo menej v R. Sobote a B. Bystrici, lampiónové sprievody vojakov, ich účasť na slávnostných bohoslužbách a poľných omšiach, ďalej hranie a bubnovanie vojenskej kapely, rachot zbraní, slávnostné výstrely z mažiarov, vojenské a dynastické symboly (cisárska hymna, čierno-žlté vlajky, zbrane, vojenské uniformy, portréty panovníka), vojenské prehliadky a tanečné zábavy vojakov. Jediné slávnosti vo Zvolene nevykazovali vojenské znaky, čo však neznamenalo, že tamojšia

¹⁶² GERŐ, A.: *Képzelt történelem*, s. 100.

úradnícka zložka a predstavitelia cirkvi neprejavili očakávanú poctu a oddanosť monarchovi.

O tom, či skúmaný typ osláv mal či nemal vojenský charakter a ak mal, tak v akom rozsahu, rozhodovalo niekoľko faktorov, primárne prítomnosť vojenskej posádky v danej lokalite, následne jej početnosť a zaradenie v rámci systému branných síl rakúsko-uhorskej monarchie. Ak prihliadneme na prvú podmienku, slávnostné zinscenovanie sviatku narodenín v mestách zodpovedalo vtedajšej realite, keďže všetky mestá okrem Zvolena disponovali stálou vojenskou posádkou.¹⁶³ Pod zorganizovanie vojenských slávností sa nepochybne podpísala aj jej početnosť, najmä v Lučenci, kde v priebehu desiatich rokov vzrástol počet vojakov z 565 mužov v roku 1900 na 1 402 v roku 1910. V tomto ohľade nedošlo v ďalších dvoch mestách k výraznejšej zmene a v roku 1900 pôsobilo v B. Bystrici 567 a v R. Sobote iba 65 vojakov.¹⁶⁴

Viac ako početnosť miestnej posádky ovplyvňovalo priebeh osláv delenie na vojakov spoločnej c. a k. armády a na honvédov. Uhorské honvédstvo predstavovalo prototyp národného vojska a symbol maďarských ambícií. Keďže na rozdiel od nadnárodnej idey spoločnej armády plnilo maďarské národné a asimilačné ciele, aj jeho postoj k panovníkovi charakterizovala určitá zdržanlivosť. Oficiálne údaje z roku 1900 o počte a rozdelení vojakov na tieto dve branné zložky vysvetľujú prvenstvo lučeneckého priestoru v usporiadaní vojenských slávností – tam sa totiž všetci až na troch honvédov hlásili k spoločnej armáde. Impozantnými vojenskými paradami vzdávali úctu najvyššej armádnej autorite, zároveň prezentovali Uhorsko ako svoju vlasť, ktorú chránili službou. Aj keď sa ani v R. Sobote nesústredovali honvédi, tamojšie slávnosti nemohli pre nízky počet vojakov dosahovať rozmery lučeneckých osláv. Pomerne vysoké zastúpenie vojakov honvédstva v B. Bystrici, 213 z 567 mužov, neumožnilo mestu vyjadriť úplnú lojalitu najvyššej autorite armády, najskôr až po vydaní nariadenia ministra obrany po roku 1900.

O pozitívnych gestách zo strany miestnej elity smerom k panovníkovi je možné hovoriť aj v súvislosti s poslaním pozdravných adries, vyslaním župnej deputácie na centrálné oslavy do Budapešti, vydaním slávnostných albumov či založením nadácií pre charitatívne a vzdelávacie účely. Srdečné až paternalistické označovania panovníka („otec vlasti“, „milujúci otec“, „vel'korysy

¹⁶³ V Lučenci boli prápory 25. pešieho pluku umiestnené do novopostavenej pechotnej kasárne (od roku 1879), ku ktorej v roku 1905 pribudla aj delostrelecká. Podobne aj v Banskej Bystrici sa od 80. rokov 19. storočia pristúpilo k budovaniu dvoch kasární pre prápory jednak 65. pešieho pluku, 32. polného streleckého pluku (od roku 1905), jednak 16. honvédskeho pešieho pluku. DANGL, Vojtech: *Pod zástavou cisára a kráľa (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914)*. Bratislava : HÚ SAV vo vydavateľstve TYPOSET print, 2009. s. 94, 106. V Rimavskej Sobote v časti Sobôtka sa kasárne nachádzali pri štátnom žrebčine, v ktorom sa od roku 1884 chovali teplokrvné kone pre účely armády.

¹⁶⁴ V údajoch o počte vojakov nie je zarátaná zložka žandárstva. DANGL, Vojtech: Mestá, kasárne a posádky na Slovensku v posledných desaťročiach pred prvou svetovou vojnou. In: DANGL, Vojtech (ed.). *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti)*. Bratislava : VHÚ, 2002. s. 262.

kráľ“), zdôrazňovanie jeho osobných cností a kladných výsledkov jeho panovania, ako aj opatrné narábanie s jeho osobou pri opisoch udalostí spreď roku 1867 odrážali etablovanie sa pozitívneho obrazu kráľa v uhorskej spoločnosti. Obdobiu rakúsko-uhorského vyrovnania totiž predchádzali vojenské intervencie, porážka uhorsko-maďarskej revolúcie a následné centralistické a represívne opatrenia viedenského dvora, ktoré tvorili základ, na ktorom sa v po maďarsky hovoriacej verejnosti budovala kritika a negatívne hodnotenie Františka Jozefa (v tom čase ešte len rakúskeho cisára). Tá mu pripisovala hlavnú zodpovednosť za rozpútanie tvrdých represálií proti honvédom a vodcom revolúcie. Preto kým jeho počín klasifikovala v 50. a ešte aj v prvej polovici 60. rokov ako neodpušiteľnú krivdu spáchanú na maďarskom národe, ďalšie polstoročie po korunovačnom akte – akte zmierenia – prinieslo v pohľade na panovníka obrat k pozitívnemu.¹⁶⁵

Dynastické slávnosti charakterizovala aj druhá strana mince. Na skutočnosť, že korunovačné jubileum nebolo výlučne súkromnou záležitosťou panovníka, poukázalo v prvom rade jeho označenie za „národný sviatok“, „národnú tradíciu“ a „sviatok zmierenia“. Na školských slávnostiach sa tematika korunovácie prelínala s uhorským vlastenectvom nielen v prednesoch, ale aj v rituálnom používaní raz dynastických (cisárskych), inokedy národných symbolov. V slávnostnej rétorike sa zdôrazňoval v prvom rade fenomén korunovácie, symbol svätoštefanskej koruny a jej tradícia a až potom sa glorifikovala osobnosť panovníka. Oslavami sa manifestovala uhorská/maďarská identita, na čo upozornil nielen ich jazyk, ale aj príležitostné prejavy o vlasti a ústavnej slobode uhorského/maďarského národa, spev maďarskej národnej hymny a umiestnenie uhorských či maďarských vlajok a zástav na kostolné veže, verejné budovy a meštianske domy.

V otázke vlajok, ba ani v symbolike farieb nevzniklo v roku 1892 napätie, keďže cisárske farby sa vo verejnom priestore miest neobjavili a v plnom rozsahu prevážila maďarská trikolóra. Platilo to aj pre priestory R. Soboty, B. Bystrice a Zvolena počas osláv 18. augusta. Kontrast farieb ponúkali jedine lučenecké, z veľkej časti vojenské slávnosti, na ktorých čierno-žlté vlajky symbolicky ohraničili priestory vojakov, zatiaľ čo červeno-bielo-zelené zástavy boli vyvesované na námestí a v hlavných uliciach. V prípade maďarských trikolór vztýčili mestá pravdepodobne nielen národné, ale aj uhorské krajinské vlajky a zástavy. Totiž podľa nariadení ministra vnútra z rokov 1895 a 1898 sa na verejno-administratívne budovy mali pri príležitosti štátnych sviatkov,

¹⁶⁵ Dokladá to aj I. Landgrafová, keď tvrdí, že už tesne po vyrovaní začali vychádzať texty (napr. v kalendároch), ktoré príčinu zlyhania maďarského boja za slobodu zdôvodňovali zradou, a ktoré vinu za „krvavú“ odvetu v roku 1849 pripisovali neskúsenosti panovníka, jeho mladému veku a zlomyseľnosti jeho radcov, ktorí ho k tomu naviedli. LANDGRAF, I.: Megtorló császár – megtévesztett király, s. 133.

a teda aj narodenín panovníka, vyvesiť červeno-bielo-zelené vlajky so štátnym znakom.¹⁶⁶

V R. Sobote sa v deň okrúhlych kráľových narodenín objavili okrem vlajok aj ďalšie uhorsko-maďarské symboly: uhorský sviatočný odev (*díszmagyar*) členov župného výboru, maďarská hymna a modlitby za národ v miestnych chrámoch. Ak nie práve napätie, tak aspoň podozrenie vyvstalo v prípade banskobystrického transparentu hasičskej kapely, ktorý bol na korunovačné jubileum roku 1892 privezený údajne z Prahy a ktorý redakcia novín *Besztercebánya és Vidéke* zhodnotila ako obraz „nie uhorského kráľa, ale nefalšovaného rakúskeho generála“.¹⁶⁷ Okrem tohto „nemaďarského“ gesta sa v mestách s väčšinovým slovenským obyvateľstvom, v B. Bystrici, ba ani vo Zvolene, nevyskytli prejavy, ktoré by sa mohli označiť za proslovenské.

V skutočnosti, aj keď to nebolo viditeľné a vo vládnej tlači spomenuté, aj po slovensky hovoriaci obyvatelia, považujúci sviatok panovníka za krajinský sviatok, si pripomenuli jeho narodeniny. V úvodníku z roku 1910 sa o tom zmienil redaktor *Zvolenských novín*, zvolenský advokát Ludovít Medvecký:

„80-ročné narodeniny nášho terajšieho panovníka svätíme aj my Slováci bez ohľadu na to, že náš kráľ posledné roky neozve sa proti krivdám a prenasledovaniám, ktoré sa národnostiam za podiel dostávajú. [...] terajšia spoločnosť a úradné kruhy tieto sviatky považujú za maďarsko-národné sviatky, a že zo svätenia týchto národnosti a ich reč vytvárajú [vytláčajú, marginalizujú; pozn. aut.]. Po našich mestečkách všade odhavovali v tieto dni maďarské služby Božie, školským dietkam ešte aj po dedinách maďarsky vysvetľovali význam týchto sviatkov.“¹⁶⁸

Voľnejší priestor pre manifestáciu inej než len uhorskej/maďarskej identity ponúkli oslavy 50. výročia nástupu Františka Jozefa na rakúsky trón v roku 1898, aj za tých okolností, že sa pre tragickú smrť jeho manželky Alžbety a vyhlásenie štátneho smútku upustilo od veľkolepých ceremónií.¹⁶⁹ V B. Bystrici sa pri tejto príležitosti uskutočnila nielen slávnostná bohoslužba, ale aj vojenská slávnosť na pôde honvédskeho kasárni, kde sa vojakom, ktorí od 2. decembra 1848 do 2. decembra 1898 slúžili pri ozbrojených silách

¹⁶⁶ A m. kir. belügyminister 1898. évi 4.642. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez a czímeres nemzeti lobogónak nyilvánítt ünnepe alkalmából való kitűzése tárgyában. In: *Magyarországi rendeletek tára I. zv.* Budapest : Pesti könyvnyomda – részvénytársaság, 1898. s. 656.

¹⁶⁷ A koronázás jubileuma. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 12. 6. 1892, č. 24, s. 1.

¹⁶⁸ Vytískanie slovenčiny. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 8. 1910, č. 8, s. 1.

¹⁶⁹ Pri tejto príležitosti sa podľa návrhu ministerského predsedu D. Bánffyho mali uskutočniť slávnostné služby Božie, prípadne vojenské poľné omše za povinnej účasti oficiálnych orgánov. Keďže cisárovmu jubileu predchádzala tragická smrť jeho manželky Alžbety, Bánffy vo svojom prípise ministrom vnútra Perczelovi z 18. novembra 1898 potvrdil pretrvávanie dvorného smútku v plnom rozsahu. MNL, f. K148, č. j. 1898 - III - 1658. Ō Felsége 50-évi jubileuma alkalmából decz. 2-án tartot isteni tisztelet és hódoló feltejesztések. Rovnako aj minister školstva a náboženstva G. Wlassics rozposlal riaditeľom škôl dôverné nariadenie o potrebnej účasti školskej mládeže na slávnostných bohoslužbách. HANÁK, Péter: 1898: A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a monarchiában. In: HANÁK, Péter (ed.). *Kert és a Műhely*. Budapest : Gondolat, 1968, s. 121.

a žandárstve, udeľovali pamätne medaily.¹⁷⁰ Práve počas tohto slávnostného rituálu odznali z úst plukovníka a majora príležitostné prejavy v maďarskej reči, ktoré boli hneď nato preložené do slovenčiny.¹⁷¹

Pravidelne usporiadané slávnosti 8. júna a 18. augusta, popretkávané lojálnymi prejavmi voči dynastii, sa nepochybne pričínili o posilnenie oficiálne udržiavaného kultu panovníka, raz menej, inokedy zase viac idealizovaného. Ak by sa boli do osláv zapojili aj širšie sociálne vrstvy, bolo by možné hovoriť o spontánnom vytváraní kultu kráľa. Totiž reprezentatívnu skupinu, ktorá sa dynastických slávností zúčastňovala, či už ako ich usporiadateľ, aktívny účastník alebo pasívny pozorovateľ, tvorili hlavne funkcionári mestských a župných orgánov, miestni úradníci, predstavitelia cirkvi (hlavne katolíckej), učiteľské zbory, vojenská posádka a 8. júna aj školská mládež. Do kolektívu tých druhých, ktorí sa od týchto podujatí dištancovali, patrili tzv. narušovatelia osláv (sluhovia, robotníci, učni),¹⁷² ale aj tí, ktorí ignorovali výzvy usporiadateľov osláv ohľadne vysvietenia si okien alebo ozdobenía domov v čase trvania sviatočného dňa.

Ak porovnáme inscenáciu osláv jedného i druhého pamätného dňa, v korunovačných slávnostiach sa výraznejšie prezentovali uhorské, resp. maďarské elementy. Podľa dobových zmienok išlo o národný sviatok či spoločný sviatok národa a kráľa. Naopak, slávnosti 18. augusta sa svojím vojenským rázom priblížili k osobe kráľa. Vojaci svojou sebaaprezentáciou pri paradách poukázali na doménu, ale zároveň aj na citlivé miesto panovníka – na armádu – a tým aj na ideu jednoty a ochrany celej rakúsko-uhorskej monarchie. Kým osobný sviatok Františka Jozefa mohol pôsobiť dojemom glorifikovania skôr rakúskeho cisára a ešte väčšmi vojenského generála než uhorského kráľa, zaradenie obrazu cisárovnej a kráľovnej Alžbety do uhorského kontextu a maďarského nacionálneho diskurzu bolo jednoznačnejšie a prirodzenejšie.

ALŽBETA – „SYMBOL ZMIERENIA A PATRÓNKA VLASTI“

K zmierneniu napätia medzi nadnárodným (dynastickým) a národným (uhorsko-maďarským) aspektom v Uhorsku mali prispieť kroky smerujúce k nacionalizovaniu vládnucej dynastie. Čiže „pomadžarčiť“ popredných členov z rodu Habsburgovcov a zladit' tak národné cítenie s lojalitou voči „nenárodnej“ dynastii sa stalo politickou psychológiou polstoročia

¹⁷⁰ ŠA BB, f. Hlavnožupanské písomnosti Zvolenskej župy (1865 – 1919) (ďalej HŽP ZŽ), šk. 3, č. j. 2353/1900; ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 43, č. j. 296/1898.

¹⁷¹ December másodika Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 12. 1898, č. 49, s. 3.

¹⁷² Označili sme ich tak na základe zmienky o opatreniach lučeneckej mestskej rady z roku 1892, ktorá vopred vyzvala mestské obecnstvo, aby počas korunovačnej slávnosti zakázalo svojim sluhom, učňom a robotníkom narušovať verejnú bezpečnosť a poriadok. A koronázás jubileuma. In: *Losoncz és Vidéke*, č. 24, 5. 6. 1892, s. 2.

dualizmu.¹⁷³ V podstate už od korunovačného aktu (1867) a s prestávkami opäť počas milénárnych osláv vyvstala zo strany uhorsko-maďarskej politickej reprezentácie snaha odvodit' pôvod Františka Jozefa od kráľov arpádovskej dynastie, čo v roku 1896 naznačilo aj jeho pomenovanie ako „nový Arpád“. V skutočnosti, a poukázali na to aj oslavy jeho narodenín a menín, sa národný charakter u panovníka neujal. O to viac potom vynikla jeho nadnárodná integrujúca úloha v multietnickej monarchii. To sa však už nedalo povedať o jeho manželke, rakúskej cisárovnej a od roku 1867 aj uhorskej kráľovnej Alžbete Bavorskej.

V uhorskej spoločnosti sa v podstate od samého začiatku – od Alžbetinho vstupu do manželského zväzku s Františkom Jozefom v roku 1853 – formoval pozitívny obraz cisárovnej. Jeho ukotvenie a po jej tragickej smrti v roku 1898 aj inštitucionalizovanie súviselo s idealizovaním Alžbetiných vlastností a vyzdvihovaním jej prouhorských, resp. promaďarských gest a činov, ktorými sa štylizovala do pozície stabilizátora a zmierovateľa dvoch strán: národa (uhorsko-maďarských vládných kruhov) a panovníka. Alžbetin mýtus sa utváral už počas jej života a podľa doterajších výsledkov výskumov maďarských etnológov,¹⁷⁴ historikov či kunsthistorikov¹⁷⁵ prispeli k jeho vzniku nasledovné tézy: Alžbetin podiel na sprostredkovaní rakúsko-uhorského vyrovnania, jej láska k Uhorsku a náklonnosť k maďarskému národu, k jeho jazyku, dejinám a kultúre, dobrý vzťah s maďarskými štátnikmi (Gy. Andrásym, F. Deákom, J. Eötvösom), jej zásluha na amnestovaní politických väzňov a zmiernení formy trestov, podpora chudobných a chorých (napr. rozdanie korunovačného daru medzi vdovy a siroty honvédov) a tragickosť jej vlastného života.

Pre mienkotvornú (maďarskú) časť uhorskej spoločnosti nebolo ťažké vybrať si zo života kráľovnej to, čo sa jej pre potreby vlastnej politiky hodilo, a prispôbiť si to do kontextu svojho myšlienkového sveta, napr. „oslobodzujúci maďarský vzduch“ sa interpretoval ako bezhraničná zbožnosť Uhorska a Maďarov. Nešlo o jej vykreslenie v kritickom svetle, ani o skutočné pochopenie významu jej činov či postojov, ale o využitie jej osobnosti na legitimovanie aktuálneho stavu a posilnenie národnej idey v hraniciach

¹⁷³ GERŐ, András: Egy magyar kultusz: Erzsébet királyné. Erzsébet a magyarok királynéja. In: DÓZSA, F. Katalin (ed.). *Erzsébet, a magyarok királynéja. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 1992. május 18-1993. január 15.)*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, s. 8.

¹⁷⁴ LANDGRAF, Ildikó: Erzsébet, a magyarok királynéja — második Szent Erzsébet. In: BARNÁ, Gábor (ed.). *A Szentisztélet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Szeged : SZTE Néprajzi Tanszék, 2001, s. 109-127; MAGYAR, Zoltán: *A Habsburgok a magyar néphagyományban - Narratívítípusok és történelmi emlékezet*. Budapest : Kairosz kiadó, 2006, s. 117-121.

¹⁷⁵ Štúdie historikov Andrása Gerőa, Tamása Katonu, Emila Niederhausera a kunsthistoričky Katalin F. Dózsovej k tejto problematike vyšli v zborníkoch: *Elisabeth, Königin von Ungarn = Erzsébet, a magyarok királynéja : Ausstellungskatalog*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 1991; DÓZSA, F. Katalin (ed.): *Erzsébet, a magyarok királynéja. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 1992. május 18-1993. január 15.)*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1993; RÁCZ, Árpád (ed.): *Erzsébet a magyarok királynéja*. Budapest : Rubicon-Kv, 2008.

Uhorska. Nachádzanie uhorsko-maďarského aspektu u Alžbety súviselo nielen s jej pozitívnym vzťahom k Uhorsku (pre ňu akéhosi útočiska pred prísnu dvornou etiketou). Dôležité je uviesť, že počas jej života, ale čoraz viac po jej smrti sa objavovala paralela medzi jej životom a životom svätej Alžbety Uhorskej (Durínskej), dcéry Ondreja II. z rodu Arpádovcov. Odrážala sa v symboloch, v slávnostnej rétorike a v osloveniach Alžbety s prívlastkom „svätá“ alebo ako „Alžbeta II.“. Ich mystické spojenie posilnil aj František Jozef, ktorý v roku 1898 z úcty k svojej zosnulej žene a jej patrónke sv. Alžbete založil čestný *Alžbetin rád*, udeľovaný za zásluhy bez ohľadu na sociálny pôvod či náboženské vyznanie.

Alžbetin mýtus a legendy okolo jej osudu vytvorili vhodné podmienky na rozvinutie jej kultu, ktorý tak mohol nadobudnúť súčasne oficiálnu i spontánnu podobu. Jeho intenzita však nebola ani zďaleka vo všetkých častiach monarchie rovnaká. Súdiac podľa miery popularity, ako aj sympatií prejavovaných voči osobe cisárkovej a kráľkovej sa Alžbetin kult rozmohol predovšetkým v Uhorsku. V tomto mu podľa jej biografa, maďarského historika Sándora Márkiho nekonkurovalo ani sídlo monarchie, ba nepriblížili sa k nemu ani ďalšie krajiny ríše. Dôvodom tohto stavu bol diametrálne odlišný vzťah kráľkovej k viedenskému dvoru a naopak k uhorskému štátu. Zároveň, ak sa s jej osobou spájalo rakúsko-uhorské vyrovnanie, dalo sa očakávať, že ani česká, ba ani rakúska verejnosť, ktoré tento akt hodnotili ako ústupok maďarskej politickej elite, nemali v záujme budovať Alžbetin kult, aspoň nie v takom rozsahu ako na území Uhorska.¹⁷⁶

Zo súčasnej perspektívy nepredstavoval tento kult špecifický či ojedinelý (folkloristický) jav, skôr naopak, išlo o pokračovanie národných tradícií z čias stavovského Uhorska. Vtedy sa totiž vytvoril predobraz úcty uhorskej šľachty k členom habsburskej dynastie, ktorý sa spájal najskôr s panovníčkou Máriou Teréziou, neskôr však s uhorským palatínom, arcikniežatom Jozefom.¹⁷⁷ Na túto prouhorskú/promaďarskú líniu nadviazala aj postava Alžbety Bavorskej. Keďže ukotvenie jej manžela v kolektívnej pamäti Maďarov sa javilo ako problematické a miestami dvojtvárne, práve Alžbetin kult mal predstavovať jeho protiváhu. Jeho podstata spočívala v prijatí Františka Jozefa za „nášho“ a vo vytvorení konsenzu medzi kráľom a národom. Platilo to aj naopak a sám kráľ ho využíval vo svoj prospech. V druhej polovici 19. storočia zaznamenal Alžbetin kult v Uhorsku trojstupňový vývoj:¹⁷⁸

¹⁷⁶ NIEDERHAUSER, Emil: A méltatlan vég. In: RÁCZ, Árpád (ed.). *Erzsébet a magyarok királynéja*. Budapest: Rubicon-Kv, 2008, s. 125.

¹⁷⁷ MAGYAR, Z.: *A Habsburgok a magyar néphagyományban*, s. 117, 119.

¹⁷⁸ VÉR, Eszter (ed.): *BUDAPESTI NEGYED – Lap a városról – Erzsébet kultusz (Erzsébet királyné magyarországi kultusz emlékezetehelyei tükrében 1898 – 1914)* I. zv., roč. 14, 2006, č. 52, s. 11-12.

- 1) začiatok kultu a sympatizovanie s Uhorskom (koniec 50. rokov – polovica 60. rokov),
- 2) obdobie mýtizovania kultu (1867 – 1898),
- 3) obdobie inštitucionalizovania posmrtného kultu (september 1898 – začiatok 20. storočia).

Posledné z menovaných období sa z hľadiska utvárania kultu a zároveň dobového obrazu kráľovnej, či už oficiálneho alebo národne determinovaného, ukázalo ako najplodnejšie. Podieľali sa na ňom totiž rôzne miesta pamäti – od osláv cez pomníky až po názvy ulíc, k nahromadeniu ktorých dochádzalo práve po roku 1898, a to aj v priestoroch B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty.

Smútok za stratou „anjela strážneho“ (1898)

Rok 1898 bol v Uhorsku vo viacerých ohľadoch rušný. Viazali sa k nemu slávnosti polstoročného jubilea začiatku uhorsko-maďarskej revolúcie a boja za slobodu, ako aj schválenia ústavných zákonov.¹⁷⁹ Na ten istý rok pripadli aj oslavy 50. výročia nástupu Františka Jozefa na rakúsky trón. Ich plánovanie sprevádzali nielen obavy zo vzniku protirečivých postojov k tomuto sviatku, ale aj pozitívne očakávania ich pompézosti, ktorou sa malo demonštrovať pretrvávajúce mocenské postavenie Habsburgovcov v hraniciach monarchie. Z plánovanej veľkoleposti sa však po správe z 10. septembra 1898 o zavraždení cisárovnej a kráľovnej Alžbety talianskym anarchikom Luigim Luchenim muselo pochopiteľne ustúpiť.

Predstavy okázalosti vystriedalo eliminovanie programu osláv pre dvorný smútok, ktorý v troch odstupňovaných etapách (najhlbší, hlboký a obmedzený smútok) trval od 17. septembra 1898 do 16. marca 1899.¹⁸⁰ V oficiálnom styku, pri úradnom dopisovaní centrálnych i župných orgánov sa predpisovalo používanie papiera s čiernym orámovaním a čiernej pečate po dobu 6 mesiacov, ako aj vztyčenie smútočnej zástavy na budovy verejnosprávnych orgánov a úradov.¹⁸¹ Osobne sa so svojou bolesťou a svojím zármutkom nad stratou manželky podelil aj panovník František Jozef. Urobil tak 16. septembra, a to vyhlásením „*K mojim národom!*“ (*Népeimhez!*), ktorého zverejnením „*medzi národy Uhorska*“ poveril ministerského predsedu Dezsőa Bánffyho. Súdiatec podľa jeho obsahu, mal v úmysle nakloniť si obyvateľov Uhorska, vyvolať v nich ľútosť a súcitie s jeho osudom a jednou cestou sa im poďakovať za kondolencie:

¹⁷⁹ Podrobnejšie sa oslavám 15. marca a 11. apríla venuje kapitola o *Tradicii meruósmeho roku*.

¹⁸⁰ Pre dvorné dámy predpisoval po celú dobu jeho trvania nosenie smútočných šiat a doplnkov v nasledovnej kombinácii farieb: čierna, neskôr čierno-biela, resp. sivo-biela. MNL, f. K 148, č. j. 1899 – I – 285: Ó Felsége Erzsébet királyné elhalálózása: Udvari gyászjelentés /č. 3299/.

¹⁸¹ Pripis ministerského predsedu D. Bánffyho pre ministra vnútra D. Perczela vo veci oficiálneho smútku: MNL, f. K 148, č. j. 1899 – I – 285: Ó Felsége Erzsébet királyné elhalálózása /č. 13 349, č. 5144/.

„Ked' slávnostné hlasy, ktoré tento rok sprevádzat' mali, umĺknut' musely, rozpomenutie sa na nepočetné dôkazy tej oddanosti a verného súcitu, ostáva pre Mňa tým najvzácnejším darom, ktorý Mi podať mohli Moje národy.“¹⁸²

Vyhlásenie panovníka si tak napríklad obyvatelia Zvolena mohli prečítať na dvojjazyčných slovensko-maďarských plagátoch,¹⁸³ v Lučenci zase v maďarskom znení na stránkach *Losoncz és Vidéke*.¹⁸⁴ Ako však mestská spoločnosť prijala nečakanú správu o úmrtí kráľovnej a akým spôsobom prejavila zármutok nad tragédiou dynastie?

Prvé správy o „národnom smútku“ a smrti „strážneho anjela národa a vlasti“ prinášali do miest noviny z Budapešti a telegramy adresované miestnym spolkom (napr. Kasínu a Občianskemu čitateľskému kruhu v R. Sobote). Po ďalšie dni ju na verejných priestranstvách rozširovali rôzne symboly smútku: smútočné zástavy vysunuté na budovách verejných inštitúcií a radnice, na kostolných vežiach a súkromných domoch, ďalej v čiernom ráme vyložené podobizne kráľovnej vo výkladoch obchodov, ako aj čierne šaty a smútočný výraz na tvárach ľudí. Správu o tragickej udalosti si medzi sebou podávali aj korzujúci obyvatelia miest. V Lučenci a R. Sobote bola pozastavená verejná zábava, tak divadelné predstavenia, ako aj pouličná hudba.¹⁸⁵ V záujme regulovania týchto vonkajších prejavov smútku v jednotlivých mestách ešte pred 17. septembrom, čiže pred pohrebom kráľovnej vo Viedni, zvolali podžupani a mešťanostovia, nezávisle od seba, mimoriadne zasadnutia.¹⁸⁶

Pochmúrnú atmosféru týchto rokovaní zachytila miestna tlač opismi ako „*vlastenecká bolesť na tvárach prítomných*“, „*hlboký smútok v dušiach*“, „*zavládnutie nemoty*“, a neopomenula ani absenciu hlučných prejavov a výkrikov „*Nech žije!*“, ktoré inokedy sprevádzali vstup župana a podžupana do zasadacej miestnosti. Výpovednú hodnotu malo tiež prikrytie Alžbetinho portrétu čiernym závojom v sieni lučeneckej radnice. Najväčšiu váhu však mali smútočné prejavy, ktoré naštartovali utváranie jej posmrtného „národného“ kultu. Rečníci v nich najčastejšie zachytili dobové vnímanie Alžbety a v rámci neho neraz aj jej sympatizovanie s Maďarmi, čo dokladajú slová mešťanostu Lučenca Sándora Wagnera:

¹⁸² ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 43, č. j. 323/1898 Udvari gyászjelentés (Dvorný smútok); č. 327/1898 Népeimhez!

¹⁸³ ŠA BB, Archiv ZV, f. MZV/adm., šk. 3, č. j. 3983/1898.

¹⁸⁴ A király szózata: Népeimhez! In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 1.

¹⁸⁵ A magyar nemzet gyászsa. In: *Gömör-Kisont*, 16. 9. 1898, č. 37, s. 2; A gyász Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 1.

¹⁸⁶ Mimoriadne zasadnutia o spôsobe prejavovania smútku vo verejnom priestore miest prebiehali v tomto poradí: zasadnutie mestského zastupiteľstva Zvolena (11. september), mestskej rady Lučenca (12. a 15. september) a Banskej Bystrice (14. september), výboru Zvolenskej (15. september) a Gemersko-malohontskej župy (16. september). Hlavní župani Zvolenskej a Gemersko-malohontskej župy sa v telegramoch pre ministra vnútra D. Perczela zmienili o uskutočnení mimoriadnych župných zasadnutí: MNL, f. K 148, č. j. 1899 - 1 - 285: Ó Felsége Erzsébet királyné elhalálózása (č. 73-74, č. 54).

„Zbožňovali sme v nej uhorskú kráľovnú, ktorá spoznala, skutočne pochopila, s panovníkom uzmierila a bezhraničnou láskou zahrnula svoj maďarský národ, zbožňovali sme v nej maďarskú veľikánku, tú, ktorá zložila vence na mŕtvych národných veľikánov – Deáka, Andrásyho, ktorej kráľovské srdce bolo neubúdajúce na poli dobročinnosti, zbožňovali sme v nej trpiacu drahú matku, ktorá sa od smrti svojho syna, jej hrdosti a dediča uhorského trónu, stiahla z hlučného sveta do ústrania.“¹⁸⁷

Rovnako aj gemersko-malohontský župan László Hámos vyzdvihol Alžbetinu lásku k Maďarom, ktorá sa stala ich patrónkou, a podžupan László Bornemisza len rozvinul jeho myšlienku, keď povedal, že „v duchu, cítení a vo zvykoch sa stala Maďarkou“.¹⁸⁸

Po príhovoroch, ktorými sa rečníci rozpamätali na Alžbetu ako na milovanú kráľovnú a prejavili ľútosť nad kráľovou stratou, sa účastníci zasadnutí uzniesli na spôsoboch zverejnenia smútku. Ich navrhovatelia vychádzali pravdepodobne z oficiálnych protokolov, keďže v mnohých bodoch sa smútočné rituály a symboly opakovali. S menšími obmenami sa dotkli týchto štyroch oblastí:¹⁸⁹

1) držania smútku (tridsaťdňové vyvesenie smútočných zástav, polročné používanie čiernej pečate a papiera s čiernym orámovaním),

2) smútočných obradov v deň Alžbetinho pohrebu (vyslanie na pohreb trojčlennej župnej deputácie či mestských zástupcov, polozenie venca na katafalk, zvolanie smútočných zasadnutí miestnej elity, uskutočnenie smútočných omší, odbíjanie zvonov v stanovenom čase, zavretie obchodov a podnikov, pracovné voľno, zakázanie hlučnej a verejnej zábavy, vyloženie smútočných symbolov na verejné priestranstvá, meštianske domy a do výkladov obchodov),

3) spolúčenia s panovníkom (kondolencie, smútočné prejavy),

4) zvečnenia Alžbetinej pamiatky (formou zápisnice, odhlasovaním príspevku na plánovanú budapeštiansku sochu, vyhotovením Alžbetinho portrétu pre zasadiaci sieň stoličného domu či radnice, pomenovanie po nej námestia či ulice).¹⁹⁰

Obdobné, no kratšie návrhy k manifestovaniu zármutku prijali výbory niektorých spolkov (napr. Kasíno, Občiansky čitateľský kruh a Židovský pohrebný spolok v R. Sobote, Spolok obchodníkov vo Zvolene),¹⁹¹ komôr a inštitúcií (Obchodná a priemyselná komora a Uhorské kráľovské finančné

¹⁸⁷ A gyász Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2.

¹⁸⁸ A magyar nemzet gyásza. In: *Gömör-Kishont*, 16. 9. 1898, č. 37, s. 2.

¹⁸⁹ Besztercebánya sz. kir. város gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2; Kegyeleti közgyűlés. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 8, s. 2; A vármegye közgyűlése. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 8, s. 3.

¹⁹⁰ Zólyom város részvét felirata. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 10, s. 4.

¹⁹¹ A kereskedői egylet közgyűlése. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 8, s. 3.

riaditeľstvo v B. Bystrici),¹⁹² rovnako cirkevné zoskupenia (ŽNO v B. Bystrici a vo Zvolene)¹⁹³ a dodatočne ešte mestské zastupiteľstvá B. Bystrice a R. Soboty.¹⁹⁴ Na budovách ich sídiel zaviali zároveň smútočné vlajky, okrem iného, na znak identifikovania sa s oficiálnou pamäťou.

V deň pohrebu, 17. septembra, sa do praxe preniesli vyššie uvedené rituálne úkony a symbolika. Podiel na podchytení Alžbetinho kultu v mestách mali rímskokatolícka cirkev a obe protestantské cirkvi (v mestách Zvolenskej župy len evanjelická), ktoré usporiadali smútočné, zväčša však ekumenické bohoslužby. Zúčastnili sa ich reprezentanti miestnych orgánov, úradov a spolkov, podľa vierovyznania žiaci sučiteľským zborom, zástupcovia miestnych podnikov, za Alžbetou trúchliace vlastenecké obecenstvo a v R. Sobote a B. Bystrici aj vojenské posádky. Obraz oficiálne, no sčasti aj spontánne prezentovaného zármutku obyvateľov Zvolena vykreslili noviny *Zólyom és Vidéke*, keď písali doslova o „hemžení“ sa masy pred katolíckym kostolom sv. Alžbety, kde sa pod čiernymi zástavami objavili aj mestskí poslanci na čele s mešťanostom Mátyasom Skrovinom, úradníci okresného súdu, zamestnanci železnice a továrne Union, ako aj dobrovoľnícky hasičský zbor a žiaci elementárnej a meštianskej školy.¹⁹⁵ V B. Bystrici sa taktiež spomenuli preplnené kostoly, vysoká účasť až masovosť.¹⁹⁶

Smútočný obrad v synagógach bol preložený na 20. september z dôvodu prebiehajúcich židovských novoročných slávností. ŽNO v B. Bystrici a zvolenský spolok Chevra Kadiša sa uzniesli na tom, že počas osláv pamiatky zosnulých spomenú Alžbetine meno medzi prvými. Vo zvolenskej synagóge mala po dobu 30 dní svietiť smútočná lampa a odznievať *Kadiš*, modlitba za zosnulú.¹⁹⁷ Okrem toho ŽNO v B. Bystrici a aj Židovský pohrebný spolok v R. Sobote vytvorili Alžbetinu základinu, ktorej ročný úrok vyplácali v deň výročia jej smrti chudobným obyvateľom mesta.

Usporiadaním spomienkových Alžbetiných slávností v druhej polovici septembra podporili posmrtný kult kráľovnej aj študenti gymnázií a žiaci odborných, meštianskych aj elementárnych škôl. Ich skromný program vyplňali zväčša smútočné prejavy pedagógov o význame tragickej udalosti. Dokonca na vyššej dievčenskej škole v B. Bystrici dojala prednášajúca učiteľka prítomných až k slzám. Po nej žiačky zarecitovali príležitostnú báseň Alžbeta (*Erzsébet*) a zaspievali pieseň Kráľovná matka Uhorska (*Magyarország nagyasszonya*).¹⁹⁸ Vo Zvolene si chlapci meštianskej školy nasadili na znak

¹⁹² Besztercebánya sz. kir. város gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2; Erzsébet királyné: A város és vármegye gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 2.

¹⁹³ Besztercebánya sz. kir. város gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2; Az helybeli izr. hitközség. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 10, s. 3.

¹⁹⁴ Erzsébet királyné: A város és vármegye gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 2.

¹⁹⁵ Gyászisten tiszteleték. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 10, s. 2.

¹⁹⁶ Erzsébet királyné: A város és vármegye gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 2.

¹⁹⁷ Besztercebánya sz. kir. város gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2; Az helybeli izr. hitközség. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 10, s. 3.

¹⁹⁸ Erzsébet királyné: A város és vármegye gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 3.

smútku čierne ramenné pásky.¹⁹⁹ A na pamätné posedenie do rimavskosobotského gymnázia bola širšia verejnosť zvolávaná pozvánkami s čiernym orámovaním.²⁰⁰

Rečníci v B. Bystrici, Lučenci a R. Sobote oboznamovali mládež so zásluhou kráľovnej pri uzmiernení kráľa s národom, pod čím mali na mysli rakúsko-uhorské vyrovnanie. Vyzdvihli jej cnosti, ako aj pozitívne gestá smerom k Uhrom/Maďarom, z nich predovšetkým Alžbetin dar pre chudobných honvédov a oplakanie F. Deáka nad jeho katafalkom v roku 1876. Obdarili ju mnohými prívlastkami, ktoré vypovedali o tom, ako ju vtedajšia verejnosť vnímala, ba priam idealizovala: v B. Bystrici ako úžasnú ženu, nešťastnú matku, milovanú kráľovnú, pomocníčku chudobných a sväticu; v Lučenci ako nesmrteľnú kráľovnú, strážneho ducha národa, milujúcu drahú matku a patrónku; v R. Sobote ako národnú kráľovnú, martýrku, legendu, bielu holubicu a svätú Alžbetu. Nielen týmito atribútmi, ale aj priamo v prejavoch zdôrazňovali prednášajúci podobnosť života kráľovnej so životom sv. Alžbety Uhorskej (napr. ich väzbu na „nemeckú zem“).

Súčasťou smútočných prejavov bolo aj posilňovanie maďarskej národnej identity a jej vymedzovanie voči nemadarským národom Uhorska, čo bolo evidentné zo slov gymnaziálneho profesora v R. Sobote Józsefa Szathmáryho:

„[...] ostatné národy sa zúčastnili len zo zvyku, túžiac vidieť pohreb, slzu. Hoci položili kvet na hrob žene, manželke, matke, martýrke, anjelovi básnikov a dobročinnosti, ale my [pravdepodobne Maďari; pozn. aut.] sme ju stratili.“

Aby čo najplastickejšie vykreslil Alžbetin vzťah k Maďarom, zdôraznil jej záujem o všetko, čo mohlo byť maďarské (piesne, nábytok, šaty, obraz, kniha, voda, chlieb, vzduch a i.).²⁰¹ Cestu, ktorou sa k nim kráľovná priblížila a získala si ich sympatie, objasňoval aj lučenecký profesor Mihály Latkóczy:

„Od vyrovnania a korunovácie bola kráľovná Alžbeta po boku svojho manžela dobrým duchom nášho národa: toho národa, ktorého spoznala, ktorého dušu chápala, jeho prania vytušila, jeho sväté spomienky poznala a v úcte ich udržiavala. Chcela spoznať Maďarov [...]“²⁰²

Čo vlastne v súvislosti s Alžbetinou pamiatkou očakávali učitelia od študujúcej mládeže? Podľa slov Istvána Bakosa, profesora hlavného gymnázia v B. Bystrici, si mali dať svätý prísľub, že nikdy nezabudnú na pamiatku zbožňovanej kráľovnej a že svoj život a svoju krv zasvätia vlasteneckej láske. Argumentoval tým, že aj Alžbetinou najsvätejšou povinnosťou bolo dbať

¹⁹⁹ Iskolák Gyásza. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 8, s. 4.

²⁰⁰ Gyászunnepeley a főgimnáziumban. In: *Gömör-Kishont*, 29. 9. 1898, č. 39, s. 3.

²⁰¹ SZATHMÁRY, József: Emlékbeszéd. In: *Gömör-Kishont*, 29. 9. 1898, č. 39, s. 2.

²⁰² Iskoláink emlékünnepei Erzsébet királynénk halála alkalmából. In: *Losonc és Vidéke*, 25. 9. 1898, č. 39, s. 2.

o šťastie uhorského/maďarského národa.²⁰³ V kruhu lučeneckých gymnazistov sa mal prísľub uchovania jej pamiatky naplniť pestovaním neochvejnej vernosti a oddanosti ku korunovanému uhorskému kráľovi a uctením si „svätých“ zákonov vlasti.²⁰⁴ Neistý obraz Františka Jozefa sa paradoxne smrťou jeho manželky naplnil pozitívnym obsahom, čo potvrdili aj Szathmáryho slová:

„Ak sme ho mali radi v dobrých časoch, majme ho ešte radšej v zatrpknutosti, lebo teraz potrebuje našu ľútosť, naše spolucítenie, našu silu a poddanskú lásku, aby sa nezosypal pod touto ťažobou.“²⁰⁵

Alžbetine spomienkové slávnosti

Obdobie mýtizovania uzatvoril a cestu k budovaniu posmrtného kultu kráľovnej Alžbety otvoril zákon č. XXX z roku 1898, ktorým sa dňa 12. októbra kodifikovala jej pamiatka.²⁰⁶ Prvé kroky miestnej elity v duchu tohto zákona smerovali k pomenovaniu verejných priestranstiev podľa jej mena. Nešlo pritom len o premenovanie už existujúcich objektov či ulíc; do tejto kategórie patrili aj tie opatrenia, ktoré sa vykonali v zmysle nariadenia ministra pôdohospodárstva o vysadení Alžbetiných stromov.²⁰⁷ Nielenže sa vysadili pamätné stromy, ale vo väčšine prípadov sa tým vytvárali nové zelené plochy – parky, aleje, záhrady, ktoré niesli Alžbetine meno. Od roku 1898 mohol návštevník B. Bystrice, Lučenca či R. Soboty zísť do Alžbetinho parku, vo Zvolene prejsť po Alžbetinej promenáde, v R. Sobote po Alžbetinom námestí a v Lučenci Alžbetinou ulicou. V podstate išlo o jednu z tých trvácnejších foriem prezentovania prodynastickej línie v týchto lokalitách (aspoň do roku 1918). Tým, že umožňovala rozpamätať sa na osobu kráľovnej aj vo všedný deň, nepotrebovala sviatočný čas na to, aby sa s ňou obyvatelia miest konfrontovali.

V súvislosti s inštalovaním Alžbetiných sôch treba však skonštatovať, že tento typ pomníkov v uvedených mestách úplne absentoval. K zvráteniu tohto stavu smeroval jedine pokus zvolenskej mládeže odhaliť sochu kráľovnej v priestore Alžbetinej promenády. Z roka na rok organizovala totiž zábavy kvôli vyzbieraniam potrebnej peňažnej sumy k jej postaveniu, napr. v roku 1904 v Strážskom lesíku za účasti dám, hostí z B. Bystrice a čelných predstaviteľov

²⁰³ BAKÓ, István: Gyászbeszéd Erzsébet királyné halála felett. In: *A Besztercebányai kir. kath. főgymnásium értesítője az 1898/1899 tanévről*. Besztercebánya : SINGER J. Könyvnyomdája, 1899, s. 8.

²⁰⁴ LATKÓCZY, Mihály: Iskoláink emlékünnepei Erzsébet királynénk halála alkalmából. In: *Losoncz és Vidéke*, 2. 10. 1898, č. 40, s. 2.

²⁰⁵ SZATHMÁRY, József: Emlékbeszéd. In: *Gömör-Kishont*, 29. 9. 1898, č. 39, s. 2.

²⁰⁶ Celý text zákona č. XXX z roku 1898 pozri: *1898. évi XXX. törvényekről dicsőült Erzsébet királyné emlékének törvénybe iktatásáról* [online]: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6726>>

²⁰⁷ K vysádzaniu stromov a ich pomenovaniu podľa kráľovnej Alžbety pristúpila mestská spoločnosť už za jej života, napr. v roku 1896 pri príležitosti milénárnych osláv.

Zvolenskej župy.²⁰⁸ Pravdepodobne pre vypuknutie prvej svetovej vojny a rozpad monarchie sa tento zámer nepodarilo zrealizovať. Ak tieto mestá predsa len podporili pomníkovú politiku v prospech habsburskej dynastie, dialo sa to najskôr cestou odhlasovania či vyzbierania istej sumy peňazí na Alžbetinu sochu v Budapešti.

V súvislosti so zvečnením Alžbetinej pamiatky a predstavy o jej nesmrteľnosti sa do kalendára sviatkov zapísali dva pamätné dni – 10. september a 19. november. Prvý z nich sa viazal k výročiu jej smrti, ktoré si obyvatelia miest v prvých rokoch po tragédii pripomínali surčitou pravidelnosťou. Na administratívne budovy sa vyvesovali smútočné vlajky a v katolíckom chráme sa konali zádušné omše, v synagóge zase bohoslužby, za prítomnosti úradníkov, žiakov príslušnej konfesie, veriach a v Lučenci aj vojenskej posádky.²⁰⁹ Symboly evokujúce stratu kráľovnej, bolesť a hlboký zármutok sa vo verejnom priestore niektorých miest ako-tak udržali (napr. omše a smútočná vlajka vo Zvolene),²¹⁰ inde sa z neho postupne vytrácali (v B. Bystrici roku 1900 vztýčil čiernu vlajku už len Evanjelický spolok).²¹¹

Deň Alžbetiných menín – 19. november – sa využil na šírenie kráľovninho kultu medzi mladou generáciou. Minister náboženstva a školstva Gyula Wlassics vydal 4. októbra 1898 nariadenie o každoročnom rozpomáтанí sa na „slávnú“ cisárovnú a kráľovnú Alžbetu na pôde škôl. Vzdelávacie inštitúcie, a to od vysokých škôl až po ľudové, ktoré prislúchali pod jeho rezort, zaväzovala táto direktíva usporiadať každoročné spomienkové slávnosti a zúčastňovať sa bohoslužieb. Školské slávnosti mala vyplňať pamätná reč pedagógov, ktorých úlohou bolo, ako Wlassics uviedol, „udržať v pamäti chlapcov i dievčat spomienku na matku národa, na jej svätý život a martýrsku smrť“. Na záver mala mládež zaspievať Kőlcseyho maďarskú hymnu.²¹²

Každoročné správy v školských ročenkách a regionálnych novinách o návšteve kostolov a pamätných oslavách dokladali v prípade B. Bystrice, Zvolena a Lučenca, menej R. Soboty, že sa príslušné nariadenie dodržiavalo. Čo sa ale rituálov týkalo, školy nezostali len pri speve hymny a prednese. Rámeč svojich osláv rozširovali o básne s motívom Alžbety a jej tragickej smrti, o smútočné piesne, Vörösmartyho hymnu či o hru na klavíri a husliach. Neskôr sa do procesu uctenia si kráľovnej zapojili aj detské opatrovne v B. Bystrici²¹³

²⁰⁸ A Zólyom város diákifjusaga. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 31. 7. 1904, č. 31, s. 2.

²⁰⁹ Requiem a királynéért. In: *Losoncz és Vidéke*, 17. 9. 1899, č. 38, s. 2.

²¹⁰ Erzsébet királyné elhunytának. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 9. 1902, č. 38, s. 2; Évforduló. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 9. 1904, č. 38, s. 3.

²¹¹ Erzsébet királyné emlékezete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 16. 9. 1900, č. 37, s. 2.

²¹² Ak 19. november pripadol na nedeľu, vybral sa pre tento účel nasledujúci deň: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1898. évi 4196. eln. számú körrendelete a megdicsőült Erzsébet királyné Ő császári és királyi Felső emlékezetének évenként iskolai megünneplése tárgyában (č. 229). In: *Magyarországi rendeletek tára II zv.* Budapest : Pesti könyvnyomda – részvénytársaság, 1898, s. 967-970.

²¹³ Erzsébet ünnep az óvodában. In: *Besztercebányai Hírlap*, 19. 11. 1911, č. 47, s. 4.

a Lučenci.²¹⁴ Žiaci elementárnej a meštianskej školy vo Zvolene si uctili zvlášť dynastiu, keď popri maďarskej hymne spievali v rokoch 1899 – 1903 cisársku *Gott erhalte*.²¹⁵

V roku 1903 sa o Alžbetiných oslavách v B. Bystrici napísalo: „19. novembra v deň sv. Alžbety z dynastie Arpádovcov uskutočnili školy slávnosti na pamiatku kráľovnej Alžbety.“²¹⁶ Ich rozpis však nenaznačoval, žeby v centre ich pozornosti stála uhorská svätica z uvedenej dynastie, ktorej sviatok podľa cirkevného kalendára pripadal taktiež na 19. november. Obrat v tejto veci priniesol až rok 1907, keď sa v Uhorsku po celej krajine oslavovalo 700. výročie narodenia sv. Alžbety Uhorskej. Ústav Milosrdných sestier v B. Bystrici využil 19. november, aby si za početného obecenstva pripomenul pamiatku uhorskej svätice prostredníctvom dramatickej hry v piatich aktoch pod názvom Sv. Alžbeta z rodu Arpádovcov (*Arpádházi Szent Erzsébet*). V tomto duchu prebehla aj slávnosť tamojšej vyššej dievčenskej školy.²¹⁷

Alžbetin posmrtný kult

Vrchol Alžbetinho uctievania mohli obyvatelia miest Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy pocítiť a zároveň prispieť k jeho posilneniu v čase príprav jej slávnostného pochovania v septembri 1898. Pocity ako ľútosť, smútok a vôbec otras zo zavraždenia vysoko postavenej ženy – kráľovnej, ktorá pre mnohých symbolizovala tie najpozitívnejšie hodnoty spoločnosti, zomkli širiu verejnosť: elitnú úradnícku spoločnosť, pedagógov, školskú mládež a deti, cirkevných hodnostárov, spolkových členov, zamestnancov podnikov a vojenskú posádku. Rituálnymi úkonmi a smútočnými symbolmi počas pietnych osláv, mimoriadnych zasadnutí a náboženských obradov sa prezentoval Alžbetin obraz, s ktorým sa zúčastnené skupiny identifikovali. Vzdali tým poctu nielen jej osobe ako kráľovnej, manželke Františka Jozefa a matke jeho detí, ale aj jej zásluhám a ideám, ktoré jej daná doba pripisovala.

Trúchliace obecenstvo vďačilo Alžbete za sprostredkovanie rakúsko-uhorského vyrovnania. V súvislosti s ním vyzdvihovalo jej pozitívny vzťah k maďarským štátnikom, Deákovi a Andrássymu, ktorí toto štátoprávne usporiadanie reprezentovali. Z tejto perspektívy sa Alžbeta stala nositeľkou tradície vyrovnania a prodynastického postoja, a tým pádom aj oficiálnej historickej pamäti. Po ďalšie roky ju kultivovali dynastické symboly, napr. Alžbetine portréty, hymna *Gott erhalte*, básne a prednesy o kráľovnej a jej

²¹⁴ DRENKO, Jozef: *Z histórie detských opatrovní v Lučenci*. Lučenec : Metodické oddelenie školskej správy, 1994. s. 13.

²¹⁵ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 3, č. j. 4561/1900.

²¹⁶ Erzsébet emlékünnepeley iskoláinkban. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 22. 11. 1903, č. 47, s. 2.

²¹⁷ Szent Erzsébet ünnep. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 11. 1907, č. 47, s. 2-3.

osude, pamätné stromy či jej meno nesúce ulice a verejné priestranstvá. Najviac sa tomuto modelu priblížil verejný priestor Zvolena, kde na to odkazovalo hneď niekoľko miest pamäti: popri povinných spomienkových slávnostiach na školách aj Alžbetine pamätné stromy, Alžbetina promenáda na hlavnom námestí a ľudové zábavy mladých Zvolenčanov spojené s intenciou postaviť Alžbete sochu.

V ďalších mestách, vzhľadom buď na ich polohu vo väčšinovom maďarskom prostredí, alebo na ich administratívno-právny status (B. Bystrica ako centrum Zvolenskej župy), sa pri prezentovaní Alžbetinho obrazu objavila popri dobovej oficiálnej pamäti aj historická pamäť po maďarsky hovoriaceho obyvateľstva. Zvlášť v roku 1898, keď sa príležitostní rečníci permanentne zmieňovali o jej sympatizovaní s Maďarmi a jej záujme o „veci maďarské“. V R. Sobote sa o nej dokonca hovorilo ako o národnej kráľovnej a jej maďarskom národnom povedomí. Takýmto spôsobom dochádzalo k privlastneniu si Alžbety a jej začleneniu do maďarského národného príbehu, čo podporilo aj jej prirovnanie k sv. Alžbete Uhorskej.²¹⁸ Na ich vykonštruovanú analógiu poukázalo v niektorých mestách vzájomné zamieňanie či splyvanie ich postáv, spájanie si kráľovnej s pomocníčkou biednych a s dobročinnosťou (napr. Alžbetina základina na podporu chudobných) a jej vykresľovanie vo svetle trpiacej nešťastnej matky, svätej osoby a patrónky národa. Smútočné omše, ktoré sa konali tak 10. septembra, ako aj 19. novembra, pomáhali udržiavať spomienku na kráľovnú, no zároveň ich katolícka cirkev využívala na aktualizovanie druhej, skutočnej uhorskej svätej.

Počiatočnú silu Alžbetinho posmrtného kultu sa snažil zužitkovať aj František Jozef. Z obsahu smútočných obradov v roku 1898 a kondolenčných listov zo žúp, z miest a niektorých spolkov a škôl bola totiž evidentná náklonnosť smútiacich k panovníkovi. Impulzom kladného postoja k jeho osobe sa stali bolesť, útecha, ľútosť, zármutok a vžitie sa do jeho utrpenia. Svojím nešťastím sa priblížil k životu obyčajného človeka. Preto bolo v záujme panovníka udržať si aspoň v uhorskej verejnosti, ak už nie na uhorskej politickej scéne, tento pre neho priaznivý stav, a to inštitucionalizovaním Alžbetinej pamiatky.

Alžbetina smrť a jej spomienka mala vtedajšiu spoločnosť varovať aj pred jej nekonformnými živlami a ich hnutím – anarchizmom. V čase náboženských obradov roku 1898 sa pri zmienke o tragickej udalosti nezmohli rečníci na meno anarchistu; ak tak na rôzne hanlivé slová a výrazy, ktorými odsúdili jeho čin. Niektoré záujmové skupiny však využili tragickú udalosť na spropagovanie všeobecných protiopatrení, aby sa do budúca predišlo takýmto nešťastným situáciám. Výbor Obchodnej a priemyselnej komory v B.

²¹⁸ Vo svojej štúdií zhrnula I. Landgrafová spoločné znaky, na ktorých sa zakladala analógia týchto významných menovkýň: podobnosť ich mena, nemecká zem (jedna sa tam vydala, druhá odtiaľ odchádzala vydatá sa), ruža ako ich symbolický kvet, tragickosť ich materstva a starostlivosť o chudobných a siroty. LANDGRAF, I.: Erzsébet, a magyarok királynéja - második Szent Erzsébet, s. 116-118.

Bystrici sa v obežníku z roku 1898, ktorý uverejnili noviny *Közgazdasági Közlemények* (Hospodárske noviny), vyjadril nasledovne:

*„Tento čin je signálom toho, aby sme neprestali zamestnancov priemyslu a obchodu, čiže robotnícku triedu, vychovávať k mravným postojom a mravnému spôsobu života. [...] aby sa u nich nevytvorilo miesto pre myšlienky popierajúce Boha a rozvracajúce spoločenské zriadenie. Lebo nie ľudská svojvôľa, ale vyšší svetový poriadok pozdvihol tie veci, ktoré, ako to stojí vo svätom Písme, boli od Boha nariadené.“*²¹⁹

Apelovanie na pedagógov, aby vychovávali mládež k viere a práci, obsahlo aj nariadenie týkajúce sa oslávnia 19. novembra: „[...] tento podlý člen hnutia bol živým príkladom toho, čím sa človek stane zlou výchovou a pod vplyvom nesprávneho prostredia, čo z neho bez viery a mravov vyrastie.“²²⁰

S osobou kráľovnej Alžbety a neskôr so spomienkou na ňu sa v období dualizmu spájala vlastenecká láska, dobročinnosť, úsilie o zmierenie, ale aj mravnosť, viera v Boha a pracovitosť v prospech vlasti. Napriek jej pozitívnemu obrazu nie je možné ani pri jednej z lokalít tvoriť záver, že jej kult bol spontánne rozvíjaný. Už len spôsob, akým sa v roku 1898 prejavoval smútok v ich priestore, nebol pre Alžbetinu pamiatku špecifický, ale podliehal obvyklým pravidlám protokolu. Pečať oficiality jej vtlačili aj nariadenia uhorských ministerstiev ohľadne vysádzania pamätných stromov a organizovania pietnych osláv.

* * *

²¹⁹ Besztercebánya sz. kir. város gyásza. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1898, č. 38, s. 2.

²²⁰ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1898. évi 4196. eln. számú körrendelete a megdicsőült Erzsébet királyné..., s. 967.

UHORSKÉ ŠTÁTNE SVIATKY A MAĎARSKÉ NÁRODNÉ OSLAVY

Diferenciácia politickej scény v Uhorsku na vládnych liberálov a maďarskú národnú opozíciu mala dopad aj na inscenáciu každoročných osláv, v dôsledku čoho sa sformovala dvojaká kultúra sviatkov. Tú prvú tvorili štátne sviatky, ktorými vláda posilňovala zákony uhorského snemu, inštanciu kráľa a dualistický systém. Do tejto kategórie spadal 20. august – deň sv. Štefana, ktorého genéza siahala síce až do stredoveku, ale k jeho uzákoneniu došlo až v roku 1891. V roku 1898 nadobudol status štátneho sviatku aj pamätný deň 11. apríl, keď cisár Ferdinand V. schválil v roku 1848 marcové zákony snemu. Naproti tomu neoficiálnu kultúru sviatkov predstavovali pamätné dni, ktorými predstavitelia opozičných strán, najmä Strany nezávislosti, propagovali revolučnú tradíciu, nezávislé Uhorsko a nepriateľský postoj voči Habsburgovcom. Vzťahovali sa na zlomové momenty revolúcie: na 15. marec – začiatok uhorsko-maďarskej revolúcie a boja za slobodu v roku 1848, a na 6. október – pamiatku trinástich popravených veliteľov maďarských revolučných vojsk v Arade v októbri 1849. Obe tieto historické výročia ohraničovali významný dejinný medzník, na pozadí ktorého sa v politickom a ozbrojenom zápase prakticky doformoval moderný maďarský národ a položili sa základy uhorskej nezávislosti.

TRADÍCIA SVIATKU SV. ŠTEFANA

Svätoštefanská tradícia patrila k najstarším cirkevným a neskôr národným tradíciám uhorského štátu, keďže sa formovala od prvej, resp. druhej polovice 11. storočia. Odvodzovala sa od postavy prvého uhorského kráľa Štefana z rodu Arpádovcov, ktorého kult zapustil síce korene tesne po jeho smrti, no celokrajinský charakter nadobudol až po jeho svätorečení v roku 1083. Uchovanie a kultivovanie pamiatky kráľa Štefana predovšetkým ako svätca umožnili v intenciách cirkevných inštitúcií rôzne spomienkové figúry (v podstate až do konca 18. storočia). Okrem toho, že boli po ňom pomenované lokality, vysvätené kostoly a kláštory a vyhotovovali sa sochy či nástenné maľby s námetom jeho panovania, položil sa aj základ 20. augusta ako dňa sv. Štefana, ktorý s menšími prestávkami pretrval až do rozpadu monarchie (s tým, že v Maďarsku je štátnym sviatkom dodnes).²²¹ Síce sa jeho charakter od roku 1083, čiže od jeho genézy ako cirkevného sviatku, až do

²²¹ MAGYAR, Zoltán: *Szent István a magyar kultúrtörténetben*. Budapest : Helikon kiadó, 1996, s. 44, 61-62.

vzniku prvej svetovej vojny nijako výraznejšie nemenil, vzhľadom na tento dlhý historický vývoj sa jeho obsah predsa len navrstvoval.²²²

Spočiatku išlo o sakrálnu legitimizáciu kráľovskej moci, v ktorej sa súčasne koncentrovala súdna právomoc panovníka.²²³ Spätosť kultu sv. Štefana s mariánskym kultom od 12. storočia naznačila jeho ďalší význam, jeho feminizáciu a proces integrácie do západného kresťanstva. Povinné slávenie dňa 20. augusta uhorskými kráľmi v Stoličnom Belehrade zaviedla Zlatá bula Ondreja II. (1222). Po bitke pri Moháči a tureckom obsadení miesta zhromažďovania nastal útlm v jeho pripomínaní si.²²⁴ Opätovne sa na scénu sviatočných dní dostal v dôsledku protireformácie, keď Mária Terézia založila *Rád sv. Štefana*, obnovila kult relikvie – svätej pravice kráľa Štefana – a s ňou spojenú slávnostnú procesiu.²²⁵ V tom období ešte stále cirkevný sviatok poslušil nielen rekatolizácii a integračným cieľom Habsburgovcov, ale aj udržiavaniu idey kresťanského spoločenstva.²²⁶ Poukázal zároveň na formovanie konfesionálnych identít v zmysle „my“ katolíci a „oni“ protestanti. Dovtedy primárne cirkevná slávnosť sv. Štefana nadobudla roku 1818 nariadením uhorského palatína, arcikniežata Jozefa už aj profánny ráz. Podľa neho sa do slávnostnej procesie so sv. Pravicom mala okrem cirkevných kruhov zapojiť aj svetská vrchnosť (vrátane vojakov).

Revolúcia z rokov 1848/49 pridala oslavovanému dňu na význame v duchu národnej integrácie, ktorú však prerušila porážka maďarských revolučných vojsk a k jej obnove došlo až začiatkom 60. rokov. Hoci sa zrušenie práva na zhromažďovanie v 50. rokoch 19. storočia nevzťahovalo na religiózne sviatky, v prípade 20. augusta sa táto výnimka uplatnila do tej miery, pokiaľ jeho slávnosť nenadobudla národný ráz.²²⁷ To, že práce k sviatku sv. Štefana naznačili absenciu jeho pripomínania si v tomto desaťročí, vypovedalo o posune jeho charakteru – od cirkevného k cirkevno-národnému (nie však výlučne k národnému). Ešte väčšmi na tento obrat poukázala v zmenených pomeroch usporiadaná prvá oficiálna oslava v Budíne roku 1860,

²²² Jeho navrstvovanie načrtli vo svojich štúdiách É. Szirmaiová a M. Michela, čím naznačili etapy vývoja sviatku 20. augusta: SZIRMAI, Éva: ...máma már nem hasad tovább...: Ünnepek és identitások. In: SZIRMAI, Éva – ÚJVÁRI, Edit (eds.). *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás*. Szeged : A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felhőttképzési Intézetének kiadása, 2009, s. 323; MICHELA, Miroslav: Svätostefanská idea a jej odraz vo formovaní identít obyvateľstva na Slovensku – ako predmet výskumu. In: MARUŠIAK, Juraj – FERENCOVÁ, Michaela (eds.). *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (zborník zo seminára)*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA SAV, 2005, s. 121.

²²³ Raz ročne sa totiž v Stoličnom Belehrade na sv. Štefana (predtým 15. augusta v deň Nanebovstúpenia Panny Márie) na tzv. zákonné dni schádzala kráľovská rada, ktorej kráľovskí servienti predkladali svoje sťažnosti: SEGEŠ, Vladimír et al.: *Kniha kráľov: Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 2003, s. 115.

²²⁴ Szent István ünnepeinek története. In: *Szent István ünnepe Budapest (Tájékoztatója: Az ünnepek teljes programja)*. Budapest : Tipográfiai Műintézet, 1933, s. 13-14.

²²⁵ Bližšie o pripomínaní si sviatku sv. Pravice kráľa Štefana (30. mája), prinavrátení relikvie panovníckemu dvoru v druhej polovici 18. storočia a spojení slávnosti relikvie so slávnosťou 20. augusta: GYULA, G.: *A szent István-napi ünnepek története*, s. 27-32.

²²⁶ SZIRMAI, É.: ...máma már nem hasad tovább...: Ünnepek és identitások, s. 323.

²²⁷ SINKÓ, K.: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn, s. 253.

kde procesiu s pravicom sv. Štefana vedenú uhorským prímasom dopĺňali uhorské a maďarské zástavy, národný odev a spev Vörösmartyho hymny *Szózat*.²²⁸ Skĺbenie náboženských a národných symbolov, v ktorých kresťanský panovník vynikol ako veľikán uhorského národa, odrážalo nielen nacionalizáciu cirkevného sviatku, ale aj protest proti doznievajúcemu vienskému absolutizmu.²²⁹ Okrem toho účasťou protestantov na tejto celokrajinskej oslave sa zdôraznila nadkonfesionálna idea sviatku, ktorú zabezpečili ustanovenia z reformného obdobia o povinnosti každej konfesie rozpoznať sa na deň sv. Štefana. Rokom 1860 sa mu teda v tlačila uhorsko-maďarská pečať, no vehementnejšie rozvíjanie svätoštefanskej idey v národnom duchu prebiehalo až po vyrovnaní.

Oslavy „neoficiálneho“ sviatku

Kult sv. Štefana nebol v období dualizmu jednoznačný. V určitých momentoch, hlavne začiatkom 90. rokov, keď sa v parlamente prejednávalo zaradenie 20. augusta medzi oficiálne sviatky Uhorska, vyvolal protichodné reakcie medzi poslancami vládnej Liberálnej strany a opozíciou. Skôr než však došlo k jeho uzákoneniu, vykonalo sa niekoľko zákonných opatrení. Hneď po vyrovnaní bol prijatý zákon č. LIII z roku 1868 *o reciprocite zákonom prijatých kresťanských konfesíí*, ktorý obmedzil účasťnícku základňu slávnosti 20. augusta na členov katolíckej cirkvi.²³⁰ O desať rokov neskôr vyvinul minister náboženstva a školstva Ágoston Trefort úsilie posilniť jej národný charakter, lenže jeho nariadenie o usporiadaní povinnej bohoslužby na deň sv. Štefana aj v nekatolíckych kostoloch nevstúpilo do platnosti.²³¹

Centrom každoročne konaných svätoštefanských osláv, ktoré vyplňala slávnostná procesia so svätou pravicom, sa stala Budapešť. Vysokú návštevnosť, ktorú slávnosti hlavného mesta vykazovali, si historik Á. von Klimó vysvetľoval časovou blízkosťou druhého, celorišsky oslavovaného sviatku narodenia Františka Jozefa.²³² O význame 20. augusta sa obyvatelia B. Bystrice, Zvolena, Lučenca či R. Soboty mohli dočítať v miestnej tlači,²³³ no nie je vylúčené, že si ho tamojšia mestská societa pripomínala formou osláv už pred rokom 1891, čiže pred jeho uzákonením za štátny sviatok.

²²⁸ GYULA, G.: *A szent István – napi ünnep története*, s. 34.

²²⁹ GYÁNI, Gábor: A történelmi emlékezet rítusai. In: SZEKERES, András (ed.). *A történelmi szerszámosládája*. Budapest : L'Harmattan – Atelier, 2002, s. 107.

²³⁰ Podľa 19 § zákona č. LIII z roku 1868 neboli členovia ani jednej konfesie zaviazaní k tomu, aby vykonávali cirkevné obrady a sviatky iných náboženstiev: *1868. évi LIII. törvénycikk : a törvényesen bevett keresztényen vallásfelekezetek viszonzáságáról* [online]: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5375>>

²³¹ FÓNAGY, Zoltán: *Szent István ünnepe* [online]: <<http://www.multkor.hu/cikk.php?id=5272>>

²³² KLIMÓ von Á.: *Nation, Confession, Geschichte*, s. 114.

²³³ Medzi prvými o priebehu svätoštefanských slávností informovali po roku 1867 noviny *Losonczy Lapok* v Lučenci (1873), *Svornost* v B. Bystrici (1874) a *Gömör-Kishont* v R. Sobote (1881).

Podľa Vilmosa Grohmana, autora článku uverejneného v novinách *Losoncz és Vidéke* roku 1884, znamenal deň sv. Štefana pre uhorský/maďarský národ dvojité sviatky. Na jednej strane si ním jeho príslušníci uctili prvého uhorského kráľa, ktorý položil základy štátnosti a národa, spojil Uhorsko s kresťanstvom a priblížil národ k západnej kultúre. Na strane druhej stal sa oslavou bytia uhorského štátu, v tom čase 884. výročia jeho existencie. Grohmann tým naznačil datovanie vzniku uhorského kráľovstva od doby korunovácie Štefana I. Za národný sviatok označili 20. august aj noviny *Gömör-Kishont* v R. Sobote. V banskobystrickom časopise *Svornost'* sa písalo o uhorsko-krajinskej politickej a vlasteneckej slávnosti, o kráľovi Štefanovi ako o mužovi, ktorý sa zaslúžil o zošľachtenie mravov, rozšírenie kresťanstva a osvety, čím uhorskému národu zabezpečil mravný a hmotný blahobyt.²³⁴ Podľa týchto novín rímskokatolícka cirkev svätila 20. august ako svoj cirkevný sviatok, no v skutočnosti išlo o vlastenecký sviatok, oslavovaný celokrajinsky, bez rozdielu vierovyznania, na počesť prvého uhorského kráľa, ktorý sa zaslúžil o založenie uhorského štátu.²³⁵

V Lučenci mala takmer každoročne usporiadaná slávnosť na deň sv. Štefana podobný priebeh. Začínala omšou v katolíckom chráme za spevu maďarskej národnej hymny a pokračovala slávnostnou procesiou katolíckych veriacich.²³⁶ Na takýto slávnostný sprievod sa v roku 1883 z otvorených obchodov prizerali židia a protestanti. Podľa miestnych novín si tento pamätný deň zasluhoval od nich viac dôstojnosti, „ak už nie z hľadiska náboženského sviatku, tak aspoň z úcty k zakladateľovi vlasti a tvorcovi národného spoločenstva, prvému uhorskému kráľovi a jeho pamätnej oslave“. Zároveň poznamenali, že postoj nezúčastnených vzbudil medzi veriacimi veľkú nespokojnosť.²³⁷ Inokedy sa zas pohoršovali nad žobrákmi, ktorí počas slávnosti vystávali pred kostolom.²³⁸ Pestrejšie zloženie obecnstva, bez rozdielu vierovyznania a za účasti občanov mesta, vojakov a kde-tu aj obyvateľov z okolia, vykazovala až poobedňajšia ľudová slávnosť v budove lučeneckých kúpeľov. Hudobno-spevácky večierok tam sprevádzala rímska kapela, po ktorom nasledovala tanečná zábava mládeže.²³⁹

Pre obyvateľov R. Soboty sa sviatok sv. Štefana stal dňom oddychu a rozptýlenia od každodenných pracovných povinností. Vo sviatočný deň sa konala katolícka omša, nepracovalo sa, a keď aj niekto pracoval, tak podľa komentára v tlači išlo len o pár neveriacich.²⁴⁰ Rimavskosobotňania využili

²³⁴ Politický prehľad. In: *Svornost'*, 22. 8. 1873, č. 40, s. 1.

²³⁵ 20-ty August. In: *Svornost'*, 21. 8. 1874, č. 66, s. 1.

²³⁶ Augusztus 20-án. In: *Losoncz Lapok*, 23. 8. 1874, č. 34, s. 3.

²³⁷ Szent István. In: *Losoncz és Vidéke*, 26. 8. 1883, č. 34, s. 3.

²³⁸ Augusztus 20-án. In: *Losoncz Lapok*, 23. 8. 1874, č. 34, s. 3.

²³⁹ Szent István napjának. In: *Losoncz és Vidéke*, 24. 8. 1884, č. 34, s. 3; Szent István. In: *Losoncz és Vidéke*, 23. 8. 1885, č. 34, s. 2; Szent István napjánt. In: *Losoncz és Vidéke*, 28. 8. 1887, č. 35, s. 2; Szent István napján. In: *Losoncz és Vidéke*, 24. 8. 1890, č. 34, s. 2.

²⁴⁰ Ünnepek. In: *Gömör-Kishont*, 21. 8. 1881, č. 33, s. 3.

volný deň na korzovanie, zaplnili ulice aj mestské parky. Redakcia *Gömör-Kishont* považovala tento „masový“ jav ako príležitosť, aby zdôvodnila význam dňa, ako aj osoby sv. Štefana pre Uhrov/Maďarov.²⁴¹ V roku 1885 zaznamenala dokonca hromadný odchod Rimavskosobotňanov vlakom na budapeštianske slávnosti, a to za zľavnené lístky.²⁴²

O svätoštefanských oslavách prinášali banskobystrické noviny viac-menej všeobecné články o ich význame. Výnimku predstavoval rok 1874, keď sa v meste zhodou okolností na deň sv. Štefana uskutočnilo valné zhromaždenie Uhorskej/Maďarskej historickej spoločnosti.²⁴³ Jej 23-člennú výpravu privítali ešte v predvečer sviatku predstavitelia mesta na čele s biskupom Arnoldom Ipolyim a mešťanostom Alexom Ránerom a tiež pri slávobráne rozostúpené obecnstvo prevolávajúce na ich slávu. Večer sa hosťom z hlavného mesta naskytol pohľad na baníkov, ktorí so zapálenými kahancami a za tónov hudby vypochoďovali k biskupskej rezidencii.²⁴⁴ Tento výjav odkazoval na barokovú tradíciu hornouhorských banských miest. Keďže sv. Štefan bol aj patrónom baníkov, v týchto mestách sa vo sviatočný deň usporadúvali banické slávnosti spojené s rôznymi hrami.²⁴⁵

Na druhý deň, pred verejným zasadnutím historickej spoločnosti sa mestská elita a hostia zúčastnili slávnostnej omše, aby vzdali poctu kráľovi sv. Štefanovi. Prednesy, ktoré však už odzneli na zhromaždení, mali výlučne pracovný charakter. Spomienka na sv. Štefana sa neobjavila ani v prípitkoch, ktoré si prítomná inteligencia a členovia budapeštianskej spoločnosti (spolu asi 140 osôb) vzájomne vymieňali pri spoločnom obede. Hlavný župan Antal Radvánszky venoval prvú zdravicu Františkovi Jozefovi s tým, že neopomenul ani jeho pred dvoma dňami oslavované narodeniny. Od historika Kálmána Thályho si vyslúžil prípitok nielen zvolenský župan, ale aj podžupan Béla Grünwald pre „boj“, ktorý v B. Bystrici viedol k zneškodneniu údajných panslavistických pohybov. Slávnosť ukončil večerný koncert a bál.²⁴⁶

Prvá konkrétna zmienka z B. Bystrice, ktorá sa vzťahovala výlučne na slávnosť dňa sv. Štefana, pochádzala z roku 1882. Je možné, že dovtedy mohla mať skôr cirkevnej charakter, lebo tomuto roku prisudzoval redaktor *Svornosti* zvláštny spôsob svätenia 20. augusta: „Nielen ako sviatok jednej konfesie, rímsko-katolíckej cirkvi, ale ako sviatok uhorsko-národný, na ktorom sa podieľalo celé obecnstvo bez rozdielu vierovyznania.“ Na tohoročnej slávnostnej omši objasňoval biskup Ipolyi v prítomnosti mestskej inteligencie

²⁴¹ Szent István. In: *Gömör-Kishont*, 23. 8. 1885, č. 34, s. 3.

²⁴² Szent István. In: *Gömör-Kishont*, 22. 8. 1886, č. 34, s. 3.

²⁴³ Členovia Spoločnosti pricestovali do B. Bystrice kvôli bádaniu v regionálnych archívoch (župnom archíve a archívoch v B. Bystrici, Radvani, Kremnici, na Štiavničkách a vo Zvolene) a archívoch šľachtických rodov Zvolenskej, Turčianskej a Tekovskej župy (Radvánszky, Justh, Révay, Csáky).

²⁴⁴ Opis návštevy Uhorskej dejep. spoločnosti v Baňskej – Bystrici dňa 19., 20. a 21.-ho Augusta 1874. In: *Svornosť*, 25. 8. 1874, č. 67, s. 1-2.

²⁴⁵ MAGYAR, Zoltán: *Szent István a néphagyományban*. Budapest : Osiris, 2000, s. 206.

²⁴⁶ Opis návštevy Uhorskej dejep. spoločnosti v Baňskej – Bystrici dňa 19., 20. a 21.-ho Augusta 1874. In: *Svornosť*, 25. 8. 1874, č. 67, s. 2.

význam kresťanstva pre existenciu národa. V prvom rade poukázal na bývalé mocnosti, menovite ríšu Hunov – „*Atilovu ríšu*“, ktorá podľa neho zanikla pre zotrvanie v pohanstve. Po speve maďarskej hymny nasledoval obed v sídle biskupa banskobystrickej diecézy, kde sa zišlo zhruba päťdesiat hostí z cirkevných, svetských i vojenských kruhov.²⁴⁷

Oslavy „oficiálneho“ sviatku a ich nacionalizácia

Ak nie v regionálnych centrách, tak aspoň v Budapešti si oslavy sv. Štefana zachovali imponantnosť. Vytvárali príležitosť na spojenie cirkvi a štátu s metropolou Uhorska, na predstavenie jej urbanistického vývoja, ako aj politiky liberálnych vlád.²⁴⁸ Avšak od začiatku 90. rokov, pod vplyvom „kultúrneho boja“ v Nemecku a Taliansku a zásahov uhorskej vlády do cirkevných záležitostí, vznikali hlavne v radoch katolíckych duchovných obavy z ohrozenia ich „kultúry“. Konflikt medzi štátom a cirkvou v Uhorsku vyústil v rokoch 1894 – 1895 do schválenia cirkevno-politických zákonov. Štát nimi nadobudol právomoci v tých oblastiach, ktoré boli dovtedy výlučnými doménami cirkvi, napr. vedenie civilných matrik či uzákonenie civilného manželstva. V spoločnosti sa tak oslabovali konzervatívne hodnoty a naopak zosilňovali liberálne.²⁴⁹ V súvislosti s povýšením 20. augusta na štátom uznaný sviatok, ktorý tým pádom plne podporovala uhorská liberálna vláda, hovorí Klimó o dôležitom symbolickom ústupe liberálov katolíckej cirkvi.²⁵⁰

Zásluhu na uzákonení dňa sv. Štefana za štátny sviatok mal poslanec Tivadar Andrásy, ktorý 29. januára 1891 predložil poslaneckej snemovni návrh na jeho zaradenie ako národného sviatku do prvého odseku *Zákona o nedel'nom voľne priemyselných robotníkov*.²⁵¹ Jeho schváleniu v rámci tohto zákona predchádzala intenzívna parlamentná diskusia medzi vládnymi liberálmi a predstaviteľmi opozičnej Nezávislej a osemaštyridsiatnickej strany.²⁵² Hoci sa opozícii nepodarilo presadiť nadkonfesionálny charakter prvého uhorského kráľa, a to uvedením jeho mena bez prívlastku „svätý“, v podstate ani členovia Szapáryho vlády, ktorí hlasovali za Andrásyho návrh, nepropagovali uhorského kráľa z cirkevného hľadiska. To, že si ho osvojili v tejto podobe, súviselo skôr s ich liberálnou, modernou interpretáciou kráľa

²⁴⁷ Slávnosť Štefanská v Baňskej-Bystrici. In: *Svornosť*, 25. 8. 1882, č. 34, s. 4.

²⁴⁸ FREIFELD, Alice: *Nationalism and the crowd in liberal Hungary, 1848 – 1914*. Washington, D.C. : Woodrow Wilson Center Press, Baltimore, Md. – London : Johns Hopkins Univ. Press cop., 2000, s. 242.

²⁴⁹ DANIŠ, Vladimír: K otázke nacionalizmu a postavenia Slovákov v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia s dôrazom na stredo európsky kontext. In: FERENCŮHOVÁ, Bohumila et al.: *Politické a kultúrne transfery medzi Francúzskom, Nemeckom a strednou Európou (1840 – 1945)*. Bratislava : VEDA SAV, 2010, s. 206.

²⁵⁰ KLIMÓ von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 114.

²⁵¹ 1891. évi XIII. törvénycikk az ipari munkának vasárnapj szüneteléséről. MÁRKUS, Dezső (ed.): *Magyar törvénytár 1000 – 1895. Milleniumi emlékkiadás*. Budapest : Franklin Társulat, 1897, s. 391-392.

²⁵² MNL, f. K148, č. j. 1904 – 3894: BALÁS, Árpád: Szent István napjának ünneplése. In: *Az Országos Nemzeti Szövetség Értesítője*, s. 57-62.

Štefana.²⁵³ Na príťažlivosti tohto štátneho sviatku však ubral fakt, že bol vsuvkou iného zákona, ktorého porušenie postihovalo jedine zamestnancov v priemysle. Paradoxne sa však vyskytli prípady pokutovania roľníkov, ktorí 20. augusta pracovali na poliach.²⁵⁴

Ďalšiu etapu nacionalizácie sviatku sv. Štefana a vyostrenia protikladov medzi konzervatívnym katolíckym klérom a liberálnymi antiklerikálmi naznačilo nariadenie ministra vnútra z roku 1895 o umiestnení uhorských vlajok, čiže červeno-bielo-zelených vlajok so štátnym znakom na budovy verejných inštitúcií pri príležitosti štátnych sviatkov.²⁵⁵ V obežníku z roku 1898 už aj konkretizoval zákonné sviatky, počas ktorých mali byť štátne, župné, obecné, súdne, kultúrno-vzdelávacie, verejnoprospešné, hospodárske a dokonca aj súkromné budovy ozdobené uhorskými krajinskými zástavami.²⁵⁶ Okrem dňa narodenín panovníka 18. augusta a dňa prijatia revolučných zákonov 11. apríla sa jeho znenie vzťahovalo aj na 20. august.²⁵⁷ Na nedôsledné vykonávanie nariadenia z roku 1895 upozornil ministerského predsedu i ministra vnútra Krajinský národný zväz (*Országos Nemzeti Szövetség*). Vo svojej žiadosti z júna 1904 apeloval na obnovenie tohto výnosu zvlášť v národnostných krajoch a na pohraničných územiach, kde zástava ako znak uhorskej suverenity mala veľký význam.²⁵⁸

Poslaním spomínaného zväzu bolo organizovať slávnosti pamätných dní a pestovať prostredníctvom nich vlasteneckú lásku a pamiatku na národných veľikánov. Pre ľahostajnosť, ktorú si všimol v prejavoch ľudí pri spomínaní na kráľa Štefana, rozvinul koncom júla 1902 kampaň za premenu sviatku sv. Štefana na „ozajstný“ krajinský a národný sviatok.²⁵⁹ Zakladateľ

²⁵³ KLIMÓ von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 115.

²⁵⁴ MANNOVÁ, Elena: Ideové smery. Kultúrny a spoločenský život. In: KOVÁČ, Dušan et al: *Na začiatku storočia 1901 – 1914*. Bratislava: VEDA SAV, 2004, s. 267.

²⁵⁵ V skutočnosti ním minister vnútra vyzval župy k dodržiavaniu 2§ zákona č. XXI z roku 1848, ktorým sa stanovilo používanie uhorských vlajok počas verejných osláv. MNL, f. K148, č. j. 1896 – II. 354: Az öszes miniszteri urnak, épületein használandó magyar czimerrel ellátott nemzetiszínű lobogók használatá tárgyában (88.155 szám/la).

²⁵⁶ Povinnosť vyložiť si krajinskú vlajku či zástavu na budovu svojho sídla mali podľa prílohy k obežníku okrem iných aj: Uhorské kráľovské lesné riaditeľstvo v B. Bystrici, Uhorská kráľovská správa lesov vo Zvolene a školy pod správou hlavného riaditeľstva bansko-bystrického školského obvodu (Kráľovské hlavné gymnázium a Evanjelické nižšie gymnázium v B. Bystrici, Štátne hlavné gymnázium v Lučenci, Zjednotené protestantské gymnázium v R. Sobote). Melléklet a czímeres lobogónak nyilvános ünnepek alkalmával való kitűzése tárgyában kibocsátott körrendelethez (4642/1898). In: *Magyarország rendezetek tára I. zv.* Budapest : Pesti könyvnyomda – részvénytársaság, 1898, s. 663, 682.

²⁵⁷ A m. kir. belügyminister 1898. évi 4.642. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez a czímeres nemzeti lobogónak nyilvános ünnepe alkalmából való kitűzése tárgyában. In: *Magyarország rendezetek tára I. zv.* Budapest : Pesti könyvnyomda – részvénytársaság, 1898. s. 656. Príloha k nariadenia č. 4.642/1898: Melléklet, s. 659-689.

²⁵⁸ MNL, f. K148, č. j. 1904 – 3894: Szent István napjának méltó megünneplése és valódi nemzeti ünnepek avatása ügyében (410 szám).

²⁵⁹ Zväz v publikácii *Szent-István napjának ünneplése* [Svätenie dňa sv. Štefana] rozpracoval konkrétne návrhy slávania dňa sv. Štefana a uviedol v nej samosprávne orgány, zbory a inštitúcie, na ktoré sa obracal, aby svoj zámer aj zrealizoval. MNL, f. K148, č. j. 1904 – 3894: Szent-István napjának ünneplése. Budapest : Az Országos Nemzeti Szövetség Nemzeti Lapja javára, 1903.

kresťanstva a podľa zväzu druhý zakladateľ vlasti [prvý bol pravdepodobne Arpád; pozn. aut.] mal byť celospoločensky poctený a oslavovaný uhorskými občanmi bez rozdielu konfesie a národnosti, a to aj za účasti školskej mládeže.²⁶⁰ Členovia zväzu boli presvedčení, že znenie zákona z roku 1891 sa dostatočne nenaplnilo a sviatok sv. Štefana neprenikol do povedomia ľudu, dokonca sa neoslavoval ani v národnostných regiónoch.²⁶¹ Pozrime sa teda bližšie na to, či posledná poznámka korešpondovala s danou realitou.

Po vyhlásení 20. augusta za štátny sviatok Uhorska nastali v niektorých z hornouhorských miest zmeny. V R. Sobote, kde dovtedy svätoštefanské slávnosti nemali organizovanejšiu podobu, sa od polovice 90. rokov angažoval Rímskokatolícky čitateľský kruh (vznikol v roku 1893), ktorý tak ako iné katolícke a tovarišské spolky predstavoval protiváhu k vzráhajúcim sa liberálnym ideám.²⁶² Štátny sviatok sv. Štefana v tomto meste ohlasovali zavreté obchody, pracovné voľno v priemysle, maďarské trikolóry na verejných budovách, ale aj program v podobe katolíckej omše, záhradnej slávnosti, inokedy uzavretého banketu katolíckeho kruhu²⁶³ a tanečnej zábavy mládeže.²⁶⁴

V Lučenci sa program osláv nemenil ani po roku 1891 a naďalej ho vypĺňala slávnostná omša s procesiou a zábava v miestnych kúpeľoch. Zmena sa tam odrazila v skladbe oslavujúcich, keď rady katolíckych veriacich rozšírili od roku 1894 príslušníci vojenskej posádky. Aj slávnostná procesia smerovala na jej vojenské cvičisko, kde vojenská kapela hrala cirkevné piesne, konala sa poľná omša a vojaci vypaľovali slávnostnú salvu.²⁶⁵ Táto choreografia pripomínala slávnosti narodenín Františka Jozefa. Skĺbenie vojenských prvkov a náboženských symbolov v tomto priestore odkazovalo na pôsobenie dvoch paralelných „svetov“: sakrálnu-náboženského a vojenského. Ich symbióza vyústila v roku 1900 do spoločného slávenia sv. Štefana ako „zakladateľa štátu a prvého kráľa s jeho zásluhami na poli vlastenectva a kresťanstva“, no rovnako aj poctenia si vtedajšieho panovníka. Nasvedčovala tomu inscenácia osláv a verbálne prejavy na bankete u farára Jánosa Valihoru, kde sa pripíjalo na Františka Jozefa a vojenská kapela hrala *Gott erhalte*.²⁶⁶

Maďarské omše za zakladateľa kresťanstva a prvého uhorského kráľa sa u obyvateľov Zvolena stali pravidelnosťou práve po roku 1891 (najmä však po prelevo storočí). O to viac, že 20. august sa zákonom o nedeľnom voľne stal

²⁶⁰ MNL, f. K148, č. j. 1904 – 3894: Szent-István napjának ünneplése, s. 7-9, s. 40-41.

²⁶¹ MNL, f. K148, č. j. 1904 – 3894: Szent-István napjának ünneplése, s. 11, 19.

²⁶² O vzniku a činnosti Katolíckeho čitateľského kruhu v R. Sobote: DANIS, Tamás: A Rimaszombati Katolikus Kör gyökerei. In: *Gömörország*, roč. 9, 2009, č. 2, s. 54-57.

²⁶³ Na slávnostiach kruhu sa v rokoch 1907 – 1909 zišlo každoročne v priemere 95 hostí. Szent István király napja. In: *Gömör-Kishont*, 25. 8. 1907, č. 34, s. 3; Szent István napja. In: *Gömör-Kishont*, 23. 8. 1908, č. 34, s. 2; Szent István napja. In: *Gömör-Kishont*, 22. 8. 1909, č. 34, s. 2.

²⁶⁴ Szent István király napja. In: *Gömör-Kishont*, 26. 8. 1897, č. 34, s. 2-3; Szent István napjút. In: *Gömör-Kishont*, 24. 8. 1899, č. 34, s. 3; Szent István napja. In: *Gömör-Kishont*, 22. 8. 1901, č. 34, s. 2.

²⁶⁵ Szent István napja Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 1894, č. 34, s. 2.

²⁶⁶ Szent István napja Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 26. 8. 1900, č. 34, s. 2.

súčasťou festivítnej kultúry priemyselných robotníkov, tu konkrétne robotníkov továrne Union. Dokonca jej riaditeľstvo prijalo v roku 1894 rozhodnutie o povinnej účasti továrenských zamestnancov na sakrálnom obrade a usporiadaní vlastnej ľudovej zábavy. Ešte v tom istom roku sa z fabriky do kostola pohol slávnostný sprievod v počte 600 až 700 osôb, ktorý tvorili traja nosiči národnej zástavy, továrska kapela hrajúca *Rákociho pochod*, úradníci továrne oblečení do slávnostného gala, zamestnanci zadelení podľa odboru a námezdní robotníci. Na budove „Unionky“, radnice a štátnej elementárnej školy viali uhorské/maďarské vlajky. Krátky komentár, ktorým noviny *Besztercebánya és Vidéke* vyhodnotili zvolenské slávnosti, bol narážkou na národnostnú príslušnosť niektorých oslavujúcich robotníkov: „*Akým pekným, vlasteneckým spôsobom oslávili deň sv. Štefana Česi v Uhorsku.*“²⁶⁷ V roku 1896 zábava robotníkov odpadla kvôli ich vycestovaniu na milénárnu krajiniskú výstavu do Budapešti.²⁶⁸

V B. Bystrici sa pokračovalo v tradícii svätoštefanských osláv z 80. rokov, keďže ich vyplňali po maďarsky celebrowané omše, spev maďarskej hymny a slávnostný obed v biskupskom sídle. Diali sa za účasti župnej a mestskej nobility, miestnej inteligencie a dôstojníkov vojenskej posádky. Čestná stotina honvédskej stráže neraz pri tejto príležitosti vypochoďovala pred farský kostol, aby spustila slávnostnú salvu.²⁶⁹ Uhorské zástavy na verejných budovách sa v B. Bystrici spomínajú od roku 1895,²⁷⁰ pravdepodobne pod vplyvom nariadenia ministra vnútra o ich povinnom vyvesení počas štátnych sviatkov. Zároveň sa slávnosť sviatku sv. Štefana využívala na kritizovanie aktuálnych pomerov v štáte. Stalo sa tak napríklad v B. Bystrici v roku 1894, keď profesor kňazského seminára Anton Richter namieril svoj prejav proti štátnikom, presadzujúcim myšlienku uzatvárania občianskeho manželstva. Odozvou na jeho vystúpenie bola pohotová reakcia miestnych provládnych novín, podľa nich „*hodnotu cirkevnej reči znížila takáto politicky podfarbená reč, ktorá nepatrí do kostola, zvlášť ak ide o národnú oslavu.*“²⁷¹

V obdobnej praxi sa aj po ďalšie roky v deň sv. Štefana uskutočňovali podujatia s cieľom získať pozornosť širšej verejnosti a upozorniť ju na dovedty marginálne požiadavky. Efektívne sa zdali byť politicky podfarbené akcie, ktorým sa podarilo prepojiť propagované reformy s ústrednými myšlienkami sviatku. V roku 1907 sa na verejných priestranstvách B. Bystrice objavili dvojazyčné, slovensko-maďarské plagáty, ktoré na 20. august na hlavné námestie zvolávali

²⁶⁷ Szent István. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 8. 1894, č. 33, s. 2; Szent-István napja a Zólyomi pléghyárbán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 8. 1894, č. 34, s. 2-3.

²⁶⁸ Két ünnepnap. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 23. 8. 1896, č. 34, s. 3.

²⁶⁹ Ünnepélyes istentiszteletek. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 23. 8. 1891, č. 34, s. 3; Különfélék. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 28. 8. 1898, č. 35, s. 3; Szent István. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 8. 1900, č. 34, s. 2; Ó Felsőge. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 24. 8. 1902, č. 34, s. 1-2.

²⁷⁰ Két ünnepnap. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 8. 1895, č. 34, s. 3; Országos zászlók a nyilvános ünnepeken. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 10. 1895, č. 42, s. 3.

²⁷¹ Szent István napját. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 8. 1894, č. 34, s. 3.

kresťanské obecnosť z mesta i okolia, kde sa malo konať politické, kresťansko-sociálne ľudové zhromaždenie.²⁷² Záujem prejavili členovia miestneho Kresťanského robotníckeho spolku, ale aj kresťanskí robotníci z okolitých dedín.²⁷³ Sprievod, ktorý smeroval zo sídla banskobystrických robotníkov do farského kostola, tvorili hudobníci, bandérium a v štyroch radoch po sto nastúpení kresťanskí socialisti pod spolkovými zástavami, iní aj s uhorskými, resp. maďarskými vlajkami a transparentmi „*Všetko za Boha a za vlasť*“ či „*Nech žije kresťanské Uhorsko*“.²⁷⁴

Účastníkov ľudového zhromaždenia spájala bez ohľadu na ich národnú identitu myšlienka kresťanstva, kresťansko-sociálne zásady a rečníkmi predkladané návrhy reforiem, vrátane všeobecného tajného hlasovacieho práva.²⁷⁵ Arnold Bobok, predseda banskobystrického Kresťanského robotníckeho spolku, koncipoval úvodný a záverečný prejav v slovenskom i maďarskom jazyku, vyslanci z Budapešti rečnili v maďarčine, ostatní po slovensky (napr. Károly Kmetykó, János Bartos).²⁷⁶ Na stránkach *Zvolenských novín* sa objavila istá zdržanlivosť a aj nedôvera voči strane, ktorá sa údajne spojila s maďarskou Ľudovou stranou (*Néppárt*)²⁷⁷ a „*ktorá Slovákov pri voľbách oklamala a utláča a brojí proti Slovákom a slovenskej reči*“.²⁷⁸ Kresťanskí socialisti sa aj v rokoch 1908 a 1909 prezentovali prostredníctvom svojho tlačového orgánu *Našich Novín* ako pokračovatelia zásad prvého uhorského kráľa:²⁷⁹ „*V duchu sv. Štefana bojujeme za právo, spravodlivosť a lásku.*“²⁸⁰

V podstate zákon o nedeľnom voľne, ktorý pozdvihol 20. august medzi uhorské štátne sviatky, nemal v Lučenci, ba ani v R. Sobote zásadnejší vplyv na organizačný rámec ich osláv. Ak sa aj aktivoval v tomto smere rimavskosobotský katolícky kruh, bolo to skôr v dôsledku sporu medzi štátom a cirkvou v otázke cirkevno-politických zákonov. V mestách Zvolenskej župy sa však pred rokom 1891 neujala spontánna svätoštefanská slávnosť, aspoň nie v

²⁷² ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 7, č. j. 84/1908.

²⁷³ Na ľudové zhromaždenie do Banskej Bystrice zavítali robotníci z okolitých obcí: Harmanec, Jakub, Kostiviarska, Podkonice, Tajov, Radvaň, Kordíky, Králiky, Riečka, Jabriková a vyslanci zo Zvolena.

²⁷⁴ Kresťanskosociálne ľudové zhromaždenie. In: *Naše Noviny*, 31. 8. 1907, č. 35, s. 2.

²⁷⁵ Podľa návrhu rezolúcie tajomníka Spolku kresťanských socialistov v Budapešti Bélu Antonyho „*zhromaždení sa prihlásili ku kresťansko-sociálnym ideám a ich nasledovaním môžu zabezpečiť slobodu, hospodársku a politickú nezávislosť Uhorska, ktorá spočíva v zabezpečení jednak šťastia pre pracujúci ľud v duchu kresťanstva, jednak sociálnych reforiem a zvlášť všeobecného, tajného hlasovacieho práva po obciach*“ ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 7, č. j. 84/1908.

²⁷⁶ Kresťanskosociálne ľudové zhromaždenie. In: *Naše Noviny*, 31. 8. 1907, č. 35, s. 2-3.

²⁷⁷ Krajinská kresťansko-socialistická strana sa utvorila až 11. novembra 1907. Dovtedy považovalo kresťansko-socialistické hnutie za svojho politického zástupcu Katolícku ľudovú stranu. MÉREI, Gyula – PÖLÖSKEL, Ferenc (eds.): *Magyarország pártprogramok 1867 – 1919*. Budapest : ELTE – Eötvös Kiadó, 2003, s. 237.

²⁷⁸ Ľudové zhromaždenie, 20. augusta. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 6. 1907, č. 8, s. 8.

²⁷⁹ Krajinský sviatok. In: *Naše Noviny*, 21. 8. 1909, č. 34, s. 1.

²⁸⁰ Svätý Štefan I. kráľ. In: *Naše Noviny*, 22. 8. 1908, č. 34, s. 1.

priestoroch Zvolena, kde sa až po prijatí spomínaného zákona začali organizovať tanečné zábavy továrenských robotníkov.

Svätoštefanský kult – kult kráľa alebo svätca?

Kult sv. Štefana sa prostredníctvom oslavy 20. augusta ako cirkevného, neskôr cirkevno-národného, resp. národného sviatku inštitucionalizoval v čase. Príťažlivosť a trvácnosť náboženskej symboliky a rituálov osláv zdôvodnil G. Gyáni tým, že prezentovali národný obsah. V podstate išlo o obojsmerný proces: „*Moderný nacionalizmus sakralizoval národ a nacionalizoval náboženstvo.*“²⁸¹ Na druhej strane náboženská forma sviatku sv. Štefana napomohla k hlbšiemu zakoreneniu sa jeho kultu v uhorskej spoločnosti, ktorej väčšinu predstavovali katolícki veriaci.²⁸² V daných mestách nás o tom presvedčili sviatočné obrady rímskokatolíckej cirkvi, v Lučenci doplnené o slávnostné procesie a v R. Sobote o oslavy Katolíckeho čitateľského kruhu, ktorých sa zúčastňovali prevažne obyvatelia Katolíckeho vyznania. Vychádzajúc už len z konfesijného zloženia ich mestskej society, ich priestory poskytovali vhodné podmienky na etablovanie sa svätoštefanskej tradície. Podľa oficiálnych štatistík z rokov 1880 – 1910 v nich totiž žili v prvom rade katolíci a až na druhom mieste luteráni (v R. Sobote kalvíni). Čiže z konfesijné determinovaných predstáv o sv. Štefanovi, z ktorých jedna pochádzala od katolíkov (Štefan ako prvý uhorský kráľ a uhorský apoštol) a druhá od protestantov (kráľ Štefan v sekulárnom slova zmysle), sa v dominantne katolíckom prostredí presadila práve tá prvá.²⁸³ Prezentovaním dobového obrazu kráľa Štefana ako šíriteľa kresťanstva a svätca sa zároveň posilňovala katolícka identita oslavujúcich.

V druhej polovici 19. storočia, keď sa katolícka cirkev snažila udržať si dominantné postavenie medzi ostatnými cirkvami, bola takpovediac nútená vzdať sa svojej univerzálnosti a „obrátiť sa k národu“, a to aj za cenu podpory nacionálneho programu uhorských vlád. Znovudobytie strateného terénu jej umožnila aj premena stredovekého kultu svätých na moderný národný kult.²⁸⁴ Teda svätoštefanská tradícia neniesla už len religiózne znaky; po vyrovnaní sa čoraz viac nacionalizovala: 20. august bol zákonom vyhlásený za národný sviatok, hovorilo sa o Štefanovi ako o národnom kráľovi a zakladateľovi vlasti, kázalo sa po maďarsky, z kostolných lavíc sa ozývala maďarská Kőlcseyho i Vörösmartyho hymna a na verejných budovách povievali maďarské trikolóry s uhorským znakom. Práve uhorská krajinská vlajka ako štátny symbol

²⁸¹ GYÁNI, Gábor: *Relatív történelem*. Budapest: Typotex, 2007, s. 92.

²⁸² MICHELA, M.: Svätoštefanská idea a jej odraz vo formovaní identít obyvateľstva na Slovensku – ako predmet výskumu, s. 122.

²⁸³ MICHELA, M.: Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období, s. 221.

²⁸⁴ KLIMÓ von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 128-129.

odrážala počas osláv nielen symbolické zjednotenie odlišných živlov (vrátane konfesionálnych), ale aj úsilie vlády o celoplošnú nacionalizáciu sviatku.

Deň sv. Štefana ako národný sviatok posilňoval zároveň myšlienku uhorskej štátnosti – jednotného uhorského (neskôr maďarského) politického národa, čím legitimizoval jeho superioritu v hraniciach Uhorska a pripisoval mu budovateľské zásluhy. Popri svätoštefanskomulte zvýraznili opoziční poslanci kult vodcu maďarského kmeňového zväzu Arpáda, silnejúci ku koncu 19. storočia pod vplyvom prebiehajúcich milénarých osláv. Táto predkresťanská línia im slúžila na „vylúčenie“ prítomnosti Nemaďarov z Karpatskej kotliny pred príchodom Maďarov, ako aj na jednoznačnejšie označenie sa za autochtónne etnikum v danom priestore. Naopak, podporou kultu sv. Štefana podchytila uhorská vláda základy dualistickej monarchie, ako aj vládu apoštolského kráľa Františka Jozefa, nositeľa svätoštefanskej koruny ako symbolu štátnej jednoty a moci.²⁸⁵

V historickej pamäti obyvateľov Uhorska rezonovalo v spojitosti s vládou Štefana I. aj jeho šieste pravidlo pre syna Imricha, podľa ktorého „*slabé a krehké je to kráľovstvo, v ktorom vládne jeden jazyk a jeden mrav*“. V politických diskurzoch v období dualizmu sa tento multietnický obraz štátu stával častým argumentom maďarskej tolerancie voči ostatným národom Uhorska.²⁸⁶ V prípade Slovákov sa etnológ Z. Magyar zmienil o ich sympatizovaní s dvoma stredovekými kráľmi – so Štefanom I. a s Matejom Korvínom – pritom Štefana vnímali ako prvého uhorského kráľa, prvého uhorského svätca a zakladateľa kresťanského Uhorska.²⁸⁷

Postoj slovenskej populácie k jeho pamiatke naznačil L. Medvecký v úvodníku *Zvolenských Novín*. Sviatok sv. Štefana považoval za krajinský sviatok, ktorý mal svätiť každý občan Uhorska bez rozdielu národnosti. Teda aj Slováci si utčili, podľa jeho slov, „*najväčšieho uhorského kráľa*“, ktorý pred tisíc rokmi uznal mnohorečový ráz uhorského štátu. V skutočnosti mal sviatok, ako na to aj autor článku upozornil, maďarský národný charakter. Medvecký sa preto nezdržal kritiky, namierenej proti predsedom vlády, K. Tiszovi a D. Bánffymu, ktorí sa svojou snahou vytvorili jednonárodný štát rúhali proti pamiatke sv. Štefana. V závere článku skonštatoval: „*Nedivte sa páni, keď potom nieto oduševnenia pri takomto svätení krajinských sviatkov. Nedivte sa, že na týchto slávnostiach sa zúčastnia len úradné osobnosti.*“²⁸⁸ A preto nebolo

²⁸⁵ Bližšie: FRIMMOVÁ, Eva: Uhorská koruna: navrátený symbol štátnosti. In: HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, s. 188-204.

²⁸⁶ SINKÓ, Katalin: Die Rezeption der ersten Jahrtausendwende im 19. und 20. Jahrhundert in Ungarn. In: WIECZOREK, Alfred – HINZ, Hans Martin (eds.). *Europas Mitte um 1000. Band 1*. Stuttgart: Theiss, 2000, s. 14.

²⁸⁷ V súvislosti s prvým uhorským kráľom neoprel ich kladné stanovisko o slávnosti, ale o architektonické a iné umelecké pamiatky, vysvätené či vyhotovené na jeho počesť ešte v období stredoveku. MAGYAR, Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát – Medenci redakciói*. Budapest: Akadémiai kiadó, 2001, s. 114.

²⁸⁸ Vytiskanie slovenčiny. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 8. 1910, č. 8, s. 1.

nezvyčajné, ak elity nemaďarských národov Uhorska namiesto svätoštefanskej historickej tradície zdôrazňovali vlastnú a často protichodnú tradíciu, napr. v slovenskej kultúre veľkomoravskú a cyrilo-metodskú tradíciu.²⁸⁹

TRADÍCIA MERUÔSMEHO ROKU

Diferenciácia uhorskej politickej scény, presnejšie maďarských politických strán na vládnych liberálov a opozičných národných politikov bola citeľná aj v ich odlišnom pristupovaní k meruôsmemu roku ako národnej tradícii. Prejavila sa obzvlášť koncom 19. storočia, keď sa spomienka na revolučné roky a jej aktérov v celej svojej komplexnosti inštrumentalizovala prostredníctvom rôznych miest pamäti: či už stavbou pomníkov padlým honvédom, odhaľovaním sôch a portrétov vodcom revolúcie, pomenovaním ulíc podľa revolucionárov alebo správami v novinových článkoch, no najmä každoročnými oslavami 15. marca a neskôr aj 11. apríla. Maďarský historik Péter Hanák vo veci oboch pamätných dní upozornil na antagonizmus s dvoma rozličnými a do značnej miery protikladnými procesmi spomínania na rok 1848. Komemoračná prax vygenerovala na jednej strane pamäť na uhorský/maďarský meruôsmý rok (15. marec), na druhej strane pamäť na (pro)rakúsky/(pro)dynastický meruôsmý rok (11. apríl). Obe tieto pamäti boli spojené s predstavou o dvoch nepriateľoch v rámci maďarského národného spoločenstva, z ktorých prvý mal v úmysle budovať uhorsko-maďarskú štátnosť a novú občiansku spoločnosť, kým ten druhý presadzoval prorakúsky dynastický štátny patriotizmus.²⁹⁰

Peripetie vývoja tradície roku 1848

Začiatok vnímania kultu meruôsmeho roku sa kladie už do 15. marca 1849, keď si niekoľko občianskych spolkov pripomenulo prvé výročie vypuknutia revolúcie a začiatok boja za slobodu v Uhorsku. Tento pamätný deň sa niesol v znamení triády myšlienok – slobody, rovnosti, bratstva, ktoré korešpondovali s požiadavkami maďarských revolučných síl na jar 1848: a to maďarskej liberálnej opozičnej šľachty na čele s Lajosom Kossuthom na prešporskom/bratislavskom sneme, ako aj revolučnej mládeže na čele so Sándorom Petőfim v Pešti. Tie uviedli do pohybu postupné odstraňovanie feudálneho systému a budovanie základov občianskej spoločnosti v hraniciach nezávislého Uhorska (personálnej únie). Porážka uhorsko-maďarskej revolúcie, obnovenie absolutisticko-centralistického systému Viedne, ako aj

²⁸⁹ MICHELA, M.: Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období, s. 221.

²⁹⁰ HANÁK, P.: 1898: A nemzeti és az állampatrióta értékrend..., s. 127.

zákaz revolučných symbolov a akýchkoľvek národných vystúpení v 50. rokoch vyvolali v Uhorsku opačný efekt. Namiesto vyblednutia pamiatky revolúcie sa 15. marec utužil vo vedomí niektorých jeho spoločenských vrstiev. O to viac, že bol nositeľom pozitívneho dramatického zážitku – triumfu.

Práve otázky kladené v súvislosti s uchovávaním a šírením tejto revolučnej historickej pamäti v druhej polovici 19. storočia, ako aj s objasňovaním jej pevnej pozície v centre maďarských tradícií viedli nejedného historika k úvahám. Pri zamýšľaní sa nad tým, prečo je pamiatka na revolučné roky u Maďarov silnejšia než u ostatných európskych národov (napr. Nemcov, Talianov), označil Á. Klimó za rozhodujúci faktor, ktorý sa o to pričínil, porážku revolúcie cudzou intervenciou, čiže cudzím zásahom zvonka.²⁹¹ G. Gyáni sa zase snažil zodpovedať otázku, „*čo spôsobilo, že v druhej polovici 19. storočia sa spomienka na revolučné udalosti premenila v tradíciu a nadobudla všeobecný charakter?*“ Podľa jeho slov, revolučné roky elementárnym spôsobom zasiahli najširšie vrstvy spoločnosti, o čom svedčia výdobytky v sociálnej oblasti a boj dobrovoľníkov v radoch honvédov proti Habsburgovcom za samostatné nezávislé Uhorsko.²⁹² Jeho názor rozvinul A. Gergely, ktorý písal o spontánne zrodenej tradícii, ktorú tesne po roku 1848 pestovalo niekoľko spoločenských vrstiev; neboli to len vyššie spoločenské, elitné skupiny, ale aj ľudové vrstvy, ktoré v Kossuthovi videli osloboditeľa spod poddanstva. Tie sa zároveň postarali o jej ďalšie šírenie, hlavne v podobe revolučnej symboliky, ktorú pre obmedzenia režimu uchovávali najmä v ľudovej kultúre (v ľudových piesňach, ornamentoch, obrazoch) alebo potom v listoch a rodinných kronikách (v prípade stredných vrstiev).²⁹³ Tak Gyáni, ako aj Gergely zdôraznili sociálny rozmer revolučných výdobytkov, ich rozsah a spôsob ich nadobudnutia – bez krviprelievania a násilností.²⁹⁴ Obaja zároveň vyzdvihli moment neúspechu, aj keď z celkom iného uhla ako Á. Klimó – z pohľadu nedokončeného projektu, ktorý sa mal budúcej generácii pripomínať práve kultiváciou pamäti roku 1848.

Príležitosť pre usporiadanie prvej verejnej oslavy 15. marca od porážky revolúcie sa naskytla najskôr v roku 1860.²⁹⁵ Túto údajne pokojnú akciu univerzitných študentov a remeselníckych tovarišov v Pešti rozohnala na konci strelba žandárov. Počas tohto brachiálneho zásahu bol smrteľne zranený študent práva Géza Forinyák. Jeho pohreb predstavoval masovú demonštráciu, ktorá sa stala nielen symbolom protestu proti absolutizmu, ale

²⁹¹ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 67-68.

²⁹² GYÁNI, Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest : Napvilág, 2000, s. 115.

²⁹³ GERGELY, András: A magyar tradíciók középpontjában: 1848 hagyományai. In: MISKOLCZY, Ambrus (ed.). *Mitoszképzés és történetírás a Duna-Tájon*. Budapest : ELTE Román Filológiai Tanszék, Központi statisztikai hivatal levéltára, 2004, s. 227-229.

²⁹⁴ GERGELY, András: *1848 hagyományai*. 17. 11. 1998 [online]: <<http://www.vigilia.hu/1998/10/9810ger.html>>

²⁹⁵ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 69.

aj impulzom na pozdvižnutie 15. marca na „národný sviatok“.²⁹⁶ Ako sa však ukázalo, ani zmiernenie pomerov po páde Bachovho režimu neumožnilo v nasledujúcich siedmich rokoch celkom otvorene a bez obmedzení hlásiť sa k revolučnej tradícii. Priaznivé podmienky sa v tomto smere vytvorili až po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Avšak ani po roku 1867 sa paradoxne tento liberálny odkaz tradície neudomácnil vo vláde, práve naopak – dialo sa to mimo jej moci, v každodennosti, v slávnostiach.²⁹⁷ Jeho nositeľmi sa stali prívrženci opozičných strán, hlavne Strany nezávislosti, ktorí sa pamätného dňa 15. marca zmocnili s prvotným zámerom získať si stúpencov a sympatizantov. Neskôr od polovice 70. rokov sa snažili prostredníctvom slávností zmobilizovať aj širšiu verejnosť a oboznamovať ju so svojím programom, v ktorom vystupoval ich primárny cieľ – obnovenie nezávislého Uhorska. Ak aj vznikol symbolický boj o tento pamätný deň, tak v súvislosti s jeho dvojakou interpretáciou: výklad spomienok nacionálnych liberálov na jednej strane (aktivity Kossutha na uhorskom sneme) a demokratov na strane druhej (vystúpenie radikalizovanej marcovej mládeže). V konečnom dôsledku sa za dvoma udalosťami skrývalo jedno politické maďarské hnutie.²⁹⁸

Vo vzťahu k uhorskému kráľovi, pre ktorého bolo toto historické výročie neprijateľné, zaujali vodcovia opozície nezávislých viac-menej dvojzmyselný postoj. Jednak dokázali hrať rolu lojálnych služobníkov panovníka, jednak zotrvali na pozíciách hlavných pokračovateľov ideí z roku 1848.²⁹⁹ Ku koncu 19. storočia sa k nim osobitnými podujatiami prihlásili aj ďalšie politické zoskupenia, vrátane prívržencov sociálnej demokracie. Čo sa však vládnej Liberálnej strany týka, tá sa organizovania slávností 15. marca neujala. Ticho ich však akceptovala a jej liberálny charakter umožnil, aby si spoločnosť vytvorila vlastný rámec oslavy so všetkými náležitosťami, symbolmi a rituálmi, ktoré by aktualizovali historický obraz revolúcie.³⁰⁰

Nová situácia po roku 1867 nepriala jedine odlišným nemaďarským interpretáciám revolučného diania. V slovenskej kultúre sa tesne po revolúcii a následne od 60. rokov vyprofiloval za obmedzených a skromných podmienok (v tlači, umení a politických diskusiách) obraz rokov 1848/49, ktorý sa zásadne odlišoval od toho maďarského. Zápas Slovákov za slobodu a svojbytnosť totiž prezentoval s prvkami heroizmu, martyrstva i kritiky maďarského postupu proti Viedni a národnostiam. Lenže už prvé okrúhle výročia v rokoch 1868/69 a 1874/75 naznačili nástup nových politických pomerov v Uhorsku. Politická moc rozšírila v slovenskej spoločnosti výklad

²⁹⁶ A titokban ünnepelt március 15-ék története. 14. 3. 2009 [online]: <http://www.multkor.hu/20090314_a_titokban_ünnepelt_marcius_15ek_tortenete?print=1>

²⁹⁷ SZABÓ, G. Zoltán: Forradalmak emlékezete (1848 – 1956). In: BARTHA, Elek Bartha – KEMÉNYFI, Róbert – MARINKA, Melinda (eds.). *1956 a néphagyományban*. Debrecen : DE Néprajzi Tanszék, 2009, s. 175.

²⁹⁸ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 73.

²⁹⁹ HANÁK, P.: 1898: A nemzeti és az állampatrióta értékrend..., s. 118.

³⁰⁰ GERÓ, A.: *Képzelt történelem*, s. 168.

o vlasteneckom cítení Slovákov a spoločnom boji s Maďarmi za revolúciu a uhorskú vlasť. Na druhej strane došlo k odsunutiu spomienky Slovákov na meruôsmy aj merudeviaty rok do súkromnej sféry národoveckej inteligencie. Tá sa stala v období dualizmu svedkom „rozmazávania“ vlastnej národnej pamäti.³⁰¹

V celouhorskom meradle zaznamenal vývoj oslavy 15. marca niekoľko obrátov: od prvého pripomenutia si jeho významu ešte počas revolúcie, cez následné zákazy a obmedzené formy prezentovania revolučných a národných ideí, až po nástup priaznivých pomerov, ktoré umožnili hlásiť sa či už latentne alebo verejne k hodnotám a ideálom revolúcie. V súvislosti s jej posledným, v podstate priaznivým vývojom sa pozrieme na to, akú podobu nadobudli marcové slávnosti a kultivovanie revolučnej historickej pamäti v priestoroch B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty.

Oslavy 15. marca – dňa „začiatku revolúcie a boja za slobodu“

Spočiatku, hlavne v druhej polovici 70. rokov 19. storočia, mali slávnosti 15. marca formu uzavretých spolkových podujatí (napr. posedení bývalých honvédov),³⁰² neraz spojených s večerou a tancom; sporadicky mohli tvoriť súčasť predvolebnej kampane.³⁰³ V 80. rokoch nastúpil silnejší trend, keď sa verejné priestranstvá a ulice miest menili na dejisko symbolickej reprezentácie identity a zdôvodňovania legitímnej moci v štáte. Prispel k tomu aj prechod slávnosti 15. marca z uzavretých kruhov do otvorených verejných priestorov. Prvé verejné manifestácie tzv. „dňa narodenia“, resp. „znovuzrodenia národa“ spadali niekde už do prvej polovice 80. rokov – v Lučenci do roku 1883,³⁰⁴ v R. Sobote do roku 1885.³⁰⁵ V mestách ležiacich severnejšie od slovensko-maďarskej etnickej hranice sa ich otvorená forma oneskorila (1887 v B. Bystrici a 1888 vo Zvolene). Môžeme sa len domnievať, že oneskorený prienik slávností do ulíc a reprezentatívnych budov týchto miest mohla ovplyvniť práve etnická skladba ich obyvateľov, a tým aj nedostatok verejne a v maďarskom duchu sa angažujúcich jednotlivcov

³⁰¹ ŠKVARNA, D.: *Obraz rokov 1848/49 v slovenskej kultúre (od polovice 19. storočia po súčasnosť)*, s. 131-137.

³⁰² Márczius tizenötödikét. In: *Gömöri Közlöny*, 17. 3. 1878, č. 11, s. 3.

³⁰³ Takto v roku 1881 využili rimavskosobotskí občania slávnostný banket, usporiadaný pri príležitosti pamätného dňa 15. marca, na presadzovanie vlastného politického kandidáta: A márczius 15-iki közvacsora. In: *Gömör-Kishont*, 20.3.1881, č. 11, s. 3; „A közönség köréből“, Rimaszombat, 1881. márczius 17. In: *Gömör-Kishont*, 20. 3. 1881, č. 11, s. 3.

³⁰⁴ SCHERER, Lajos: *Losonc - az egykori magyar város - rövid története*. Szeged : Vágás I., 1996, s. 38-39.

³⁰⁵ Verejná slávnosť 15. marca sa tu spájala so samovzdelávacím krúžkom Zjednoteného protestantského gymnázia. Školské slávnosti „zasvätené“ danému dňu sa tam podľa E. Ádamovej konali už od roku 1860, pravdepodobne bez zapojenia širšej verejnosti. ÁDÁMOVÁ, Eva: *Zo života uhorskej mládeže: Gymnázium v Rimavskej Sobote*. In: *História*, 2008, č. 2, s. 12.

a skupín.³⁰⁶ Komu teda pripadla v mestách úloha z roka na rok usporiadať slávnosť?

V jej prípravnej etape sa spravidla utváral miestny výbor (zväčša v odlišnom zložení a počte), ktorý mal za úlohu zorganizovať marcovú oslavu podľa presne stanoveného programu.³⁰⁷ Jeho členovia ako najvyšší funkcionári mestských úradov (mešťanosta, poslanci mestského zastupiteľstva a mestskej rady, mestský kapitán, notár, advokáti a i.), predstavitelia miestnych náboženských obcí, škôl, spolkov a ako majitelia obchodov a podnikov zapájali do slávnostného diania tie mestské štruktúry a inštitúcie, ktoré sami zastupovali. Snažili sa ich programy koordinovať a zosúladiť, aby sa tým docielila komplexnosť oslavy. Týmto sa položili základy pre hlavné fázy oslavy 15. marca, ktoré sa až na nepatrné obmeny programu (napr. kvôli vyhroteným politickým pomerom či nepriaznivému počasiu) opakovali každoročne približne v tomto poradí:

- 1) ranné slávnostné bohoslužby,
- 2) autonómne matiné škôl a spolkov,
- 3) večerný fakľový sprievod a manifestácia na hlavnom námestí,
- 4) banket s hudbou a tancom (resp. divadelné predstavenie, koncert).

Každoročné správy v regionálnej tlači vypovedali o pravidelnej mobilizácii oslavujúcich skupín: predstaviteľov magistrátu, kultúrnych, cirkevných a školských inštitúcií a neraz aj anonymných jednotlivcov. Ich aktivizácia súvisela okrem iného aj so zverejnením rozpisu priebehu slávnosti na plagátoch s motívom maďarskej národnej trikolóry a tiež s oznamom, ktorý ho dopĺňal. Prostredníctvom neho sa členovia organizačného výboru obracali na občanov mesta a vyzývali ich k účasti, k vysvieteniu si okien počas fakľového sprievodu a k vyzdobeniu svojich domov vlajkami a ozdobami. Pre obchodníkov a podnikateľov platil zákaz otvorenia predajní, pre ostatných deň pracovného voľna (i napriek tomu, že nešlo o štátny sviatok). Z príprav nebola vynechaná ani ženská časť obecenstva, na ktorú sa neraz spoliehal organizačný výbor: „*S vlasteneckou prosbou sa týmto výbor obracia na driečne panie, aby ráčili vyhotoviť národné* [červeno-bielo-zelené; pozn. aut.] *kokardy.*“³⁰⁸

S činnosťou takéhoto výboru v Lučenci súvisela počiatočná dvojznačnosť tamojších marcových osláv. Na jeho zakladajúcej schôdzi v marci 1883, ktorú inicioval Sándor Kovács, predseda výboru podporujúceho

³⁰⁶ *Národné Noviny* sa zmienili o tom, že v roku 1887 oslavovali 15. marec všade tam, kde žili 2 – 3 Maďari alebo maďaróni: Zvláštny moment. In: *Národné Noviny*, 5. 4. 1887, č. 40, s. 1.

³⁰⁷ Impulz usporiadania banskobystrických slávností vychádzal od súdneho notára Ferencu Édera, ktorý bol o rok nato (1888) menovaný za predsedu výboru. Na tomto poste sa neskôr vystriedali Ódón Turcsányi, Gyula Csesznak, Oszkár Petrogalli a opäť Csesznak. Vo Zvolene vystupoval ako predseda od samého začiatku advokát Pál Drottner, neskôr mešťanosta Mátyas Skrovina. Posledne menovaný utvoril v roku 1900 užší výbor – Národný zväz vo Zvolene (*Zólyomi nemzeti szövetség*) s 12 členmi (v roku 1909 už s 30, v roku 1910 s 33 členmi). Z R. Soboty nemáme poznatky o zvolávaní organizačného výboru.

³⁰⁸ Értkezlet. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 2. 1889, č. 9, s. 3.

honvédov z čias revolúcie na území Novohradskej župy (*Nógradmegyei 1848/49-ik évi honvédségélyző honvédválasztmány*), prijali členovia organizačného výboru návrh povýšiť 15. marec na verejnú slávnosť a zľúčiť jej obsah so spomienkou na lučeneckú bitku z 24. marca 1849.³⁰⁹ Intenzita tejto lokálnej pamäti sa totiž preukázala už pred rokom 1883, keď formou verejných osláv zatienila vtedajší komorný charakter marcových slávností. Do pamäti obyvateľov Lučenca sa 24. marec zapísal ako víťazná bitka honvédov, ktorí v uliciach mesta pod vedením majora Lajosa Beniczkeho zdolali cisárske vojsko. Mená padlých vojakov na strane víťazov a pamiatku na ich hrdinský boj uchovával pamätný stĺp, inštalovaný 23. – 24. marca 1877 na Kubínyiho námestí.³¹⁰ Na programe tejto lokálnej slávnosti bola každoročne večerná procesia s faklami, príležitostné rečnenie, spev pred pamätným obeliskom a banket.³¹¹ Potom, čo výbor rozhodol o spoločnej oslave 15. marca a 24. marca, vytýčenej na deň začiatku maďarskej revolúcie, sa aj spomenuté rituálne úkony stali neoddeliteľnou súčasťou marcových osláv v Lučenci.

Spomienka na marcové udalosti sa zmocňovala všetkých kľúčových priestorov miest, čím sa oslavujúci zjednocovali nielen v čase, ale aj v priestore. Obsadila chrámy všetkých štyroch konfesií (s výnimkou B. Bystrice, v ktorej nestál kalvínsky kostol), školské učebne, spolkové miestnosti, námestia a ich priláhlé ulice, parky a sály reprezentatívnych budov (radnice, župného domu, mestského divadla, sporiteľne, hotelov).³¹² Sviatocnú atmosféru v mestách ohlasovali maďarské národné vlajky a zástavy umiestnené na verejných budovách a domoch, výzdoba vo výkladoch obchodov, ranné výstrely z húfníc alebo mažiarov (pri 50-ročnom jubileu sa banskobystrickými ulicami prehnalo až 48 symbolických výstrelov)³¹³ a hlahol zvonov zvolávajúci na cirkevno-náboženskú časť pamätného dňa. Zároveň predstavovali jeho imaginárne stotožnenie sa s ideológiou politických exponentov. Jednotlivci manifestovali svoj kladný postoj k oslavovaným myšlienkam vonkajšou symbolikou – červeno-bielo-zelenými kokardami a odznakmi,³¹⁴ ramennými pásmi či stuhami na šatách dievčat, vo vlasoch dám alebo zapletených do vencov.³¹⁵

³⁰⁹ A márczius. In: *Losonczi Phoenix*, 23. 3. 1882, č. 11, s. 3; Márczius 15. In: *Losonczi Phoenix*, 18. 3. 1883, č. 11, s. 1.

³¹⁰ DRENKO, Jozef: *Lučenec v plameňoch*. Lučenec 1999, s. 3.

³¹¹ O priebehu a účastníkoch slávností lučeneckej bitky: Márczius 24-én. In: *Losonczi és Vidéke*, 27. 3. 1881, č. 13, s. 3. Az 1849 márczius 24. In: *Losonczi és Vidéke*, 2. 4. 1882, č. 14, s. 3.

³¹² Priestory pre slávnostné bankety ponúkali hotely v B. Bystrici (spočiatku hotel *Rak*, *Szász*, hlavne však *Národný hotel*), vo Zvolene (predovšetkým *Mestský hotel*, inokedy *Hotel Kun*, *Nikodém* či *Kohn*), v Lučenci (napr. *Hotel Schwab* a od roku 1885 priestory pivovarskej reštaurácie vystriedala Kalmárikova *Reduta* resp. *Mestský hotel*) a v R. Sobote (hostinec *Tri ruže*).

³¹³ Márczius 15-ike Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 1.

³¹⁴ Márczius 15-ike Losonczon. In: *Losonczi és Vidéke*, 19. 3. 1899, č. 12, s. 2.

³¹⁵ Márczius 15-ikét. In: *Gömör-Kishont*, 20. 3. 1890, č. 12, s. 2. Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 17. 3. 1895, č. 12, s. 2. Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 16. 3. 1899, č. 11, s. 1.

V druhej polovici 19. storočia nebolo nezvyčajné, ak cirkevné obrady predstavovali súčasť väčšiny svetských festivít, dokonca aj tých, ktoré kládli dôraz na národné idey. V B. Bystrici a vo Zvolene sa udomácnila prax konania ekumenických bohoslužieb. Zúčastňovali sa na ich administratívni pracovníci pôsobiaci v službách mesta a župy a školská mládež v sprievode svojich učiteľov, čím vyjadrili nielen kresťanskú spolupatričnosť, ale aj jednotu na poli oslavovania myšlienok slobody, rovnosti a bratstva. O konaní slávnostných bohoslužieb v Lučenci a R. Sobote sa vyskytovali správy len ojedinele, o ich prieniku sa dozvedáme hlavne od druhej polovice 90. rokov.³¹⁶

Oslavy 15. marca sa na pôde uhorských škôl začali prvýkrát objavovať v roku 1880, aj to vo forme podujatí samovzdelávacích krúžkov jednotlivých stredných škôl.³¹⁷ V B. Bystrici bol činný Jókaiho kruh katolíckeho gymnázia a Petőfiho kruh chlapčenskej meštianskej školy, v Lučenci Gönczyho kruh Štátneho učiteľského ústavu³¹⁸ a v R. Sobote Tompov kruh a Pósov kruh Zjednoteného protestantského gymnázia.³¹⁹ Sviatočný deň na stredných, ale aj meštianskych a ľudových školách prezrádzala ako prvá ich vonkajšia symbolika: budovy a miestnosti vyzdobené maďarskými národnými vlajkami, niekedy aj sochami (napr. Petőfiho socha pri výzdobe telocvične Vyššej dievčenskej školy v B. Bystrici),³²⁰ alebo drapériou v národných farbách s vyobrazením kráľovského páru (v lučeneckom gymnáziu pri príležitosti 50. výročia revolúcie).³²¹

Rámec školských matiné utvárali dve hymnické piesne, Kölcseyho *Himnusz* a Vörösmartyho *Szózat*. Mládež siahala aj po autentickom literárnom symbole revolúcie, po básni Národná pieseň (*Nemzeti dal*) – raz recitovaná, inokedy spievaná, bola v povedomí verejnosti známa podľa prvého veršu „*Hor sa Maďar...*“ (*Talpra magyar...*) a pokračujúc „...*vlast' volá!*“, ktorým básnik

³¹⁶ Prvá zmienka z R. Soboty o sakrálnom obrade v kalvínskom kostole pochádza z roku 1891 – a až v roku 1906 boli slávnosti doplnené o služby Božie všetkých štyroch konfesií. Márczius 15. Rimaszombatban. In: *Gömör-Kishont*, 19. 3. 1891, č. 12, s. 2. Márczius 15.: A nemzeti ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 18. 3. 1906, č. 11, s. 2. Nazdávame sa, že v Lučenci vzhľadom na väčšinové zastúpenie veriacich katolíckeho vierovyznania sa omše slúžili najskôr v rímskokatolíckom kostole (napr. omša v roku 1892, ktorá predchádzala pamätnej slávnosti žiakov katolíckej elementárnej školy). V roku 1895 nasledovalo uznanie 15. marca za sviatočný deň evanjelickou a. v. cirkvou. Napokon z oslavy 50. výročia revolúcie máme zmienky o bohoslužbách už aj z reformovaného kostola a židovskej synagógy. Márczius 15-ike Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1892, č. 12, s. 1. Márczius 15. In: *Losoncz Hírlap*, 16. 3. 1895, č. 11, s. 2-3. A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 1.

³¹⁷ DÖME, Zs.: *Ünnepre és emléknapra*, s. 14-15.

³¹⁸ A Gönczy-kör márczius 15-iki ünnepély közgyűlése. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 3. 1888, č. 13, s. 2.

³¹⁹ Uvádzame ročenky z tých školských rokov (a to z banskobystrického katolíckeho gymnázia, lučeneckého štátneho gymnázia a rimavskosobotského protestantského gymnázia), keď sa prvýkrát uskutočnila slávnosť 15. marca na príslušnom gymnáziu: *A besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1893/1894 tanévről*. Banská Bystrica : Singer J. könyvnyomdája, 1895. *A losonci magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1897/1898*. Lučenec 1898. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XXXIII. dík értesítője az 1885/1886 tanévről*. Rimavská Sobota 1886.

³²⁰ Márczius 15-ike Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 1.

³²¹ A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 1.

a revolucionár Petőfi otváral v roku 1848 „brány revolúcie“. Zo slávnostne vyzdobených školských miestností sa spravidla ozývali melodické tóny Rákociho pochodu, texty maďarských piesní, napr. Jar pominula (*Tavaszelmult*), Vlastenecká pieseň (*Honfidal*), ďalej piesne glorifikujúce Kossutha – Kossuthov pochod (*Kossuth induló*), Lajos Kossuth, môj drahý otec (*Kossuth Lajos édes apám*), Kossuthova nóta (*Kossuth-nóta*) a od prelomu storočí čoraz častejšie kurucké piesne.³²² Mládeži a deťom sa týmto otváral priestor na aktívne zapojenie sa do rituálnych úkonov. Príležitostným spievaním sa duchom preniesli do rokov 1848/49 a oboznamovali sa s výdobytkami revolúcie a s jej vodcami – Kossuthom a marcovou mládežou. A pamäť boja za nezávislosť uhorskej krajiny sa rekonštruovala aj vlasteneckým recitovaním.³²³ Zväčša išlo o básne s motívom revolúcie, ktoré patrili do stáleho repertoáru školských osláv (napr. Napred / *Előre* od Kálmána Tótha a báseň k 15. marcu od Emila Ábrányi), ale aj také, ktoré hoci neboli pravidelne vložené do programu, stali sa všeobecne známe, keďže ich autori sa radili do panteónu maďarskej literatúry (básne Sándora Petőfiho, Móra Jókaiho, Jánosa Aranya, Mihályja Tompu, Lajosa Pósu).

V mestách, v ktorých výbor pre usporiadanie marcových slávností nepôsobil vôbec (v R. Sobote) alebo len sporadicky (vo Zvolene),³²⁴ preberali jeho úlohu miestne spolky a záujmové krúžky, hlavne spoločensko-vzdelávacieho, ale aj hospodársko-priemyselného zamerania. V R. Sobote sa tejto úlohy zhostovali dva významné elitné spolky – Kasíno a Občiansky čitateľský kruh, ktoré každý rok usporiadali slávnosti v podobe banketu.³²⁵ Hoci v Lučenci a B. Bystrici ich mal na starosti organizačný výbor, možnosť prejavíť sa tu mali aj iné spolky. Či už vtedy, keď uskutočňovali vlastné poobedňajšie slávnosti (napr. Evanjelický spolok, Madáchova spoločnosť, Katolícky tovarišský spolok, Samovzdelávací spolok mladých obchodníkov v B. Bystrici) alebo len posedenia pri večeri a hudbe (napr. Katolícky tovarišský spolok, Maďarská stolová spoločnosť a Stolová spoločnosť Lajosa Kossutha v Lučenci). Príležitosť prezentovať sa verejne pod vlastnou zástavou sa otvárala tým spolkom, ktoré vystupovali ako aktívni účastníci večerných podujatí (napr. Priemyselné združenie, Samovzdelávací spolok mladých remeselníkov v Lučenci a i.).³²⁶ Úloha dobrovoľníckych hasičských zborov spočívala v organizovaní fakľového sprievodu, zaistení jeho bezpečného priebehu a v dohliadaní na verejný poriadok. Hudobnú zložku manifestácie na námestí

³²² Na banskobystrickej Evanjelickej elementárnej škole ich nacvičoval učiteľ a známy hudobný skladateľ Viliam Figuš. Március 15. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 3. 1907, č. 11, s. 2.

³²³ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1, č. j. 590/1910.

³²⁴ Vo Zvolene nedochádzalo k pravidelnému zvolávaniu výboru, vtedy ho nahrádzali nasledovné spolky: Kasíno, Občiansky kolkársky spolok a Občiansky kruh, Spolok (mladých) obchodníkov a Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov.

³²⁵ Okrem spomenutých elitných spolkov sa v začiatkoch prejavil aj tamojší Spevokol, menej Katolícky čitateľský spolok a Spolok hospodárskej mládeže.

³²⁶ A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulatú ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 2.

alebo aj banкетов neraz popri rómskej kapele zabezpečovali spevácke spolky alebo spevokoly niektorých samovzdelávacích krúžkov.

Súčasný historik M. Hroch skonštatoval, že „slávnosti pod šírým nebom vyvolávali v účastníkoch pocit zjednotenia a pospolitosti (aj keď sa po ich skončení vrátili k svojim obvyklým sporom a konfliktom).“³²⁷ Takáto sila priťažlivosti a jednoty sa počas osláv 15. marca prejavila najmä počas fakľového sprievodu a večernej manifestácie v centrálnych častiach jednotlivých miest. Vysvietené okná, výklady obchodov s portrétmi Kossutha a Petőfiho, dekorácie na oknách hlavného notára Károlyja Csipkaya – aj takéto symbolické prvky dotvárali pozadie slávnostnej procesie v B. Bystrici v roku 1900: „Za zvukov Rákociho pochodu sa pohol sprievod na čele s honvédskym poručíkom a nosičom zástavy, s rečníkom, nosičmi fakiel na konci po oboch stranách, ktorých nasledovala masa ľudí.“ Obišli najskôr hlavné námestie, potom sa zoskupili pred tribunou rečníka, zaspievali *Szózat* a vypočuli si slávnostný prednes.³²⁸ Analogicky prebiehala verejná manifestácia aj na hlavnom námestí vo Zvolene, s tým, že tamojší sprievod sa od roku 1908 zhrmažďoval a oslavoval pri novom pomníku Františka II. Rákociho.³²⁹ V Lučenci sa verejná slávnosť odohrávala pred pamätným stĺpom honvédov (od roku 1910 pred Kossuthovou sochou),³³⁰ kde sa oživovali dve rôzne, ale predsa komplementárne reminiscencie: začiatok uhorsko-maďarskej revolúcie a pamiatka padlých revolučných vojakov z marca 1849 v Lučenci.³³¹ Do týchto večerných mestských slávností bola zapájaná aj stredoškolská mládež, hlavne v B. Bystrici a Lučenci. Jej pochod banskobystrickými ulicami opísali miestne noviny nasledovne:³³²

„Žiaci meštianskej a obchodnej školy sa v uzavretých radoch, na čele s viacerými zástavami v maďarských národných farbách, vybrali na Námestie sv. Štefana [dnes Námestie S. H. Vajanského; pozn. aut.], kde vyhrávala cigánska kapela. Hasiči im rozdali fakle, zapálili ich a za spevu vlasteneckých piesní sa sprievod pohol na Námestie Bela IV. Pri vysvietených oknách zborovo zvolávali Nech žije!“³³³

V R. Sobote sa do pozornosti inteligencie, zástupcov župných i mestských orgánov, ako aj dám dostávali slávnosti Tompovho kruhu v protestantskom gymnáziu. Ich prestíž vzrástla koncom 90. rokov, keď študenti vyšších ročníkov v spolupráci s profesormi zorganizovali slávnostný sprievod, smerujúci zo Széchenyiho záhrady cez hlavné námestie na

³²⁷ HROCH, Miroslav: Národ jako kulturní konstrukt? In: *Lidé města* 7, 2005, 3 (17) [online]: <<http://lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/narod-jako-kulturni-konstrukt.html>>

³²⁸ Március 15. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 3. 1900, č. 11, s. 1.

³²⁹ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1, č. j. 590/1910.

³³⁰ Március 15-iki ünnepély. In: *Losoncz és Vidéke*, 19. 3. 1910, č. 12, s. 2.

³³¹ A március 15-iki ünnep. In: *Losoncz és Vidéke*, 21. 3. 1886, č. 12, s. 2.

³³² Ünnepi felvonulások. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 3. 1906, č. 11, s. 2.

³³³ Na inom mieste sa uvádza, ako si mládež pripínala kokardy na hrud' a s vlasteneckým nadšením vypochoďovala do ulíc. Március 15. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 22. 3. 1903, č. 12, s. 2.

gymnaziálny dvor.³³⁴ Zhruba od roku 1905 si vo sviatočný deň začali symbolicky uctievať aj pamiatku maďarského básnika a rimavskosobotského rodáka Mihálya Tompu, keď manifestačnú časť školskej slávnosti presunuli pred jeho sochu na Tompovo námestie.³³⁵

Slávnostný deň v mestách uzatvárali často bankety spolkov alebo miestnej elity, inokedy koncerty či divadelné predstavenia, v rámci ktorých sa inscenovali v tých časoch veľmi obľúbené živé obrazy, napr. alegórie revolučných ideálov, teda „slobody“ a „spravodlivosti“. Na bankete elity boli spravidla zastúpení členovia organizačného výboru na čele s predsedom, mešťanosta, hlavný župan, podžupan, duchovní, redaktori a publicisti miestnych periodík, notári, advokáti, spevácke zbory, spoločnosť dám a pozvaní hostia. Pri početných toastoch a patetických prejavoch sa pripíjalo na „Jeho Veličenstvo“ (aj keď v R. Sobote a Lučenci takmer vôbec, keďže prvenstvo tu patrilo raz Kossuthovi, inokedy Petőfimú), na vlasť, mužov revolúcie, slobodu tlače, ako aj na honvédov žijúcich v meste³³⁶ a za hranicami štátu (vo Zvolene na Miklósa Kissa Nemeskériho, žijúceho v Paríži). Nezabúdalo sa ani na roduverné ženy a matky, na slávnostných rečníkov a na miestne spolky a podniky (napr. zvolenskú železnicu či tamojšiu továreň Union), v ktorých vlastenecké myšlienky nachádzali oporu. Výnimočne odznali zdravice typu „na najväčšieho žijúceho kuruca, Kálmána Thályho“.³³⁷

Zdravice miestami pripomínali anekdoty.³³⁸ Príhody dokázali vzbudiť u prítomného publika väčší záujem, ak sa viazali k histórii mesta a pohybovali sa v rovine polopравdy až mýtu. Jeden z najrozšírenejších mýtov tej doby predstavoval ten o zrade generála Artúra Görgeyho, ktorým sa jeho postava demonizovala. Rečníci na bankete rimavskosobotských spolkov ho z času na čas zakomponovali do príležitostných prejavov. Po jeho stručnom naznačení roku 1899 na pôde Kasína („o prevahe, ktorá vyhrala za pomoci zrady“) ho o štyri roky neskôr pred členmi občianskeho kruhu vyrozprával gymnaziálny profesor János Böhm. Vychádzal z útržkovitých spomienok obyvateľky mesta Vilmy Beckovej, ktorá údajne bývala oproti domu, v ktorom sa Görgey počas prechodu maďarských vojsk ubytoval; tu totiž prijal v noci z 20. na 21. júla 1849 dvoch ruských parlamentárov.³³⁹ Výsledkom tejto

³³⁴ Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 16. 3. 1899, č. 11, s. 1. Smer sprievodu opísala i gymnaziálna ročenka. *A rimaszombati egy. prot. gymnasium XLV.-dik értesítője az 1897/1898 tanévről*. Rimavská Sobota 1898, s. 99-100.

³³⁵ Márczius 15.: A nemzeti ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 18. 3. 1906, č. 11, s. 2.

³³⁶ V Banskej Bystrici sa roku 1895 pripíjalo na Kolomana Sztrakoniczkého. Márczius 15. Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1895, č. 11, s. 1. Vo Zvolene odznievali toasty nesúce mená Miklós Petty, Lajos Csellag a Pál Thomka st. Márcziusi ünnep. In: *Zólyom és Vidéke*, 17. 3. 1901, č. 11, s. 2.

³³⁷ Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 17. 3. 1904, č. 11, s. 3.

³³⁸ V roku 1889 sa v prípitku na Petőfího spomenuli dvaja banskobystriční mešťania, Pál Lehotzky a Zsigmond Zeltenreich, ktorí mu neraz pomohli počas štúdia v B. Štiavnicí v školskom roku 1838/39. Márczius 15-ike Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 3. 1889, č. 12, s. 3.

³³⁹ Ruskými vyjednávačmi ponúkané prímerie (údajne išlo o vojenskú lesť z ich strany) Görgey odmietol a na zloženie zbraní bol ochotný pristúpiť len v prípade garancie samostatnosti Uhorska a ponechania jeho ústavy (1848): ALBERTY, J.: *Gemer – Malohont a Rimavská Sobota*, s. 69-70.

návštevy bolo podľa menovaného zdroja „zapredanie slobody Uhorska medzi múrmi Rimavskej Soboty a uzavretie spojenectva, k spečateniu ktorého došlo pri Világoši (dnes obec Širia v Rumunsku)“.³⁴⁰

Občas bolo možné sledovať aj sociálny rozmer osláv, keď sa tlač zmienila o prítomnosti jednotlivcov z radov roľníkov (v B. Bystrici) alebo remeselníkov (v Lučenci roku 1898).³⁴¹ Pozornosť na banskobystričkej slávnosti v roku 1888 vzbudila d'akovná reč roľníka z blízkej obce Podlavice, ktorý ju začal slovami, „*nech je mne, uhorskému synovi vlasti dovolené povedať pár slov v slovenskej reči*“. Následne rečník vyzdvihol význam 15. marca v súvislosti so zrušením poddanstva a oslobodením roľníkov.³⁴² Podobný scenár sa zopakoval pri príležitosti polstoročnice revolúcie, keď opäť Podlavičan objasňoval v slovenskom jazyku, čím všetkým si tento deň získal ľud.³⁴³

Na tomto jubilejnom bankete boli prítomní aj bývalí honvédi rokov 1848/49, ktorých pozval predseda výboru Ődön Turcsányi. Od ostatných sa líšili špeciálnymi maďarskými trikolorami, ktoré im banskobystričke panie vyhotovili podľa kokardy (nachádzajúcej sa v osobnom vlastníctve predsedu výboru), ktorá sa zachovala z čias presťahovania uhorského snemu do Debrecína v januári 1849.³⁴⁴ Ako priami svedkovia revolučných rokov robili už len svojou účasťou³⁴⁵ a príhovormi³⁴⁶ oslavovaný pamätný deň dôveryhodnejším a prispievali k utužovaniu kolektívnej historickej pamäti. O

³⁴⁰ Ünnepe után. In: *Gömör-Kishont*, č. 12, 19. 3. 1903, s. 2.

³⁴¹ A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 3.

³⁴² A ünnepe lefolyása Besztercebányán. In: *Zólyomi Híradó*, 18. 3. 1888, č. 12, s. 2.

³⁴³ Márczius 15-ike Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 2.

³⁴⁴ Pozvánku dostali: Mihály Hyross, János Gombossy, Ferencz Gombossy, Mihály Mezey, Gyula Halassy, Ferencz Kelecsényi, Lázár Pongrác, Szilárd Andaházy, Pál Szumrák, János Klauz, Lajos Biermann, Károly Percian, Gyula Göllner, István Lieszkovszky, András Cherven, Dr. Jakab Krieser, János Kollár, Ernő Lechner, András Debnár, Vilmos Szabó, barón Vilmos Merville, János Csellár a Márton Murgas. Márczius 15. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 13. 3. 1898, č. 11, s. 1. Vo Zvolene sa oslavy 50. jubilea začiatku revolúcie zúčastnili Pál Thomka st., Miklós Petty, András Jankovszky, András Basnyár, Dániel Korbely a Lajos Csellag, ktorý v mene honvédov predniesol slávnostný prípitok. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., k. 1, č. j. 396/1898.

³⁴⁵ Články regionálnych novín *Gömör-Kishont* v rozmedzí rokov 1886 – 1907 prinášali viac-menej stručné správy o účasti niekdajších revolučných vojakov na slávnostnom bankete Kasína v R. Sobote. Najčastejšie v nich vystupovali mená: János Fábry, János Török, János a Pál Abonyiovci, Pál Jaczkó, Gyögy Szabó, Gyula Kishonthy, Mihály Kalla, menej Ferencz Eceghy, Antal Szomolnok, László Beliczay. V rokoch 1908 – 1909, počas spoločenskej večere Katolíckeho čitateľského spolku sa objavila zmienka o prítomnosti strážmajstra, prezývaného ako *Teleký bácsi*. Ünnepe után. In: *Gömör-Kishont*, 22. 3. 1908, č. 12, s. 4. V prípade posledného z menovaných išlo pravdepodobne o Jánosa Telekyho. MIKÁR, Zsigmond. *Honvédekévkönyv : az 1848-49-iki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól*. Budapest : Pesti Nyomda, 1891, s. 152.

³⁴⁶ V roku 1888 honvédscky poručík János Baltazár predčítal z vlastnej skúsenosti niekoľko epizód z boja za slobodu. Márczius 15-ike: Az ünnepe lefolyása – Zólyomban. In: *Zólyomi Híradó*, 18. 3. 1888, č. 12, s. 3. V roku 1898 sa už pre chorobu nemohol dostať na slávnosť 50. výročia revolúcie, o čom vypovedá jeho list zaslaný predsedovi organizačného výboru M. Skrovinovi. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., k. 1, č. j. 1396/1898. Na bankete rimavskosobotského Kasína zaspomínal na „veľké časy“, v ktorých bojoval, János Török. Márczius 15. Rimaszombatban. In: *Gömör-Kishont*, 19. 3. 1891, č. 12, s. 3.

to sa pričínili aj výbor, niekde zase spolky, ktoré každoročne (do roku 1894) zasielali pri príležitosti osláv 15. marca pozdravné telegramy do Turína, čím vytvárali živé puto medzi vlasteneckou spoločnosťou jednotlivých miest a v exile žijúcim Kossuthom.³⁴⁷ Zvolenská elita zasa do roku 1901 udržiavala stály kontakt s plukovníkom M. K. Nemeskérim.³⁴⁸ Pozdravné listy z Lučenca smerovali vdove po generálovi Jánosovi Damjanichovi,³⁴⁹ politikovi Ferencovi Kossuthovi (aj zo Zvolena)³⁵⁰ a spisovateľovi M. Jókaimu.³⁵¹

Oslavy 15. marca: hodnoty, emócie, postoje

Vplyv na hodnotový rebríček oslavujúcich a konštruovanie ich obrazu o vlastnej histórii sa mohol naplno prejavit' vo všetkých štyroch bodoch programu slávnostného podujatia: počas bohoslužieb, školských a spolkových slávností, fak'ového sprievodu i banketu. Propagované hodnoty ako sloboda, vlasť, národ, jazyk, rovnosť, bratstvo, nezávislosť, spravodlivosť a v neposlednom rade úcta k hlave štátu tvorili ideovú bázu, na ktorej sa budovala pamäť národa a príslušné kulisy – rituály a symboly doby. Idea slobody sa však nie vždy vzťahovala výlučne na ústavu a revolučný boj z roku 1848. Objavili sa aj interpretácie, ktoré ju propagovali ako pradávnu hodnotu existujúcu od čias starých Maďarov. Bližšie to rozviedol profesor lučeneckého gymnázia Kálmán Beniczky v príležitostnej reči na námestí v roku 1898, v ktorej demonštroval jej dve historické línie: slobodu do roku 1848 (disponovali ňou len privilegované vrstvy, čiže šľachta) a jej formu nadobudnutú v marci 1848.³⁵²

Na bankete banskobystrickej elity v roku 1893 zaznel zasa prejav, v ktorom sa okrem jazyka a jeho sily udržiavat' jednotu vlasti a národa („v jazyku žije národ“) vyzdvihla aj hodnota ženy ako matky.³⁵³ Odlišne chápal úlohu jazyka profesor katolíckeho gymnázia Ferenc Czikker (Cikker), ktorý ju priblížil v slávnostnej reči, prednesenej z balkóna banskobystrickej radnice v roku 1909. Rečníckou otázkou spýtoval najskôr svedomie prítomných:

„Nájde sa čo i len jeden, kto by nevedel, prečo sem prišiel, prečo sa obliekol do sviatočného, prečo nechal svoje okná vysvietené a zanechal svoju každodennú prácu? A či sme hodni tohto dňa? Či to vyviera z nášho úprimného srdca, že sme vysvietili svoje okná, obliekli sa do sviatočného odevu a prišli oslavovať?“

³⁴⁷ A márczius 15-iki ünnepély Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1887, č. 12, s. 2.

³⁴⁸ Márczius 15-ike. In: *Zólyomi Híradó*, 25. 3. 1888, č. 13, s. 1.

³⁴⁹ Márczius idusa. In: *Losonczí Ujság*, 21. 3. 1907, č. 12, s. 3.

³⁵⁰ Márczius 15-ike. In: *Zólyom és Vidéke*, 22. 3. 1903, č. 12, s. 3.

³⁵¹ A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 3.

³⁵² A márczius 15-ikének ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 2.

³⁵³ Márczius 15. Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 3. 1893, č. 12, s. 1.

Vzápätí rečník povýšil lásku k vlasti nad dôležitosť spoločného jazyka:

„Naša vlasť potrebuje každé jedno maďarské srdce, každé jedno maďarské plece. [...] Aký je medzi nami rozdiel? Že jeden hovorí po maďarsky, druhý po nemecky a tretí po slovensky? [...] Nech jazyk nestavia medzi nás prekážky. Ak je naše srdce uhorské/maďarské, ak milujeme svoju zem, ak sa máme radi navzájom, ak spoločíme, spolu konáme, tak našu vlasť nič nemôže ohroziť. [...] Najdôležitejšie je, aby láska k vlasti vyvierala zo srdca bez ohľadu na jazyk.“³⁵⁴

Týmto prednesom vybočil rečník z predstavy maďarských nacionálnych kruhov, ktoré jazyk považovali za národno-identifikačný znak a v pretváraní multilingválnej spoločnosti – v duchu – na monolingválnu videli postupné napĺňanie predstavy homogénneho maďarského štátu. Czikker zároveň upozornil na zásadný problém, ktorý spočíval v tom, že namiesto budovania súdržnosti a jednoty vyvolávala diskriminácia ostatných jazykov odcudzenie sa a pocit nespokojnosti s obmedzenou národnou existenciou v hraniciach štátu.

Sociálna otázka (napr. fenomén vystaňovalectva do Ameriky)³⁵⁵ a politická situácia v krajine (napr. ústavná kríza v roku 1906),³⁵⁶ ako aj pozitívne i negatívne skúsenosti a zážitky, ktoré sa koncentrovali vo vnútri uhorskej spoločnosti, sa veľakrát práve rituálmi a symbolickým stvárnením spomienky na 15. marec dostávali na povrch, priamo k oslavujúcemu publiku.

V dvoch po sebe nasledujúcich rokoch došlo k udalostiam, na ktoré citlivo zareagovala verejnosť a dokonca ovplyvnili priebeh slávností. Najskôr v roku 1894, keď redaktor *Besztercebánya és Vidéke* vykreslil stiesňujúcu atmosféru, v ktorej zavládli „obavy pred tým, že by národné vlajky vystriedali smútočné“. Reagoval tým na zhoršený zdravotný stav Kossutha, za uzdravenie ktorého sa 15. marca modlili prítomní na slávnostnej omši vo farskom kostole. Dokonca mestská elita sa po falkovom sprievode rozhodla zrušiť banket a namiesto neho uviedla v ten večer divadelné predstavenie, súčasťou ktorého bol aj alegorický obraz s názvom *Turínsky pustovník (A turini remete)* v réžii Istvána Fajtha:

„Na poschodovom piedestáli sedel v kresle, podopierajúc sa smerom dopredu, šedivý starec. Pred neho sa položil krajinský znak a nad jeho mečom sa skláňala Hungária. Nad hlavou mu povieval žiariaci okrídlený Génius s vavrínovým vencom.“

³⁵⁴ Z obsahu jeho prejavu usudzujeme, že mohlo ísť o tzv. lojálneho Slováka alebo človeka, ktorý vychádzal zo znenia národnostného zákona. Ünnepi beszéd. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 3. 1909, č. 11, s. 1.

³⁵⁵ Ünnepi beszéd. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 3. 1909, č. 11, s. 2.

³⁵⁶ V období vystupňovanej ústavnej krízy (1906), ktorú panovník dočasne vyriešil rozpustením snemu a vypísaním nových volieb, si banskobystriční „páni“ na znak smútku za snemom pripínali čierne stužky na maďarské zástavy. Dopisy. Banská Bystrica, 20. marca. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 3. 1906, č. 3, s. 6.

Po ováciach zaznela pieseň Lajos Kossuth odkázal nám (*Kossuth Lajos azt üzente*).³⁵⁷ Kým na pôde B. Bystrice dochádzalo až k sakralizácii ešte žijúceho, ale chorľavého národného velikána v emigrácii, v Lučenci³⁵⁸ a R. Sobote kolovali chýry o jeho úmrtí, ktoré šírili telegramy z hlavného mesta. Prejavy zmätenosti obsahovala napríklad záverečná veta prejavu Istvána Baksayho v rimavskosobotskom Kasíne: „*Ak je Kossuth nažive, nech žije ešte dlho. Ak však zomrel, uchovávajme si ho v pamäti.*“ Do chúlостivej situácie sa dostali aj tamojšia Sporiteľňa, Ludová banka, Občiansky čitateľský kruh či gymnázium, ktoré 16. marca dokonca vyvesilo smútočnú vlajku.³⁵⁹

V nasledujúcom roku pripomínala oslava 15. marca skôr nostalgické pripomínanie si výročia už zosnulého „génia“. Túto skutočnosť podopierala kázeň Samuela Miklera, evanjelického kňaza v B. Bystrici, o jeho nesmrteľnosti a večnom prebývaní medzi nimi, ďalej ju dokladali zborové výkriky účastníkov fakľového sprievodu pod oknami, ozdobenými Kossuthovým portrétom, a prípitky na jeho osobu. Zvelebovala ho aj príležitostná reč, ktorá odznela z banskobystrickej tribúny:

*„Kossuth, ktorého sa pred štyridsiatimi siedmimi rokmi obávala Európa, sa dnes objavuje už len v podobe bolesti a ako hrdina legend. Jeho meno je ideál, ktorý nikdy nevymizne. [...] Žije ďalej, lebo ešte svoje poslanie nedokončil. V jeho smrť ľud neverí, lebo ešte vždy požaduje nezávislosť krajiny.“*³⁶⁰

Emócie, ktoré prezentovali organizátori a čelní predstavitelia župy aj mesta a vyvolávali ich u oslavujúceho obecnstva, prinášali stránky maďarských provládnych (prípadne opozičných) novín. Pochopiteľne nešetrili nadnesenými výrazmi: sviatočná nálada v uliciach, oduševnené spievanie hymny, vlastenecké čítanie žiakov, nadšené obecnstvo a pod. Takéto a niekedy aj precítenejšie opisy silných emocionálnych prejavov a zvyčajných rituálov slávnostných manifestácií hodnotili na stránkach *Zvolenských Novín* ako prejav „lacného vlastenectva“ a národnostnej nerovnosti. Ako podujatia, ktoré oslovovali len časť publika, v tomto prípade zvolenských vlastencov, čím uspokojovali maďarských „pánov“. „*Im je dost' počuť vlastenecké reči, cigánsku kapelu a vidieť svetlá v oblokoch na námestí a rady zvedavých na ulici,*“ – okomentoval oslavu 15. marca v roku 1913 redaktor menovaných novín L. Medvecký.³⁶¹ Na údaje, ktoré sa zmieňujú o masovej účasti a oduševnenosti oslavujúcich, upozornil vo svojej knihe aj historik Á. Klimó. Podľa neho dôvodom ich nadšenia bol len zriedkakedy politický obsah slávností,

³⁵⁷ Március 15-e. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 3. 1894, č. 11, s. 2.

³⁵⁸ Márczius 15-ikének megünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 18. 3. 1894, č. 11, s. 2.

³⁵⁹ Márczius 15. In: *Gömör*, 18.3.1894, č. 12, s. 5.

³⁶⁰ Keďže sa v prejave objavil rozmer požiadavky nezávislosti krajiny, usudzujeme, že bližšie nemenovaný rečník mohol byť prívržencom Strany nezávislosti. Március 15. Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1895, č. 11, 1.

³⁶¹ Sviatok slobody. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 3. 1913, č. 3, s. 1.

najčastejšie išlo o čisto verejné divadlo. Podotkol však, že treba vždy rozlišovať medzi organizátormi, ktorí samotnú záležitosť brali vážne a zúčastnenými, ktorých motív účasti na oslave nebol jednoznačný ani zrejmy.³⁶²

Kým v slovenskej tlači odznievala kritika osláv a ich účastníkov pre ich falošné idey, ktoré odporovali realite (podľa Medveckého nesloboda v dôsledku maďarizácie a šovinizmu),³⁶³ v maďarskej tlači sa tematizácia nespokojnosti a ľahostajnosti vyskytovala len sporadicky. Redaktori si nanajvýš dovolili kritizovať zanedbanie programu osláv zo strany jej usporiadateľov alebo nedostatok vlasteneckého zápalu u oslavujúcej elity. V roku 1906 narážali na jej povrchnosť, hranie komédie pred verejnosťou a zabúdanie na „svätú“ trojicu myšlienok, hneď ako sa skončí slávnosť 15. marca:

„Nehanbíme sa písať a hovoriť na ulici po nemecky, kupovať si rakúske priemyselné výrobky, z praktického hľadiska dávať si vyhotovovať šaty vo Viedni, a nemyslíme pritom na tú hanebnú komédiu, ktorú sme takýmto spôsobom hrali, tak nebudme prekvapení, ak sa nám ľud obráti chrbtom a stane sa korisťou falošnej doktríny jej hlásateľov.“³⁶⁴

Za týmito výčitkami, v ktorých sa skloňovali prívlastky rakúsky, resp. nemecký, sa pravdepodobne skrýval hlas prívrženca maďarského ekonomického nacionalizmu. Tulipánové hnutie ako jedna z jeho podôb sa symbolicky zrodilo práve 15. marca 1906 v Budíne.³⁶⁵ Spočívalo v bojkotovaní rakúskych (predlitavských) priemyselných výrobkov a surovín všemožnými (i nezákonnými) cestami a v podpore domáceho maďarského priemyslu v znamení tulipánu ako symbolu vlastenectva, národného citenia a hrdosti.³⁶⁶ Propagačná podoba tulipánovej akcie prenikla aj do jednotlivých regiónov, a to aj v čase osláv 15. marca, napr. v rokoch 1906 – 1907 bola citeľná v prejavoch slávnostných rečníkov vo Zvolene a v R. Sobote.³⁶⁷

Čo sa týka priamej konfrontácie maďarskej a slovenskej identity na marcových slávnostiach, v národnostne zmiešaných oblastiach nezostalo len pri vzájomne sa osočujúcich novinových článkoch. Hoci sa nestali pravidelnosťou, no predsa bolo možné zaznamenať protislovenské a ojedinele aj protimaďarské vystúpenia. Ten druhý prípad dokladajú školské slávnosti 15. marca a 9. mája v B. Bystrici roku 1896 (o tých druhých sa zmienime ešte v piatej kapitole), keď si šiesti študenti tamojšieho evanjelického gymnázia

³⁶² KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 72.

³⁶³ Sviatok slobody. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 3. 1913, č. 3, s. 1.

³⁶⁴ A hétről. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 3. 1906, č. 12, s. 2.

³⁶⁵ GYARMATI G.: *Március hatalma a hatalom márciusa*, s. 34.

³⁶⁶ HOLEC, Roman: Tulipánové hnutie ako forma ekonomického nacionalizmu a Slovensko. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 567-582.

³⁶⁷ Zólyom, 1906, március 15. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 3. 1906, č. 11, s. 2; Márczius 15.: A nemzetek ünnepe. In: *Gömör-Kishont*, 18. 3. 1906, č. 11, s. 3-4; Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 17. 3. 1907, č. 11, s. 5.

dovolili znevážiť symboly osláv a verejne nimi pred očami spolužiakov pohŕdať.³⁶⁸ Dvaja z nich sa najskôr prejavili na slávnosti 15. marca, keď si jeden uviazal o topánku veniec so stuhami v maďarských národných farbách a potom si obaja vzali na mušku národné kokardy a spojili ich so slovným osočovaním „tých nie svojich“:

„Červeno-bielo-zelený papierový odznak prilepili na tabuľu a ohádzali ho špongiou, potom si z papiera vyhotovili červeno-bielo-modrý odznak a pripínajúc si ho na hrud' vyhlasovali, že „tento je ten pravý“, a svojich spolužiakov, ktorí aj po slávnosti 15. marca nosili červeno-bielo-zelený odznak, posmešne prezývali opečiatkovanými volmi a korunovanými somármí.“³⁶⁹

Celá záležitosť mala dohru po skončení milénárnej školskej slávnosti v mesiacoch máj a jún, keď sa šesticu gymnazistov ocitla pred disciplinárnu komisiou školskej stolice, lebo svojím správaním, ako to budeme môcť ďalej vidieť, nielenže pohoršila vedenie školy, ale navyše porušila článok školského poriadku upravujúci pravidlá slušného správania sa a dobrých mravov.

Tento prípad sa do stĺpcikov banskobystrického vládneho týždenníka nedostal, je preto možné, že ich bolo viac. V roku 1904 sa vo Zvolene udiali dva incidenty – tentoraz protislovenský charakter. Najskôr v noci zo 14. na 15. marec niekto pretrel slovenský nápis na tamojšej Ľudovej banke. V deň slávnosti zasa skupina „uličníkov“ vybila počas fakľového pochodu okná jednému mešťanovi, pretože si dovolil zahasit' sviečky skôr než ostatní.³⁷⁰ Podľa všetkého tieto výtržnosti reflektovali všeobecnú nespokojnosť miestnych vlasteneckých úradníkov so zvyšujúcou sa aktivitou slovenskej inteligencie v meste. Od februára 1904 začali totiž vo Zvolene vychádzať *Zvolenské Noviny*, ktorých vznik spájal mešťanosta Skrovina s národné uvedomelými Slováckmi na pôde Ľudovej banky.³⁷¹

Obdobná situácia nastala v Lučenci, kde od februára 1909 začala pôsobiť Všeobecná ľudová banka pod vedením advokáta Ľudovíta Bazovského. Reakciu na novozaloženú slovenskú peňažnú inštitúciu, tesne pred oslavami 15. marca, bol článok jedného z redaktorov novín *Losoncz és Vidéke* Sándora Kristóffa, ktorý Bazovského s jeho spolupracovníkmi označil za „*narušiteľov slávnosti*“.³⁷² Aj slávnostná reč krajinského poslanca Árpáda Beniczského pred pamätným obeliskom klasifikovala aktivity slovenských intelektuálov v Lučenci ako poburujúce, namierené proti maďarskému jazyku, maďarskej národnej suverenite a supremácii. Rečník ich zaradil do kategórie zradcov

³⁶⁸ Menovite išlo o študentov z Liptovskej župy: Vladimíra Klimu, Jána Porubjaka a Petra Klimu z Jamníka, Juraja Janošku, Igora Ruppeldta z Liptovského Sv. Mikuláša a Martina Martinčeka zo Sv. Petra.

³⁶⁹ Országos Széchenyi Könyvtár Budapest [ďalej OSzK] – Kézirattár, f. Szeberényi hagyaték, šk. 151/2, Egyházi iratok, levelezés [Cirkvené spisy, korešpondencia], 1895 – 1940.

³⁷⁰ Chýry. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 3. 1904, č. 2, s. 7.

³⁷¹ VALACH, J.: Prenasledovanie kultúrneho a politického života Slovákov vo Zvolenskej župe koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1891 – 1914), s. 92-93.

³⁷² Ünneprontók. In: *Losoncz és Vidéke*, 14. 3. 1909, č. 11, s. 1.

a nepriateľov vlasteneckých a národných ideí.³⁷³ Dokonca lučeneckí vlastenci plánovali proti nim demonštratívne vystúpenie. Hoci od tohto plánu nakoniec upustili, predsa sa našla skupina stredoškôľakov, ktorá prepadla Bazovského dom, popísala ho maďarskými hanlivými nápismi („Slovák – dole s panslávskou sviňou!“) a povybíjala na ňom okná.³⁷⁴

Niekedy však mohla živená nevraživosť voči inonárodným skupinám vyústiť do nedorozumení a s odstupom času a z pohľadu súčasníka až do komických situácií. Slávnostná demonštrácia žiactva pred domom Ivana Turzu v B. Bystrici roku 1907 vyvoláva skôr smiech cez slzy. Po tom, čo žiaci zaspievali *Szózat*, okoloidúci sedliak im zakričal: „*Nech vám Pán Boh pomáha nebeský.*“ Profesor Oravec ho zle počul a so slovami „*ved' ja tebe dám, nech žije Medvecký,*“ mu hodil klobúk do blata.³⁷⁵ Rušivé elementy vo sviatočný deň mohli mať aj iné pozadie. V Lučenci v druhej polovici 80. rokov vzbudilo pohoršenie dieťa, ktoré pobehovalo s kúskom horiacej fakle medzi zástupom ľudí,³⁷⁶ inokedy to boli opilci rušiaci slávnostný prejav vulgarizmami³⁷⁷ či nezrelí jedinci rozbíjajúci okná na verejných budovách.³⁷⁸ Tým, že týchto narušiteľov osláv menovala redakcia na stĺpcoch svojich novín, snažila sa upozorniť žandárov na to, aby v budúcnosti eliminovali takéto výtržnosti a dohliadali na pokojný priebeh marcových slávností.

Oslavy 11. apríla – „oficiálny sviatok uhorskej ústavy“

Tradícia meruôsmeho roku sa ako politicky motivovaná prejavila najmä pri oslavách 50. výročia revolúcie. Predchádzala jej udalosť z roku 1897, keď Kossuthov syn Ferenc, predseda Strany nezávislosti, predložil 13. februára v poslaneckej snemovni návrh na uzákonenie dňa „*zrodenia sa ústavy a s ňou spojený boj za slobodu*“ za národný sviatok. Nedorozumenie, ktoré vyvolalo nepomenovanie konkrétneho dňa, odstránil Kossuth až na ďalšom parlamentnom zasadnutí, keď sa jednoznačne vyslovil za 15. marec. Keďže vládny kabinet nemal v úmysle znepriatelieť si panovníka a tým oslabiť svoje pozície na uhorskej politickej scéne, predložený návrh za živej parlamentnej diskusie a po uplynutí určitej doby (presnejšie desiatich mesiacov) napokon zamietol.³⁷⁹ Na druhej strane Bánffyho vláda našla skôr zdanlivé ako reálne riešenie, aby utišila nespokojné hlasy nacionálno-liberálnej opozície. Malo byť

³⁷³ Nemzeti ünnepünk. In: *Losoncz és Vidéke*, 21. 3. 1909, č. 12, s. 2.

³⁷⁴ SRÁMKOVÁ, A.: *Ludovít Bazovský – nezlomný rodák slovenský?*, s. 87.

³⁷⁵ Na 15. marca v Banskej Bystrici. In: *Zvolenské Noviny*, 25. 3. 1907, č. 3, s. 7.

³⁷⁶ A Márczius 15-iki ünnep. In: *Losoncz és Vidéke*, 21. 3. 1886, č. 12, s. 2.

³⁷⁷ Márczius 15-ének. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1887, č. 12, s. 3.

³⁷⁸ A márczius 15-iki ünnepély Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 24. 3. 1889, č. 12, s. 2.

³⁷⁹ LOVAS, M. Krisztina: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: TÓTH, Endre – VIDA, István (eds.): *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata. (Régészeti Füzetek Új Sorozat IV. szám)*. Budapest, 2011, s. 344 – 346.

súčasne akýmsi kompromisom medzi Viedňou a Budapešťou, keď sa o ňom ministerský predseda vyjadril ako „o spoločnej oslave kráľa a národa.“³⁸⁰ Mal tým na mysli pamätný deň 11. apríl 1848, keď cisár Ferdinand V. na prešporskom/bratislavskom sneme, dokonca za prítomnosti aktuálneho panovníka, sankcionoval marcové zákony (maď. *áprilisi törvények*). Bánffy k návrhu zákona z 26. februára 1898, určeného na prerokovanie v parlamente, priložil zdôvodnenie rozhodnutia vlády vo veci voľby oficiálneho sviatku:³⁸¹

„Vláda považuje za najdôstojnejšie, ak sa za národný sviatok vyhlási ten deň, keď tieto ústavné zákony boli spečatené až ich prijatím samotným panovníkom. Návrh zákona sleduje cieľ, aby 11. apríl bol každoročne oslavovaný ako národný sviatok. Pri príležitosti uplynutia 50. výročia by sa tento návrh slávnostne predložil na jednotnom zasadnutí oboch komôr snemu a po jeho prijatí by snem osobne doručil ďakovný list kráľovi.“³⁸²

Opozičné kruhy namietali proti tak úzko definovanému dňu, ktorým sa oslávia len zákonodarné orgány a cisárom prijaté zákony, pričom tvorcovia ústavy a bojovníci za jej uvedenie do praxe budú z neho vynechaní. Vlna nespokojnosti sa zdvihla aj medzi peštianskou mládežou, ktorej demonštratívne vystúpenie z 31. marca 1898 rozohnali žandári.³⁸³ Vo viere, že predkladaný návrh zákona uhorský parlament schváli, vydalo 28. februára 1898 ministerstvo školstva a náboženstva nariadenie vo veci zaradenia 11. apríla medzi stále školské slávnosti. Minister G. Wlassics v ňom vyzýval stredné školy, aby si daný deň v rámci svojich možností bezpodmienečne pripomenuli. V tomto nariadení prízvukoval aj členom pedagogického zboru, aby vo svojich horlivých prejavoch priblížili študentom historický význam dňa, účasť kráľa na piete národa, slávnú minulosť predkov, ich obetavosť a silu zrieknuť sa starobyľých privilégií v prospech presadenia občianskych zákonov a zabezpečenia budúceho rozkvetu vlasti. Od školskej mládeže sa zase očakávalo, že vlasteneckými piesňami a prednesmi sa postará o vytvorenie sviatočnej atmosféry.³⁸⁴ Tieto očakávania sa mohli plne rozvinúť ešte v tom istom roku, keďže 11. apríla 1898 uhorský parlament prijal V. zákonný článok, ktorým sa tento deň zaradil do kalendára štátnych sviatkov.

Pri príležitosti 50. výročia prijatia ústavných zákonov sa v rámci žúp a miest konali slávnostné zasadnutia župných a miestnych elít. Župný výbor Zvolenskej župy a mestské zastupiteľstvo B. Bystrice ich vytýčili – nezávisle od

³⁸⁰ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 76.

³⁸¹ MNL, f. K 26, č. j. 2772/1898: *Törvényjavaslat* 345. szám, Indoklás.

³⁸² MNL, f. K 2 (1896–1901), č. j. 4960/1898: *Az 1848 évi törvények megalkotása emlékének ünnepléséről a miniszterelnök törvényjavaslata*.

³⁸³ HANÁK, P.: 1898: *A nemzeti és az állampatrióta értékrend...*, s. 117, 144.

³⁸⁴ *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1898. évi 13.537. számú rendelete valamennyi tanker. kir. főigazgatóságához, április 11. napjának iskolai ünnepé avatása tárgyában*. In: *Magyarországi rendeletek tára I.* Budapest 1898, s. 475-476.

seba – na 12. apríl.³⁸⁵ Záujem o spôsob, akým sa mali výdobytky revolúcie osláviť, prejavil tento župný výbor už v predošlom roku v žiadosti adresovanej 13. októbra poslaneckej snemovni. Požadoval v nej vypracovanie návrhov na dôstojné oslávenie blížiaceho sa okrúhleho výročia zákonov uhorského snemu ako spoločného diela národa a kráľa; a k tejto iniciatíve vyzýval aj ostatné municípiá.³⁸⁶

Rozdiely v obsahu pamäti 11. apríla a 15. marca boli vnímateľné už 12. apríla, tak vo sviatočnej rétorike slávnostných zasadnutí, ako aj v toastoch na banketoch. Namiesto veľkých mužov revolúcie sa v prípitkoch vyzdvihoval kráľovský pár, hlavný župan s rodinou, slobodné kráľovské mestá, c. a k. armáda a slávnostní rečníci.³⁸⁷ Zasadnutie mestského zastupiteľstva Zvolena, ktoré sa konalo 11. apríla 1898,³⁸⁸ vyznelo zas ako oslava venovaná zákonodarcom ústavy, ale rovnako aj apoštolskému kráľovi, ktorý ju „prinavrátil“ uhorskému/maďarskému národu.³⁸⁹ Lipnutie národa na ústavnej slobode a jeho lojalita voči kráľovi sa pripomínali aj na školských slávnostiach, napr. v Lučenci na ňu upozornil prednes riaditeľa štátneho gymnázia Miksu Gresitsa, hudobné a recitačné výstupy z opery a tragédie Józsefa Katonu *Bánk Bán* a spev hymien.³⁹⁰

Nasledujúce roky ukázali, že v spoločenskom živote Uhorska sa tento štátny sviatok nedokázal naplno presadiť – organizovanosťou, pompéznosťou, ba ani vážnosťou sa nedokázal priblížiť k tradičným oslavám 15. marca. Dokladajú to správy o oslavách 11. apríla z jednotlivých miest, kde sa s jeho obsahom oboznamovali len žiaci a študenti počas nariadených školských slávností a málopočetné obecnstvo v rámci slávnostných bohoslužieb (úradníci, školská mládež s učiteľským zborom, niekde aj vojenská posádka). Mestá si ho pro forma pripomenuli vyvesenými uhorskými krajinskými vlajkami (aj to len na verejné budovy), v B. Bystrici aj rannými výstrelmi z húfnic. Symboly ako kráľovská hymna *Gott erhalte*, maďarská Kölcseyho hymna, Vörösmartyho *Szózat*, vlastenecké a kurucké piesne, Petőfiho *Hor sa Madár!* a volanie na slávu kráľovi predstavovali súčasť školských matiné. Ak

³⁸⁵ Dôvodom bolo prekryvanie sa dátumu – 11. apríla – s veľkonočnými sviatkami. MNL, f. K 26, č. j. 236/1898.

³⁸⁶ MNL, f. K 26, č. j. 1986 XXVIII./1898: Az 1848 évi törvényhozási alkotások félszázados évfordulójának megünneplése t.-ban. Od polovice októbra 1897 do začiatku februára 1898 sa so svojimi príspevmi vo veci oslávenia polstoročného výročia roku 1848 obrátilo na poslaneckú snemovňu 26 municípií a štyri ústavy vyššej inštalácie, ktoré tým podporili nielen iniciátora tejto myšlienky – Zvolenskú župu –, ale väčšina z nich aj ideu vládnych predstaviteľov vyhlásiť 11. apríl za oficiálny národný sviatok. LOVAS, M. K.: Március 15. vagy április 11.?, s. 346-347.

³⁸⁷ Április 11-e Besztercebányán. In: *Zólyomvármegyei Hírlap*, 17. 4. 1898, č. 16, s. 2.

³⁸⁸ Pozvánka mešťanostu Skrovinu na mimoriadne zasadnutie pri príležitosti 50. výročia prijatia revolučných zákonov. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1, č. j. 1468/1898.

³⁸⁹ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1, č. j. 85/1898.

³⁹⁰ Az 1848 évi törvények szentesítésének 50-ik évfordulati ünnepe iskoláinkban. In: *Losoncz és Vidéke*, 23. 4. 1898, č. 17, s. 2.

sa sviatok prelínal s veľkonočnou dobou, uprednostnili školy³⁹¹ a rovnako aj mestské orgány cirkevný sviatok.³⁹²

Uvedené skutočnosti nasvedčovali tomu, že mienkotvorná časť obyvateľov považovala štátom nariadený sviatok za formalitu a prijímala ho ako nič, čo jej bolo cudzie a zákonom nanútené. Potvrdzovali to aj novinové články, v ktorých sa z času na čas objavovali komentáre hodnotiace jeho prienik do povedomia mestskej spoločnosti. Podľa redaktora *Losonczi Ujság* sa sviatok nariadený „Bánffyho zákonom“ v meste Lučenec neoslavoval, čo zdôvodnil slovami: „*Predsa je len 15. marec skutočným národným sviatkom. Oduševnenie a oslavu nemožno nakázať, lebo len to, čo vyviera zo srdca ľudí, je skutočné.*“³⁹³ Výnimku v tomto smere predstavovala jedine školská mládež a kde-tu aj vojenská posádka.

Svoj kladný postoj k novému štátnemu sviatku prejavovala vojenská posádka v B. Bystrici symbolickými výstrelmi a účasťou na bohoslužbách. Súviselo to spreukazovaním pocty a lojality uhorskému kráľovi ako najvyššiemu veliteľovi spoločnej c. a k. armády, ktorá v danom období vystupovala ako reprezentantka moci, nositeľka ochrany dualistického usporiadania a zahraničnej politiky dynastie a vládnych kruhov. Z uvedených dôvodov sa potom vojaci dištancovali od osláv 15. marca, ktoré oživovali spomienku na ozbrojené povstanie proti cisárskej armáde. Paradoxom je, že v Lučenci, kde v priebehu desiatich rokov došlo k značnému nárastu vojenskej posádky (dokonca vojakov spoločnej armády), nenachádzame zmienku o jej aktívnom zapojení sa do osláv 11. apríla.

Rozdvojená pamäť na meruôsmy rok

Oslavami 15. marca a 11. apríla sa od konca 90. rokov 19. storočia prezentovala rozdvojená pamäť na meruôsmy rok: neoficiálna, no spoločnosťou podchytená národná pamäť naproti tej oficiálnej zákonom nanútenej pamäti. Pamätný deň sankcionovania ústavných zákonov panovníkom zostal paradoxne štátnym sviatkom ešte aj po rozpade Uhorska (až do roku 1927), no v rovine spontánosti, emocionálnosti a organizovanosti ani zďaleka nemohol konkurovať 15. marcu. Vývoj tohto pamätného dňa, na rozdiel od 11. apríla, prešiel v celouhorskom meradle niekoľkými peripetiami,

³⁹¹ Možnosť presunutia slávnosti na iný deň v týždni z dôvodu dočasnej neprítomnosti časti žiakov v škole (najčastejšie pre veľkonočné prázdniny) obsahovalo aj spomenuté nariadenie. Pre riaditeľov škôl z neho vyplynula povinnosť zabezpečiť náhradný deň na usporiadanie oslavy 11. apríla: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1898. évi 13.537. számú rendelete..., s. 476.

³⁹² Napríklad 31. marca 1900 zvolalo mestské zastupiteľstvo Zvolena mimoriadnu schôdzu, na ktorej prijalo uznesenie vo veci odsunutia tohoročnej oslavy (pre veľkonočnú stredu) na 18. apríl. Akceptáciu príslušných inštitúcií (ŽNO, rímskokatolíckej farnosti, štátnej elementárnej školy) dokladajú ich pozvánky k bohoslužbe, resp. slávnosti, vystavené na 18. apríl. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., k. 1, č. j. 64/1898; č. j. 84/1898 a pozvánka z 11. apríla 1900.

³⁹³ Április 11-én. In: *Losonczi Ujság*, 19. 4. 1906, č. 17, s. 4.

kým nadobudol pevný status národného sviatku. Znamená to, že jeho pamäť sa utvárala od začiatku – tesne po vypuknutí revolúcie – a v roku 1898 mal už za sebou polstoročnú tradíciu, zvlášť v maďarskej spoločnosti, kde boli korene jeho kultu už pevne zapustené. Intenzitu tohto „národného sviatku“ umocňovala napokon aj slabosť štátneho sviatku. Krok k pozdvihnutiu 11. apríla na oficiálny sviatok pod tlakom osláv polstoročného výročia revolúcie označila historička a muzeologička Krisztina M. Lovasová nepriamo ako „z núdze cnosť“. Skutočnosť, že aprílové komemorácie strácali na význame a sile, zdôvodnila nielen uplynutím atmosféry okrúhleho jubilea, ktorá ho „zrodila“, ale aj pomínutím moci jeho „odhodlaného zástancu“, ministerského predsedu Bánffyho. Jeho nástupcovia v ministerskom kresle nielenže neprejavili záujem o popularizáciu beztak nanúteného sviatku, ale tolerovali aj iné pamätne dni, ktoré sa vzťahovali na revolučné udalosti a ktorých tradícia, organizácia „zdola“, ba aj schopnosť spontánnejšie vyvolávať národné cítenie u oslavujúcich zatlačila 11. apríl do úzadia.³⁹⁴

Väčšmi teda než na túto „roz dvojenosť“ upozorňovali verejné priestory B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty na dominanciu pamäti maďarského národa, ktorá sa zviditeľnila predovšetkým marcovými slávnosťami, menej už oslavami štátneho sviatku. V prípade lučeneckého priestoru došlo dokonca k prepojeniu národnej pamäti s lokálnou, keď sa 15. marca paralelne spomínalo na vypuknutie revolúcie a v meste odohranú bitku z marca 1849. Oslavovaním výdobytkov revolúcie, Kossutha, marcovej mládeže, bojovníkov za slobodu a nezávislého Uhorska sa na mimovládnej rovine podporovala ideológia uhorských opozičných strán. Z priestorov miest sa tak úplne vymazala pamäť slovenskej kapitoly revolučných rokov; nenašla v nich vhodné podmienky, ba ani oporné body (napr. orgány mestskej správy, štátnu moc, vplyvné politické kruhy), ktoré by ju na verejnosti manifestovali.

Jednostranne podávaná spomienka na meruôsmy rok sa rekonštruovala prostredníctvom autentických revolučných a maďarských národných symbolov (hymien a vlasteneckých básní s motívom boja za slobodu, Petőfiho národnej piesne, kokárd, dekorácií s vyobrazeniami Kossutha a i.). Následne sa rituálnymi úkonmi – recitovaním, spievaním, pochodovaním v sprievode, príhovormi – sprostredkovala širšej vlasteneckej verejnosti, prítomnej a identifikujúcej sa s obsahom pamätného dňa v čase i v priestore. Efekt prihlásenia sa k revolučným ideálom sa dosahoval hoci už len pri spoločnom spievaní maďarskej hymny, zvolávaní „*Nech žije!*“ – či búrlivým tieskaním na znak súhlasu. Protihabsburský postoj a propagované hodnoty ako nezávislosť, spravodlivosť, sloboda, statočnosť a obetavosť za vlasť sa obecnstvu prezentovali aj v zhmotnenej podobe. Stalo sa tak v momente, keď sa slávnostný sprievod presunul a zhromaždil pri buste Františka II. Rákociho vo Zvolene, pomníku padlých honvédov a Kossuthovej sochy v Lučenci, ako aj pri

³⁹⁴ LOVAS, M. K.: Március 15. vagy április 11.?, s. 359.

pamätníku básnika Mihályja Tompu v R. Sobote. K veľkoleposti a váhe slávností prispievala osobná účasť nositeľov kolektívnej pamäti – bývalých honvédov – na banketoch, ako aj to, že sa udržiaval pomerne intenzívny kontakt, hoci aj na diaľku, so žijúcimi svedkami doby, napr. s Kossuthom, Jókaim, Nemeskérím, vdovou Damjanichovou a i.

Priebeh marcových osláv v B. Bystrici, Lučenci, prípadne vo Zvolene, kde sa popri iniciatíve spolkov a škôl angažoval organizačný výbor, charakterizovala komplexnosť, precíznosť a bohatosť programu. Ich pestrosť a reprezentatívnosť odrážala samotná skladba zúčastnených: elita mesta, žiaci s pedagógmi, cirkevní predstavitelia, honvédi z rokov 1848/49, členovia miestnych spolkov a spevokolov, ako aj dobrovoľní hasiči, továrenskí robotníci, jednotlivci z roľníckych a remeselníckych vrstiev a bližšie nemenovaní jednotlivci. Do slávnostnej atmosféry boli nepriamo vtiahnutí aj pasívni pozorovatelia, ako napríklad v Lučenci pri príležitosti 50. výročia revolúcie, keď „*okná a balkóny naokolo ležiacich domov obsadili dámy, z veže reformovaného kostola a zo striech domov mnohí sledovali dole prbiehajúcu slávnosť.*“³⁹⁵

Z programu rimavskosobotských slávností, ktorých značná časť prebiehala v uzavretých spolkových a školských miestnostiach, vynikol hlavne slávnostný sprievod a verejná manifestácia gymnazistov. Podmienky na zapájanie študentov do fakľového pochodu sa vytvorili aj v B. Bystrici a Lučenci, keďže tam fungovala na tú dobu pomerne bohatá sieť stredných a vyšších špecializovaných škôl. Práve mladá generácia bola počas týchto ceremónií najviac vystavená tlaku selektívnej pamäti. Totiž tak na kognitívnu, ako aj afektívnu stránku osobnosti žiaka pôsobilo z roka na rok oduševnené a horlivé rečnenie riaditeľov a učiteľov príslušnej školy. Povzbudzovali ich k vlasteneckej láske a obetavosti, ďalej k nadobudnutiu šľachetných vlastností, pričom sa im snažili podsúvať modely ich životných vzorov, čiže revolučnú mládež a honvédov. Psychologicky postupovali od predstavenia obrazu národa, „*ktorý neraz siahol po zbrani, aby obrátil svoju slobodu, ktorá mu zaručovala existenciu v srdci Európy medzi cudzími nepriateľskými živlami*“ (reč riaditeľa katolíckeho gymnázia v B. Bystrici z roku 1895) smerom k triumfálnemu obrazu – vydobytíu ústavy, nezávislosti, slobody tlače a rovnosti pred zákonom.³⁹⁶ Na city študentov sa snažili pôsobiť aj častými opismi nepriaznivého údelu maďarského národa ako siroty bez príbuzného a priateľa³⁹⁷ alebo ako malého „*ostrova v mori národov*“ (prirovnania použité v príhovore profesora rimavskosobotského gymnázia S. Veresa).³⁹⁸

³⁹⁵ A márczius 15-ikéne ötvenedik évfordulati ünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 20. 3. 1898, č. 12, s. 2.

³⁹⁶ Márczius 15. Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 20. 3. 1895, č. 11, s. 1.

³⁹⁷ Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 16. 3. 1899, č. 11, s. 1.

³⁹⁸ Márczius 15. In: *Gömör-Kishont*, 21. 3. 1901, č. 12, s. 2. Pravdepodobne sa rečníci inšpirovali výrokmi maďarských básnikov (János Vajda, S. Petőfi, J. Arany a i.), ktorí za svojho života prízvukovali označenie *maďarská osirelosť*. V stati o povahe Maďarov menoval P. Rákos trojicu objektívnych daností maďarskej histórie, ktoré mohli predstavovať spúšťač mechanizmu pre vytvorenie tohto stereotypu vo vtedajšej

Školské slávnosti umožňovali žiakom oboznámiť sa s revolučnými pohybmi na troch vzájomne od seba odstupňovaných úrovniach:

1) na regionálnej úrovni, čím sa pre nich stávali reálnejšie a osobnejšie (napr. prednes o úlohe R. Soboty v rokoch 1848/49),³⁹⁹ o to viac, keď sa prepájal význam revolúcie so zameraním samotnej školy (napr. objasňovanie roly žien v boji za slobodu na Vyššej dievčenskej škole v B. Bystrici);⁴⁰⁰

2) na štátnej (celouhorskej) úrovni, kde sa žiakom načrtli hlavné piliere revolúcie. K rýchlejšiemu osvojeniu si maďarskej interpretácie dejín a k jej trvalejšiemu fixovaniu v pamäti prispievali prozaické práce a básne s revolučnou tematikou, ktoré vypracovala sama mládež. V gymnáziu v R. Sobote sa v priebehu školského roka pravidelne vypisovali súťaže s cieľom oceniť najlepšie študentské literárne práce, ktoré sa 15. marca, v deň slávnostnej ceremónie prezentovali, vyhodnotili a finančne odmenili;⁴⁰¹

3) na nadnárodnej úrovni, ktorou sa presiahli hranice Uhorska a pri komparácii s Veľkou francúzskou revolúciou sa vyzdvihol celoeurópsky význam uhorsko-maďarskej revolúcie, napr. v roku 1889 predstúpil Imre Sárkány, profesor gymnázia v R. Sobote, s prednáškou, v ktorej porovnal niekdajšie pomery vo Francúzsku a v Uhorsku, charakter oboch národov a ich revolúcie, a následne zdôraznil ich spoločného menovateľa – myšlienku *slobody, rovnosti a bratstva*, ktoré sa stali hybnou silou jedného a inšpiráciou pre toho druhého.⁴⁰² Študentom sa naskytna príležitosť raz za čas započúvať sa aj do tónov francúzskej hymny *Marseillaisy*.⁴⁰³

V konečnom dôsledku sa slávnosťami tradície 1848 sledovalo – a to nielen na školách – formovanie historického vedomia aktívnych i pasívnych účastníkov podujatí, oslabovanie ich pocitu príslušnosti k vlastnému národnému spoločenstvu (slovenskému, prípadne nemeckému) a získanie si ich pre myšlienku maďarského politického národa. Dôraz na rituálno-symbolickú inscenáciu osláv v maďarskom, „kossuthovskom“ duchu, odlahčenú o pamäť nemaďarských ozbrojených povstaní, sa kládol hlavne vo Zvolene a v Lučenci, kde na začiatku 20. storočia zaznamenali úrady zvýšenú aktivitu slovenských intelektuálov pri zakladaní slovenských peňažných ústavov a tlače. No ani aktívna časť zvolenských, ba ani lučeneckých Slovákov sa pre dobovú atmosféru a obavy z možných úradných postihov neodvážila

spoločnosti: 1) predstavy o izolovanosti vlastného jazyka, 2) o politickom obkľúčení a 3) známe Herderovo proroctvo o vzostupe Slovanov a zániku maďarského jazyka (a tým aj jeho národa). RÁKOS, Petr: *Národní povaha naše a těch druhých*. Bratislava : Kalligram, 2001, s. 53-54.

³⁹⁹ Márczius 15-ike Rimaszombatban. In: *Gömör-Kishont*, 21. 3. 1886, č. 12, s. 2.

⁴⁰⁰ Márczius 15. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1902, č. 12, s. 3.

⁴⁰¹ Financie pre odmenenie študentských prác sa získavali napríklad z príspevku Gemersko-malohontského všeobecno-vzdelávacieho spolku, Občianskeho čitateľského kruhu alebo od absolventa gymnázia Jánosa Bazilidesza. KOVÁCS, B. István: Kazinczy-kultusz az Egyesült Protestáns Gimnáziumban. In: *Gömörország*, roč. 10, 2009, č. 3, s. 65.

⁴⁰² SÁRKÁNY, Imre: Párhuzamos vonások a magyar és a nagy francia forradalomban. In: *A rimaszombati egy. prot. főgymnasium XXXVI.-ik értesítője az 1888/1889*. Rimavská Sobota 1889, s. 13.

⁴⁰³ Márczius 15-ike Rimaszombatban. In: *Gömör-Kishont*, 21. 3. 1886, č. 12, s. 2.

k ráznejšiemu vystúpeniu proti koncepcnému rámcu osláv. Ak to aj slovenskí advokáti a novinári vo Zvolene spravili, tak jedine na stránkach *Zvolenských novin*, kde sa občas zmienili o priebehu osláv v maďarskom duchu. Nielen zvolenský prípad z roku 1904, ale aj lučenecký z roku 1909 svedčili o tom, že pri zaregistrovaní čo i len najmenšieho slovenského pohybu sa spustili mechanizmy zastrašovania, aj v podobe otvorených útokov (napr. vybijanie okien, zatieranie slovenských nápisov na verejnosti, vypisovanie hanlivých slov, slovné urážky). A hoci prípad z banskobystrického evanjelického gymnázia, kde sa skupina slovenských študentov odvážila nesúhlasit' s nanútenou symbolikou osláv, bol zrejme ojedinelý (ale je tiež možné, že podobné prípady boli zamlčované), jeho aktéri neobišli bez následkov.

PAMIATKA TRINÁSTICH ARADSKÝCH MUČENÍKOV

Tradičiu revolúcie 1848/49 vo vedomí obyvateľov Uhorska, zvlášť u jeho maďarskej časti, uchovávali spomienky na prvotné zákonodarné úspechy v duchu liberálnych hesiel. Tento významný historický medzník však v súvislosti s uhorsko-maďarským bojom za slobodu ohraničila ďalšia udalosť – porážka revolúcie, ktorá na vyše polstoročie ovplyvnila relácie nielen medzi Viedňou a Budapešťou, ale aj medzi národnosťami monarchie vôbec. V historickej pamäti spomínajúcich sa tak popri momente úspechu, umocnenom po rakúsko-uhorskom vyrovnaní každoročnými slávnosťami 15. marca, ocitol aj fenomén porážky. V maďarskom prípade mal svoje gradovanie: od zloženia zbraní pri Világoši 13. augusta 1849, cez podniknutie represálií proti revolucionárom až po ich postavenie pred vojenský tribunál a popravenie (v lepšom prípade exil či väznenie). Všetky tieto udalosti tvorili v podstate časti skladačky maďarského národného príbehu a v kultúre spomínania sa kolektívne koncentrovali do jedného pamätného dňa – do 6. októbra.

Dňa 6. októbra 1849 bol v Arade vykonaný rozsudok smrti nad dvanástimi generálmi a jedným plukovníkom. Smrť zastrelením podstúpili Ernő Pöltenberg, Ignác Török, György Lahner, Károly Knezić, József Nagy-Sándor, gróf Károly Leiningen-Westerburg, Lajos Aulich, János Damjanich a gróf Károly Vécsey; smrť obesením zasa gróf Arisztid Desseffyho, Vilmos Lázár, József Schweidel a Ernő Kiss.⁴⁰⁴ Ešte v ten istý deň, ale v Pešti, bol popravený zastrelením aj ministerský predseda prvej uhorskej vlády gróf Lajos Batthyány. Bol to hlavný veliteľ cisárskych vojsk v Uhorsku Julius Jacob von Haynau, kto pre krvavú odplatu – ako sa spočiatku interpretovala poprava

⁴⁰⁴ Menovaní boli pochovaní na mieste popravniska pod šibenicou. Niektorých telesné pozostatky sa však podarilo ich príbuzným a známym tajne previezť (podplatením kata či rakúskeho úradníka) a pochovať, napr. telá Damjanicha, Lahnera, Vécseyho, Leiningen-Westerburga, Kissa, Desseffyho. ILLÉS, Andrea – KARÁDI, Ilona: *Nemzeti emlékhelyeink : várak, nevezetes épületek, történelmi emlékhelyek*. Budapest : Mérték, 2008, s. 181.

v Arade – zvolil práve tento symbolický dátum. Keď totiž 6. októbra 1848 vypuklo v uliciach Viedne povstanie radikálnych a demokratických kruhov, ktoré mimochodom sympatizovali aj s maďarskými snahami o nezávislé Uhorsko, rozvášnenému davu padol vtedy za obeť rakúsky minister vojny generál gróf Theodor Baillet de Latour. Z hľadiska výberu dňa išlo o akt odplaty. Teda kým 6. október 1848, označovaný ako *Latourtag*,⁴⁰⁵ symbolizoval porážku konzervatívneho tábora, naopak 6. október 1849 symbolizoval porážku revolučných síl, víťazstvo kontrarevolúcie a znovunastolenie absolutistického režimu.

Ako na to však poukázali až v polstoročí dualizmu iniciované verejné komemorácie, skôr než Batthyány sa ikonou perzekúcie stali popravení generáli a plukovníci, známi ako „trinásti aradskí mučeníci“. Do uhorskej martyrológie sa tak namiesto vojakov padlých v boji či civilistov zaradila skupina martýrov.⁴⁰⁶ V podstate sa vykonanie rozsudku smrti v Pešti podpísalo aj pod vytvorenie postavy martýra. Do tejto roly bol Batthyány štylizovaný už po roku 1849, no ako skonštatoval A. Gerő, zostal v nej „zakliesnený“ aj po ďalšie roky a pre jej prevahu sa s jeho postavou už nič nerobilo.⁴⁰⁷

Kult trinástich aradských mučeníkov zapustil korene hneď po ich exekúcii, lebo vraj po hodine či dvoch, čo sa ľud dozvedel o tejto správe, vybral sa na „púť“ do Aradu – do „*maďarskej Golgoty*“.⁴⁰⁸ Hoci 50. roky, ktoré priali centralizmu a konzervatívnym silám, nevytvorili podmienky na verejné pripomínanie si ich pamiatky, predsa sa udržiavala v pamäti verejnosti. Umožnili to rôzne formy ľudovej tvorby (piesne, balady, obrazy) a príhody, ktoré sa k ľuďom dostávali tradovaním alebo priamo od svedkov posledných chvíľ revolúcie.⁴⁰⁹ Autentickými nositeľmi revolučnej pamäti boli v prvom rade honvédi z rokov 1848/49. Napokon aj negatívne zážitky (kapitulácia a poprava), kontrarevolučné opatrenia v podobe zákazu nosenia revolučných a národných symbolov (napr. kossuthovskej brady, maďarskej trikolóry, národného kroja), demonizovanie revolúcie či väznenie honvédov podporili vznik uhorsko-maďarskej martyrológie.⁴¹⁰

Samozrejme, aj slovenské povstanie zo septembra 1848 malo svojich martýrov. Heroizmus obetí štatariálnych súdov, ktorý reprezentovali popravení Juraj Langsfeld, Karol Holuby, Vilko Šulek či Ľudovít Sulzer, demonštrovali slovenskí dobrovoľníci ešte počas revolúcie, keď koncom

⁴⁰⁵ Bližšie o kulte mŕtvych v rámci revolučnej kultúry: RANDÁK, Jan: *Kult mŕtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha : Argo, 2008.

⁴⁰⁶ FREIFELD, A.: *Nationalism and the Crowd in Liberal Hungary*, s. 95-96.

⁴⁰⁷ GERŐ, A.: *Képzelt történelem*, s. 149, 155

⁴⁰⁸ Údajne to bol Lajos Kossuth, ktorý 15. marca 1883 označil Arad za „maďarskú Golgotu“: 1849 Október 6. In: *Vasárnapi Ujság*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 682.

⁴⁰⁹ SZABÓ, Zoltán: *A világosi fegyverletétel. Történelmünk tükrözödése a folklórban VIII.* [online]: <<http://www.neprajz.hu/48/tanulmanyok/tan7.shtml>>; SZABÓ, Zoltán: *Az aradi vértanúk emlékezete* [online]: <<http://www.neprajz.hu/48/tanulmanyok/tan8.shtml>>

⁴¹⁰ GERGELY, A.: *A magyar tradíciók középpontjában: 1848 hagyomány*, s. 236.

februára a potom v lete 1849 dali exhumovať a slávnostne pochovať ich telesné pozostatky. Ešte aj krátko po revolúcii sa pamäť ozbrojeného povstania slovenských dobrovoľníkov, súčasťou ktorej bolo aj vlastné národné martýrium, kultivovala v slovenskej kultúre prostredníctvom periodickej tlače, Dohnányho spisu, pochodových piesní a hymien, ako aj výtvarných a dramatických diel, no od roku 1852 a prakticky až do začiatku 60. rokov sa z nej v dôsledku vyprofilovania sa absolutistického režimu celkom vytratila.⁴¹¹

Karta v prospech liberálnych hodnôt, zasadených do nacionálnej ideológie, sa obrátila po obnovení konštitučného režimu začiatkom 60. rokov, čo politické a kultúrne elity v Uhorsku využili na „oprášenie“ pamiatky vlastných hrdinov a martýrov. Pod vplyvom vývoja situácie na talianskom fronte sa prvý a v podstate úspešný pokus obísť policajné orgány a uskutočniť rekviem za mučenika, v tomto prípade za Batthyányu, kladie už do roku 1859.⁴¹² Voľnejšie praktizovanie kultu obetí revolúcie, v prvom rade pre príslušníkov maďarského národa, nastalo až po vyrovnaní.

Epicentrami spomienkových slávností pri príležitosti dňa „národného smútku“ – ako bol 6. október nazývaný v súdobom diskurze – sa stali miesta popráv, Arad a Pešť. Intenzita uctievania obetí uhorsko-maďarskej revolúcie – popravených generálov a Batthyányu – nebola však, aj vzhľadom na maďarskú povahu tejto tradície, všade rovnaká; jej šírenie sa až do začiatku prvej svetovej vojny môžeme sledovať minimálne v troch fázach:

- 1) od vyrovnania do roku 1889,
- 2) od odhalenia pamätníka v Arade (1890) do roku 1898,
- 3) od rozpamätania sa na 50. výročie ich popravy do roku 1914.

Pri zachytení týchto etáp je zaujímavé sledovať nielen to, kedy sa rozpomienka na martýrov etablovala vo verejnom priestore R. Soboty, Lučenca, B. Bystrice a Zvolena, ale aj to, akú historickú pamäť v sebe niesla. Hlavne s odstupom času a s ohľadom na osobu panovníka, keď sa ponúka otázka, či sa oslavami prezentoval 6. október ako deň „krvavej odplaty“, alebo naopak zostal dňom „národného smútku“ za podmienky, že sa pravda v súvislosti s ponesením zodpovednosti za vykonaný čin zahmlievala.

⁴¹¹ ŠKVARNA, Dušan: *Obraz rokov 1848/49 v slovenskej kultúre (od polovice 19. storočia po súčasnosť)*. In: MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 39, 41.

⁴¹² Iniciátormi tejto akcie v Pešti boli tamojší poslucháči práva na čele s Lászlóm Domokosom, ktorého hneď po jej skončení internovali policajné orgány do Sedmohradska. V dôsledku ďalšieho opatrenia sa od roku 1860 preložil začiatok semestra na univerzite z októbra na november, aby sa predišlo potenciálnemu zhromaždeniu študentov na 6. októbra: Október 6-ika első ünneplése. In: *Vasárnapi Ujság*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 687.

Rozpomínanie sa na aradských mučeníkov po vyrovnaní

V Arade vyznačili miesto popraviska miestni vlastenci (od roku 1881 už aj pamätným obeliskom) a o pravidelné oslávenie 6. októbra sa od 70. rokov starali tamojšie spolky – Kölcseyho spolok a Honvédsy spolok (*Honvédegylet*).⁴¹³ Počet honvédskejších spolkov v Uhorsku vzrástol hlavne po vyrovnaní, keďže už na jeseň roku 1868 pôsobili 90 takýchto dobročinných spoločenstiev⁴¹⁴ (z nich 16 v hornouhorských župách). Ich úloha spočívala v zisťovaní počtu bývalých honvédov, v ich materiálnej, duchovnej a mravnej podpore alebo potom v poskytovaní almužny ich rodinám (vdovám, sirotám). Taktiež sa zasadzovali za vytvorenie samostatnej uhorskej armády, za prinavrátanie odobratých hodností honvédskeým dôstojníkom, ako aj za odstránenie rozsudkov vynesených v roku 1849 a zabezpečenie primeraného dôchodku starším honvédom.

Spolky tohto zamerania vznikli v roku 1867 aj na územiach skúmaných žúp: so sídlom v R. Sobote vznikol Honvédsy spolok Gemerskej župy (*Gömör Vármegyei Honvédegylet*), v Lučenci Honvédsy spolok Novohradskej župy (*Nógrád Vármegyei Honvédegylet*) a v B. Bystrici Honvédsy spolok Zvolenskej župy (*Zólyom Vármegyei Honvédegylet*).⁴¹⁵ Podľa správy v novinách *Gömöri Közlöny* zadost'učinenie pamiatke aradským mučeníkom videli členovia rimavskosobotského spolku vo vyplácaní finančnej odmeny invalidom a vdovám po honvédoch. Zároveň sa cítili byť povolani na to, aby svojim vlasteneckým cítením a úctou voči zosnulým kráčali mládeži príkladom.⁴¹⁶ Ak však vychádzame z ďalšieho posolstva honvédskejších spolkov – kultivovať revolučnú tradíciu (napr. odhalením obeliskov, náhrobníkov, pamätných tabúl) a zvečniť tým pamäť boja za slobodu, obetavosť a hrdinstvo honvédov, na tento krok sa už kruh v R. Sobote neodhodlal. V roku 1877 prekvapila dokonca krátka správa, čo sa postoja rimavskosobotskej maďarskej elity k 6. októbru týkalo: „*Pripomínajú si ho všade, kde žije Maďar, ...len u nás nie!*“⁴¹⁷ Naopak Honvédsy spolok v Lučenci inicioval v roku 1877 postavenie pamätného stĺpa padlým honvédom víťaznej lučeneckej bitky (medzi nimi aj strážmajstrovi Jánosovi Debrődimu). Význam obelisku, umiestneného pred kalvánsky kostol na Kubínyiho námestí, sa však v spojitosti s pamiatkou aradských mučeníkov umocnil až v ďalšej etape spomienkových osláv. V tejto

⁴¹³ FEISCHMIDT, Margit: Lehorgonyzott mitoszok. Kóbe vésett sztereotípiák? A lokalizáció jelentősége az aradi vértanúk emlékműve és a millenniumi emlékoszlopok kapcsán. In: BAKÓ, Boglárka – PAPP, Richárd – SZARKA, László (eds.). *Tér és terep: Mindennapi előítéletek, társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák* 5. Budapest : Ballasi kiadó, 2006, s. 377.

⁴¹⁴ LÁBADI, Károly: Negyvennyolc emlékezete a folklórban. In: MERVA, G. Mária (ed.). *48 kultusza*. Gödöllő : Városi Múzeum, 1999, s. 149.

⁴¹⁵ VARGA, László: Honvédegyletek és működésük a mai Szlovákia területén. In: GÖRFÖL, Jenő – KOVÁCS, László (eds.): *Hol sírjaik domborulnak : az 1848-49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén*. Dunaszerdahely : Nap, 2003, s. 21-22, 24.

⁴¹⁶ Tegnap mult 28 éve. In: *Gömöri Közlöny*, 7. 10. 1877, č. 11, s. 3.

⁴¹⁷ A kegyelet. In: *Gömöri Közlöny*, 9. 10. 1887, č. 49, s. 3.

fáze sa objavili skôr sporadické správy o konaní bohoslužieb za mučeníkov v miestnom evanjelickom kostole.⁴¹⁸

I napriek nečinnosti rimavskosobotského spolku vo veci stavania pomníkov či uverejnenej kritike novín sa už v prvej etape spomienkových osláv, a dokonca ešte skôr (od roku 1860), vytvoril priestor na pravidelné rozpomínanie sa na aradských mučeníkov. O každoročné zhromaždenie sa v deň „národného smútku“ sa postaral samovzdelávací krúžok Zjednoteného protestantského gymnázia v R. Sobote – Kazinczyho kruh, premenovaný neskôr na Tompov kruh. Prednesov o význame dňa sa spravidla zhostili predsedovia krúžku, jeden z radov učiteľov, druhý z radov študentov, po ktorých nasledovali básne venované pamiatke honvédov. „*Môžeme byť vekom, jazykom či vierou odlišní, môžu byť medzi nami názorové odchýlky, ale keď nás zjednocuje nesebecká láska kvlasti, môžeme robiť zázraky,*“ takto sa ku gymnazistom prihovárал v roku 1889 profesor István Bodor. Svojimi slovami nepriamo poukázal na princíp rovnosti, ktorý národ ako sociálnu kategóriu charakterizuje. Zároveň ich burcoval k tomu, že ak treba musia byť pripravení zomrieť za vlasť.⁴¹⁹

Ústrednou témou zasadnutí krúžku neboli len aradskí mučeníci, z času na čas sa spomenula aj Batthyányova násilná poprava. Ako sa ale po ďalšie roky ukázalo, v kolektívnej pamäti nemal také pevné ukotvenie ako skupina popravených generálov. Dôvodov mohlo byť niekoľko. Prvý z nich sa vzťahoval na už spomenutú Batthyányovu štylizáciu dominantne do roly mučeníka. Vo funkcii ministerského predsedu sa totiž dlho „neohrial“, keďže už v septembri 1848 abdikoval. Okrem toho, miesto jeho pohrebiska bolo po revolúcii utajené a k objaveniu krypty, slávnostnému znovupochovaniu jeho telesných pozostatkov a vztýčeniu mauzólea v cintoríne na Kerepešskej ceste v Pešti došlo až v roku 1870.⁴²⁰ V období dualizmu sa k jeho pamiatke pristupovalo aj s istou opatrnosťou, keďže zodpovednosť za Batthyányovu popravu sa spájala s osobou cisára Františka Jozefa (o tom sa však verejne nehovorilo).⁴²¹

Do istej miery rezonoval 6. október aj v mestách Zvolenskej župy, a to v súvislosti so zbierkou na plánovaný aradský pomník, no o pravidelnosti v tomto období nemohla byť reč, skôr išlo o ojedinelý prípad.

Oslavy po odhalení pamätníka v Arade (1890)

Ďalšiu fázu pietnych osláv ohlásila udalosť zo 6. októbra 1890 v Arade, kde sa vďaka verejnej zbierke nainštalovalo a slávnostne odhalilo monumentálne alegorické súsošie na počesť trinástich aradských mučeníkov –

⁴¹⁸ Október 6. In: *Losonczi Lapok*, 4. 10. 1874, č. 40, s. 3; Október 6. In: *Losonczi Lapok*, 11. 10. 1874, č. 41, s. 2.

⁴¹⁹ Október 6-ikát. In: *Gömör-Kishont*, 10. 10. 1889, č. 43, s. 3.

⁴²⁰ SINKÓ, K.: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn, s. 258.

⁴²¹ GERŐ, A.: *Képzelt történelem*, s. 150.

tzv. socha Slobody: ženská postava Hungárie s vavrínovým vencom v pravej ruke, podopierajúca sa ľavou o meč, s prevesenou pavézou cez rameno. Zvyšné figúry tejto alegorickej kompozície symbolizovali bojovnosť, prebúdžajúcu sa slobodu, obetavosť a umierajúceho bojovníka; jej spodnú časť dotvárali medailóny popravených generálov.⁴²² Slávnostný akt uvedenia pomníka do verejného priestoru pozdvihol Arad na centrum spomienkových podujatí.⁴²³ Azda aj pod vplyvom tejto udalosti, ktorej predchádzalo zasielanie finančných príspevkov na monument z rôznych krajov a miest Uhorska (napr. z B. Bystrice 58 zlatých, zo Zvolena 12 zlatých),⁴²⁴ vyvolala spomienka na mučeníkov silnejší ohlas u verejnosti. Okrem iného pri tejto príležitosti aradské župné orgány udelili mestu R. Sobota pamätnú bronzovú plaketu.⁴²⁵

Na poli uchovávaní pamiatky aradských martýrov v 90. rokoch 19. storočia sa naďalej angažoval gymnaziálny Tompov kruh v R. Sobote.⁴²⁶ Počas jeho pamätných zasadnutí sa na budovu školy vztýčila smútočná vlajka a kým v podaní mládežníckeho spevokolu odznievali hymny (Kölcseyho, Vörösmartyho) a vlastenecké piesne (Kossuthova nóta), študenti recitovali básne o 6. októbri, o aradských mučeníkoch a honvédoch bojujúcich za vlasť (najmä z tvorby Petőfiho, Kálmána Tótha, Lajosa Pósu, Antala Váradího či Kornéla Ábrányi ml.). Z príležitostných prejavov sa dozvedali napríklad o generálovi J. Damjanichovi či hlavných revolučných udalostiach, ktoré vyústili do tragédie 6. októbra.⁴²⁷ Spomínanie na mučenícku smrť nezatienili ani milénárne oslavy, prebiehajúce od mája do konca októbra 1896. Argumentovalo sa tým, že práve hrdinovia revolučného boja sa pričínili o slobodné Uhorsko a ich poprava pozdvihla ideu slobody na víťazný piedestál.⁴²⁸

V roku 1890 zaviali smútočné vlajky aj na verejných budovách v Lučenci. Tu honvédi z rokov 1848/49 vypochoďovali pred kalvínsky kostol a položením venca na pamätný stĺp padlých revolučných vojakov pozdvihli obelisk na miesto pamäti – nielen lokálnej s odkazom na lučeneckú bitku z marca 1849, ale aj národnej, pripomínajúcej obeť revolúcie. Pri tejto príležitosti sa konali aj cirkevné obrady vo všetkých lučeneckých chrámoch. Zvlášť na pôde katolíckeho kostola zaujal prítomných úradníkov, bývalých honvédov, učiteľov a žiakov rituálny akt, počas ktorého postarší honvéd pristúpil k symbolickému

⁴²² HOJDA, Zdeněk: Socha maďarskej svobody v Aradu aneb O historické vyvážení pomníků. In: *Dějiny a současnost*, roč. XXXIII., 2011, č. 8, s. 12.

⁴²³ Blížšie o utvorení pamätného miesta v Arade: FEISCHMIDT, M.: Lehorgonyzott mítoszok. Kőbe vésett sztereotípiák?, s. 378-379.

⁴²⁴ ŠA BB, f. ZŽ: PžP, šk. 40, č. j. 193/1883: Peňažná zbierka na stavbu pamätníka 13 uhorským národným mučeníkom /2349/.

⁴²⁵ Článok podáva aj popis pamätného odznaku: Az aradi vértanu szobor. In: *Gömör-Kishont*, 27. 11. 1890, č. 50, s. 3.

⁴²⁶ Pri príležitosti odhalenia aradskeho pomníka oslavovali aj žiačky Vyššej dievčenskej školy v R. Sobote. Október 6. In: *Gömör-Kishont*, 16. 10. 1890, č. 44, s. 3.

⁴²⁷ Program pietných osláv uverejnila gymnaziálna ročenka *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLI.-XLVI.-dik értésítője* v rokoch 1893-1898.

⁴²⁸ *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIV.-dik értésítője az 1896/1897 tanévről*. Rimavská Sobota, 1897, s. 63-64.

katafalku a na vystavenú rakvu umiestnil tri kultové predmety: atilu, vojenskú čiapku, meč. Po zádušnej omši sa prítomní vybrali na reformovaný cintorín, kde nad hrobom Jánosa Debrődiho a ďalších padlých vojakov, ktorí zahynuli pri obrane Lučenca, odzneli príhovory mestského reprezentanta a zástupcu honvédskeho spolku, ako aj spev *Szózat*. Večer sa ešte dvanásť bývalých honvédov zišlo v Redute, aby sa prípitkami vrátili do revolučných čias. Na trinástich aradských mučeníkov sa v roku 1890 rozpamätal aj Gönczyho kruh učiteľského ústavu,⁴²⁹ no po ďalšie roky sa ich pamiatka v Lučenci udržiavala najmä zádušnými omšami.⁴³⁰

Podobne ako v R. Sobote a Lučenci aj v B. Bystrici sa o slávenie pamätného dňa 6. októbra zaslúžil samovzdelávací krúžok katolíckeho gymnázia: či už prednesmi o pamäti trinástich aradských mučeníkov alebo recitáciami, ktorými sa honvédom vzdávala úcta.⁴³¹ Samotný význam samovzdelávacích krúžkov na stredných školách v Uhorsku, stojacich od roku 1867 pod pedagogickým dozorom, spočíval v kultivovaní revolučnej tradície medzi študentmi. Keďže oslavy 6. októbra a aj 15. marca niesli v sebe protirakúsky rozmer, pre ktorý nemohli byť na školách dlhšiu dobu oficiálne zorganizované, ideálny rámec im pre tento účel poskytovali uvedené krúžky ako samosprávne študentské fóra. Demonštratívnym celebrowaním uhorsko-maďarskej revolúcie sa od nich očakávalo pestovanie vlastenectva a národného (maďarského) cítenia. Na pôde stredných škôl sa tak vo svetle dobovej optiky vyhraňovali „praví vlastenci“ ako účastníci slávnostných zasadnutí voči tým, ktorí sa národnému pátosu týchto osláv vyhýbali.⁴³²

Mimo učební katolíckeho gymnázia odrážali novinové články skôr pasívny, veľakrát neurčitý či zdržanlivý postoj Banskobystričanov k 6. októbru: „*Mestské obecenstvo by mohlo usporiadať tichú, malú smútočnú omšu.*“⁴³³ Aktivity obyvateľov Zvolena v tomto smere boli zatiaľ nepatrné a zapojili sa len vtedy, keď si to okolnosti vyžadovali (napr. zaslaním príspevku či kvetinového venca zvolenskými dámami na novopostavené aradské súsošie).⁴³⁴

⁴²⁹ Október hatodika Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 12. 10. 1890, č. 41, s. 2.

⁴³⁰ Október hó hatodikát. In: *Losoncz és Vidéke*, 11. 10. 1891, č. 41, s. 4.

⁴³¹ Az aradi vértanúk emlékezete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1894, č. 44, s. 3; F. hó hatodikán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 13. 10. 1895, č. 41, s. 2; Az aradi vértanúk. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 16. 10. 1898, č. 42, s. 3.

⁴³² PUTTKAMER, von Joachim: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn: Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867 – 1914*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2003, s. 434.

⁴³³ Október hatodika. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 10. 1896, č. 40, s. 2.

⁴³⁴ Az aradi tizenhárom vértanu. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 10. 1890, č. 40, s. 3.

Pripomínanie si mučeníkov po okrúhľom jubileu (1899)

V poradí tretia etapa pripomínania si aradských mučeníkov, ktorú symbolicky otváralo 50. výročie ich popravy, integrovala do seba aj tie lokality, ktoré sa na nej dovtedy nepodielali, alebo len minimálne. Neplatilo to však pre verejný priestor R. Soboty či Lučenca, kde šírenie kultu mučeníkov prebiehalo od 60., resp. 70. rokov kontinuálne a postupne. Udalosť 50-ročného jubilea popravy najvyšších vojenských hodnostárov uhorsko-maďarskej revolúcie ohlasovali v týchto mestách smútočné vlajky, zatvorené obchody a zádušné omše v katolíckom kostole, prípadne ekumenické bohoslužby za martýrov, ktorých sa zúčastňovali zástupcovia mestských orgánov a úradov, školská mládež a v Lučenci aj bývalí honvédi. Práve v Lučenci sa našli aj takí, ktorí zavítali na obrady všetkých cirkví, čo miestna tlač hodnotila slovami: „*V národnom cítení sme si zajedno.*“⁴³⁵ Hroby honvédov na tamojšom reformovanom cintoríne, ako aj na ich počesť vztýčený pomník zostali aj po uplynutí okrúhleho jubilea miestami pamäti posledných momentov revolúcie. Až na ten rozdiel, že začiatkom 20. storočia to už boli žiaci lučeneckých škôl, ktorí svojím spevom a recitovaním nahrádzali v týchto priestoroch pietne rituály „vytrácajúcich sa“ pamätníkov.⁴³⁶

V R. Sobote sa aj v roku 1899 uskutočnila gymnaziálna smútočná slávnosť, na ktorej vynikla atribútmi tragickosti popretkávaná reč profesora S. Veresa: „*smutný a ponižujúci deň pre maďarský národ*“, „*hrôzostrašná udalosť*“, „*pomstou dychtiaca moc*“, „*neludský zločin*“. Na nabudenie mládeže, aby tá nasledovala príklad hrdinstva aradských mučeníkov, použil pre uhorský kontext síce ojedinelú, ale pre 19. storočie ako pre epochu národných mýtov bežnú analógiu, keď vyslovil: „*Tým, čím bola legendárna postava Leonida pre niekdajšiu grécku mládež, tým sú teraz pre nás trinásti z Aradu.*“⁴³⁷ Spôsob úmrtia (hrdinská smrť, obeta), vojenské cnosti (odvaha, bojovný duch, disciplína), ideál slobody a patriotizmus predstavovali pravdepodobne tie komponenty, ktoré umožnili rečníkovi prepojiť hrdinov dvoch odlišných národných martyrológií – spartského kráľa s honvédkymi generálmi.

Od roku 1902 sa popri Tompovom kruhu činil na pôde gymnázia aj Pósov samovzdelávaci kruh. Na programy ich zasadnutí, ktoré sa obsahovo i formálne podobali, sa 6. októbra prichádzala pozrieť čoraz širšia verejnosť. Určitú paralelu medzi stavovskými povstaniami a revolúciou 1848/49, ktorá sa zakladala na ideí slobody a nezávislosti uhorského štátu, naznačili kurucky ladené melódie, hrané na tureckom šípe (*tárogató*), hudobnom nástroji z rákociovských čias.⁴³⁸

⁴³⁵ Hatodika Losoncson. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 2.

⁴³⁶ Október 6. In: *Losoncz és Vidéke*, 11. 10. 1903, č. 41, s. 3; Október hó 6-ikát. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 10. 1905, č. 41, s. 2.

⁴³⁷ A vértanuk emléke. In: *Gömör-Kishont*, 12. 10. 1899, č. 41, s. 3.

⁴³⁸ A rimaszombati egyesült prot. gymnasium LXI.-dik értesítője az 1913/1914 tanévről. Rimavská Sobota, 1914, s. 55.

V roku 1899 sa aj v uliciach B. Bystrice objavili smútočné vlajky, v kostoloch sa zišiel „trúchliaci ľud“ a pamätné výročie si pripomenuli niektoré miestne spolky (napr. Katolícky tovarišský spolok, Samovzdelávací spolok mladých obchodníkov)⁴³⁹ a školy (chlapčenská meštianska škola a tradične gymnaziálny samovzdelávací krúžok).⁴⁴⁰ Čo sa ale atmosféry týka, noviny poznamenali: „*Národný smútok si ústavy a spolky pripomenuli, ale nedali to navonok vedieť. [...] Žiaľ, táto pieta sa navonok neprejavila v takej podobe, ako by to od nášho mesta ktokoľvek očakával.*“ Lahostajnosť „mesta“ si však nevysvetľovali nedostatkom vlasteneckého citenia, skôr nejednotou spoločenského života a pasivitou mestskej spoločnosti.⁴⁴¹ Pamätný deň 6. október (rovnako 15. marec) nepatril totiž medzi zákonne uznané sviatky. Čiže uhorská vláda ho oficiálne nepodporila, či skôr s ohľadom na panovníka nemohla podporiť, čím celá iniciatíva zostávala v rukách mestskej spoločnosti.

Tak sa pamiatka aradských mučeníkov v B. Bystrici obmedzila spočiatku len na krúžok katolíckeho gymnázia. Keďže v roku 1906 bol 6. október podobný pracovnému dňu, noviny *Besztercebánya és Vidéke* sa snažili uviesť jeho symbolický význam do pozornosti širšej verejnosti. Ich výzvy sa stupňovali v čase pôsobenia koalície vlády, kde mala rozhodujúce slovo Strana nezávislosti. Neprekvapuje preto, ak rétorika novín nabrala revolučnejší tón a celú udalosť zo 6. októbra označili za „*beštiálnu vraždu*“.⁴⁴² Druhý dych dostala spomienková oslava v B. Bystrici v roku 1910. Na slávnosť do Aradu bol vtedy vyslaný zástupca Zvolenskej župy a v meste sa konali školské oslavy a slávnostné predstavenie Madáchovej spoločnosti (aj v roku 1913).⁴⁴³

Spomienka na 6. október prenikla do verejného priestoru Zvolena najskôr v roku 1899. Súviselo to s iniciatívou výboru Maďarského národného zväzu (*Magyar nemzeti szövetség*), ktorý pre tamojšiu pietnu slávnosť zostavil program, pozostávajúci zo zádušnej omše za martýrov a slávnostného zasadnutia mestskeho zastupiteľstva.⁴⁴⁴ Členovia zväzu boli aktívni aj mimo Zvolena, napr. pod vedením zvolenského advokáta Pála Drottnera sa dostavili do Banskej Štiavnice na slávnosť odhalenia pomníka honvédov.⁴⁴⁵ Pravidelný charakter nadobudli pietne oslavy vo Zvolene od roku 1903, keď sa ich

⁴³⁹ A kath. legényegyesület. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 3; Október 6. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 10. 1899, č. 40, s. 2; A kereskedő ifjak egyesülete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 3.

⁴⁴⁰ A városi polgári fiúiskola. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 3; Ifjusági egyesületek. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 3.

⁴⁴¹ Október 6. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 2.

⁴⁴² Október hatodika. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 10. 1906, č. 40, s. 2.

⁴⁴³ Október hatodika. In: *Besztercebányai Hírlap*, 9. 10. 1910, č. 31, s. 3; A hírek. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 9. 10. 1913, č. 41, s. 3.

⁴⁴⁴ Október hatodika. In: *Zólyom és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 2.

⁴⁴⁵ A selmechányai honvédszobor. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 10. 1899, č. 41, s. 2.

organizácie ujal Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov,⁴⁴⁶ v roku 1905 aj v spolupráci s Občianskym kolkárskym spolkom.⁴⁴⁷ Noviny *Zólyom és Vidéke* vtedy napísali: „*Kým nebol tento spolok [Samovzdelávací kruh; pozn. aut.], Zvolenčania nevedeli, že existuje 6. október.*“⁴⁴⁸ Skromné posedenie jeho členov, venované pamiatke martýrov, sa konalo v sále Mestského hotela, alebo v spolkovvej miestnosti, a otvárala ho reč predsedu kruhu Gusztáva Miklera. Okrem nej symbolizovali záverečné momenty revolúcie maďarské hymny a vlastenecké básne s motívmi mučeníkov, honvédov i navrátilcov z boja.⁴⁴⁹ Keď sa tie isté noviny zmienili o snahe jedného pansláva narušiť v roku 1904 spolkovú slávnosť, redakcia na adresu kruhu poznamenala: „*Vo víre národnosti zostal osamotený vo svojej vlasteneckej horlivosti.*“⁴⁵⁰ Od roku 1912 to už bol Ochotnícky kruh, ktorý slávnostnými predstaveniami oživoval v pamäti Zvolenčanov tragický koniec „boja za slobodu“, no ako miestna tlač podotkla, tých, čo sa ich zúčastnili, bolo len veľmi málo.⁴⁵¹

Kult aradských mučeníkov – krvavá odplata či národný smútok?

Pamiatka trinástich aradských mučeníkov a mučeníka L. Batthyányu prenikala do verejných priestorov miest s rôznou intenzitou: niekde zapustila korene hneď po vyrovnaní (R. Sobota, Lučenec), inde sa objavila až v 90. rokoch 19. storočia (B. Bystrica) či dokonca až v prvých rokoch 20. storočia (Zvolen). Cieľom spomienkových slávností, ktoré šíрили ich pamäť na školách, v spolkových miestnostiach či v kostoloch, nebolo priblížiť životnú dráhu popravených, to bolo vedľajšie. Ich zámerom bolo vyzdvihnúť predovšetkým hodnoty a ideály, pre ktoré honvédi bojovali a zomreli. Hodnoty ako sloboda, nezávislé Uhorsko, obetavosť, hrdinstvo a vlastenecká láska sa prostredníctvom ritualizovaných úkonov – recitovaním, spievaním, modlením – potvrdzovali pre prítomnosť a zároveň sa nimi zabezpečovala budúcnosť. Nie náhodou sa centrom ich propagovania stali mládežnícke samovzdelávacie krúžky. Mladá generácia, ponímaná v nacionálnom diskurze ako budúci pilier

⁴⁴⁶ Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov vo Zvolene (*Zólyomi Iparos Ifjak Önképzőköre*), ktorý vznikol v roku 1902, mal podporovať a rozvíjať vzdelávanie remeselníckej mládeže v uhorskom vlasteneckom duchu. Aby si osvojila maďarský jazyk a šířila ho medzi sebou, organizoval kruh prednáškové večery, ochotnícke divadelné predstavenia a vlastenecké slávnosti, v rámci ktorých sa rozpaľovali aj na významné momenty z histórie maďarského národa. ŠA BB, f. Zvolenská župa (1507 – 1922), šk. 270. *Zólyomi iparos ifjak önképzőköre / Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov (1901)*.

⁴⁴⁷ Ich spoločnú slávnosť dokladá pozvánka na spomienkovú slávnosť aradských mučeníkov, ktorú zaslali mestskej rade Zvolena: Meghívó az aradi vértanuk emlékünneperé. ŠA BB, Archiv ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 2600/1905.

⁴⁴⁸ Hírek. In: *Zólyom és Vidéke*, 13. 10. 1907, č. 41, s. 2.

⁴⁴⁹ Október 6. In: *Zólyom és Vidéke*, 11. 10. 1903, č. 41, s. 2; Gyászünnep. In: *Zólyom és Vidéke*, 9. 10. 1904, č. 41, s. 1; Emlékünnep. In: *Zólyom és Vidéke*, 8. 10. 1905, č. 41, s. 2.

⁴⁵⁰ Gyászünnep. In: *Zólyom és Vidéke*, 9. 10. 1904, č. 41, s. 1-2

⁴⁵¹ Október 6. In: *Zólyomvármegyei Hirlap*, 13. 10. 1912, č. 41, s. 4; Az aradi gyászünnep emléke. In: *Zólyomvármegyei Hirlap*, 12. 10. 1913, č. 41, s. 3.

národa – národa v intenciách uhorsko-maďarskej štátnej idey – si ich mala osvojiť a snažiť sa ich preniesť do praxe. Zámerom prednášajúcich, ktorí sa rok čo rok vracali k tragickým momentom revolúcie a k myšlienkam nasledovania vzoru martýrov, bolo prehlbovať vlastenecké cítenie školskej mládeže, pôsobiť na jej národné zmýšľanie a dopomôcť jej k identifikácii sa s maďarským národným kolektívom. Účinok spomienkových osláv na školákov, hoci aj príležitostných akcií, nemožno prehliadnuť a podceňiť, zvlášť, ak sa študenti na pôde samovzdelávacích krúžkov radili k ich usporiadateľom.

V pozadí prejavov úcty voči aradským mučeníkom sa objavil aj fenomén smrti, resp. násilnej smrti. Ak sa odrazíme od definícií smrti ako „*zabudnutie a vypadnutie zo sociálnej siete*“ a od označenia pamäti ako „*prekonanie pominuteľnosti*“,⁴⁵² dospievame k názoru, že tieto pojmy sa vzájomne vylučovali. Lenže tým, že sa na zosnulých pre ich aktivity počas života, v tomto prípade pre spôsob ich smrti (ako zomreli) a symbolizujúce idey (prečo zomreli) nezabudlo, stávali sa oslavami nesmrteľní. Nesmrteľní vďaka poprave ako násilnej smrti a tiež vďaka obetovaniu sa za slobodu vlasti. Podľa M. Hettlinga, ktorý skúma odkaz politických kultov mŕtvych v Nemecku v 19. storočí, obetavosť zakladá a potvrdzuje hodnoty spoločenstva. Bez obetavej smrti neexistuje národná budúcnosť, ba ani vlasť ako realita.⁴⁵³ Na druhej strane sa s pojmom obeť spájal určitý náboženský odkaz. Preto, ak sa 6. októbra nehovorilo o obetiach revolúcie, už len označenia mučeníci či martýri naznačili kontextualizáciu pôvodne náboženskej terminológie do národného diskurzu. Pamiatka trinástich aradských mučeníkov disponovala teda národno-sakrálnym rozmerom. Smrť pre vlasť a národ bola v 19. a 20. storočí obdobou náboženského mučeníctva.⁴⁵⁴

Rozhodujúci význam pri upevňovaní spomienky na popravených v kolektívnej pamäti mohla mať aj ďalšia antropologická konštanta – bolesť, a to aj v prenesenom slova zmysle: smrť „mučeníkov národa“ pripomínala padlých na bojisku, stratu najbližších, synov, otcov, manželov. Efekt bolesti najlepšie vyjadrila myšlienka, ktorú nemecký egyptológ J. Assmann prebral od Nietzscheho: „*Aby niečo v pamäti zostalo, musíme to tam vpáliť, lebo len to, čo neprestáva bolieť, v pamäti zostane.*“⁴⁵⁵

Pri spätnom obhliadnutí sa na spomínajúce skupiny v jednotlivých mestách možno konštatovať, že živými nositeľmi tejto historickej pamäti boli veteráni bojov 1848/49 (ich rady sa však ku koncu 19. storočia zužovali). Šíriť im ju pomáhali najmä miestni úradníci, učiteľské zbory a študenti stredných

⁴⁵² ASSMANN, Jan: *Smrť jako fenomén kulturní teorie: Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Praha : Vyšehrad, 2000, s. 42, 46.

⁴⁵³ HETTLING, Manfred: Die Toten und die Lebenden: Der politische Opferkult 1848. In: MERGEL, Jansen (ed.). *Die Revolutionen von 1848/49: Erfahrung – Verarbeitung – Deutung*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s. 56.

⁴⁵⁴ RANDÁK, J.: *Kult mrtvých...*, s. 36.

⁴⁵⁵ ASSMANN, J.: *Smrť jako fenomén kulturní teorie...*, s. 48.

škôl, niekoľko samovzdelávacích krúžkov a vlasteneckých spolkov, ako aj duchovni miestnych cirkví. A či sa v ich kruhoch akcentovala „krvavá odplata“, alebo to bol „národný smútok“? Útržkovité správy z týchto podujatí ponúkli oba varianty: násilnú popravu, beštiálnu vraždu, pomstou dychtiacu moc na jednej strane; národný smútok, smutnú udalosť, pietnu spomienku na strane druhej. Prvá skupina prívlastkov však na nikoho neukazovala prstom, čiže neboli menovaní konkrétni vinníci. Práve naopak, slávnosti skôr poukázali na meniaci sa postoj k panovníkovi od poslednej tretiny 19. storočia, ktorého profil v uhorskej spoločnosti nadobúdala pod vplyvom vonkajších (korunovácia, vyrovnanie, amnestie a vyznamenania) a osobných faktorov (rodinné tragédie, vek a uplynutie času) pozitívne konotácie. Skutočnosť, že sa hovorilo nanajvýš o odplate viedenskej vlády a pritom sa opomenula rola cisára pri popravách, bola výrazom zmierenia medzi príslušníkmi maďarského národa a uhorským kráľom. Ako ospravedlnenie minulých krokov Františka Jozefa vyznel aj príhovor na rimavskosobotskom gymnáziu v roku 1897: „Milovaný korunný kráľ svojoj mierumilovnosťou a otcovskou dobrotou priniesol pre nás lepšie časy a v tieto radostné dni vystupuje smutná minulosť ako nepríjemný sen.“⁴⁵⁶

Napriek skromnej atmosfére, v akej rozpomínanie sa na pamätný deň 6. október prebiehalo, boli tu ešte každoročné oslavy 15. marca, ktoré sa podpísali pod trvácnosť kultu aradských mučeníkov. Predovšetkým išlo o slávnostné príhovory, ktorými rečníci neraz priblížili revolučné dianie po celej jeho dĺžke. Pri tejto príležitosti sa stávalo, že kolektívne prezentovaný kult mučeníkov podľahol individualizácii. Ako jeden z príkladov uvádzame marcové slávnosti v Lučenci, kde sa nepriamo – a to cez osobu manželky – udržiavala spomienka na jedného z aradských mučeníkov, generála srbského pôvodu Jánosa Damjanicha. Meno vdovy po Damjanichovi sa totiž skloňovalo v zdraviciach na slávnostných banketoch, po ktorých sa jej zasielali pozdravné telegramy, napr. v roku 1899 pozdrav „pre jednu z najväčších maďarských žien“.⁴⁵⁷ Damjanovichová ich nielenže opätovať, ale rok čo rok posielala veniec na lučenecký pamätník honvédov.⁴⁵⁸

V tomto smere ešte stojí za zmienku neúspešný pokus zvečniť pamiatku generála Györgya Lahnera v B. Bystrici. Iniciatíva vychádzala priamo od mešťanostu Kálmána Bittera, ktorý v roku 1889 na slávnostnom bankete počas osláv 15. marca predčítal výzvu v nasledovnom znení:

„Trinásti aradskí mučeníci prebývajú v úcte a v pamäti každého maďarského srdca. Medzi nesmrteľnými je aj jeden, ktorý sa priznáva za rodáka mesta. Mučenícku smrť 6. októbra 1849 podstúpil rodák z Banskej Bystrice György Láner [inde ako Lahner; pozn. aut.], narodený v Dolnej ulici v Paudlerovom dome, bez označenia

⁴⁵⁶ Hazafias gyászünnepeley a gimnáziumban. In: *Gömör-Kishont*, 7. 10. 1897, č. 40, s. 3.

⁴⁵⁷ Márczius 15-ike. In: *Losoncz és Vidéke*, 19. 3. 1899, č. 12, s. 3.

⁴⁵⁸ Márczius hó 15-ikének megünneplése Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 21. 3. 1897, č. 12, s. 2.

[...]. *Vlastenecké obecenstvo uctí samého seba a pozdvihne maďarskú národnú ideu, ak Lahnerov rodný dom označí pamätnou tabuľou.*⁴⁵⁹

Elita mesta po prijatí Bitterovej výzvy pristúpila k verejnej zbierke, dokonca ju stihla včas vyzbierať. Keď sa teda v máji 1889 vyskytol problém, nespočíval vo financiách, ale v nevyjasnenom mieste Lahnerovho rodiska.⁴⁶⁰ Spočiatku sa hovorilo o B. Bystrici, neskôr dokonca o Ľubietovej.⁴⁶¹ Na základe odpisu z matričnej knihy sa nakoniec zistilo, že rodiskom Lahnera boli Necpaly v Turčianskej župe. Otázka, ako bude naložené s vyzbieranou sumou, ak sa od tohto plánu odstúpilo, zamestnávala redakciu banskobystrických novín, ktorá prišla napokon s dvoma návrhmi: buď mal byť príspevok použitý na kúpu venca na aradský pomník, alebo zaslaný na dobročinné účely honvédskeho spolku v Arade.⁴⁶² Až po uplynutí dvoch rokov sa čitateľ dozvedel, že vyzbierané peniaze boli priložené k základine osláv 15. marca.⁴⁶³

Opätovne sa Lahnerovo meno dostalo do stĺpcov tých istých novín 6. októbra 1907, keď Banskobystričanov nabádali, aby navštívili kostoly a modlili sa za Lahnera. Zároveň navrhovali obnoviť myšlienku „vryť jeho pamiatku do kameňa, alebo zaliat’ do medi“, či na začiatok aspoň pomenovať podľa neho jednu z banskobystrických ulíc.⁴⁶⁴ Menované návrhy však zostali bez odozvy. A či išlo o neznalosť, nedôslednosť alebo zámer, no aj neskôr sa v tlači uvádzala B. Bystrica ako Lahnerovo rodné mesto.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Besztercebánya kegyelete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 3. 1889, č. 12, s. 5.

⁴⁶⁰ Lahner emléktábla. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 5. 1889, č. 22, s. 2; Hol született Lahner. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 9. 1889, č. 36, s. 3.

⁴⁶¹ Hol született Lahner. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 9. 1889, č. 37, s. 3.

⁴⁶² Lahner emléktábla. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 11. 1889, č. 47, s. 4; Október 6. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 10. 1890, č. 40, s. 1.

⁴⁶³ A Lahner – emléktábla. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 10. 1892, č. 40, s. 1.

⁴⁶⁴ Október 6. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 3. 10. 1907, č. 40, s. 2.

⁴⁶⁵ Pamiatka mučedelníkov. In: *Vlast’ a Svet*, 1. 10. 1899, č. 40, s. 631; Tárcza: Az aradi tizenhárom. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 6. 10. 1910, č. 40, s. 3.

JUBILEJNÉ OSLAVY „VELIKÁNOV NÁRODA“

Paralelne so zintenzívnením maďarizačnej politiky uhorských vlád v poslednom desaťročí 19. a na začiatku 20. storočia pribúdali ku každoročne oslavovaným dynastickým a národným (aj neoficiálnym) sviatkom pamätne dni typu okrúhlych výročí významných uhorských, prevažne však maďarských osobností – štátnikov (Lajos Kossuth, István Széchenyi, Ferenc Deák), vodcov protihabsburských povstaní (František II. Rákoci) a popredných spisovateľov a básnikov (Sándor Petőfi, Mór Jókai, Mihály Vörösmarty). Význam takýchto osláv spočíval nielen v uctení si ich celoživotného diela a zásluh na poli štátnych a národných záujmov, ale aj v tom, že sa nimi propagovali ich postoje, hodnoty či myšlienky, ktorými politickí reprezentanti projektovali budúcu podobu štátu. V prípade, že jubilanti v čase svojich výročitých sviatkov už nežili, darovali im oslavy nesmrteľnosť a pozdvihli ich do panteónu národných velikánov a hrdinov.

Tak ako predošlé sviatky, tak sa aj konkrétne jubileá odvíjali buď od tradície revolúcie alebo od tradície vyrovnania. O presadení sa prvej či druhej koncepcie do rámca osláv napovedala už životná dráha samotnej osobnosti. Jej aktivity, ako aj ňou proklamované princípy vypovedali totiž o jej príklone buď k prívržencom vládnucej Liberálnej strany alebo k taboru maďarskej opozície.

LAJOS KOSSUTH – „GÉNIUS NÁRODA“

Z osobností maďarských národných dejín 19. storočia, ktorí sa zaslúžili o prebudovanie stavovského Uhorska na moderný štát s občianskymi prvkami, zaujal v kolektívnej pamäti Maďarov popredné miesto, ak nie vôbec najvyššiu priečku, Lajos Kossuth (1802 – 1894). Ako maďarský štátnik, publicista, ideový vodca reformného hnutia a boja za slobodu v rokoch 1848/49, tribún ľudu a politik v emigrácii si popularitu medzi obyvateľmi Uhorska získaval od samého začiatku svojho pôsobenia vo verejno-politickom živote. Základy Kossuthovho kultu boli teda položené ešte za jeho aktívneho účinkovania na uhorskej politickej scéne, kým neodišiel do emigrácie (do Turecka, neskôr Anglicka a v roku 1865 do talianskeho Turína). Sám sa o to zaslúžil v 30. a 40. rokoch – charizmou, rečníckym nadaním, vystúpeniami na uhorskom sneme a publicistickými aktivitami na stránkach opozičného tlačového orgánu *Pesti Hírlap*. Svojimi článkami formoval verejnú mienku, zasadzoval sa za nutnosť občianskych reforiem, ako aj za pretvorenie Uhorska na štát jedného politického národa – národa maďarského.

K masovému rozšíreniu Kossuthovho kultu došlo v revolučných rokoch 1848/49. Primárne sa pod to podpísali jeho zásluhy pri schvaľovaní marcových zákonov, ktoré zasiahli širšie, dovtedy nepriviligované spoločenské vrstvy. Za ideály občianskej rovnosti, slobody a nezávislosti

Uhorska agitoval v tom čase nielen v oficiálnych kuloároch, ale aj pri osobných stretnutiach, na verejných zhromaždeniach alebo počas návštev vojenských táborov. Napokon k idealizovaniu a skresľovaniu živého obrazu Kossutha prispeli aj negatívne momenty ako väzenie, prehraná revolúcia či život v emigrácii. Podľa vojenského historika R. Hermanna v roku 1849 dochádzalo k oddeľovaniu kultu od svojho hrdinu ako živej osoby a už aj fiktívny text dokázal nahradiť jeho osobné vystúpenia a prejavy.⁴⁶⁶

Prejavilo sa to hneď v desaťročí po porážke revolúcie, keď neprítomnosť Kossutha zastúpili verbálne prejavy, predmety ľudovej kultúry a symboly ako ľudové piesne s motívom Kossutha, olejomalby či litografie s jeho podobizňou, nosenie brady či klobúka na spôsob Kossutha a i.⁴⁶⁷ Medzi roľníckymi vrstvami sa stal mýtickým hrdinom, rečníkom chudobných a osloboditeľom ľudu spod poddanstva.⁴⁶⁸ Objavovali sa u nich náznaky mesianizmu – očakávanie jeho návratu –, čo vyjadrovali textom Kossuthovej nóty alebo gestom ponechania si *košutoviek*.⁴⁶⁹ Menovaným kultovým predmetom prepožičal nielen svoje meno, ale aj svoj postoj. Kossuthovo meno sa totiž stalo personifikáciou slobody, samostatnosti a nezávislosti Uhorska. Používanie košutovských symbolov v 50. rokoch, aj napriek zákazu rakúskej vlády, z nich zároveň robilo symboly protestu a nespokojnosti. Súbežne s posilnením národného cítenia došlo kutuženiu jeho kultu v maďarskej spoločnosti a jeho zaradeniu do sústavy maďarských národných symbolov.⁴⁷⁰ O nárast jeho popularity sa postarali aj porevolučné mýty, legendy, krátke anekdoty, lyrické diela a hrdinské eposy. Na jednej strane vykresľovali pozitívny obraz Kossutha, na druhej strane obraz jeho nepriateľov a tým aj nepriateľov národnej idey (generála Görgeyho, Habsburgovcov, cisára Františka Jozefa).⁴⁷¹

Po roku 1867, keď sa otvoril priestor na verejné prezentovanie revolučnej tradície, sa názory na Kossutha ukázali zrazu v diferencovanejšej podobe. Vystúpenia proti jeho osobnosti (napr. postoj Zsigmonda Keménya) či v lepšom prípade zaujatie zdržanlivého postoja súviseli s nastoleným štátoprávnym vyrovnaním, s korunováciou Františka Jozefa za uhorského kráľa a v nemalej miere s federalizačnými plánmi Kossutha v emigrácii. Nejednotnosť v názoroch na Kossuthove politické kroky sa prejavila aj

⁴⁶⁶ HERMANN, Róbert: A Kossuth – kultusz. In: MERVA, G. Mária (ed.). *48 kultusza*. Gödöllő : Gödöllői Városi Múzeum, 1999, s. 15-16.

⁴⁶⁷ HERMANN, R.: A Kossuth – kultusz, s. 16-17.

⁴⁶⁸ O Kossuthovi v maďarskej ľudovej kultúre: LÁBADI, Károly: *Negyvennyolc emlékezete a folklórban*. In: MERVA, G. Mária (ed.). *48 kultusza*. Gödöllő : Gödöllői Városi Múzeum, 1999, s. 149-160; LUKÁCS, László: *1848-49 jeles napjai a néphagyományban*. Székesfehérvár : Dr. Fülöp Gyula megyei múzeumigazgató, 1999.

⁴⁶⁹ MAGYAR, Z.: *Halhatatlan és visszatérő hősök*, s. 156.

⁴⁷⁰ GÖNCZI, Katalin: Lajos Kossuth oder die Personifikation der Freiheit. Eine Fallstudie zur Entstehung von nationalen Mythen in Ungarn. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 - 1894): Wirken - Rezeption - Kult*. Hamburg : Krämer, 2007, s. 139.

⁴⁷¹ SZILÁGYI, Márton: Helden und Antihelden von 1848/49 in der Literatur. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 - 1894): Wirken - Rezeption - Kult*. Hamburg : Krämer, 2007, s. 125-136.

u predstaviteľov slovenského národného hnutia.⁴⁷² Jemu zvonka pripisované pozitívne alebo negatívne kvality sa tak rôznili v závislosti od prejavu oddanosti ku korune, príslušnosti k politickej strane, ale aj k spoločenskej triede, národnosti či dokonca ku konfesii.

Na uhorskej politickej scéne sa na základe postojov ku Kossuthovi a lojality voči panovníkovi vytvoril vzťahový trojuholník: uhorský kráľ – liberálna vláda – maďarská národná opozícia. Paralelne vedľa seba existovali prejavy neskrývaného antagonizmu medzi Kossuthom v exile a Františkom Jozefom, ďalej vládou oficiálne nepodporený, no nezakázaný Kossuthov kult a napokon rozvinutý kult v radoch poslancov Strany nezávislosti a ďalších jeho sympatizantov (napr. honvédske spolky, dolnozemske čitateľské krúžky). U posledných malo oduševňovanie sa za Kossutha aj inú funkciu, než len skladanie pocty symbolu a spolutvorcovi moderného maďarského národa. Jeho meno využívali spravidla tí, ktorí boli s vládnym systémom nespokojní: členovia Strany nezávislosti, sociálni demokrati, príslušníci agrárneho hnutia či občianski radikáli (posledne menovaní však jeho kult na prelome storčí odmietli a neraz aj popreli). Opoziční poslanci v ňom videli politický nástroj na zmobilizovanie voličov a presadenie vlastných politických záujmov. Kossuth, ktorý sa ináč dištancoval od záležitostí opozície, ju paradoxne využíval na ovplyvnenie volieb a udržanie svojej popularity v krajine.⁴⁷³

Upevňovanie už vykryštalizovaného Kossuthovho kultu v období dualizmu prebiehalo pripomínaním si jeho menín (25. augusta), okrúhlych narodenín (19. september) a po jeho smrti roku 1894 aj spomienkovými slávnosťami. Od polovice 90. rokov sa posunul do ďalšej fázy, ktorú charakterizovala horúčkovitá stavba Kossuthových sôch, najmä v Zadunajskej, Sedmohradsku, ako aj na zmiešanom slovensko-maďarskom etnickom území (konkrétne v Lučenci, Rožňave, Michalovciach, Nových Zámkoch, Dobšinej, vo Filákovke). Zámerom tejto akcie, ktorú v rokoch 1896 – 1914 iniciovala Strana nezávislosti na čele s Kossuthovým synom Ferencom a ďalej realizovali občania toho-ktorého mesta, bolo zhmotniť a tým uchovať Kossuthov posmrtný kult.⁴⁷⁴ Vo verejnom priestore B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty sa jeho uctievanie zviditeľnilo aj počas každoročných osláv 15. marca, no priamo na neho poukázalo slávenie okrúhlych výročí v rokoch 1892 a 1902.

⁴⁷² ŠKVARNA, Dušan: Ludovít Košut očami slovenských patriotov v 2. tretine 19. storočia. In: *Annales Historici Presoviensis*. Prešov : Universum, 2005, s. 111-117; ŠKVARNA, Dušan: Kossuth aus der slowakischen Sicht. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 - 1894): Wirken - Rezeption - Kult*. Hamburg : Krämer, 2007, s. 95-104.

⁴⁷³ GERŐ, András: Der Kossuth-Kult. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802-1894): Wirken, Rezeption*, Kult. Hamburg : Krämer, 2007, s. 182-183.

⁴⁷⁴ VAYER, Lajos: A Kossuth kultusz a magyar művészetben. In: ÁDÁMFY, József (ed.). *A világ Kossuth-szobrai*. Budapest : Népművelési Propaganda Iroda, 1979, s. 13-14.

Oslava 90. výročia narodenia Kossutha (1892)

Organizovania osláv 90. a o desať rokov neskôr aj 100. výročia narodenia Kossutha sa ujali prívrženci Strany nezávislosti, ktorí zostavili kvôli tomuto účelu výkonný výbor so sídlom v Budapešti. V roku 1892, po tom, čo jeho členovia zostavili program osláv, vyzvali župy, mestá a obce k usporiadaniu podobných podujatí. Navrhovali zároveň vykonať pozitívne gestá, ktorými by boli slávnosti trvácnejšie a nezabudnuteľné, napr. udeliť Kossuthovi čestné občianstvo, „dedikovať“ mu verejné priestranstvo, prispieť na celokrajinskú Kossuthovu základinu či zaslať pozdravnú adresu do Turína.⁴⁷⁵ Členovia tohto výboru, zloženého prevažne z poslancov Strany nezávislosti a bývalých honvédov z rokov 1848/49, boli presvedčení, že v lokalitách, v ktorých sa zdržiavali honvédi a prívrženci revolučnej tradície, budú mať slávnosti úspech. Očakávanie ich národného a univerzálneho charakteru, hoci aj len v Budapešti, spochybnila vláda: „*Kossutha si poctia zase len tí, ktorí aj doteraz využívali jeho meno na dosiahnutie svojich cieľov, a ešte niekoľko nadšencov.*“⁴⁷⁶

Konkrétnejší návrh priebehu osláv pri príležitosti 90. výročia narodenia Kossutha, než ten od ústredného výkonného výboru, vypracoval učiteľ ľudovej školy v Budapešti Imre Mártonffy, ktorý bežne pod pseudonymom *Karcfalvi* zasielal svoje príspevky do regionálnych politických novín. Vo svojich bodoch, ktorými sa narodeniny Kossutha mali pozdvihnúť na celokrajinský sviatok, zhrnul: slávnostné bohoslužby, večernú ilumináciu, voľný deň na školách, vyslanie župnej delegácie do Turína, spustenie verejnej zbierky na Kossuthovu základinu, postavenie jeho sochy a vyhlásenie ho za čestného občana mesta.⁴⁷⁷

V mesiacoch august až september 1892 zasadali mestské zastupiteľstvá a výkonné výbory Lučenca, B. Bystrice a R. Soboty,⁴⁷⁸ ktoré inšpirované návrhmi z Budapešti vypracovali program vlastných Kossuthových osláv.⁴⁷⁹ Do pozornosti obyvateľov sa dostal prostredníctvom novinových oznamov, plagátov alebo obežníkov, ktoré ich vyzývali k účasti, hoci len vysvietenými a ozdobenými domami.⁴⁸⁰ Na prípravných zasadnutiach v R. Sobote a B. Bystrici sa zároveň prijali uznesenia, ktorými mestskí poslanci vyhlásili Kossutha za čestného občana svojho mesta. Tento krok zdôvodnili menovaním jeho zásluh na poli vlastenectva, občianskej rovnoprávnosti a národnej

⁴⁷⁵ A Kossuth-ünnep. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 11. 9. 1892, č. 37, s. 3.

⁴⁷⁶ MNL, f. K 26, č. j. 1892 – 1850: Felterjesztés Kossuth Lajos 90-ik születésnapjának megünneplése tárgyában.

⁴⁷⁷ Kossuth Lajos születésének 90-ik évfordulóján. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 24. 7. 1892, č. 30, s. 3; Országos örömmünnep. In: *Losonc és Vidéke*, 24. 7. 1892, č. 30, s. 2.

⁴⁷⁸ Zápisnica magistrátu Zvolena z roku 1892 neobsahovala zmienku o Kossuthovom sviatku.

⁴⁷⁹ ŠA BB, pracovisko Archív Lučenec (ďalej Archív LC), f. Lučenec – mesto so zriadeným magistrátom 1815 – 1922 (ďalej LC – MsZM): Zápisnica mestského zastupiteľstva (ďalej ZMZ), šk. 8, č. j. 37/1902: Uznesenie o oslavách 100. výročia narodenia Ľudovíta Kossutha (195);

⁴⁸⁰ Kossuth Lajos. In: *Losonc és Vidéke*, 11. 9. 1892, č. 37, s. 1-2; Kossuth Lajos születésnapja. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1892, č. 38, s. 2; Kossuthért. In: *Gömör*, 18. 9. 1892, č. 21, s. 2.

slobody.⁴⁸¹ Následne zaslali Kossuthovi do Turína oficiálne listy, v ktorých mu dali na vedomie svoje rozhodnutie a odovzdali srdečný pozdrav.⁴⁸² Keďže titul čestného občana mesta Lučenec bol Kossuthovi na podnet členov mestskej rady udelený už v roku 1868,⁴⁸³ tamojší výbor vykonal iné opatrenia. Rozposlal podpisové hárkky medzi lučenecké spolky, inštitúcie a podniky s cieľom vyzbierať istú sumu a zaslať ju na Kossuthovu základinu Hornonovohradského všeobecnovzdelávacieho spolku. So zámerom zhromažďovať a rozširovať jubilantove spisy vznikla Kossuthova spoločnosť⁴⁸⁴ a Vnútorňý trh, ústiaci do Kubínyneho námestia, bol premenovaný na Kossuthovu ulicu.⁴⁸⁵

Deň Kossuthových narodenín – 19. september – ohlasovali v mestách výstrely z húfnic i mažiarov a maďarské vlajky na budovách. Banskobystričania si na rozdiel od obyvateľov R. Soboty a Lučenca vytýčili oslavu na 18. september. Ich slávnosti však vykazovali podobné črty: najskôr slávnostné bohoslužby, po nich manifestácia na námestí a večerný banket. Sakrálnych obradov sa zúčastnili miestne elity, v Lučenci aj honvédi, no väčšinou školská mládež v sprievode učiteľov a vlastenecké obecnosť podľa vierovyznania. V B. Bystrici prichádzali do katolíckeho „hradného“ farského kostola,⁴⁸⁶ v R. Sobote do reformovaného a v Lučenci si oslavujúci mohli vybrať zo štyroch bohoslužieb. Okrem Kölcseyho hymny zazneli na nich príležitostné kázne a modlitby, napr. v Lučenci sa „modlili k nebesiam, aby podakovali Bohu, že maďarskému národu zoslať v tele Lajosa Kossutha veľkého profétu slobody.“⁴⁸⁷ Rimavskosoboťania zase vďačili Bohu za to, „že po toľké roky udržal pri živote najväčšieho apoštola maďarskej štátnej idey.“⁴⁸⁸

V Lučenci sa uskutočnili aj vlastenecké slávnosti dvoch spolkov – Gönczyho kruhu učiteľského ústavu⁴⁸⁹ a Hornonovohradského všeobecnovzdelávacieho spolku. Kým na podujatí prvého spolku hrala Kölcseyho hymna, Kossuthova nóta a Marseillaisa, v rámci druhého sa položila Kossuthova základina vo výške 1 000 zlatých. Uzavretých miestností sa však váha osláv 90. narodenín Kossutha presunula na verejné priestranstvá miest. Na promenáde hlavného námestia v R. Sobote sa pod vlastnými vlajkami zhromaždili spolky a aj oslavujúce obecnosť,

⁴⁸¹ Kossuth Lajos díszpolgári oklevele. In: *Gömör*, 18. 9. 1892, č. 21, s. 1; Kossuth Lajos városunk díszpolgára. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 9. 1892, č. 38, s. 1; Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 23. 10. 1892, č. 43, s. 3; Chýrnik – Noviny z Baňskej Bystrice. In: *Národné Noviny*, 4. 10. 1892, č. 116, s. 3.

⁴⁸² Kossuthért. In: *Gömör*, 18. 9. 1892, č. 21, s. 2; Kossuth Lajos városunk díszpolgára. In: *Közérdek*, 22. 9. 1892, č. 38, s. 1.

⁴⁸³ PUNTI GÁN, József: A losonci Kossuth szobor. In: *Gömörország*, roč. 1, 2000, č. 1, s. 34.

⁴⁸⁴ Podľa iného zdroja vznikla až v roku 1907 ako Stolová spoločnosť Lajosa Kossutha. DRENKO, Jozef: *Spolky a spolkový život v Lučenci do roku 1945*. Lučenec : Nadácia pre podporu lokálnej demokracie CLD, 1997, s. 16.

⁴⁸⁵ Rendező bizottság. In: *Losoncz és Vidéke*, 4. 9. 1892, č. 36, s. 2; Kossuth Lajos utca. In: *Losoncz és Vidéke*, 4. 9. 1892, č. 36, s. 2.

⁴⁸⁶ Kossuth Lajos városunk díszpolgára. In: *Közérdek*, 22. 9. 1892, č. 38, s. 1.

⁴⁸⁷ Kossuth-ünnepély Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 9. 1892, č. 39, s. 1.

⁴⁸⁸ A Kossuth-ünnepségek megyénkben. In: *Gömör*, 25. 9. 1892, č. 22, s. 3.

⁴⁸⁹ Kossuth ünnepély. In: *Losoncz és Vidéke*, 18. 9. 1892, č. 38, s. 2.

aby si vypočuli slávnostnú reč mešťanostu Györgya Szabóa a redaktora novín *Gömör-Kishont* Györgya Lőrinczyho.⁴⁹⁰ Údajne sa po každom spomenutí Kossuthovho mena zdvihlo tisíce hlasov k ovácii a skôr než sa oslavujúci rozišli, zaspievali si pod maďarskými zástavami Kossuthovu nótu.

Atmosféru verejnej manifestácie v ďalších mestách pozdvihli organizátori večernou ilumináciou. Námestie a hlavné ulice Lučenca osvetlil sprievod so 150 faklami a popri povievajúcich maďarských trikolórah sa v nich ozývali melódie Kossuthovho pochodu, Kossuthovej nóty a výkriky „*Nech žije Kossuth*“. Ilumináciu v B. Bystrici mali zabezpečiť rozsvietené okná mešťanov na Hlavnom námestí, v Hornej aj Dolnej ulici. Vo sviatočný deň sa však medzi nimi našli aj neosvetlené okná, čo vládne noviny okomentovali ako – „*prlišná lojalita majiteľov domov*“ [pravdepodobne voči panovníkovi; pozn. aut.].⁴⁹¹ Aj tu však hrali na námestí maďarské ľudové piesne, Kossuthovu nótu a v uliciach sa ozývalo „*Nech žije*“.

Ak by sa veľkoleposť posledného bodu programu – slávnostného banketu – posudzovala podľa počtu zúčastnených, na prvej priečke by sa ocitol Lučenec. Do tamojšej Reduty zavítalo najskôr 500 oslavujúcich, no pre nedostatok miest sa ich počet musel údajne znížiť o polovicu (v R. Sobote sa zišlo 200 hostí).⁴⁹² Prítomní si tu vypočuli *Szózat* a piesne glorifikujúce Kossutha,⁴⁹³ pripíjali na oslávenca aj jeho sestru, pani Ruttkayovú, a tancovali pri hudbe Rudiho kapely. Akýsi návrat do minulosti s prvkom autenticity predstavovalo pre lučenecké obcenstvo vystúpenie budapeštianskeho advokáta Bélu Hájnika, ktorý pri tejto príležitosti prečítal Kossuthov list, adresovaný v marci 1868 predstavenstvu mesta po tom, čo bol ním zvolený za čestného občana Lučenca.⁴⁹⁴ Vyjadril v ňom najhlbšie poďakovanie za to, že môže patriť k občanom mesta, ktoré si v minulosti toľko vytrpelo.⁴⁹⁵

Napokon ani v B. Bystrici nebol počet prítomných zanedbateľný, zhruba 150 až 160 mešťanov v miestnosti Sporiteľne, ktorí si od profesora Vyššej dievčenskej školy, spisovateľa Imreho Áldora vypočuli prípitok na Kossutha.⁴⁹⁶ V metaforami presýtenej reči označil Kossutha za „*génia maďarského národa*“, potom spojil pochmúrny koniec revolúcie so zradou a „pekelným“ spojenectvom, až kým sa nedostal k vyhodnoteniu jeho zásluhy paradoxne vo veci rakúsko-uhorského vyrovnania: „*V prvom rade len jemu možno vdáčiť, že v čase vyrovnania existovalo také živé Uhorsko a taký životaschopný národ.*“⁴⁹⁷

⁴⁹⁰ LŐRINCZY, György: *Kossuth Lajos kilenczvenedik születésnapján*. Rimaszombat : Rábely Miklós sajtó, 1892, 8 s.

⁴⁹¹ Az ünnepély lefolyása. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1892, č. 39, s. 2.

⁴⁹² A Kossuth-ünnepségek megýénken. In: *Gömör*, 25. 9. 1892, č. 22, s. 3.

⁴⁹³ Kossuth Lajos. In: *Losoncz és Vidéke*, 11. 9. 1892, č. 37, s. 2.

⁴⁹⁴ Kossuth-ünnepély Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 9. 1892, č. 39, s. 1.

⁴⁹⁵ VIGH, K.: *Losonc a XIX. században és a századfordulón*, s. 54.

⁴⁹⁶ ÁLDOR, Imre: Kossuth Lajos születésnapja. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1892, č. 39, s. 1-2; Az ünnepély lefolyása. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 9. 1892, č. 39, s. 2.

⁴⁹⁷ Kossuth Lajos városunk díszpolgára. In: *Közérdek*, 22. 9. 1892, č. 38, s. 2.

Smútok za „génium národa“ (1894)

O necelé dva roky nato, čo obyvatelia miest oslávili 90. narodeniny L. Kossutha, ich 20. marca 1894 zasiahla správa o jeho úmrtí. V podstate už na druhý deň ju miestnym spolkom, napr. kasínam v Lučenci a R. Sobote, sprostredkovali redakcie budapeštianskych novín. Oficiálne ju potom ohlásili mešťanostovia na zasadnutiach zastupiteľských zborov a miestna tlač, ktorá uverejnila smútočné parte s vyobrazením Kossutha ako starca.⁴⁹⁸ Ešte skôr sa o tejto udalosti dozvedali obyvatelia miest priamo z ulíc, ktorým sa vtláčal smútočný ráz: či už zvonením z kostolných veží, vyvesením smútočných zástav a vlajok na priečelie verejných a kde-tu aj súkromných budov alebo vyložením Kossuthej podobizne s čiernym závojom do výkladov obchodov. Niekde si zase občania nasadili klobúky so stuhami v maďarských farbách.⁴⁹⁹ Vyskytli sa však aj prípady, keď na niektorých verejných objektoch chýbali smútočné zástavy, menovite v B. Bystrici na biskupskej rezidencii, na budove kapituly, Katolíckeho tovarišského spolku a kňazského seminára.⁵⁰⁰

Pred prevezením telesných pozostatkov Kossutha z Turína do Budapešti a jeho slávnostným pochovaním 1. apríla vykonali mestá patričné opatrenia na vyjadrenie smútku. Mestská i župná elita obratom zaslala kondolenčné telegramy Kossuthovým synom.⁵⁰¹ Výbor lučeneckého Kasína vyhlásil osemdňový smútok⁵⁰² a stanovil prejavy sústrasti počas jeho trvania (vyvesenie smútočných vlajok, zdržiavanie sa veselíc či verejných zábav), ako aj v deň pohrebu (smútočné bohoslužby, zatvorenie obchodov).⁵⁰³ Obdobne postupovali aj rimavskosobotskí poslanci. O riešení vzniknutej situácie v B. Bystrici podal hlásenie podžupan Mátyás Répasi až 9. mája 1894. Z jeho obsahu vyplýva, že za povinnosť župných orgánov považoval spraviť všetko, čo je v súlade s cítením župného predstavenstva, napr. vyvesiť smútočné zástavy, zaslať kondolencie, vyslať na pohreb župnú delegáciu.⁵⁰⁴ No zároveň zastával názor, že treba „vykonať radšej menej, akoby sa prehnávanými činmi spravili chyby.“⁵⁰⁵ Popri návrhu týchto „skromných“ opatrení bol tu ešte obežník seniora Jánosa Mockovcsáka, ktorým vyzval evanjelických

⁴⁹⁸ Kossuth Lajos meghalt. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 1; Kossuth Lajos †. In: *Gömör*, 25. 3. 1894, č. 13, s. 1.

⁴⁹⁹ Kossuth Lajos. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 2; A nemzeti gyász. In: *Gömör*, 25. 3. 1894, č. 13, s. 2.

⁵⁰⁰ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 2.

⁵⁰¹ Kolektívne uverejnené poďakovanie Ferenc a Tivadara Kossuthovcov za prejavy sústrasti, ktoré dostali od žúp, miest, spolkov a i.: Nyilvános hálaköszönet. In: *Gömör-Kishont*, 8. 4. 1894, č. 15, s. 3. Ferenc Kossuth adresoval mestu R. Sobota aj osobitný ďakovný list (26. mája 1894 z Turína). Kossuth Ferencz levele. In: *Gömör-Kishont*, 3. 6. 1894, č. 23, s. 2.

⁵⁰² ŠA BB, Archív LC, f. LC MsZM: ZMZ, šk. VII., č. j. 29/1894: Uznesenie o vyhlásení 8 dňového smútku z príležitosti úmrtia L. Kossutha, vyslanie mestskej deputácie na pohreb menovaného /52/.

⁵⁰³ Intézkedések a végtisztesség iránt. In: *Losoncz és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1-2.

⁵⁰⁴ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 1.

⁵⁰⁵ ŠA BB, f. ZŽ: PžP, šk. 113, č. j. 204: Inštrukcie podžupana k pohrebným obradom L. Kossutha č. 9135/1894.

duchovných Zvolenskej župy, aby v deň Kossuthovho pohrebu celeburovali smútočné bohoslužby. Tí potom na znak oboznámenia sa s jeho znením vztýčili smútočné vlajky na evanjelických školách a kostoloch.⁵⁰⁶ Mestská rada Zvolena sa uzniesla jedine na tom, že sa v deň privezenia rakvy do Budapešti spustí polhodinové zvonenie z veže katolíckeho kostola a tento rituál sa zopakuje aj v deň pohrebu.⁵⁰⁷

Pohrebný ceremoniál v Budapešti vyvolal rôzne reakcie, postoje, nálady. Keďže nešlo o pohreb obyčajného smrteľníka, ale o pochovanie protivníka Františka Jozefa, celá záležitosť sa vnímala ako dovtedy najväčšia protirakúska demonštrácia, na ktorej sa s výnimkou oficiálnych vládnych kruhov zúčastnilo údajne až pol milióna ľudí.⁵⁰⁸ Pohreb zabezpečilo hlavné mesto, keďže panovník zakázal štátny smútok, zorganizovanie pohrebu na náklady poslaneckej snemovne a vôbec prítomnosť štátnych funkcionárov a vojenských dôstojníckych zborov na ňom.⁵⁰⁹ Niektoré mestá však, medzi nimi aj Lučenec, R. Sobota a B. Bystrica, vyslali na pohreb delegácie,⁵¹⁰ aby tak vyjadрили sústrasť pozostalým a uložením venca na katafalk vzdali úctu mŕtvemu.⁵¹¹ Spolu s nimi odchádzali aj vyslanci niektorých spolkov, napr. lučeneckého Kasína či Občianskeho čitateľského kruhu a Kossuthovej stolovej spoločnosti v R. Sobote.⁵¹² Zástupcov tam mal aj Spolok pre podporu 1848/49 honvédov Novohradskej župy a Honvédskeho spolku Zvolenskej župy. Dokonca v poslednom prípade členovia Honvédskeho spolku zvolali v B. Bystrici aj pietne zhromaždenie, na ktorom spomínali na Kossutha ako na toho, kto „prebudil národ z letargického sna.“⁵¹³ Čiže tá časť miestnej elity, ktorá neodcestovala do Budapešti, prijala účasť na smútočných obradoch v kostoloch protestantskej cirkvi a v synagóge, prípadne zvolala príležitostné zasadnutie. Zo škôl tak urobili rimavskosobotskí gymnazisti (no až 20. apríla), ktorí si na zhromaždení zaspievali pieseň Rozlúčka vyhnanca (*A száműzött búcsuja*) a zarecitovali báseň Kossuthova triumfálna cesta (*Kossuth diadalútja*).⁵¹⁴

Scenár poradia smútočných obradov v deň pohrebu bol v týchto mestách veľmi podobný. V Lučenci vyšli do ulíc zástupy „smútiacich“ – ženy v čiernom a muži v čiernej stuhou na klobúkoch, s čiernou ramennou páskou alebo s miniatúrou Kossuthovej podobizne na hrudi. Smútočný sprievod, ktorý

⁵⁰⁶ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1.

⁵⁰⁷ ŠA BB, Archív ZV, f. Tanács ülési jegyzőkönyv 1892-1893-1894, č. j. 46/1894.

⁵⁰⁸ LENDVAI, Paul: *Die Ungarn. Sieger in Niederlagen*. München : C. Bertelsmann Verlag, 1999, s. 292.

⁵⁰⁹ GERGELY, András – SZÁSZ, Zoltán: *Kiegyezés után*. Budapest : Gondolat, 1978, s. 192.

⁵¹⁰ ŠA BB, f. ZŽ: PžP, šk. 113, i. č. 204, Inštrukcie podžupana k pohrebným obradom L. Kossutha č. 9135/1894; Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1.

⁵¹¹ Veniec lučeneckej trojčlennej delegácie mal byť zložený z vavrínových a palmových listov a previazaný žltou-červenou stuhou (farby mesta) s nápismi: „Čestnému občanovi mesta Lučenec [Losoncz város – díszpolgárának]“ na jednej strane, „velikému mŕtvemu maďarského národa“ [a magyar nemzet nagy halottjának!] na strane druhej. Intézkedések a végítészesség iránt. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 1.

⁵¹² A losonczy kaszinó. In: *Losoncz és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 2; A nemzet gyász: Városunkban. In: *Gömör-Kishont*, 8. 4. 1894, č. 15, s. 1.

⁵¹³ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1.

⁵¹⁴ Kossuth gyászünnepe. In: *Gömör-Kishont*, 22. 4. 1894, č. 17, s. 3.

smeroval najskôr do evanjelického, neskôr kalvínskeho kostola a nakoniec do synagógy, tvorili bývalí honvédi, dvaja sviatočne oblečení hajdúsi, predstavitelia mestských orgánov, hasiči, spevokol, robotníci Rakottyayho smaltovne a členovia niektorých spolkov (Priemyselné združenie, Priemyselná mládež, Ženský evanjelický spolok). Atribúty smútku odrážalo aj banskobystrické Hlavné námestie – do čierneho rúcha zahalené pouličné lampy, budova radnice ozdobená čiernou drapériou a národnými kokardami, zástup ľudí v čiernom a kapely hrajúce pod čiernym stanom baladické košutovské piesne.⁵¹⁵

Smútočné kázne duchovných protestantskej cirkvi, ako aj rabínov pripisovali Kossuthovi superlatívy a pozitívne prirovnania. V Lučenci na pôde evanjelického kostola bol rečníckymi otázkami tematizovaný ako „*martyr vlasteneckej lásky a slobody ľudu, ako ten, kto prebudil v roku 1848 maďarský národ a jeho národné povedomie a zákonne mu udelil nezávislosť.*“ Rabín Salamon Spira označil Kossutha za otca vlasti, tvorcu ústavy, stvoriteľa novej doby, bojovníka za rovnosť pred zákonom, osloboditeľa poddaných či bojovníka za myšlienku národného bytia.⁵¹⁶ V R. Sobote sa o ňom rabín vyjadril ako o „*druhom Mojžišovi Izraela*“. V B. Bystrici odznela Mockovcsákova maďarská smútočná reč, no na prítomných údajne zapôsobila slovenská kázeň o Kossuthovi z úst evanjelického kňaza Samuela Miklera.⁵¹⁷

Mestá (vrátane Zvolena) zareagovali aj na rozbiehajúcu sa iniciatívu budapeštianskeho výboru – postaviť Kossuthovi sochu. Ich mestské zastupiteľstvá (niekde aj spolky) vyčlenili určitú peňažnú čiastku a popritom uskutočnili zbierku medzi obyvateľmi mesta.⁵¹⁸ S výstavbou Kossuthových sôch v Uhorsku po roku 1894 sa začala ďalšia etapa rozvoja jeho kultu, ktorý posilnili ešte urbanonymá a spomienkové oslavy. Podľa uverejnených článkov z roku 1894 jeho duch naďalej prebýval medzi živými ako pojem,⁵¹⁹ ako rad ideí zahalených do vlastenectva,⁵²⁰ ako národný symbol. Napriek tomuto dobovému trendu sa niektorí súčasní odborníci na túto problematiku zhodli,

⁵¹⁵ A temetés napja Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 4. 1894, č. 14, s. 2.

⁵¹⁶ Kossuth temetésének napja Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 4. 1894, č. 14, s. 1-3.

⁵¹⁷ Účastníci bohoslužby a príjemcovia Kossuthovho kultu patrili podľa všetkého k tzv. vládnym, lojálnym Slovákom (župní a mestskí úradníci, publicisti), ktorých uhrofilské, resp. maďarofilské názory boli takmer identické s názormi maďarských politikov.⁵¹⁷

A temetés napja Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 8. 4. 1894, č. 14, s. 2.

⁵¹⁸ Mestské predstavenstvo Lučenca odhlasovalo na tento cieľ 100 zlatých: Intézkedések a végtisztesség iránt. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 1. Na návrh Jánoša Töröka sa v R. Sobote odhlasovalo 200 zlatých: A nemzeti gyász. In: *Gömrör*, 25. 3. 1894, č. 13, s. 2. Mestské zastupiteľstvo Zvolena vyčlenilo 50 zlatých: ŠA BB, Archív ZV, f. Közgyműlési – jegyzőkönyv (Zólyom sz. k. város) 1892-93-94, č. j. 41/1894. Mestská rada B. Bystrice o necelé dva roky na to zaslala Výboru pre zvečnenie pamiatky Lajosa Kossutha do Budapešti konečnú sumu vo výške 708 zlatých a 48 grajciarov. Besztercebánya sz. kir. város képviselőtestülete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 1. 1896, č. 4, s. 3;

⁵¹⁹ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1.

⁵²⁰ Kossuth Lajos temetése napján. In: *Losoncz és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 1.

že po Kossuthovej smrti dochádzalo k postupnému „vyprázdňovaniu“ jeho kultu, či inými slovami – stával sa povrchným.⁵²¹

Oslavy Kossuthovej storočnice (1902)

Ak odhliadneme od veľkolepých podujatí k polstoročnému výročiu začiatku revolúcie v Uhorsku, ďalšiu významnú udalosť, ktorá oslavovala Kossutha ako ideu, predstavovali v roku 1902 oslavy storočnice jeho narodenia. V Budapešti sa pri tejto príležitosti položil základný kameň Kossuthovho mauzólea na Kerepešskom cintoríne. Na priebeh osláv v jednotlivých mestách (v Lučenci a vo Zvolene 19. aj 21. septembra) upozornili zatvorené obchody, symboly v maďarských národných farbách (vlajky, sviatočne odetí ľudia s kokardami, doplnené o obrázky Kossutha), ako aj výstrely z mažiarov a zvuky zvonov, zvolávajúce na bohoslužby do protestantských kostolov, židovského svätostánku a vo Zvolene aj do katolíckeho kostola. Miestna tlač však viac než sakrálnu časť pamätných osláv vyzdvihla tú svetskú, najmä školské a spolkové slávnosti, slávnostné zasadnutia mestských zastupiteľstiev a spolkov a manifestácie na verejných priestranstvách.

V Lučenci si medzi prvými pripomenuli Kossuthovo jubileum študenti gymnázia a učiteľského ústavu, ako aj členovia Maďarskej stolovej spoločnosti. Gymnazisti takmer celú choreografiu školskej slávnosti zostavili sami, s tým že sa snažili o čo najpresnejšie vystihnutie významu pamätného dňa – či už išlo o vyzdobenie miestnosti Kossuthovými podobizňami, o zahratie kuruckých melódii či prednes básní a piesní oslavujúcich Kossutha. Mesto sa do osláv zapojilo zorganizovaním slávnostného zasadnutia mestských poslancov, a to aj za účasti širšej verejnosti – honvédov z rokov 1848/49, študentov, zástupcov miestnych cirkví a spolkov. Vrchol jeho programu predstavoval Kossutha zvelebujúci príhovor gymnaziálneho profesora Móra Ambrusa, po ktorom nasledovalo prijatie návrhu mestského radcu Jánosa Bulyiho o postavení Kossuthovej sochy v Lučenci. Túto myšlienku, hneď ako sa skončilo zasadnutie, podporil Ochotnícky súbor živnostenského spoločenstva, ktorý na získanie počítačnej sumy usporiadal v Redute divadelné predstavenie Rozlúčka Lajosa Kossutha (*Kossuth Lajos bucsúja*).⁵²² Hoci na stránkach tamojších novín získala hra negatívnu kritiku, vyzbierané peniaze za vstupné poslúžili vytýčenému cieľu. Druhé pozitívum videl autor kritického článku

⁵²¹ HERMANN, R.: A Kossuth – kultusz, s. 18; ERDŐDY, Gábor: Revolutionserbe und nationale Selbstbehauptung in Ungarn. In: LANGEWIESCHE, Dieter (ed.). *Die Revolutionen von 1848 in der europäischen Geschichte*. München : Oldenbourg, 2000, s. 162.

⁵²² Kossuth ünneplése. In: *Losoncz és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 3.

v početnosti a entuziazme divákov, ktorí si postojacky s hercami zaspievali maďarskú národnú hymnu.⁵²³

Z príležitostných prejavov o Kossuthovi a jeho zásluhách vynikli aj tie, ktoré odznali na slávnosti v R. Sobote. Najskôr na gymnaziálnej oslave, kde profesor István Bodor vyzdvihol jeho najťažšie, no zároveň najslávnejšie obdobie – obdobie revolúcie 1848/49. V idealizácii a heroizácii Kossutha pokračoval jeho kolega, gymnaziálny pedagóg S. Veres na verejnej slávnosti v mestskej Széchenyiho záhrade. O devätnástom storočí hovoril ako o storočí liberalizmu, ktoré zrodilo mnoho veľikánov a ktorého atmosféra, naplnená revolučnými myšlienkami, „porodila“ a „vychovala“ aj samotného Kossutha. Jeho prejav ocenilo prítomné obecnstvo, hlavne gymnazisti, učitelia meštianskej dievčenskej školy, honvédi z rokov 1848/49 a zástupcovia niektorých spolkov (napr. Priemyselný zbor, Občiansky čitateľský kruh, Spolok obchodnej mládeže), búrlivým potleskom, oduševnenými ováciami a spevokol aj Kossuthovou hymnou a Kossuthovou nótou. Banket Občianskeho čitateľského kruhu pre 180 hostí, ktorý uzatváral sériu rimavskosobotských osláv, vypĺňali príhovory a zdravice v duchu maďarskej štátnej idey, vlastenectva a myšlienok slobody.⁵²⁴

Kossuthova jubilejná slávnosť vlasteneckej časti banskobystričských mešťanov pripomínala priebeh osláv 15. marca, keďže zahrnula slávnostné podujatia vyšších odborných, stredných a meštianskych škôl a niektorých spolkov (napr. Evanjelický spolok),⁵²⁵ ďalej fakľový sprievod, slávnostnú manifestáciu na námestí a banket elity. Na výzvu organizačného výboru si niektorí Banskobystričania vysvietili okná a vyzdobili domy maďarskými trikolorami.

Vo Zvolene sa v tomto smere angažovali vlastenecké asociácie: *Občianska kolkárska spoločnosť*, *Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov* a *Evanjelický čitateľský kruh*. Prvá z nich obežníkom vyzývala obyvateľov Zvolena, aby „si počas slávnosti Kossuthovej storočnice vyložili vlajky [uhorské/maďarské; pozn. aut.] a vysvietili okná.“⁵²⁶ Samovzdelávací kruh ich na vlastné podujatie zvolával plagátmi⁵²⁷ a politických predstaviteľov mimo Zvolena aj pozvánkami.⁵²⁸ Spoločným znakom osláv Občianskej kolkárskej spoločnosti a Evanjelického čitateľského kruhu bolo slávnostné odhalenie olejomalby s vyobrazením Kossutha: v prvom prípade z dielne maliara

⁵²³ Színészet. In: *Losoncz és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 3.

⁵²⁴ Kossuth-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 25. 9. 1902, č. 40, s. 1-2.

⁵²⁵ Hazafias emlékünnepe. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 14. 9. 1902, č. 37, s. 2-3; Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 9. 1902, č. 38, s. 2.

⁵²⁶ Zo zasadnutia mestského zastupiteľstva Zvolena zo 6. septembra (č. 173) vyplýva, že poslanci zabezpečili rozposlanie obežníkových hárkov s výzvou a sami prijali pozvanie tak na bohoslužbu, ako aj na slávnostné zasadnutie Občianskej kolkárskej spoločnosti. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 3129/1902.

⁵²⁷ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 3129/1902.

⁵²⁸ A zólyomi iparos ifjak önképző köre. In: *Zólyom és Vidéke*, 14. 9. 1902, č. 37, s. 2.

Bertalana Póra, v tom druhom od Gusztáva Simkovicsa.⁵²⁹ Na zasadnutí kolkárskej spoločnosti umocnili tento akt ovácie prítomných, vrátane dám, a slávnostné prevolanie bývalého honvéda Lajosa Csellaga – „*kým svet stojí, nech večne žije Kossuthova pamiatka*“ –, ako aj uloženie venca na obraz v mene vlasteneckých dievčat a zaspievanie Kölcseyho hymny. Slávnosť vyvrcholila banketom pre zhruba 110 ľudí, ktorý otváral mešťanosta M. Skrovina so zdravicou na kráľa, Kossutha a na ešte žijúcich zvolenských honvédov. Zároveň sa prečítal telegram adresovaný Ferencovi Kossuthovi.⁵³⁰

Obraz Kossutha ako národný symbol a ako forma zhmotnenia jeho ideálov sa objavil aj na slávnosti zvolenského samovzdelávacieho kruhu. V skutočnosti sa na nej ešte len prezentoval úmysel vyhotoviť jeho portrét pre miestnosť kruhu. K tomu mu mali dopomôcť peniaze vyzbierané z ochotníckeho predstavenia hry Uhorská vlasť ako krajina víl (*Tündérlak magyarhonban*), na ktoré výbor kruhu plagátmi zvolával „*ctené obecenstvo mesta Zvolen*“. Či sa im podarilo tento zámer uskutočniť, je otázne, aj keď komentár vyčítajúci neúčasť širšej verejnosti na predstavení svedčí skôr o neúspechu zamýšľaného diela: „*Lud nepríde zväčša tam, kde sa prezentujú skutočné zásluhy, nesebecké úsilia.*“⁵³¹ Obdobne sa aj na slávnostnom zasadnutí poslancov v R. Sobote predostrel návrh mešťanostu Lászlóa Kovácsa namaľovať Kossuthov portrét z verejnej zbierky a príspevku mesta pre zasadaciu sieň.

Kossuthov kult

Rituálne prejavy a maďarské národné symboly, ktoré tvorili súčasť osláv narodenia Kossutha v rokoch 1892 a 1902, umožnili jasne rozpoznať obsah a funkciu propagovanej historickej pamäti vo verejnom priestore miest. Pozitívne až skresľujúce ohlasy na Kossuthovu osobu, jej posmrtné sakralizovanie v zmysle „Kossuth ako večný pojem“ alebo reinkarnácia jeho myšlienok do obrazov, názvov ulíc, piesní a básní vypovedali o prevahe historickej pamäti tej časti spoločnosti, ktorá sa hlásila k revolučným ideálom, propagovaných vplyvnou, no v opozícii stojacou Stranou nezávislosti. Presadenie historickej pamäti, v centre ktorej stáli prvotné zákonodarné úspechy uhorsko-maďarskej revolúcie na čele s Kossuthom, malo už počas jeho jubilejných osláv roku 1892 hladký priebeh, a to nielen v Lučenci a R. Sobote, ale pod vplyvom silnejúcich maďarizačných tendencií už aj v B. Bystrici. Oneskorené udomácnenie sa Kossuthovho kultu odrážali jedine priestory Zvolena, kde sa o „vylepšenie“ renomé mesta v rovine propagovania

⁵²⁹ Kossuthkép leleplezése. In: *Zólyom és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 2.

⁵³⁰ BRAUN, Soma: Ünnepek. In: *Zólyom és Vidéke*, 21. 9. 1902, č. 38, s. 2-3.

⁵³¹ Az iparos ifjak Kossuth ünnepe. In: *Zólyom és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 2.

vlastenectva zaslúžila až mestská elita na čele s mešťanostom Skrovinom, angažujúca sa v prvých rokoch 20. storočia na pôde vlasteneckých spolkov.

Obdiv voči Kossuthovi sa u oslavujúcej verejnosti snažili vzbudiť najmä príležitostní rečníci. V roku 1902 na slávnostnom zasadnutí v Lučenci tak spravil profesor M. Ambrus, keď predstavil Kossuthovu vzorovú životnú dráhu – od narodenia cez jeho zákonodarné úspechy v súvislosti s prijatím „uhorskej ústavy“ až po získanie kresla regenta nezávislého Uhorska. Vážnosť jeho slovám dodala sakralizácia až mystifikácia jubilanta, ktorou rečník utvrdzoval nielen svoj prokošutovský postoj, ale aj konfesijnú (kresťanskú) identitu: *„Odpočíva v domácej zemi [...] svojimi telesnými pozostatkami posvätil celú uhorskú vlasť, a ten kúsok zeme, čo predstavuje jeho hrob, je nám svätejší než kameň Kaaba pre moslimov.“*⁵³² V tom istom roku rimavskosobotský rečník Veres, ktorý menoval veľikánov jednotlivých národov, postavil Kossutha na roveň Washingtona a označil ho za nenahraditeľného: *„Ktokoľvek by za ním nasledoval, bol by to len epigón.“*⁵³³ Rozpomínanie sa na Kossutha ako na zákonodarcu, otca vlasti, bojovníka za slobodu a rovnoprávnosť, martyra, osloboditeľa ľudu spod poddanstva či dokonca moderného Washingtona a druhého Mojžiša sa spájalo výlučne so „zlatým vekom“ jeho politickej kariéry a reformnej aktivity v rokoch 1848/49. Keďže toto obdobie vylučovalo vládnucou Liberálnou stranou zastávanú tradíciu vyrovnania, Kossuthove jubilejné slávnosti reflektovali nielen vnútropolitickú nejednotu maďarských politických kruhov v štátoprávnej otázke, ale aj prítomnosť protihabsburského postoja.

Čo sa vzťahu Františka Jozefa a Kossutha týka, antipatia bola u nich výrazne obojstranná. Nezmiernosť medzi nimi sa prejavila za života, počas pohrebu a dokonca aj po smrti Kossutha. Známky protikošutovského gesta obsiahol už zákon č. L z roku 1879 o štátnom občianstve, ktorý vstúpil do platnosti 10. januára 1890.⁵³⁴ Podľa neho v cudzine žijúcemu uhorskému občanovi malo byť odobraté rakúsko-uhorské občianstvo, ak sa ten do desiatich rokov neprihlásil na niektorom z rakúsko-uhorských konzulátov. Keďže sa v turínskom exile žijúci Kossuth odmietol podriaďiť jeho zneniu, bol pozbavený štátneho občianstva. Prijatie občianstva by pre neho znamenalo stať sa „poddaným“ Františka Jozefa, a s tým on v žiadnom prípade nesúhlasil. Svoje rozhodnutie zdôvodnil v liste z roku 1889, adresovanom maďarskému politikovi Ignácovi Helfymu: *„Rakúsko-uhorským občanom som nikdy predtým nebol, nie som a za žiadnych okolností, za žiadnu cenu ani nebudem.“*⁵³⁵ Táto jeho pozícia – strata vlasti, v ktorej sa od roku 1890 ocitol, znamenala z jeho

⁵³² DRASKÓCZY, Ede: Losoncz r. t. város képviselő-testületének 1902. évi szeptember hó 21-én tartott diszközgyűléséről felvett jegyzőkönyv. In: *Losoncz és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 1-2.

⁵³³ Kossuth-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 25. 9. 1902, č. 40, s. 3.

⁵³⁴ Celé znenie tohto zákona: 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről [online]: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5880>>

⁵³⁵ ECKHART, Ferenc: Ferenc József és Kossuth-kultusz. In: *Magyar Szemle*. Budapest : A magyar szemle társaság kiadása, 1927, s. 370.

strany akýsi druh protestu proti Uhorskému kráľovstvu Habsburgovcov. Úsilie o nastolenie akejsi rovnováhy medzi panovníkom a Kossuthom vyvinul ministerský predseda Kálmán Tisza. Keďže jeho návrh modifikovať zákon o štátnom občianstve a udeliť tým Kossuthovi výnimku neprešiel, rozhodol sa aj pod vplyvom tohto neúspechu pre demisiu.

„Stratu domova“ sa Kossuthovi snažilo vynahradiť viac než tridsať uhorských miest, keď sa mu v istej slávnostnej chvíli rozhodli udeliť čestné občianstvo.⁵³⁶ V podstate už od roku 1868 figuroval ako čestný občan Lučenca, od roku 1892 R. Soboty a B. Bystrice. Otázne zostáva, aká pohnútko viedla ich mestské orgány k tomuto kroku, ak k nemu pristúpili v rozdielnom čase a za celkom odlišných okolností. V Lučenci si je možné tento akt vysvetliť ako prejav úcty voči jeho osobe, ktorú mu preukázali prevažne maďarskí členovia mestskej rady. O to viac, že v tom roku uplynulo dvadsať rokov od začiatku uhorsko-maďarskej revolúcie. Vo zvyšných dvoch mestách mohli okrem zámeru poctenia si Kossuthových vlasteneckých zásluh zaväziť ďalšie dve skutočnosti: v roku 1890 vstúpenie zákona o štátnom občianstve do platnosti, v roku 1892 podnety z Budapešti na udelenie čestného občianstva jubilantovi.⁵³⁷

Ak sa aj v mestách spravili kroky v „košutovskom“ duchu, nemuselo to znamenať úplné popretie lojality dynastii. Miera jej preukazovania bola odlišná, na čo poukázali gestá aj symbolická rétorika usporiadateľov i účastníkov osláv. Kossuthov kult jednoznačne podporilo oslavujúce a v roku 1894 aj trúchliace vlastenecké obyvateľstvo Lučenca a R. Soboty, z nich najmä mestskí poslanci s mešťanostom, protestantskí kňazi a rabíni, študenti s učiteľmi, miestne spolky a bývalí honvédi. Za spontánnosťou Lučenčanov sa mohla skrývať nepríjemná spomienka na august 1849 – na vyplienenie a vypálenie mesta cáorskymi vojakmi; tá sa v ich pamäti spájala nielen s protiruskými, ale aj protihabsburskými pocitmi. Aj keď len nepatrne, no predsa sa na slávnostiach v mestách Zvolenskej župy objavili prodynastické prvky, vyjadrujúce tri rôzne postoje ich obyvateľov: úplné odmietnutie koncepcie Kossuthových slávností, opatrné pristupovanie k sviatočnému (prípadne smútočnému) dňu alebo potom hľadanie harmónie medzi kultom revolucionára a hlavou štátu. Prvý postoj uplatnilo predstavenstvo Zvolena, keď v roku 1892 neusporiadalo oslavu na počesť Kossuthovho okrúhleho jubilea. V zmysle neúčasti konali aj tí Banskobystričania, ktorí si počas slávnostnej iluminácie nevysvietili okná. Ďalší príklad ponúkli prejavy smútku počas Kossuthovho pohrebu, keď mestská rada Zvolena na rozdiel od zvyšných miest nariadila len symbolické zvonenie. Váhavosťou, či slúžiť korune, alebo pamiatke Kossutha, sa vyznačovalo hlásenie zvolenského

⁵³⁶ Pražák uviedol 31, Lendvai 33 uhorských miest, ktoré vystavili Kossuthovi listinu čestného občana. PRAŽÁK, Richard: *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010, s. 223; LENDVAI, P.: *Die Ungarn*, s. 291.

⁵³⁷ GERŐ, A.: *Képzelt történelem*, s. 59.

podžupana o stránení sa okázalosti pri držaní smútku. Tretí variant prohabsburského postoja – hľadanie súladu medzi znepriatelenými stranami, sa objavil v roku 1902 v prípitku zvolenského mešťanosta, ktorý dvíhal pohár na kráľa so slovami: „Kráľ môže dôverovať tomu Maďarovi, ktorý si ctí Kossutha.“⁵³⁸

O náklonnosti k trónu vypovedal na prvý pohľad aj prípad z B. Bystrice, ktorý sa udial tesne po správe o Kossuthovej smrti. Totiž na tamojšie budovy, ktoré stáli pod správou rímskokatolíckej cirkvi, neboli vyvesené smútočné zástavy. Práve táto cirkev reprezentovala jeden z oporných pilierov Habsburgovcov. Lenže protikatolícke tendencie uhorských vládnych liberálov v prvej polovici 90. rokov, ako aj komentáre v novinách umožňujú objasniť danú situáciu aj z inej – než len z vyššie naznačenej perspektívy. Postreh redakcie *Besztercebánya és Vidéke* bol nasledovný: „Žeby preto, že Kossuth nebol katolíckeho vierovyznania? [Kossuth bol evanjelik; pozn. aut.] Ale budovy reholí v krajine si predsa vyvesili smútočnú zástavu.“⁵³⁹ Prvá veta z komentára len sčasti objasnila, prečo sa protestantské cirkvi, spolky či školy, zvlášť po roku 1894, angažovali ako jedni z oficiálnych reprezentantov Kossuthovej pamiatky. Čo sa však vysvetlenia zdanlivo „protikossuthovského“ postoja katolíckej cirkvi týka, nie je celkom dostatočný. Ignorovanie prejavov smútku zo strany katolíckych inštitúcií mohlo súvisieť najskôr s dvoma javmi, z ktorých jeden mal politické, ten druhý náboženské pozadie. Katolícka vrchnosť tak reagovala buď na prebiehajúci spor vo veci schvaľovania cirkevno-politických zákonov, alebo sa podvolila konvenciám v tom čase trvajúceho veľkonočného obdobia. Kvôli dodržaniu rímskokatolíckych obradov sa totiž ani v Lučenci v deň pohrebu, ktorý pripadol akurát na veľkonočnú nedeľu, nepovolila bohoslužba.⁵⁴⁰

Odozvou na vzniknutú situáciu v B. Bystrici bolo demonštratívne vystúpenie mládeže dňa 25. marca 1894. Tá však najskôr vyslala svojich delegátov k biskupovi Rimelyimu, prostredníctvom ktorých od neho žiadala, aby na biskupský palác umiestnil smútočnú vlajku. Keď biskup ich požiadavke nevyhovel, údajne dvestočlenná skupina vypochoďovala vo večerných hodinách pred jeho sídlom. Jej demonštráciu rozpustil až slovný zásah policajného kapitána. Miestna tlač sa zastala napaďnutej strany; konanie demonštrantov označila za urážajúce a nedôstojné, lebo „*chceli hľadať nelojalnosť u tých, ktorí smútia vo svojom vnútri.*“⁵⁴¹ Stretávame sa tu s akceptovaním rozhodnutia katolíckej vrchnosti zo strany provládnych novín a s nastolením akéhosi kompromisu medzi konzervatívnou a liberálnou líniou.

Pokiaľ to nebola práve lojalita korune, mohlo ísť aj o národnú, resp. konfesijnú identitu, ktorá zavážila u mešťanov ako motív neúčasti na

⁵³⁸ BRAUN, Soma: Ünnepek. In: *Zólyom és Vidéke*, 21. 9. 1902, č. 38, s. 2-3.

⁵³⁹ Kossuth Lajos. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 3. 1894, č. 12, s. 2.

⁵⁴⁰ A róm. kath. egyház. In: *Losonc és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 2.

⁵⁴¹ Tüntetés. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 1. 4. 1894, č. 13, s. 3.

Kossuthových slávnostiach. Svoj nesúhlas s maďarizačnými tendenciami oslav preukazovali vzhľadom na dobové pomery zväčša pasívne, napr. vo Zvolene roku 1902 ignorovaním divadelného predstavenia. Na existenciu tých druhých, ktorých pamäť sa zahmlievala, alebo latentne formovala v súčinnosti s historickou pamäťou jedného uhorského/maďarského politického národa, poukázali rečníci z väčšinového maďarského prostredia. Lučenecký profesor Ambrus sa totiž v prejave obracal nielen na „svojich“: *„Nech je Kossuthovo meno uctievané a uznávané ako symbol vlasteneckej lásky, ktorého žiara osvieti nielen ozajstných vlastencov, ale aj srdcia odstredivých živlov.“* V snahe vyzdvihnúť ideu spoločnej minulosti a budovania spoločnej vlasti a budúcnosti dodal, *„nech sa konečne naučia, že táto krajina, ktorej zem v minulosti bránili naši predkovia preliatím krvi, je v súčasnosti i v budúcnosti našou spoločnou najdrahšou matkou.“*⁵⁴² Na gymnaziálnej slávnosti v R. Sobote rečnil profesor Bodor o „*neverných bratoch*“, ktorí sa v časoch revolúcie otočili svojmu dobrodincovi chrbtom: *„Vojenský oddiel bána Jelačiča prekročí hranicu, pohnú sa aj Rumuni, Srbi a Slováci [...] a zaútočia na tých, ktorí sa s nimi podelili o ústavné práva.“* Na nemaďarské národy ako na „nevďačníkov“ poukázal aj pri rozprávaní o Kossuthovom verbovaní vojakov:

*„Ukážu oni [naverbovaní vojaci; pozn. aut.] Rumunovi, Rusínovi, Srbovi, Slovákovi, Nemcovi a Chorvátovi, že tá ruka, z ktorej bratsky dostali za hrst' občianskej slobody, občianskeho práva a majetku, dokáže potrestať neverného brata, ak sa ten opováži zdvihnúť ruku na spoločnú drahú matku, na milovanú uhorskú vlasť.“*⁵⁴³

Podľa Józsefa Molnára, slávnostného rečníka na bankete tamojšieho občianskeho kruhu, mala práve Kossuthova pamiatka učiť tomu, že *„silné, nezávislé, veľké Uhorsko sa neutvorí pridržiavaním sa jednej straníckej línie, ba ani neustálym súťažením politických strán, ale bratským splynutím.“*⁵⁴⁴ Kým teda v Lučenci a R. Sobote spočívala funkcia takto sprostredkovanej pamäti na upevňovaní maďarského historického vedomia u väčšiny ich obyvateľov, v prípade B. Bystrice a Zvolena skôr na získavaní si ľahko asimilujúcich sa článkov ich mestskej society pre maďarskú štátnu ideu.

FRANTIŠEK II. RÁKOCI – „BOJOVNÍK ZA SLOBODU“

V období dualizmu sa väčšina pamätných dní v Uhorsku viazala na revolučnú tradíciu. Stotožnila sa s ňou najmä maďarská nacionálna opozícia a rozvíjala ju v súlade so svojimi ideologickými konštrukciami. Pri interpretácii historického vývoja maďarského národa aktualizovala spomienky aj na tie

⁵⁴² DRASKÓCZY, Ede: Losonc z r. t. város képvisező-testületének 1902. évi szeptember hó 21-én tartott diszközgyűléséről felvett jegyzőkönyv. In: *Losonc és Vidéke*, 28. 9. 1902, č. 39, s. 1-2.

⁵⁴³ Kossuth-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 25. 9. 1902, č. 40, s. 2.

⁵⁴⁴ Kossuth-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 25. 9. 1902, č. 40, s. 4.

historické udalosti a osobnosti, ktoré sa svojimi ideami priblížili obsahu pamäti meruósmeho roku. Protihabsburské tendencie a obraz boja Maďarov za slobodu národa a nezávislé Uhorsko videla aj v stavovských povstaniach, najmä v poslednom kuruckom povstaní Františka II. Rákociho (1703 – 1711).

Záujem o uchovanie Rákociho pamiatky sa však prejavil už skôr, začiatkom 18. storočia, čiže tesne po porážke povstania, po jeho úteku za hranice monarchie a podpísaní Satmárskeho mieru. S jeho postavou sa v prvom rade spájal motív návratu a nesmrteľnosti.⁵⁴⁵ Rákociho tradíciu charakterizovali od samého začiatku prvky heroizácie a mýtizácie, keďže sa budovala na očakávaní jeho príchodu ako národného hrdinu, ktorý oslobodí utláčaný ľud od utrpenia. Spočiatku ju šíрили legendy o Rákociho návrate, ľudové a kurucké piesne a verše. Významnú rolu zohral aj jeho portrét od maliara Ádáma Mányokiho (pravdepodobne z roku 1712), ktorý podnietil vznik prvotných predstáv o zovňajšku sedmohradského kniežaťa.⁵⁴⁶ Peripetie vývoja Rákociho kultu načrtnol etnológ Z. Magyar v troch etapách. Prvý v rokoch 1711 – 1848 charakterizovalo pretrvávajúce kolektívne nostalgie za Rákociho a kuruckou dobou. V rámci ďalšej etapy, ktorej však dominovala tradícia revolúcie z rokov 1848/49, boli predošlé predstavy o kuruckých časoch zatlačené na celé desaťročia mimo pozornosti verejnosti. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, intenzívnejšie však až od konca 19. storočia sa synchronne s vrcholiacim kultom revolúcie obnovili aktivity vedúce k zvečneniu pamäti kuruckých hrdinov.⁵⁴⁷

Pod spomenutými aktivitami sa rozumelo v prvom rade úsilie jednotlivcov, ako aj reprezentantov žúp a miest, aby sa telesné pozostatky Františka II. Rákociho, Imricha Tökölyho, Heleny Zrínskej, Mikuláša Berčéniho, Mikuláša Sibrika, Antona Esterházyho a ich rodinných príslušníkov previezli z Turecka do Uhorska. Vedúcou postavou, ktorá sa už od začiatku 60. rokov začala za to zasadzovať, bol maďarský historik a čelný politik Strany nezávislosti Kálmán Thály. Jeho historický výskum sa orientoval na obdobie 16. – 17. storočia, najmä na povstania Imricha Tökölyho a Františka II. Rákociho, čo vysvetľovalo jeho záujem o ich znovupochopenie na domácej pôde. Na druhej strane zavážilo Thályho politické presvedčenie, ktoré v jeho odborných prácach zanechalo stopu po selektovaní a skresľovaní historických faktov, ako aj po zámernom vnášaní idey maďarskej národnej nezávislosti pri ich interpretovaní.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ MAGYAR, Z.: *Halhatatlan és visszatérő hősök*, s. 139.

⁵⁴⁶ LANDGRAF, Ildikó: II. Rákóczi Ferenc alakja a magyar történeti mondahagyományban. In: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí*. Prešov : Univerzum pre Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity, 2008, s. 144, 148.

⁵⁴⁷ MAGYAR, Zoltán: *Rákóczi a néphagyományban*. Budapest : Osiris kiadó, 2000, s. 325.

⁵⁴⁸ PÁLFFY, Géza: A 16. – 17. századi Habsburg-magyar kapcsolatok megítélése a magyar történetírásban. In: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí*. Prešov : Univerzum pre Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity, 2008, s. 19.

Rozpamätaniu sa na kurucké časy a budovaniu Rákociho kultu⁵⁴⁹ pomáhali v období dualizmu aj rôzne dobové predmety materiálnej kultúry (Rákociho zástavy, olejomalby, typické výšivky, hudobný nástroj známy ako turecký šíp), kurucké baladické piesne (Rákociho nóta, Rákociho pochod), tance (Rákociho tanec), ako aj symbolické rituály (napr. zaslanie pôdy z miest jeho bojov na korunovačný vršok v roku 1867). Zakomponovanie týchto kuruckých symbolov do národných osláv, najmä však Rákociho nóty, Rákociho pochodu⁵⁵⁰ a tureckého šípu ako hudobného nástroja,⁵⁵¹ naznačilo, že sa zaradili do sústavy maďarskej národnej symboliky.

Verejné priestory uhorských miest odrážali tak v poslednej tretine 19. a na začiatku 20. storočia akceptovanie Rákociho medzi nesmrteľnými hrdinami maďarského národa a akýsi návrat do čias protihabsburských povstání. Upozorňovali na to aj názvy ulíc pomenovaných podľa sedmohradských kniežat (podľa Š. Bočkaja, G. Betlena, I. Tökölyho, F. II. Rákociho), Rákociho pomníky a spomienkové výročia a rôzne kultúrne podujatia (napr. v roku 1903 výstava Rákociho artefaktov v Košiciach). Vytváranie miest pamäti, ktoré sa spájali s menom sedmohradského kniežata, vyvrcholilo začiatkom 20. storočia, teda súbežne s úspešnými krokmi vo veci prinavrátania pozostatkov kuruckých bojovníkov do Uhorska.

Rákociho kult nadobudol v prvých dvoch storočiach vývoja dvojaký rozmer: v 18. storočí prevažne ľudový rozmer (pre jeho zákaz a zatlačenie do sféry folklóru) a od 30. rokov 19. storočia, pod vplyvom reformných a národno-emancipačných úsilí liberálnej šľachtickej inteligencie romanticko-šľachtický rozmer, rozvíjaný s prestávkami najmä v polstoročí dualizmu ako súčasť maďarského nacionálneho diskurzu.⁵⁵²

Oslavy 200. výročia boja „pro libertate“ (1903)

Na modifikáciu obsahu Rákociho kultu v poslednej tretine 19. storočia poukázali viacerí maďarskí odborníci. Zhodli sa na tom, že v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, a teda aj storočím, sa z neho stalo politikum,

⁵⁴⁹ MAGYAR, Z.: *Rákóczi a néphagyományban*, s. 326-327.

⁵⁵⁰ Obe kurucké piesne patrili v 50. rokoch 19. storočia medzi verejne zakázané skladby, čo im dávalo náter národných symbolov. SZIKLAVÁRI, Károly: *A Rákoczi-dallamhagyomány szerepe a XIX. századi magyar zenében és kultúrtörténeben*. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Tom. XXVIII*. Eger, 2004, s. 103.

⁵⁵¹ V ľudovej tradícii sa dlho uchovala predstava o tureckom šípe ako o Rákociho obľúbenom hudobnom nástroji (podľa originálu bol opätovne zrekonštruovaný v roku 1898). KOVÁCS, Ákos: *A kitalált hagyomány*. Pozsony: Kalligram, 2006. s. 233-235.

⁵⁵² GAYER, Veronika: „A szabadság sziklavárában mi fogjuk itt őrizni mindörökre“. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársainak újrateremtése Kassán. In: *Kortárs online*, február 2011 [online]: <<http://www.kortaronline.hu/archivum-szurt-tartalma?evek=2011&honap=2>>

ktoré odrážalo súperenie maďarských politických strán.⁵⁵³ Nešlo o predefinovanie skoršej Rákociho tradície, skôr o jej pozdvihnutie na úroveň každodennej politiky – na začiatku 20. storočia sa tak stala aktuálnou politickou otázkou.⁵⁵⁴ Rákociho kult si prisvojila predovšetkým skupina predstaviteľov Strany nezávislosti, ktorá reinterpretáciou významu posledného stavovského povstania legitimizovala svoje politické záujmy a národné predstavy. Vykladala ho ako boj za slobodu a národnú emancipáciu, ktorý pokračoval a vyvrcholil v revolučnom ozbrojenom konflikte 1848/49. V niektorých prípadoch dokonca prekryla obe udalosti, inokedy hľadala paralely medzi Rákocim a Kossuthom.

S obsahom pamäti Rákociho povstania, reprezentovaného touto časťou uhorskej politickej kultúry, sa obyvatelia miest oboznamovali v roku 1903 pri príležitosti 200. výročia začiatku tohto boja.⁵⁵⁵ Na slávnosť sa podľa poznámky v historickej ročenke *Századok* pripravovala „*oduševnená mládež*“ v Budapešti (10. mája),⁵⁵⁶ Debrecíne⁵⁵⁷ a v Kluži. Rákociho slávnosť univerzitných študentov v hlavnom meste, aspoň ako ju časopis *Vasárnapi Újság* vykreslil – začínajúca sa bohoslužbou, pokračujúca slávnostným sprievodom a končiaca sa banketom – sa celá niesla v znamení kuruckej a maďarskej symboliky, dobových kostýmov, postrojov a kuruckého večera.⁵⁵⁸

Rákociho slávnosti v mestách hornouhorských žúp, aj keď nie za takej pompy ako v Budapešti, vypĺňali školské a spolkové podujatia, slávnostné zasadnutia miestnych elít, niekde aj bankety a koncerty. Dokonca ani deň ich osláv sa neprekrýval s centrálnou slávnosťou, nebol totiž fixný a spoločnosť toho-ktorého mesta si ho stanovila individuálne. V B. Bystrici Evanjelický spolok zorganizoval taký kurucký večer 21. júna 1903,⁵⁵⁹ inteligencia okolo miestnej historickej spoločnosti, vedenej Istvánom Holeschom, si oslavu Rákociho boja vytýčila až na 20. september. Jej program bol zložený zo spomienkovej bohoslužby, slávnostného zasadnutia výboru spoločnosti, poobedňajšej ľudovej slávnosti typu kuruckého táborenia a večerného predstavenia ochotníkov v banskobystrickom mestskom divadle.⁵⁶⁰

Rákociho oslava vo Zvolene sa uskutočnila 6. septembra 1903. V jej prípravnej fáze sa konala verejná schôdza organizačného výboru, na ktorú mešťanosta Skrovina pozval miestne inštitúcie a podniky; pravdepodobne išlo o tie, ktoré slávnosť aspoň navonok podporili alebo nekládli odpor

⁵⁵³ MAJOR, Zoltán László: Adatok a Rákóczi megemlékezéséhez Hajdú megyében a 20. század elején. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX*. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 2002, s. 281.

⁵⁵⁴ KINCSES, Katalin Mária: *Kultusz és hagyomány. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján*. Budapest : Argumentum, 2003, s. 174.

⁵⁵⁵ MAGYAR, Z.: *Rákóczi a néphagyományban*, s. 326.

⁵⁵⁶ II. Rákóczi Ferencz emlékének ünneplése. In: *Századok*, roč. 37, 1903, s. 570-571.

⁵⁵⁷ MAJOR, Z. L.: Adatok a Rákóczi megemlékezéséhez Hajdú megyében a 20. század elején, s. 281-300.

⁵⁵⁸ Az ifjuság Rákóczi-ünnep. In: *Vasárnapi Újság*, 17. 5. 1903, č. 20, s. 318-319.

⁵⁵⁹ Kuruc estély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1903, č. 19, s. 2.

⁵⁶⁰ Rákóczy ünnepély helyben. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 31. 5. 1903, č. 22, s. 1-2; A Rákóczi-ünnep. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 19. 7. 1903, č. 29, s. 2.

maďarským mocenským aspiráciám. Zvolenčania, ktorí však nemali možnosť alebo záujem dostať sa na toto zhromaždenie, sa o Rákociho slávnosti dozvedeli prostredníctvom plagátov.⁵⁶¹ V pamätný deň ich na to upozornili maďarské trikolóry na verejných budovách, výstrely z mažiarov a pouličná hudba továrenskej kapely hrajúca Rákociho pochod a Rákociho nótu. Po slávnostnej bohoslužbe v evanjelickom kostole sa o šírenie motívu Rákociho doby postarali aj v meste sa zdržiavajúci vysokoškolskí študenti. Ich koncert, ktorý vyplňali kurucké piesne, hudobné čísla s rákociovským námetom, sprevádzané na rozličných hudobných nástrojoch, ako aj predstavenie melodrámy s názvom František Rákoci v Rodošte (*Rákóczy Ferenc Rodostón*), sa najskôr odohral na Alžbetinej promenáde a potom aj v sále Mestského hotela. Kurucký deň vo Zvolene ukončil exkluzívny banket pre zhruba sto hostí⁵⁶² a tanečná zábava mládeže.⁵⁶³

Rovnako aj v Lučenci sa angažovali vysokoškolskí študenti, ktorí 29. augusta ako jediní v meste usporiadali v Redute kurucký večer. Objasnením Rákociho zásluh, husľovými a klavírnymi recitálmi, spievaním hymien a kuruckých piesní a recitovaním básní Rákoci v Rodošte (*Rákóczy Rodostón*) či Rákociovci (*Rákóczyiak*) aktualizovali kuruckú minulosť.⁵⁶⁴ Zámerom celého podujatia bolo nielen posilniť v pamäti mladých obraz národného hrdinu, ale aj vyzbierať zo vstupného peňažnú čiastku na plánovanú Rákociho sochu v Košiciach.⁵⁶⁵

Historická pamäť v rámci jubilejných osláv Rákociho povstania mohla obsiahnuť popri národnej (maďarskej) línii aj špecifickú lokálnu. Poukázala na to akcia rimavskosobotského Kasína, ktorého členovia oslávili 11. novembra 1903 uplynutie dvesto rokov, čo šľachta Gemerskej stolice vyhlásila vernosť sedmohradskému kniežat'u. Napriek tomu, že Iszó Lévy a Miklós Rábely ml. vyzdobili výklady svojich kníhkupectiev Rákociho podobizňami a na domoch mešťanov zaviali maďarské vlajky, predsa sa celá ceremónia odohrala na pôde hotela Tri ruže, teda mimo pozornosti širšej verejnosti. V sále sa vynímal Rákociho obraz orámovaný maďarskou trikolórou a ozývali sa v nej prednesy, básne a melódie dobových kuruckých piesní hrané na tureckom šípe. V ten istý večer sa na bankete Občianskeho čitateľského kruhu zišlo 160 osôb. Oslavujúci ani tu nešetrili patetickými prípitkami, ktorými glorifikovali

⁵⁶¹ K pozvaným patrili funkcionári mestských a okresných orgánov a úradov (napr. kráľovský okresný súd, úrad hlavného slúžneho, daňový úrad, tabakový sklad, pošta a telegrafický úrad), miestne spolky (Kasino, Občianska kolkáreň, Evanjelický čitateľský kruh, Spolok živnostenskej mládeže, Spolok obchodníkov, Ochotnícky kruh), školy (štátna meštianska a elementárna škola), peňažné ústavy (Sporiteľňa, Úverová banka, Ludová banka), tlačové orgány (redakcia *Zólyom és vidéke*, *Zólyomvármegyei hírlap*), podniky (Union, štátne železnice a výhrevňa), náboženské obce miestnych konfesií, hasiči a osobitne zvolenské študentstvo. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 2731/1903: Pozvanie (*Meghívás*) a plagát.

⁵⁶² ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 2731/1903: Vyúčtovanie (*Elszámolás*)

⁵⁶³ Rákóczy ünnep. In: *Zólyom és Vidéke*, 13. 9. 1903, č. 37, s. 2.

⁵⁶⁴ A kurucz estély. In: *Losonc és Vidéke*, 6. 9. 1903, č. 36, s. 2.

⁵⁶⁵ Kurucz estély. In: *Losonc és Vidéke*, 23. 8. 1903, č. 34, s. 4.

nesebeckú lásku k vlasti, Rákociho náboženskú toleranciu a maďarské ženy, vrátane jeho matky Heleny Zrínskej.⁵⁶⁶

Gymnaziálnych študentov v R. Sobote, B. Bystrici a Lučenci vtiahli do „kuruckého sveta“ slávnosti ich samovzdelávacích krúžkov, presnejšie rituály a symboly týchto slávností:⁵⁶⁷ spev Rákociho žalospevu (*Rákóczi kesergője*) a recitovanie básní s rákociovskou tematikou (*Rákóczi* od S. Petőfiho, *Rodosto* od Gézu Lampértha), hranie kuruckých melódii na husliach a klavíri (*Berčénihó nóta*, *Cinka Panna*, *Rákociho pochod*) a prednes melodrámy (*Čo je vlast? / Mi a hazá?* od Emila Ábrányi). Lučeneckí gymnazisti, ktorí si Rákociho činy pripomenuli až 30. apríla v roku 1904, vyhotovili olejomalbu s jeho portrétom podľa vzoru Mányokiho obrazu. Pri tejto príležitosti vytvoril lučenecký sochár a kamenár József Csordás Rákociho bustu, ktorú umiestnil na horné poschodie gymnázia. Tamojšia slávnosť sa uskutočnila tesne po tom, čo František Jozef vykonal zmierlivý krok smerom k maďarskej opozícii. Kráľovským prípisom z 18. apríla poveril totiž ministerského predsedu Istvána Tiszu zaoberať sa vecou prinavrátenia Rákociho pozostatkov do Uhorska.⁵⁶⁸ O tomto kráľovskom povolení, ktorým sa položil oficiálny základ budovania Rákociho kultu v Uhorsku, sa v slávnostnej reči pred lučeneckými gymnazistami zmienil profesor Dávid Besse:

„Táto žiariaca hviezda [František II. Rákoci; pozn. aut.] osvetľuje po dve storočia srdce každého po slobode túžiaceho Maďara. Pred svetlom tejto hviezdy sa nemohol skrýť ani prvý uhorský človek, apoštolský kráľ, naše Veličenstvo, ako to v týchto dňoch dokazuje ním vydaný najvyšší kráľovský rukopis, podľa ktorého si želá podeliť sa so svojimi oddanými Uhrami o zvečnenie pamiatky nášho hrdinu slobody.“⁵⁶⁹

„Návrat“ kuruckých bojovníkov do vlasti (1906)

Obdobie, ktoré ohraničovalo objavenie hrobu Františka II. Rákociho v kostole svätého Benedikta v Istanbuli (1889) a povolenie Františka Jozefa na prevoz jeho pozostatkov do Uhorska (1904), sa vyznačovalo zdržanlivým postojom uhorskej vlády k Rákociho otázke. Napätie vzniknuté v prvých rokoch 20. storočia medzi vládnymi liberálmi a maďarskou opozíciou, ako aj medzi uhorskou a rakúskou časťou monarchie prerástlo do vnútro politickej krízy. Jej sprievodným javom boli stupňujúce sa požiadavky na väčšiu nezávislosť Uhorska od Rakúska, masové robotnícke štrajky po krajine, snemový puč Liberálnej strany a utvorenie koalície z opozičných strán. Po

⁵⁶⁶ Rákóczy-emlékünnepekly. In: *Gömör-Kishont*, 12. 11. 1903, č. 46, s. 1, 3.

⁵⁶⁷ Rákóczy-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 17. 12. 1903, č. 51, s. 2; Rákóczy ünnepet. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 10. 1903, č. 40, s. 2; Rákóczi-ünnepekly. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 5. 1904, č. 19, s. 2-3.

⁵⁶⁸ HALÁSZ, Hajnal – KATONA, Csaba – ÓLMOSI, Zoltán (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873 – 1906)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2004, s. 98 (dokument č. 18).

⁵⁶⁹ Rákóczi-ünnepekly. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 5. 1904, č. 19, s. 2.

nástupe Wekerleho koalíciej vlády roku 1906 sa naďalej vynárali nové či staronové problémy, z nich najmä otázka reformy volebného práva, štrajky a silnejúce sociálnodemokratické hnutie. Táto vláda sa ich rozhodla prekryť symbolickou politikou.⁵⁷⁰ Na základe žiadostí žúp z predchádzajúcich rokov požiadala 13. októbra 1906 panovníka o zrušenie zákona č. XLIX z roku 1715, predovšetkým jeho 2. a 3. §,⁵⁷¹ na základe ktorých boli všetci tí, ktorí po porážke posledného stavovského povstania zostali po stanovenom termíne v exile (vrátane Rákociho a Berčénih), vyhlásení za vyhnancov, zradcov a nepriateľov legitímneho kráľa a vlasti.⁵⁷² Stanovisko vlády v tejto veci podporila v októbri 1906 aj Zvolenská a Gemersko-malohontská župa.⁵⁷³ Napokon návrh zákona o prinavrátení pozostatkov Františka II. Rákociho a jeho spoločníkov, ktorý potvrdil aj zrušenie vyššie uvedených paragrafov, schválil parlament 23. októbra 1906 a na druhý deň ho podpísal aj panovník.⁵⁷⁴

Po vybavení potrebných diplomatických formalít sa pozostatky kuruckých bojovníkov previezli z Istanbulu do Orşovy a odtiaľ 28. októbra do Budapešti. S jednodňovým vystavením ich rakiev v hlavnom meste bola spojená veľkolepá slávnosť, na ktorú boli pozvaní členovia bývalej Tiszovej vlády, predstavitelia chorvátskeho snemu a zástupcovia žúp, miest a spolkov.⁵⁷⁵ Na verejnú manifestáciu sa aj napriek zhovievavému prístupu panovníka k Rákociho pamiatke neprišli pozrieť reprezentanti dvora; vojenský dôstojníci mali zase zakázané opustiť kasáreň.⁵⁷⁶ Účasť župných a mestských deputácií bola vítaná aj na pohrebných ceremoniach: 29. októbra pri znovupočítaní Františka II. Rákociho a jeho spolubojovníkov v Dóme sv. Alžbety v Košiciach a 30. októbra na slávnosti uloženia pozostatkov Imricha Tökölyho do hrobky v evanjelickom chráme v Kežmarku.⁵⁷⁷ Miestna tlač potvrdila účasť zástupcov Gemersko-malohontskej,⁵⁷⁸ Zvolenskej⁵⁷⁹

⁵⁷⁰ KINCSES, K. M.: *Kultusz és hagyomány*, s. 176.

⁵⁷¹ HALÁSZ, H. – KATONA, Cs. – ÓLMOSI, Z. (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc...*, s. 173.

⁵⁷² Aj nadviazanie akéhokoľvek kontaktu s nimi sa klasifikovalo ako urážka kráľovského majestátu. Celé znenie zákona č. XLIX z roku 1715 (dokument č. 1): HALÁSZ, H. – KATONA, Cs. – ÓLMOSI, Z. (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873 – 1906)*, s. 41-42.

⁵⁷³ Vármegeyék a Rákoczi-ünnepen. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 14. 10. 1906, č. 41, s. 1; Vármegeyék Rákóczy temetésén. In: *Gömör-Kishont*, 14. 10. 1906, č. 41, s. 2.

⁵⁷⁴ HALÁSZ, H. – KATONA, Cs. – ÓLMOSI, Z. (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873 – 1906)*, s. 25.

⁵⁷⁵ KINCSES, Katalin M.: *Kultusz és hagyomány*, s. 159.

⁵⁷⁶ KOVÁCS, Á.: *A kitalált hagyomány*, s. 249.

⁵⁷⁷ K slávnostnému prijatiu telesných pozostatkov sedmohradských kniežat, kuruckých bojovníkov a ich rodinných príslušníkov v Orşove a Budapešti, ako aj k ich slávnostnému pochovaniu v Košiciach a Kežmarku pozri dokumenty č. 79 – 82: HALÁSZ, H. – KATONA, Cs. – ÓLMOSI, Z. (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc...*, s. 208-240.

⁵⁷⁸ Vármegeyék Rákóczy és bujdosó társai temetésén. In: *Gömör-Kishont*, 28. 10. 1906, č. 43, s. 2; Vármegeyék Rákóczy temetésén. In: *Gömör-Kishont*, 14. 10. 1906, č. 41, s. 2.

⁵⁷⁹ Zólyomból jelentik a Magyar Távirati Irodának. In: *A Magyar Távirati Iroda és Budapesti Tudósító együttes kiadása 1906. október 28.: Országgyűlési Értesítő* [online]:

<http://archivnet.hu/politika/ii_rakoczi_ferenc_es_tarsai_ujratemetese.html?oldal=3>

i Novohradskej župy,⁵⁸⁰ a to tak na budapeštianskej, ako aj košickej slávnosti (z Lučenca aj na kežmarskej). Časť delegácie a bandéria Gemersko-malohontskej župy, vyslaných z R. Soboty do Košíc, kráčala, či cválala pod dobovou Rákociho zástavou, iná niesla tak staré, ako aj nové miestnymi paniami ušité župné zástavy.⁵⁸¹

Symbolické zvonenie z kostolných veží v deň Rákociho znovupochovania a vlajková výzdoba na verejných i meštianskych domoch počas slávnostných ceremoniálov udržiavali nielen sviatočný vzhľad miest, ale aj pamäť na kuruckú dobu. Mestská rada vo Zvolene dala na budovu radnice vztýčiť trojakú zástavu: uhorsko-krajinskú, mestskú a vencom ozdobenú Rákociho zástavu.⁵⁸² V B. Bystrici sa už v predvečer košických osláv konal fakľový sprievod vlasteneckých mešťanov a mládeže – tí vypochoďovali na Námestie kráľa Bela IV., aby si pred budovou radnice vypočuli príležitostného rečníka, kurucké piesne a básne, ako aj Vörösmartyho *Szózat*. Slávnostnú ilumináciu mesta dotvárali sviece a kahance v oknách domov, osvetlená radnica a veža, bengálsky oheň či farebné prúdy fontány.⁵⁸³ Rátali s ňou aj niektorí Lučenčania, no u nich sa iluminácia nielenže nekonala, ale údajne tam nesvietili ani elektrické pouličné lampy.⁵⁸⁴

Neopakovateľnosť a význam slávnostnej udalosti v smere prehlbovania pocitu vlastenectva si azda najviac uvedomovalo vedenie škôl. Napríklad riaditeľstvo lučeneckého gymnázia vyslalo na Rákociho a Tökolyho obrad 71 študentov v sprievode šiestich učiteľov.⁵⁸⁵ Z B. Bystrice zase odchádzalo do Košíc 43 gymnazistov s troma učiteľmi a riaditeľom.⁵⁸⁶ Popri tom, že sa obom skupinám študentov naskytl v Košiciach pohľad na Rákociho dobu, v ďalších mestách, ktorými putovali, mali možnosť spoznávať kultúrne pamiatky, prírodné krásy (napr. Vysoké Tatry) či miestne podniky (napr. v Miškovci, Košiciach, Kežmarku, Ružomberku). Silný dojem v nich mohli zanechať rituálne gestá ako polozenie kvetu na Rákociho katafalk či vzatie si vavrínového listu z Tökolyho venca na pamiatku.⁵⁸⁷ S takýmto nástrojom propagandy Rákociho kultu, akými boli poznávacie výlety, sa uzavreté školské slávnosti mohli len ťažko pretekať. Živý obraz toho ako košickou hlavnou ulicou prechádzal imponantný slávnostný sprievod, zahalený do dobových kostýmov a kuruckej symboliky, mala hľadám mládež ešte dlho pred očami.

Od vedenia škôl (vrátane detských opatrovní) sa však očakávalo aj naplnenie obežníka ministra náboženstva a školstva zo 16. októbra 1906. Podľa jeho znenia si malo určiť deň, keď si usporiada vlastnú Rákociho

⁵⁸⁰ Rákóczi ünnepélyek. In: *Losonczi Ujság*, 8. 11. 1906, č. 46, s. 3.

⁵⁸¹ Vármegyénk Rákóczy és bujdosó társai temetésén. In: *Gömör-Kishont*, 28. 10. 1906, č. 43, s. 2.

⁵⁸² SA BB, Archiv ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 2959/1906: Občania!

⁵⁸³ Rákóczi ünnepe. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 1.

⁵⁸⁴ Rákóczi ünnepélyek. In: *Losonczi Ujság*, 8. 11. 1906, č. 46, s. 3.

⁵⁸⁵ Állami főgymnázium utja. In: *Losonczi Ujság*, 15. 11. 1906, č. 47, s. 2-3.

⁵⁸⁶ A helybeli kir. Kath. főgimnázium. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

⁵⁸⁷ Állami főgymnázium utja. In: *Losonczi Ujság*, 15. 11. 1906, č. 47, s. 2-3.

slávnosť – na 29. október alebo 5. november.⁵⁸⁸ V týchto dňoch oslavovali takmer všetky banskobystrické,⁵⁸⁹ zvolenské,⁵⁹⁰ rimavskosobotské⁵⁹¹ a lučenecké školy. Našli sa aj také, napr. evanjelická elementárna škola v B. Bystrici,⁵⁹² ktoré si na slávenie vybrali deň Tökölyho pohrebu. Lučeneckí gymnazisti, ktorí si z dôvodu odcestovania na centrálnu podujatia zvolili pre svoju slávnosť neskorší termín, vystihli tematiku kuruckých bojov nasledovne: spevom Rákociho pochodu, Rákociho žalospevu a Berčeniho nóty, recitovaním Petőfiho básne Rákoci (*Rákóczi*) a výzdobou miestnosti Rákociho bustou a obrázkami Rákociho, Zrínskej a Tökölyho.⁵⁹³ Školským slávnostiam, či už 29. októbra alebo 5. novembra, predchádzali slávnostné bohoslužby, na ktoré boli okrem žiakov prizvaní zástupcovia miestnych orgánov, úradov a spolkov. Vo Zvolene sa na slávnostnom zasadnutí Ochotníckeho kruhu odhlasovala *Cena Františka II. Rákociho* vo výške 50 korún, ktorá sa mala každoročne vyplácať slovenskému žiakovi z chudobných pomerov, ktorý vo štvrtom ročníku „mešťaniky“ dosiahol v maďarskom jazyku vynikajúce výsledky.⁵⁹⁴

Rákociho kult

Na začiatku 20. storočia sa Rákociho kult odrazil aj vo verejnom priestore miest Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy. Súviselo to s celouhorským trendom, konkrétne so zintenzívnením „Rákociho otázky“ – otázky prevezenia pozostatkov sedmohradského kniežat'a a jeho spolubojovníkov do Uhorska, ktorá zamestnávala časť uhorskej politickej reprezentácie a predstaviteľov niektorých žúp. Rovnako sa pod to podpísal aj vplyv reálnej politickej situácie, keď postupne slabli hlasy liberálov a silneli hlasy tých opozičných politikov, ktorých strana obhajovala líniu čo najväčšej nezávislosti Uhorska od Rakúska. V symbolickej rovine mali význam slávnosti v rokoch 1903 a 1906, ktorými sa vlastenecká časť obyvateľov miest preniesla do čias protihabsburských povstaní, kich hlavným porazeným aktérom a nepriamo aj kich nepriateľom. Umožnili to ich rituálno-symbolické inscenačné stratégie, ktorými sa obsah historickej pamäti opozície nezávislých sprostredkoval predstaviteľom župných a mestských orgánov a úradov, ale aj miestnym cirkvám, školám, spolkom a kde-tu aj podnikom. V R. Sobote dokonca aj väzňom, ktorým postavu sedmohradského kniežat'a priblížili

⁵⁸⁸ Felhívás. In: *Gömör-Kishont*, 21. 10. 1906, č. 42, s. 3.

⁵⁸⁹ Rákóczi ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 11. 11. 1906, č. 45, s. 2; Rákóczi-ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2; Rákóczy ünnepély a vármegyeyi árvaházban. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

⁵⁹⁰ Rákóczi ünnepély Zólyomban. In: *Zólyom és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

⁵⁹¹ Rákóczi-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2; *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium LIV-dik értesítője az 1906/1907 tanévről*. Rimavská Sobota, 1907. s. 8, 42.

⁵⁹² Iskolai ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

⁵⁹³ Rákóczi ünnepélyek. In: *Losonczi Ujság*, 8. 11. 1906, č. 46, s. 3.

⁵⁹⁴ Rákóczi ünnepély Zólyomban. In: *Zólyom és Vidéke*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

v roku 1906 väzenský dozorca, prokurátor a učiteľ,⁵⁹⁵ K vystupňovaniu Rákociho kultu v priestoroch Zvolena došlo ešte v roku 1907 v súvislosti so slávnostným odhalením jeho busty v parkovej časti hlavného námestia, nazývanej Alžbetina promenáda.

Rákociho slávnosti smerovali v prvom rade k osloveniu mladej generácie: či už rituálmi v rámci školských slávností, mimoškolskými aktivitami (účasťou na fakľovom sprievode, koncertoch) alebo podujatiami mimo mesta (poznávacími výletmi). Konečným zámerom všetkých snažení a opatrení zo strany ministra školstva a vedenia príslušných škôl bolo integrovať deti a dospievajúcu mládež do maďarského národno-identifikačného procesu. Slávnosťami sa utváral priestor na formovanie ich národnej identity. Už len tým, že sa im predkladal obraz ideálneho hrdinu – vzor, ako treba milovať a pracovať pre vlasť –, utváral sa predpoklad, že si jeho myšlienky osvoja. Model národného hrdinu počas osláv 200. výročia boja za slobodu a prinavrátania bojovníkov do vlasti spíňal vodca kuruckých vojsk František II. Rákoci. S jeho životnými peripetiami, prípadne s osudmi ďalších kurucov, sa mládež oboznámila pri počúvaní pamätných príhovorov, recitovaní a speve kuruckých baladických piesní. A ešte trvácnejšiu upomienku na dávne časy minulé, ako z času na čas uskutočnené školské oslavy, zanechali v jej pamäti poznávacie výlety spojené s možnosťou zapojenia sa a prežívania autentickej atmosféry, ktorú oficiálne slávnosti v Košiciach a Kežmarku zaiste ponúkli.

Rákociho meno sa počas ceremoniálov skloňovalo v spojitosti s ideou slobody, vlasteneckej lásky či národnej nezávislosti. Označovaný v pamätných rečiach ako „*bojovník za slobodu*“ a „*mýtický hrdina*“ vystupoval ako ten, kto v sebe našiel silu a pevnú vôľu, aby sa pre najvyšší ideál národnej suverenity – pre (maďarskú) slobodu – vzdal všetkého: majetku, rodiny, dôstojného života, šťastia, mladosti. Vymenovaním materiálnych i duchovných statkov sa umocňovala jeho obetavosť za vlasť a národ a dávala sa mladým za príklad: „*Učte sa od neho, ako treba za svätú slobodu krv, život, majetok [...] všetko obetovať.*“⁵⁹⁶ Na slávnosti rimavskosobotského Kasína v roku 1903 nadobudla zmienka o jeho schopnosti skladat obety až rozmery kresťanskej rétoriky: „*Rákoci ako človek bolesti*“, „*mučeník slobody*“, „*jeho obeta za trňovú korunu.*“⁵⁹⁷ Jeho obetavú lásku k vlasti vyzdvihli aj bohoslužby celebrujúci lučeneckí duchovní. V reformovanom kostole bol veriacim predstavený ako „*nesebecký Mad'ar*“, ktorý si mnoho vytrpel pre vlasť, šťastie jej obyvateľov a slobodu.⁵⁹⁸

Historická pamäť Rákociho povstania obsiahla v sebe protidynastické (protirakúske) prvky, no v otvorenej podobe boli citeľné skôr sporadicky, napr. metafora rimavskosobotského rečníka z roku 1903 „*o zabítí kuruckého*

⁵⁹⁵ Rákóczi-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 4. 11. 1906, č. 44, s. 2.

⁵⁹⁶ Rákóczi-ünnepély. In: *Losoncz és Vidéke*, 8. 5. 1904, č. 19, s. 2.

⁵⁹⁷ Rákóczy-emlékünnepek. In: *Gömör-Kishont*, 12. 11. 1903, č. 46, s. 2.

⁵⁹⁸ Rákóczi ünnepek. In: *Losoncz Ujság*, 8. 11. 1906, č. 46, s. 3.

obdobia rakúskou brutalitou“, ktorou narážal na zákaz kuruckých literárnych diel, veršov a piesní. Išlo však len o výnimku, lebo z úcty k legitímnemu panovníkovi sa rečníci, zvlášť na pôde škôl a chrámov, stránili ostrých narážok na minulosť dynastie. Kompenzovali to napríklad tým, že vyvolávali emócie – či už sakralizovaním Rákociho vlastností a činov alebo vykresľovaním osudu maďarského národa ako „Bohom vyvoleného národa“ (napr. jeho ponižovanie, utrpenie, osamotenosť v mori národov a pod.).⁵⁹⁹ Po roku 1904 a hlavne po októbri 1906, keď František Jozef súhlasil s konečným riešením spomínanej „Rákociho otázky“ a zrušil neželané paragrafy zákona č. XLIX z roku 1715, vzrástli aj pozitívne ohlasy na osobu panovníka. Poukázali na to prejavy vdácnosti, modlitby za kráľa či zvolávania na jeho slávu v pamätných rečiach.

Pozornosti verejnosti nemohlo ujsť, že sa pod propagandou Rákociho boja za slobodu myslel začiatok boja za nezávislé Uhorsko. Išlo v skutočnosti o zámerné hľadanie a rovno aj vytváranie kontinuity medzi posledným kuruckým povstaním na jednej strane a revolúciou v rokoch 1848/49 na strane druhej. Nasvedčovala tomu koncepcia osláv v zmysle idey slobody a nezávislosti Uhorska, miestami ich choreografia (podobnosť s oslavami 15. marca) a komparatistika v slávnostnej rétorike (pri hľadaní prepojenia medzi Arpádcom, Rákocim a Kossuthom).⁶⁰⁰ O symbolický moment v tomto duchu sa postarali aj lučeneckí gymnazisti, ktorí sa cestou do Košíc na Rákociho pohrebnú slávnosť zastavili v Miškovci a pred zrakmi miestnych usporiadali verejnú manifestáciu pri Kossuthovej soche. Na jej podstavec položili vavrínový veniec, odznela reč o Kossuthovi a Rákocim a študenti zaspievali Vörösmartyho hymnu.⁶⁰¹

Do Rákociho osláv sa zapojilo aj židovské obyvateľstvo miest. Keďže sa jeho väčšina v tom čase cítila byť súčasťou uhorského/maďarského národa, alebo sa aspoň tak prezentovala, nemala najmenšiu námietku proti maďarskej interpretácii Rákociho povstania. Z tých, čo v tlači zaujali kritický postoj voči takto definovanej koncepcii Rákociho slávnosti, možno uviesť predstaviteľov slovenského národného života, pôsobiacich mimo skúmaných mestských centier. Napríklad Jozefa Škultétyho, slovenského historika a publicistu, ktorý odmietol politickú časť osláv pri príležitosti 200. výročia Rákociho boja s odôvodnením, že v protihabsburských povstaniach nešlo o boj za slobodu, ale o vydobytie si majetkových a mocenských záujmov zo strany uhorskej (sedmohradskej) šľachty.⁶⁰² Na túto formu manipulácie s historickými faktami reagoval aj úvodník *Národných Novín*:

⁵⁹⁹ Rákóczy-emlékünnepeley. In: *Gömör-Kishont*, 12. 11. 1903, č. 46, s. 2.

⁶⁰⁰ Rákóczy-emlékünnepeley. In: *Gömör-Kishont*, 12. 11. 1903, č. 46, s. 2.

⁶⁰¹ Állami főgymnázium utja. In: *Losonczi Ujság*, 15. 11. 1906, č. 47, s. 2.

⁶⁰² VALACH, Július: Koncepcia slovenských dejín v diele Jozefa Škultétyho. In: *Historický zborník 8*, Martin : Matica slovenská, 1998. s. 84.

„Ako možno z jej pamiatky [200. výročie Rákociho boja; pozn. aut.] robiť slávnosť, ktorou má byť rozpaľovaný maďarizmus, veru nerozumieme. Bolo to ešte staré Uhorsko, kde nebolo národnostných protív a dnes pamiatka týchto dejov predsa má byť využívaná k budeniu maďarskej národnej netolerantnosti. Rákócovskými bojami práve utužovalo sa priateľstvo, bratstvo medzi rôznymi kmeňmi našej krajiny.“⁶⁰³

Slováci, presnejšie ich politicky a kultúrne aktívna časť nezavrholala myšlienku uctenia si Rákociho pamiatky. Odmietala však deformovanie jej obsahu maďarskou politickou reprezentáciou v prospech maďarskej štátnej ideológie. Kritizovala vnášanie výlučne maďarských prvkov do prezentácie Rákociho kultu a nezohľadňovanie mnohonárodnostného charakteru stavovského Uhorska. Na tomto stanovisku zotrvala aj v roku 1906: „Ako vidno, v mienke o kurucoch my rozhodíme sa s tými, ktorí po tieto dni zaujatí sú ich oslavou. A neradi by sme, keby sa povedalo, že to z národnostnej prepojatosti.“⁶⁰⁴

Ani z pohľadu súčasnej historiografie nedáva pomenovanie „boj za slobodu“ zmysel, keď už boj, tak boj za šľachtické slobody. V skutočnosti šľachta, vrátane Františka II. Rákociho bojovala proti Habsburgovcom za vlastné záujmy, čiže za udržanie šľachtických privilégií, rovnako za práva Uhorska, prípadne v prvej polovici 17. storočia aj za náboženské slobody protestantov – nie však za zrušenie feudálneho systému.⁶⁰⁵ Samotné prepájanie Rákociho povstania s revolučnými udalosťami z rokov 1848/49 označil rakúsky historik M. Csáky za nekritické a anachronistické. V spájaní stavovského *natio hungarica* s etablovujúcim sa občianskym národom 19. storočia vidí zdôvodňovanie maďarskej supremacie voči nemaďarským národnostiam Uhorska.⁶⁰⁶

PETŐFI, JÓKAI, VÖRÖSMARTY – „LITERÁTI A REVOLUCIONÁRI“

Básnici a spisovatelia ako Sándor Petőfi, Mór Jókai či Mihály Vörösmarty boli v 19. storočí (a dodnes sú) neodmysliteľnou súčasťou maďarskej romantizujúcej literatúry a z rôznych dôvodov pretrvali aj v kolektívnej pamäti vtedajšej spoločnosti. Najmä preto, že svojimi básňami a prozaickými dielami neraz plnili rolu tlmočníkov požiadaviek alebo hlásateľov túžob širších spoločenských, hlavne ľudových vrstiev, vďaka čomu mali v rukách účinnejšiu a prítlačivejšiu zbraň – písané slovo – ako tí, ktorí disponovali skutočnou mocou a politickým vplyvom. Svojou tvorbou sa prihovárali ľuďom,

⁶⁰³ Rákóci. In: *Národné Noviny*, 6. 6. 1903, č. 69, s. 1.

⁶⁰⁴ Tököli-Rákóci. In: *Národné Noviny*, 25. 10. 1906, č. 126, s. 1.

⁶⁰⁵ BARTL, Július: Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 2, s. 47, 52.

⁶⁰⁶ CSÁKY, Moritz: Gemeinsames historisches Gedächtnis: Versuch einer Komparatistik der österreichischen und ungarischen Vergangenheit. In: *Ungarn und Österreich. Szenen einer Ehe. Ausstellungskatalog*. Eisenstadt: Museum Österreichischer Kultur, 1989, s. 8.

vystihovali ich každodenné starosti, pôsobili na ich city a odkrývali im nové istoty, okrem iného presadzovaním národných hodnôt, lásky k vlasti a vzbudzovaním pocitu solidarity a príslušnosti k národnému kolektívu. Lenže tak ako nebolo možné úplne oddeliť historiografiu od politiky, tak ani spisovatelia nezostali voči politickým otázkam imúnni, dokonca ani voči vyostreným ozbrojeným konfliktom. Revolúcia v rokoch 1848/49 predstavovala situáciu, keď sa romantickí básnici a spisovatelia chopili oboch zbraní: pera a papiera na jednej strane a kordov na strane druhej. Ich popularita medzi verejnosťou tak mohla byť o to väčšia a ideály, za ktoré bojovali, o to vierohodnejšie.

Do tejto kategórie kultúrnych činiteľov patrili básnik S. Petőfi a novelista a románopisec M. Jókai. Pokiaľ ide o ich žánrové smerovanie, Petőfi spočiatku skladal piesne a verše o prírode, no koncom 40. rokov už písal lyriku s výrazne ľudovými, antifeudálnymi a spoločensko-kritickými motívmi. V Jókaiho románoch zas najskôr dominovali spoločensko-politické témy, no v druhej polovici 19. storočia nachádzame u neho črty romantizmu a historizujúceho nacionalizmu.⁶⁰⁷ V rámci uhorskej politiky obaja vystupovali na sklonku 40. rokov ako predstavitelia radikálneho demokratického hnutia, ktorí požiadavky voči rakúskemu dvoru predložili revolučnou cestou. Spolu s ďalšími radikálmi totiž 15. marca zmobilizovali v Pešti veľké ľudové zhromaždenie, sprevádzané symbolickými nástrojmi – 12-bodovým programom marcovej mládeže, Petőfiho veršovanou Národnou piesňou, revolučne ladenými piesňami, maďarskými trikolórami a kokardami.

Niektorí spisovatelia však zostávali bokom od bojiska a revolučné vrenie pozorovali od pracovného stola. K nim sa radil významný básnik a spisovateľ reformnej doby M. Vörösmarty. Podľa tradičnej literárnej histórie práve on vydaním národného eposu *Zalánov útek* (*Zalán futása*) položil v roku 1825 základy romantizmu v maďarskej kultúre.⁶⁰⁸ V súvislosti s formovaním kolektívneho národného povedomia trvácnejšiu stopu ako jeho hrdinský epos o zaujatí vlasti v národnom povedomí zanechala jeho hymnická pieseň *Szózat* z roku 1836, ktorej úvodný verš znie „*Svojej vlasti neochvejne verný zostaň, Maďar*“... (*Hazádnak rendületlenül légy híve ó magyar*). V Uhorsku mala v tom čase taký silný ohlas, že konkurovala Kölcseyho maďarskej hymne.

Po krátkom načrtnutí Petőfiho, Jókaiho a Vörösmartyho „reálneho“ miesta v uhorsko-maďarských dejinách zostáva zistiť, aké miesto mali vo svete kultu, teda ako ich usporiadatelia jubilejných osláv vo Zvolene, v B. Bystrici, Lučenci a v R. Sobote predsúvali verejnosti – či ako romantických literátov alebo ako revolucionárov.

⁶⁰⁷ GERGELY, András (ed.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest : Osiris kiadó, 2005, s. 177, 481.

⁶⁰⁸ GERGELY, A. (ed.): *Magyarország története a 19. században*, s. 191.

Spomienka na 50. výročie Petőfiho smrti (1899)

Na formovanie národného povedomia Maďarov mali výrazný vplyv tak básne Sándora Petőfiho (1823 – 1849), ako aj životné osudy tohto revolučného básnika. Nedožil sa konca revolúcie, pretože ako vojak v jednotke generála Bema padol 31. júla 1849 v šegešvárskej bitke (rum. Sighișoara) neďaleko Fehéregyházy (rum. Albești) v Sedmohradsku. Keďže zomrel za neobjasnených okolností a časť verejnosti odmietala prijať správu o jeho smrti, vznikali o ňom legendy – vraj sa ukrýva, usadil sa v cudzine či dokonca, že padol do ruského zajatia a žije na Sibíri.⁶⁰⁹ Jeho smrť sa stala citlivým bodom maďarskej vlasteneckej spoločnosti, a ako taká aj impulzom na mýtizovanie a budovanie kultu jeho osobnosti. K inštitucionalizovaniu Petőfiho kultu sa však pristúpilo až v roku 1876, keď pod predsedníctvom Móra Jókaiho vznikla Petőfiho spoločnosť (*Petőfi Társaság*), ktorá si za úlohu vytýčila vydávať a šíriť jeho celoživotné dielo.⁶¹⁰ Dobový obraz revolučného básnika kultivovali literárne kruhy a samovzdelávacie krúžky v školách, prezentovali ho verejné sochy (napr. v Budapešti bola odhalená v roku 1882, v Šegešvári roku 1897, v Prešporku/Bratislave v roku 1911), pamätné tabule, názvy ulíc, oslavy 15. marca, okrúhle jubilejné oslavy výročia jeho úmrtia alebo pamätné predmety, tzv. Petőfiho relikvie.⁶¹¹

V 90. rokoch 19. storočia sa na kultivovaní Petőfiho pamiatky, takpovediac izolovane od ostatných politicko-spoločenských zoskupení, začali podieľať aj príslušníci Sociálnodemokratickej strany Uhorska. Najskôr si ale museli jeho postavu a tvorbu „vyvlastniť“, aby ho mohli prezentovať v súlade so svojím politickým programom: ako bojovníka za slobodu ľudu či ako odporcu otroctva a tyranie, ktorý revolučnými ideálmi kliesnil cestu socializmu. Takýto doľava posunutý Petőfiho obraz šírili sociálni demokrati na stránkach svojich periodík, brožúr, kalendárov a od konca 90. rokov už aj na oslave 15. marca, ktorú si každoročne vo vlastnej réžii usporiadali pri básnikovej soche v Budapešti. Ako však podotkol maďarský historik B. Vörös, propagátori sociálnodemokratických ideí nepovažovali Petőfiho za akéhosi predchodcu sociálnych demokratov; tvrdili nanajvýš, že jeho básne zo 40. rokov odrážali socializmus hlásaný F. Ch. Fourierom, Saint-Simonom a L. Blancom. Boli však presvedčení o tom, že z politických strán vtedajšieho Uhorska mali jedine oni právo kultivovať pamiatku revolučného básnika a prehlasovať sa za dedičov jeho zásad.⁶¹²

⁶⁰⁹ MAGYAR, Z.: *Halhatatlan és visszatérő hősök*, s. 159.

⁶¹⁰ KERÉNYI, Ferenc: A körözlevéltől a szoboravatásig a Petőfi-kultusz első korszaka, 1849 – 1862. In: KALLA, Zsuzsa (ed.). *Kegyelet és irodalom. Kultusz történeti tanulmányok*. Budapest : PIM, 1997, s. 141.

⁶¹¹ K Petőfiho pamätným predmetom pozri: RATZKY, Rita: Petőfi-relikviák – az időben. In: KALLA, Zsuzsa (Ed.). *Kegyelet és irodalom. Kultusz történeti tanulmányok*. Budapest : PIM, 1997, s. 144-151.

⁶¹² VÖRÖS, Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”? *Történelmi szemléiségék a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890-1919*. Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 2004, s. 249-251.

Čo sa týka obsadenia roly najväčšieho národného hrdinu rokov 1848/49, romantickému básnikovi a mučeníkovi konkuroval jedine Lajos Kossuth.⁶¹³ Petőfiho postava bola tesne po jeho smrti štylizovaná na základe spomienok jeho spolubojovníkov do pozície proroka, syna a manžela, revolucionára či umierajúceho vojaka. Tento komplexný obraz jeho osobnosti a lyriky bol neskôr prekrytý fenoménom utrpenia a smrti.⁶¹⁴ Svedčí o tom skutočnosť, že namiesto oslavy výročia jeho narodenia sa do popredia dostal pamätný deň jeho úmrtia. Pri príležitosti polstoročnice tejto udalosti sa už 30. júla 1899 konali po celej krajine veľkolepé slávnosti. Popri Budapešti sa ich centrom stali Šegešvár a Fehéregyháza (údajné miesto jeho odpočinku v masovom hrobe honvédov). Na centrálnych slávnostiach v Sedmohradsku sa okrem ich organizátora, čiže Petőfiho spoločnosti, zúčastnili aj predstavitelia uhorskej vlády a oboch snemovní parlamentu, zástupcovia vedeckých a literárnych kruhov (napr. Maďarskej akadémie vied, Kisfaludyho spoločnosti či novosadskej Matice srbskej), bývalí honvédi z rokov 1848/49, ako aj obecnosť z ďalekých krajov i blízkeho okolia (spomína sa prítomnosť sedmohradských Sasov, Sikulov, Srbov, ale aj neúčast' Rumunov).⁶¹⁵ Z účasti predstaviteľov uhorských ústredných orgánov usudzujeme, že spomienka na revolučného básnika nepredstavovala pre Františka Jozefa až taký zásadný problém ako Kossuthov kult, hoci Petőfi neraz vyjadril slovom i písmom nenávisť voči panovníkovi.⁶¹⁶

Jubilejné slávnosti na pamiatku podľa dobovej tlače najväčšieho či nesmrteľného maďarského básnika alebo tvorca ideí o láske k vlasti, slobode a demokracii sa v mestách Gemersko-malohontskej, Novohradskej a Zvolenskej župy uskutočnili 30. júla 1899. Ich „choreografiu“ pripravili na túto príležitosť ustanovené organizačné výbory alebo spolky, ako napr. Spolok obchodnej mládeže v B. Bystrici, Dobrovoľný hasičský zbor a Občiansky kolkársky spolok vo Zvolene či Kasíno v R. Sobote. Usporiadatelia komunikovali v niektorých prípadoch s centrom, napr. výbor pre usporiadanie Petőfiho slávnosti vo Zvolene požiadal predsedníctvo Petőfiho spoločnosti v Budapešti o zaslanie programu, na základe ktorého by definitívne stanovil, ako bude miestna ceremónia prebiehať.⁶¹⁷ Konečnú podobu programu spolu s výzvou k zvolenským občanom uverejnili noviny *Zólyom és Vidéke*⁶¹⁸ a propagovali ju aj plagáty v maďarských farbách (rovnako aj v Lučenci).⁶¹⁹

⁶¹³ GERŐ, A.: Der Kossuth-Kult, s. 179.

⁶¹⁴ ERDŐDY, G.: Revolutionserbe und nationale Selbstbehauptung in Ungarn, s. 163.

⁶¹⁵ Vegyes közlések: Petőfi Sándor emlékezete. In: *Századok*, roč. 33, 1899, s. 660-661; A segesvári ünnep. In: *Vasárnapi Ujság*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 529-531.

⁶¹⁶ LENDVAI, P.: *Die Ungarn*, s. 251.

⁶¹⁷ K tomuto rozhodnutiu prikróčil zvolenský výbor na prípravnom zasadnutí 12. júla 1899, ktoré sa konalo pod vedením F. Spilku vo veci prejednávanej plánovanej Petőfiho slávnosti vo Zvolene. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 1853/1907.

⁶¹⁸ Petőfi napja. In: *Zólyom és Vidéke*, 30. 7. 1899, č. 31, s. 2.

⁶¹⁹ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 1853/1907: Výzva (*Felhívás* 23. 7. 1899); ŠA BB, Archív LC, f. LC MsZM, šk. 1, č. j. 96/1899: Program osláv 50. výročia úmrtia básnika Alexandra Petőfiho v Lučenci.

Predseda zvolenského výboru Pál Drottner vyzval majiteľov domov, aby si v deň slávnosti ozdobili domy vlajkami a vysvietili okná.⁶²⁰

Polstoročnicu Petőfiho úmrtia ohlasovali v jednotlivých mestách tradičné sviatočné symboly, ako napr. výstrely z mažiarov a vlajky s maďarskou trikolórou na radnici, meštianskych domoch a iných verejných budovách. Vo Zvolene sa k nim pridružili ešte vysvietené okná, signalizujúce začiatok večerného slávnostného podujatia. Redaktori *Zólyom és Vidéke* mali pochopenie, že niekto nezapálil v okne sviečku, lebo práve nebol doma, no nedokázali si vysvetliť, prečo nebola vysvietená budova Kasína.⁶²¹

Rituálna inscenácia Petőfiho slávnosti vykazovala v sledovaných mestách, okrem B. Bystrice, podobné črty: oslavujúci vpochodovali do ulíc alebo na hlavné námestie a manifestácia bola spojená so spevom, rečením a recitovaním. V R. Sobote oslavovala miestna vlastenecká elita spolu s mládežou a zástupcami spolkov v Széchenyiho záhrade, vo Zvolene zas na hlavnom námestí a na bankete Občianskeho kolkárskeho spolku. V oboch mestách odzneli slávnostné prejavy a Petőfiho vlastenecké piesne a básne.⁶²² V Lučenci si sprievod, smerujúci do Kossuthovej ulice (dnes Vajanského ulica) so zástavami prekrytými čiernym závojom, zaspomínal na básnika pred Deutschovým domom, ktorého fasádu zdobila čerstvo umiestnená pamätná tabuľa. Stál na nej maďarský nápis: *Tu sa v roku 1845 zdržiaval Sándor Petőfi*, doplnený v ľavom dolnom rohu o dátum jej odhalenia – *30. júla 1899*. Jej autorom bol kamenár a sochár József Csordás. Okrem aktívnych účastníkov si pamätnú reč a hymnické piesne vypočuli aj dámy vykláňajúce sa z okien susedných domov.⁶²³ V B. Bystrici si pamiatku národného básnika uctil jedine Spolok obchodnej mládeže.⁶²⁴

Prostredníctvom gest účinkujúcich a prejavov slávnostných rečníkov mali oslavujúci a skupinky zvedavcov možnosť oboznámiť sa s hlavnými črtami Petőfiho osobnosti, s jeho lyrickou tvorbou a myšlienkami, za ktoré bojoval a zomrel. Na rimavskosobotskej záhradnej slávnosti ho profesor spojeného protestantského gymnázia Samuel Veres uviedol do panteónu spisovateľov európskej literatúry: „*Vzdelaný svet má Petrarca, Byrona, Berangera a Heineho. Čo znamenajú títo štyria veľikáni pre germánske a románske národy, to znamená Petőfi pre Maďarov.*“ V hraniciach Uhorska mu pripísal rolu zjednotiteľa synov národa, a to vďaka účinku jeho básnickej tvorby, ktorá „*bola povolaná k tomu, aby odstránila prekážky, ktoré bránili citovému a jazykovému zjednoteniu ľudu s intelektuálmi*“, prostredníctvom nej

⁶²⁰ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 1853/1907: Žiadosť (Kérelem 28. 7. 1899); A Petőfi bizottság záró ülése. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 4.

⁶²¹ Hirek: Sötét ablakok. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 3.

⁶²² Petőfi emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 3. 8. 1899, č. 31, s. 1-3; Petőfi napja. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 1-3; THOMKA, Pál ml.: Emlékezés Petőfi Sándorra (Tárca). In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 1.

⁶²³ A losonczi Petőfi – emlékünnepe. In: *Losonc és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 2-3.

⁶²⁴ Petőfi ünnepe városunkban. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 2.

vraj „vštepil Petőfi do srdca národa vrúcnu lásku kvlasti a slobode.“⁶²⁵ Literárnej línie sa držal aj lučenecký učiteľ Mihály Latkóczy, keď Petőfiho označil za poklad maďarského ľudového básnictva a maďarských ľudových piesní, za básnika lásky a slobody. Vo svojej reči použil analógiu, že „v rámci obranného boja je Petőfi v básnictve to, čo Kossuth v politike.“⁶²⁶ V obdobnom duchu vyzneli aj prednesy zvolenských rečníkov, hoci zdôrazňovali hlavne Petőfiho nesmrteľnosť:

„Smrť ho neumlčala, lebo predsa všetci poznáme a recitujeme jeho básne, jeho príklad nás oduševňuje a povzbudzuje k činom, len jeho telo prestalo žiť a jeho duša naďalej rozjasňuje maďarské príbytky a celý svet.“⁶²⁷

S príhovormi na bankete vystúpila aj zvolenská mládež, napr. poslucháč filozofie Samuel Uhliar, ktorý na rozdiel od uvedených optimistických prejavov vyjadril vo svojej reči pocity melanchólie a bolesti.

Po skončení osláv polstoročnice Petőfiho úmrtia inicioval ešte zvolenský výbor založenie Petőfiho základiny, ktorá vznikla v roku 1901 z preplatkov oslavy a z dobrovoľných príspevkov.⁶²⁸ Vyplácaním jej ročných úrokov sledoval maďarizačné ciele. Finančná podpora smerovala totiž tomu slovenskému žiakovi základnej a meštianskej školy, ktorý dosahoval dobré výsledky v maďarskom jazyku a prejavilo sa u neho vlastenecké cítěnie.⁶²⁹

Jókaiho 50. spisovateľské jubileum (1894)

Rodák z Komárna Mór Jókai (1825 – 1904) sa v predošlej časti spomína v spojitosti s Petőfiho osobnosťou, presnejšie s rozširovaním kultu revolučného básnika, spolubojovníka a kamaráta zároveň. Hlavne u neho treba hľadať pôvod Petőfiho mýtu, ktorý rozvíjal v druhej polovici 19. storočia, a to zjednodušovaním často protikladných spomienok a historických skutočností na rad hrdinských, dobrodružných až romanticko-humoristických udalostí. Jókaiho činnosť stála v službách sebamytologizácie žijúcej generácie

⁶²⁵ Petőfi emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 3. 8. 1899, č. 31, s. 2.

⁶²⁶ A losonczi Petőfi – emlékünnepeley. In: *Losoncz és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 3.

⁶²⁷ Petőfi napja. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 2.

⁶²⁸ Náklady na organizovanie Petőfiho oslavy vo Zvolene boli pokryté z dobrovoľných príspevkov občanov. Podpisový hárok, ktorý medzi nimi pred slávnosťou koloval, dokladá podpisy 118 prispievateľov, od ktorých sa vyzbierala suma 45 zlatých 85 gracijarov. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 1853/1907: Podpisový hárok (*Aláírási ív*). Z uvedenej položky sa použilo 39 zlatých 50 gracijarov. Zostatok spolu so sumou za vstupné predstavoval 61 zlatých 35 gracijarov. Zvolenský výbor sa teda rozhodol usporiadať dodatočnú zbierku, aby dospel k sume 100 zlatých ako k základnému vkladu pre založenie Petőfiho základiny. A Petőfi bizottság záró ülése. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 4.

⁶²⁹ ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 1853/1907: Zakladací list (*Alapító levél*). Mestu Zvolen sa v roku 1909 naskytila ponuka objednať si od Petőfiho spoločnosti básnikov portrét Gyulu Benczúra pre zasadacie miestnosti alebo školské priestory. Mestská rada ju ale z dôvodu plánovanej renovácie radnice odmietla. ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 2, č. j. 975/1909.

bojovníkov za slobodu so zámerom prekryť príslušnou propagandou, hoci aj zidealizovaným obrazom básnika, nedostatok spoločného konsenzu a posilniť maďarskú národnú jednotu.⁶³⁰

Čo sa však týka Jókaiho kultu v uhorskej, resp. maďarskej časti spoločnosti, spočiatku si ho verejná mienka pripomínala cez jeho osobné sviatky, napr. oslavou päťdesiatych narodenín v roku 1875 či výročia svadby dva roky predtým. Najväčší ohlas však za jeho života zaznamenalo polstoročné výročie jeho spisovateľského pôsobenia v roku 1894, ktorým sa zintenzívnili rad ďalších literárnych slávností v Uhorsku. Na druhej strane dané jubileum pripadlo na 90. roky 19. storočia, keď sa imaginárny i reálny kalendár pamätných dní rozšíril o veľkolepejšie, tak radostné (napr. milénarne oslavy, 50. výročie revolúcie), ako aj smutné udalosti (Kossuthov a Alžbetin pohreb). Jókaiho kult sa tým zatienil a podľa kunsthistoričky Cs. E. Csorbovej sa zdal byť uzavretý. Jeho poslednú etapu predstavovalo zaradenie busty románopisca medzi exponáty na parížsku svetovú výstavu v roku 1900.⁶³¹ Na Jókaiho sa ešte spomínalo v roku 1904, keď zomrel, a potom na výročia jeho smrti.

Centrom osláv polstoročného Jókaiho spisovateľského jubilea sa 5. – 6. januára 1894 stala Budapešť, kde v spoločnosti jubilanta oslavovali predstavitelia vlády a snemu, elita hlavného mesta, žúp a iných miest a reprezentanti literárnych, umeleckých a vedeckých kruhov. Vyslanci žúp a spolkov, ženy i jednotlivci zložili poctu Jókaimu ešte pred slávnostným dňom:⁶³² osobným vzdaním holdu uňho v byte, darovaním pamätných albumov (mestom R. Sobota)⁶³³ alebo odovzdaním dekrétov o udelení čestného občianstva (mestom Lučenec).⁶³⁴ Za svojho čestného člena ho zvolili aj niektoré spolky, napr. Občiansky čitateľský kruh v R. Sobote⁶³⁵ či Spoločenský kruh v B. Bystrici.⁶³⁶ Pri tejto príležitosti vydalo hlavné mesto jeho zobrazené dielo, ktoré si mestá, ich orgány, spolky či dobre situované súkromné osoby mohli zakúpiť za 200 zlatých. Tým, že si mestské rady B. Bystrice⁶³⁷ a R. Soboty⁶³⁸ jubilejné vydanie objednali, podporili súčasne národnú aj kultúrnu myšlienku. Okrem toho výbory Gemersko-malohontskej a Zvolenskej župy a mestské orgány Lučenca a R. Soboty zaslali Jókaimu

⁶³⁰ ERDŐDY, G.: *Revolutionserbe und nationale Selbstbehauptung in Ungarn*, s. 164.

⁶³¹ CSORBA, E. Csilla: Szederinda (Az élő Jókai kultusza). In: KALLA, Zsuzsa (Ed.). *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*. Veszprém: Prospektus GM Nyomda, 1994, s. 58, 63-64.

⁶³² O priebehu budapeštianskeho Jókaiho jubilea: SZABÓ, László: *Jókai élete és művei*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti hírlap Ujságvállalata, 1904, s. 185-192.

⁶³³ OSZK, f. APRÓ, č. j. 1893/18: Jókai jubileum /18/.

⁶³⁴ Mešťanosta Zoltán Török osobne odovzdal Jókaimu v decembri 1893 v Budapešti listinu, previazanú národnou stuhou, doplnenú o zvislú pečať a erb mesta s vyobrazením pelikána. Díszpolgári oklevél Jókainak. In: *Losoncz és Vidéke*, 7. 1. 1894, č. 1, s. 3.

⁶³⁵ Jókai ünneplése. In: *Gömör*, 26. 11. 1893, č. 49, s. 1.

⁶³⁶ A besztercebányai társaskör In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 1. 1894, č. 1, s. 3; OSZK, f. APRÓ, č. j. 1893/18: Jókai jubileum /23/.

⁶³⁷ A Jókai-jubileum. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 26. 11. 1893, č. 48, s. 1.

⁶³⁸ Jókai ünneplése. In: *Gömör*, 26. 11. 1893, č. 49, s. 1.

pozdravné adresy.⁶³⁹ V Lučenci v tom roku premenovali Dlhú ulicu (*Hosszú utca*) na Jókaiho ulicu.

Jókaiho spisovateľské jubileum si časť mestského obyvateľstva, s výnimkou Zvolenčanov,⁶⁴⁰ pripomenula 6. januára 1894 spolkovou alebo školskou slávnosťou. Mestská rada R. Soboty vymenovala organizačný výbor z predstaviteľov Kasína a Občianskeho čitateľského kruhu, ktorého úloha spočívala nielen v obvyklom zostavení slávnostného programu, ale aj v zapojení tamojšieho gymnázia do príprav. V pamätný deň sa v sále hotela Tri ruže zišla župná i mestská nobilita a dámska spoločnosť, ktorá si Jókaiho životné dielo uctila spevom hymien, recitovaním a prednesmi.⁶⁴¹ V B. Bystrici sa v tomto smere angažoval Spoločenský kruh a Korčuliarsky spolok. Keďže členovia prvého spolku spojili Jókaiho slávnosť s privítaním Nového roka, usporiadali už 1. januára koncert s tanečnou zábavou. Korčuliarska slávnosť, ktorú vo večerných hodinách otvorili a ukončili výstrely z mažiarov, sa konala na klzisku pod holým nebom a symbolickými rekvizitami – transparentmi a lampiónmi – lákala dospelých aj rodičov s deťmi. Bola síce otvorená pre verejnosť, ale kto sa chcel dostať na klzisko, musel zaplatiť vstupné.⁶⁴²

V januári 1894 sa v mestách konali aj Jókaiho školské slávnosti,⁶⁴³ v rámci ktorých sa podobne ako v prípade spolkových akcií tematizovala jeho životná a literárna dráha. Tomu poslúžili slávnostné reči a spev vlasteneckých piesní, ako aj prednes príležitostnej poézie (báseň venovaná M. Jókaimu)⁶⁴⁴ a výber z Jókaiho tvorby, napr. básne *Tisíc rokov* (*Ezer év*), novely *Mukačevský rab* (*A munkácsi rab*) či kapitoly *Biela pani Poliakov* (*A lengyelek fehér aszonya*) z jeho historického románu *Fráter György*. Zo školských podujatí vynikol hudobno-spevácky koncert bansko-bystrickej vyššej dievčenskej školy, z ktorého vstupného bola založená Jókaiho základina. Rovnako ako v prípade zvolenského Petófiho fondu, aj tu bol ročným úrokom odmenený žiak, citujú z novín, „*cudzej národnosti*“, ktorý si najlepšie osvojil maďarský jazyk. Oslávencia si dievčatá, vychovávané, ako inak, vo vlasteneckom duchu, uctili ešte dvomi gestami: ovenčením jeho busty v priestoroch Sporiteľne a zaslaním vavrínového venca Jókaimu.⁶⁴⁵

⁶³⁹ OSzK, f. APRÓ, č. j. 1893/18: Jókai jubileum /25, 26, 28/.

⁶⁴⁰ Zo Zvolena nemáme z roku 1894 správy o usporiadaní spolkovvej, ba ani školskej oslavy. Nezmenili sa o nej ani zápisnice jeho mestskej rady či mestského zastupiteľstva.

⁶⁴¹ Jókai ünneplése. In: *Gömör*, 7. 1. 1894, č. 2, s. 2.

⁶⁴² Jégünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 1. 1894, č. 1, s. 3; A korcsolyázó – Egyesület köréből. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 1. 1894, č. 3, s. 3.

⁶⁴³ Na ľudových, stredných a odborných školách v B. Bystrici sa Jókaiho slávnosti konali medzi 5. – 21. januárom. V novinách *Besztercebánya és Vidéke* ich približujú nasledovné články: Iskolai ünnepély, 7. 1. 1894, č. 1, s. 3; A Besztercebányai m. kir. áll. felsőbb leányiskola, 7. 1. 1894, č. 1, s. 3; Jókai ünnepe, 14. 1. 1894, č. 2, s. 3; A h. ipariskolában, 14. 1. 1894, č. 2, s. 3; Kettős iskolai ünnepély, 21. 1. 1894, č. 3, s. 3. V rimavskosobotskom gymnáziu prebehli 13. januára a v Lučenci 6. januára. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLI. dik értesítője az 1893/1894 tanévről*. Rimavská Sobota, 1894. s. 74; Jókai – ünnep. In: *Losonc és Vidéke*, 14. 1. 1894, č. 2, s. 2-3.

⁶⁴⁴ PODHRADSKÝ, Lajos: Jókai Mórhoz. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 14. 1. 1894, č. 2, s. 3.

⁶⁴⁵ A fels. leányiskola hangversenye. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 1. 1894, č. 3, s. 2, 5.

Spolkové a školské slávnosti štylizovali Jókaiho hlavne do polohy literáta a len zriedka do pozície účastníka marcových pešťianskych udalostí. Na gymnaziálnej slávnosti v Lučenci sa o ňom rečník Mór Ambrus vyjadril ako o veľkom spisovateľovi vlasti, ktorý síce patril k trojici básnikov Tompa, Petőfi, Arany, ale na pôde krásnej literatúry zostal osamotený a bez epigónov. Vyzdvihol niektoré jeho diela, ako aj Jókaiho umelecký jazyk, ktorý sa vyznačoval prirodzenosťou, silou a maďarskou až naivnou estetikou.⁶⁴⁶ Na pôde banskobystrického Spoločenského kruhu poslúžila Jókaiho postava ako vhodná propaganda, ktorou sa apelovalo na rozvíjanie vzdelania a kultúry v Uhorsku v období dualizmu:

„Osveta v našej vlasti ani zďaleka nie je ukončená [...], táto krajina nie je jazykovo, ani spoločensky jednotná. Od všetkých verných synov tejto vlasti si praje oddanosť a zákonnú úctu, obetavosť, oduševnenosť, dobromyseľnosť a vrúcnu lásku a horlivosť voči kultúre, ba čo viac, ona ju požaduje!“

Autor týchto myšlienok, tajomník kruhu Ödön Blánár, vyzval tiež mládež, aby sa od Jókaiho učila, ako milovať svoju vlasť a pracovať pre ňu a čtiť si tých, ktorí sa duševnou činnosťou aj bez materiálnych prostriedkov dokázali zasadiť za maďarský národ.⁶⁴⁷

Storočnica Vörösmartyho narodenia (1900)

Spomienka na Mihály Vörösmartyho (1800 – 1855) sa v období dualizmu objavovala na takmer každej slávnosti uhorsko-maďarského rázu, aj keď zväčša nepriamo. Zaslúžil sa o to sám romantický básnik, ktorého hymnická skladba *Szózat* si získala takú popularitu, že si svojím vlasteneckým a proklamačným duchom prekliesnila cestu skoro do každého repertoáru národných osláv. Mimoriadnou udalosťou, ktorou sa Vörösmartymu zložila pocta za jeho celoživotné dielo, bol cyklus literárnych osláv pri príležitosti storočnice jeho narodenia, ktorý vyústil 1. decembra roku 1900 do veľkolepej slávnosti v Stoličnom Belehrade. Iniciátormi spomienkových podujatí, ktoré prebiehali od konca novembra do začiatku decembra, boli tak ako aj v prípade predchádzajúcich dvoch výročí akademické, umelecké a literárne kruhy (napr. Petőfiho či Kisfaludyho spoločnosť), no zo spomínania na národného básnika nebolo vynechané ani obecensťvo hlavného mesta, ba ani ďalších, aj vzdialenejších miest a obcí.⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ AMBRUS, Mór: Jókai jubileumán (1894. Jan. 6-án felolvasta a fögymn. ünnepélyen). In: *Losonc és Vidéke*, 28. 1. 1894, č. 4, s. 1; AMBRUS, Mór: Jókai jubileumán (1894. Jan. 6-án felolvasta a fögymn. ünnepélyen). In: *Losonc és Vidéke*, 4. 2. 1894, č. 5, s. 1.

⁶⁴⁷ BLÁNÁR, Ödön: Jókai Mór 50 éves írói működése alkalmából. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 1. 1894, č. 1, s. 2.

⁶⁴⁸ A székesfejérvári Vörösmarty-ünnep. In: *Vasárnapi Ujság*, 9. 12. 1900, č. 49, s. 812-816.

V R. Sobote a B. Bystrici upozornila na Vörösmartyho jubileum aktivita niektorých miestnych spolkov. Program rimavskosobotskej jubilejnej oslavy zostavil a prostredníctvom plagátov a pozvánok propagoval spoločný výbor Kasína a Občianskeho čitateľského kruhu. Podľa neho sa dňa 2. decembra v hoteli Tri ruže zišla rimavskosobotská nobilita, ktorá spolu s mládežou a miestnymi paniami vzdala básnikovi hold: či už recitovaním z jeho tvorby, zaspievaním hymien alebo slávnostnými prejavmi.⁶⁴⁹ V B. Bystrici sa popri krátkej zmienke o oslave Evanjelického spolku⁶⁵⁰ a skupiny ochotníkov objavili v novinách *Besztercebánya és vidéke* skôr výčitky na adresu „mesta“ (čiže miestnej elity), že sa k osláveniu jubilea, ako o ňom napísali, „*národného génia*“ a „*proroka lepšej budúcnosti*“ postavilo ľahostajne: „*Tu všetko stíchlo, onemelo [...], „zdá sa, že tu hlboko drieme národné cítenie. [...] Prečo nepovieva na твоjich domoch zástava, pred ktorou pokľakne každý pravý Maďar?*“⁶⁵¹

Intenzívnejšie sa na Vörösmartyho osobnosť, a to aj v B. Bystrici, v tom čase rozpamätali školské slávnosti. Tompov kruh rimavskosobotského gymnázia vzdal na svojom slávnostnom zasadnutí poctu „*najväčšiemu básnikovi reformnej doby*“.⁶⁵² V Lučenci si ho pripomenuli dva krúžky, a to Kármánov recitačný kruh gymnázia⁶⁵³ a Gönczyho kruh učiteľského ústavu.⁶⁵⁴ Vörösmartyho pamiatku oslávilo aj žiactvo a študentstvo takmer všetkých banskobystrických škôl.⁶⁵⁵ Vo Zvolene sa na to podujala jedine štátna meštianska škola, ktorú noviny *Zólyom és Vidéke* označili, pravdepodobne preto, že medzi žiakmi šírila maďarčinu, za „*baštu čistej a ozajstnej vlasteneckej lásky*“.⁶⁵⁶

Niektoré zo spomenutých oslavujúcich skupín reagovali na výzvu magistrátu Budapešti v záležitosti zvečnenia spomienky na Vörösmartyho a finančne prispeli na základinu jeho plánovanej sochy. Zaslanú sumu získali rôznymi cestami: banskobystrickí ochotníci dobročinným divadelným predstavením,⁶⁵⁷ lučenecké gymnázium koncertom speváckeho a hudobného kruhu mládeže,⁶⁵⁸ redakcia novín *Zólyom és vidéke* vyhlásením verejnej zbierky medzi čitateľmi⁶⁵⁹ či predajom pamätnej publikácie. Táto publikácia súvisela s oslavou, ktorú usporiadali rimavskosobotské elitné spolky – v rámci nej vynikla reč gymnaziálneho profesora Veresa, ktorá tesne po oslavách vyšla

⁶⁴⁹ Vörösmarty-ünnep. In: *Gömör-Kishont*, 8. 11. 1900, č. 45, s. 2; A Vörösmarty ünnepély. In: *Gömör-Kishont*, 29. 11. 1900, č. 48, s. 3.

⁶⁵⁰ Vörösmarty Mihály. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 16. 12. 1900, č. 50, s. 3.

⁶⁵¹ Vörösmarty-ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 12. 1900, č. 48, s. 1-2.

⁶⁵² LEVENTE, Samu: Önképzőköri tevékenység a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumban. In: *Gömörország*, roč. 4, 2003, č. 4, s. 21.

⁶⁵³ SCHERER, Lajos: *A 350 éves Losonci gimnázium vázlatos története*. Losonc : Engel István könyvnyomdája, 1940, s. 52.

⁶⁵⁴ Vörösmarty-ünnepélyek. In: *Losoncz és Vidéke*, 9. 12. 1900, č. 49, s. 2.

⁶⁵⁵ Vörösmarty-ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 12. 1900, č. 48, s. 1

⁶⁵⁶ Vörösmarty ünnepély. In: *Zólyom és Vidéke*, 9. 12. 1900, č. 49, s. 1-2.

⁶⁵⁷ Vörösmarty-ünnepély. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 12. 1900, č. 48, s. 1

⁶⁵⁸ Vörösmarty-ünnepélyek. In: *Losoncz és Vidéke*, 9. 12. 1900, č. 49, s. 2.

⁶⁵⁹ Vörösmarty ünnepély. In: *Zólyom és Vidéke*, 11. 11. 1900, č. 45, s. 2.

pod názvom *Vörösmarty a národná premena*. Sumu získanú predajom tejto brožúry zaslali ako príspevok na budapeštiansky Vörösmartyho pomník.⁶⁶⁰

Veres sa v prejave vyznal, že básnik ho oduševňuje svojím vlastenectvom. Ako napovedá názov brožúry, nevnímal ho len ako poeta, ale aj ako aktívneho účastníka prebudovávania maďarského verejného života:

„Vörösmarty nie je len dietaťom doby nového Uhorska, ktorej atmosféru do seba nasával na poli vedy a kultúry, ale je aj významným kultúrnym článkom jednej politicky dôležitej epochy, v ktorej svojím vystúpením poskytol najväčšiemu Maďarovi [Széchenyimu; pozn. aut.] prvý impulz, aby pristúpil na reformy.“

Podľa Veresa treba Vörösmartyho spoznávať nielen v kontexte literárnych dejín, ale aj dejín politiky, „pretože ním vyjadrené myšlienky na uhorskom sneme v roku 1825 predznamovali erupciu národného cítenia. [...] Stal sa ukazovateľom rozvíjania sa národnej spoločnosti a politického života.“⁶⁶¹ Aby však rečník svoje obecenstvo nezmiatol, spresnil, ako sa Vörösmarty angažoval v politike:

„Vörösmarty nebol politikom a hoci sa jeho meno až do zasadnutia snemu v roku 1848 neobjavuje v oblasti verejných záležitostí, jeho duch predstavuje tú neviditeľnú pružinu všetkých diel, ktoré na verejnom poli spravili Széchenyiho, Wesselényiho, Kossutha a Deáka nesmrteľnými.“⁶⁶²

Znamená to, že politický post zastával v období revolúcie, keď disponoval poslaneckým mandátom. Podporoval vtedajšiu revolučnú uhorskú vládu a keď si to okolnosti vyžiadali, nasledoval národné zhromaždenie až do Debrecína.⁶⁶³

Kult romantických literátov či revolucionárov?

Koncepcie osláv polstoročnice Petőfiho smrti, Jókaiho spisovateľského jubilea a storočnice Vörösmartyho narodenia poukázali na ich prevažne literárno-národný charakter. Oslavujúce obecenstvo sa na nich rozpamätalo ako na poetov a prozaikov, ktorí svojou bohatou lyrickou a epickou tvorbou oslovili najmä po maďarsky hovoriacich obyvateľov Uhorska z rôznych spoločenských vrstiev. Stretnutia priaznivcov literatúry pripomínali hlavne Jókaiho a Vörösmartyho slávnosti, ktoré sa konali výlučne v školách a v kultúrno-vzdelávacích spolkoch. Naopak Petőfiho slávnosti, pre ktoré boli príznačné verejné sprievody a manifestácie, sa javili aj ako „radostné“ národné oslavy. Symboly typu Národná pieseň, maďarské trikolóry či prítomnosť mládeže a honvédov (v prípade Lučenca a Zvolena) odrážali Petőfiho profil

⁶⁶⁰ Vörösmarty-ünnepély. In: *Gömör-Kishont*, 6. 12. 1900, č. 49, s. 2.

⁶⁶¹ VERES, Samu: *Vörösmarty és a nemzeti átalakulás*. Rimaszombat : Rábely Miklós könyvnyomdája, 1900, s. 4-5.

⁶⁶² VERES, S.: *Vörösmarty és a nemzeti átalakulás*, s. 12-13.

⁶⁶³ SZÖRÉNYI, László: *A szabadelví Vörösmarty*. In: *Rubicon*, roč. 9, 1998, č. 3, s. 25-28.

nielen ako básnika, ale aj ako bojovníka za slobodu a vodcu marcovej mládeže. Napriek charakteru jeho výročia sa podujatia neniesli v smútočnej, ale skôr povznášajúcej atmosfére. Organizátori tým splnili očakávania ministra školstva a náboženstva G. Wlassicsa, zhrnuté v liste Jókaimu a uverejnené v tlači:

„[...] zasvätiť tento deň nie zármutku, ale zvelebovaniu básnika. Nech sa v oknách objavia svetlá, plamene fakiel' a sviečok, aby ste vy občania aj navonok prejavili radosť z toho, že nám Boh dal Petőfiho.“⁶⁶⁴

Do trojice jubilejných slávností sa zapojili predovšetkým župná a mestská elita, spolky, mládež, honvédi a v Lučenci aj pracovníci továrni. Popri honvédoch práve mládež vystupovala v roku 1899 ako nepriama nositeľka historickej pamäti peštianskych udalostí z 15. marca 1848. Počas Jókaiho aj Vörösmartyho školských slávností sa jej zase podsúvali propagandistické materiály, ktoré v superlatívoch prezentovali maďarskú kultúru a históriu. Petőfiho pamätný deň využil predseda organizačného výboru vo Zvolene advokát Drottner na to, aby kladne ocenil iniciatívu zvolenskej mládeže pri šírení vlasteneckých ideí.

Práve Petőfiho slávnosť vnímal Drottner, a to nielen čo sa aktivity mladých ľudí týkalo, ako obrat v šírení vlastenectva na pôde Zvolena. Podľa neho odzrkadľovala neúspech „panslavistických buričov“, ktorí sa snažili zlákať vlasteneckých občanov mesta, ako aj triezvo zmyšľajúci slovenský, zväčša roľnícky ľud, ktorý „aj keď hovorí po slovensky, ale pestuje v sebe vlastenecký cit a nemá priestor búriť sa. A aby ho nemal ani v budúcnosti, podľa môjho skromného názoru by sme mali v meste odstaviť verejne známých šíritel'ov panslavizmu zo spoločenského života.“⁶⁶⁵ V súlade s dobovou stereotypizáciou spoločnosti v hornouhorských slovenských a slovensko-maďarských oblastiach odlišil Drottner zvolenských vlastencov, vrátane tamojších „poslušných“ Slovákov, od Slovákov zasadzujúcich sa za národnú vec (z jeho perspektívy panslávov). Jeho proklamačná reč nezostala bez ohlasu miestnych slovenských intelektuálov, ktorých reprezentoval nepodpísaný autor na stránkach *Národných Novín*: „A tu vidím Drottnera ako oponenta Tiszovho. Tento posledný chcel nás politicky zlomiť, Drottner ale cestou spoločenského života!“ Petőfiho osobnosť však prijal s pochopením: „Keby Petőfi vedel, akým spôsobom svätia jeho pamiatku, iste studom by sa zakabonila jeho tvár, slová jeho ohnivej lýry premenili by sa v karhanie [...]“⁶⁶⁶

Príklad zvolenského podujatia odhalil teda aj ďalší rozmer na prvý pohľad nevinne vyznievajúcich jubilejných osláv spisovateľov a básnikov: popri tom, že oslavujúci skladali poctu popredným žijúcim aj nežijúcim

⁶⁶⁴ Petőfi napja. In: *Zólyom és Vidéke*, 30. 7. 1899, č. 31, s. 2.

⁶⁶⁵ Petőfi napja. In: *Zólyom és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 3.

⁶⁶⁶ Dopisy: Zvolen. In: *Národné Noviny*, 12. 8. 1899, s. 2.

predstaviteľom maďarského kultúrneho života, zároveň aj pestovali – osobitne medzi mladou generáciou – vlastenecké cítěnie a maďarský jazyk, vďaka čomu sa táto cieľová skupina mala postupne identifikovať s maďarským národom. Slávnosti preto svojím duchom vyzdvihovali cnosti, ideály a obetavé skutky jubilantov ako nasledovaniahodných vzorov, no zároveň aj zavrhovali jednotlivcov, skupiny a ich aktivity, ktoré protirečili oficiálnej štátnej ideológii dominantného (maďarského) národa. Preto azda ani neprekvapuje, že v slávnostných príhovoroch absentovala zmienka o Petőfiho slovenskom pôvode. V podstate aj týmto zamlčaním dali rečníci najavo, že sa dištancujú od akýchkoľvek elementov, v tomto prípade slovenských, ktoré by mali brzdiaci účinok na proces maďarskej národnej homogenizácie. Zároveň tým poukázali na váhu pôvodu, ktorý v Petőfiho (ani v Kossuthovom) prípade nebol ako národnoidentifikačný faktor rozhodujúci.

Táto integračná, resp. identifikačná funkcia pamäti sa prejavila nielen na slávnostiach vo Zvolene a v B. Bystrici, ale aj v etnicky prevažne maďarských mestách, až na ten rozdiel, že v R. Sobote, ba ani v Lučenci nevyvolali pamiatky jubilantov pocit inakosti či cudzorodosti – aspoň nie v takej miere ako v slovenskom prostredí (dokladá to aj ľahostajnosť banskobystrickej elity voči Petőfiho a Vörösmartyho pamiatke) a aspoň nie počas Petőfiho spomienkových osláv. Historická pamäť, prezentovaná na rimavskosobotskej a lučeneckej jubilejnej oslave tohto revolučného básnika, odrážala totiž nielen národný, ale aj lokálny aspekt. Prežívanie spomienky na Petőfiho a osvojenie si jeho revolučných ideálov malo medzi ich obyvateľmi spontánnejší priebeh už len preto, že do oboch miest zavítal osobne.⁶⁶⁷ Úzku spätosť Petőfiho pamiatky s R. Sobotou zaistili tak jeho priateľstvá s miestnymi intelektuálmi, ako aj jeho slávnostné vymenovanie v máji 1845 za čestného tabulárneho sudcu Gemerskej župy.⁶⁶⁸ Preto neprekvapilo, keď sa na šegešvárskej slávnosti v roku 1899 objavili aj zástupcovia Gemersko-malohontskej župy.⁶⁶⁹ V Lučenci sa miestom lokálnej pamäti stal Deutschov dom, ktorého mramorová pamätná tabuľa informovala o Petőfiho návšteve Lučenca. Jej terakotový rám s atribútmi básnika (lýra a pero) a víťazstva (vavrínový veniec s hviezdou) zároveň symbolizoval uznanie Petőfiho krátkeho životného diela zo strany Lučenčanov. Jeho previazanosť s nimi a s mestom ešte umocnil slávnostný rečník, keď z radov oslavujúcich vyzdvihol pamätníkov, ktorí sa s ním v druhej polovici 40. rokov buď zoznámili, alebo patrili k Bemovým honvédom.⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ V R. Sobote ho prichýlil jeho priateľ, advokát János Huszt (od 27. mája 1845) a v Lučenci Antal Steller (v rokoch 1845 a 1847). RATZKY, Rita: Petőfi emlékhelyek a Kárpát-medencében. In: ASZTALOS, István – RATZKY, Rita (ed.): *Petőfi emlékhelyek a Kárpát-medencében*. Kiskőrös : Petőfi Sándor Társaság, 1996, s. 229-260.

⁶⁶⁸ KÁLNICZKY, Géza: Petőfi Rimaszombatban. Új részletek a költő életéből. In: *Gömörország*, roč. 5, 2004, osobitné číslo, s. 51.

⁶⁶⁹ Petőfi emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 3. 8. 1899, č. 31, s. 1.

⁶⁷⁰ A losonczi Petőfi – emlékünnepe. In: *Losonc és Vidéke*, 6. 8. 1899, č. 32, s. 2-3.

SZÉCHENYI, DEÁK – „UMIERNENÍ ŠTÁTNICI“

Významní politici nepožívali slávu, uznanie či poctu od blízkeho a vzdialeného okolia po celý svoj život. Ich politickú kariéru striedali vzhľadom na meniace sa politicko-spoločenské pomery časy úspechu, sklamania, odchodu či opätovného návratu na politickú scénu. A hoci sa ich kult nerozvinul v takej miere ako v prípade Kossutha, Petőfiho či Rákociho, predsa sa v pamäti kolektívov či jednotlivcov uchovali vďaka svojim praktickým krokom. Do tejto kategórie patrili aj dvaja uhorskí, z hľadiska etnicity však maďarskí politici: gróf István Széchenyi a Ferenc Deák.

S Istvánom Széchenyim sa od začiatku 30. rokov 19. storočia spájalo obdobie reformátorských snáh. Reformami, vedenými v duchu liberalizmu, sledoval pretvorenie Uhorska v hraniciach habsburskej monarchie na moderný, občiansky štát. Jeho aktivity v hospodársko-spoločenskej a kultúrnej oblasti zanechali len v priestoroch Budapešti nejedno pamättné miesto (napr. Reťazový most, budovu Maďarskej akadémie vied, Kasíno) a stopy po modernizácii a technickom rozvoji (napr. v lodnej doprave), pri ktorých sa obyvatel'om či návštevníkom hlavného mesta vybavovalo jeho meno. Niektoré župy a mestá Uhorska si ho už v 30. rokoch uctili, keď si ho zvolili za čestného občana, prípadne si jeho portrét umiestnili do priestorov úradov.⁶⁷¹ Ďalším významným štátnikom tohto a aj neskoršieho obdobia bol Ferenc Deák. V praxi sa jeho liberálne zmysľovanie odrazilo hlavne na sklonku života v 60. – 70. rokoch; konkrétne išlo o maďarsko-chorvátske vyrovnanie a návrh národnostného zákona (1868).

Porovnanie Széchenyiho a Deákovej vrcholnej fázy politického pôsobenia umožňuje zachytiť niekoľko paralel medzi oboma štátnikmi. Prejavili sa u nich podobné charakterové vlastnosti ako tolerancia voči „iným“ či „cudzím“, hľadanie kompromisov, miernosť a rozvaha. Obaja sa vyjadrovali o habsburskej monarchii ako o životne dôležitom politickom rámci pre obe jej časti a teda aj pre slobodný vývoj Uhorska smerom k občiansky rovnoprávnej spoločnosti. Z tohto ich stanoviska mohla prameniť aj ich lojalita voči Habsburgovcom. V skutočnosti sa za ich príklonom k Habsburgovcom skrývali celkom odlišné pohnútky. Kým u Széchenyiho zaväzili tradičné osobné väzby (napr. aristokratický pôvod a stretávanie sa s viedenskými najvyššími kruhmi), Deákovo zasadzovanie sa za zachovanie ríše súviselo s jeho obavami pred panslavizmom.⁶⁷² Tretím styčným bodom oboch politikov bola polemika vedená s L. Kossuthom: Széchenyiho o národnostnej otázke⁶⁷³ a transformácii stavovskej spoločnosti na občiansku, Deákova o rakúsko-uhorskom vyrovnaní.

⁶⁷¹ GERGELY, András: Széchenyi István. In: *Rubicon*, roč. 9, 1998, č. 3 [DVD: Könyvtár III. történelem. Budapest : Arcanum, 2003]

⁶⁷² VELKEY, Ferenc: Az Osztrák méhkaptárban. In: *Rubicon*, roč. 2, 1991, č. 5 [DVD: Könyvtár III. történelem. Budapest : Arcanum, 2003]

⁶⁷³ Pozri: SPIRA, György: Séceni a národnostná otázka v Uhorsku v 19. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 2, s. 185-197.

Oslavy storočnice „najväčšieho Maďara“ (1891)

Gróf István Széchenyi (1791 – 1860) sa ako reformátor, hlásateľ duchovnej supremácie maďarského národa a zástanca prirodzenej a nenásilnej asimilácie národov Uhorska, zapísal do uhorských dejín prívlastkom „najväčší Maďar“. Paradoxne ho tak v začiatkoch označil jeho politický rival L. Kossuth, ktorý tým, že to o ňom povedal, nielenže posilnil svoju osobnosť, ale poddelil aj roly: „*Nešlo o to, kto je najväčší, ale o to, kto smie o niekom tvrdiť, že je najväčší.*“⁶⁷⁴ Na druhej strane možno práve vážnosť autora tohto výroku sa vo vtedajšej spoločnosti podpísala pod pretrvávanie Széchenyiho mena vo vedomí uhorskej spoločnosti, a to aj navzdory jeho tragickému koncu. V roku 1860 si totiž v döblingskom sanatóriu pri Viedni vzal život.

Széchenyiho pamiatka sa v sledovaných hornouhorských mestách inštitucionalizovala tak vo sviatočný, ako aj vo všedný deň, najčastejšie názvami ulíc a v R. Sobote aj postavením Széchenyiho busty v rovnomennom mestskom parku. Interpretačný rámec jej však poskytli predovšetkým jubilejné slávnosti v deň jeho narodenia a úmrtia. S prichádzajúcim 100. výročím Széchenyiho narodenia v roku 1891 nariadil minister náboženstva a školstva gróf Albin Csáky učiteľským a rôznym vzdelávacím ústavom, ako aj vyšším dievčenským a obchodným školám, aby 21. septembra oslávili „*vel'kého reformátora vlasti*“. Pri tejto príležitosti sa mali u mládeži povzbudzovať občianske i vlastenecké cnosti.⁶⁷⁵ Obsah nariadenia splnili v prvom rade gymnáziá v R. Sobote, B. Bystrici a Lučenci, ďalej vyššie odborné školy posledných dvoch miest a niektoré meštianske a elementárne školy.⁶⁷⁶

Rituálno-symbolická inscenácia Széchenyiho školských osláv sa nevychýľovala zabehanému (dobovému) úzu. Nechýbali na nich maďarské hymnické piesne, prednesy o živote a zásluhách jubilanta a recitovanie básní s jeho námetom, napr. Pamäť Istvána Széchenyiho (*Széchenyi István emlékezete*) od básnika Jánoša Aranya. Na slávnosti banskobystrickej Vyššej dievčenskej školy zaujala obecenstvo kvetinová pyramída so Széchenyiho portrétom.⁶⁷⁷ Na niektoré podujatia mládeže sa dostavila aj miestna elita, ktorá si tamojšou účasťou v podstate vynahradila chýbajúcu slávnosť zo strany mestských orgánov. V pamätný deň jedine lučenecké mestské predstavenstvo vztýčilo uhorské, resp. maďarské vlajky na budovu radnice a Kasína a usporiadalo slávnostné bohoslužby v katolíckom a kalvínskom kostole.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ GERŐ, A.: Der Kossuth – Kult, s. 175.

⁶⁷⁵ A vallás- és közökt. magy. kir. minister 1891. évi szeptember 16-án 41.921. sz. a kelt valamennyi kir. tanfelügyelőkhöz intézett rendeletének mása. In: *Néptanítók Lapja*, 19. 9. 1891, č. 75, s. 1.

⁶⁷⁶ V novinách, ba ani v zápisniciach mestskej rady a mestského zastupiteľstva Zvolena z roku 1891 nie je zmienka o uskutočnení Széchenyiho slávnosti (ani školskej).

⁶⁷⁷ Gróf Széchenyi István. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 27. 9. 1891, č. 39, s. 3.

⁶⁷⁸ Széchenyi István. In: *Losoncz és Vidéke*, 27. 9. 1891, č. 39, s. 2.

V slávnostnom rámci storočnice „najväčšieho Maďara“ videl profesor Veres príležitosť na to, aby demonštroval študentom samovzdelávacieho Tompovho kruhu v R. Sobote ako treba žiť a pracovať pre vlasť.⁶⁷⁹ Banskobystrickí učitelia vykreslili v prednesoch trpiteľskú minulosť Maďarov a utláčanú vlasť, niektorí z nich sa vracali až do čias moháčskej katastrofy. Práve cez takéto negatívne obrazy minulosti uhorského/maďarského národa sa prepracovali k jeho „*spasiteľom*“, a teda aj k Széchenyimu, postavenému do pozície „*záchrancu národa*“.⁶⁸⁰

Oslavy storočnice „mudrca vlasti“ (1903)

Pre Ferencu Deáka (1803 – 1876) sa v uhorskom verejnom diskurze ujalo po vyrovnaní označenie „mudrc vlasti“ (maď. *a haza bölcse*). Otázku, či posudzovať jeho osobnosť a rolu v rámci symbolickej alebo skôr reálnej politiky, sa snažil ozrejmiť A. Gerő. Najskôr ho zachytil ako politika, u ktorého sa miešali dva typy prístupov – tradičný a moderný (liberálny) –, pričom prvý z nich si podľa neho udržiaval prevahu. Táto konštelácia tak predurčila Deákovi úlohu tvorca rakúsko-uhorského vyrovnania, ktoré bolo paradoxne častejšie kritizované ako samotný jeho autor.⁶⁸¹ Deákov krok súvisel s tým, že Uhorsko sa mu nezdalo dostatočne silné na to, aby sa úplne osamostatnilo. Kalkuloval totiž s dvoma potenciálnymi narušovateľmi jeho integrity: s deštruktívnymi tendenciami koncentrujúcimi sa v národnostnej otázke a s veľmocenskými aspiráciami Ruska a zjednocujúceho sa Nemecka.⁶⁸²

Prejavy úcty a rešpektu, vyjadrené v symbolickej rovine, sa Deákovi dostávali tak počas života (napr. dedikovaním ulice), ako aj po smrti, keď jeho pamiatku zvečnil zákon č. III z roku 1876.⁶⁸³ Náležitú poctu mu v deň pohrebu zložili aj uhorské mestá, z nich napr. R. Sobota, kde bola ohlásená ekumenická smútočná bohoslužba⁶⁸⁴ a do Budapešti vyslaná župná delegácia, zároveň bol pre zasadiaci sieň župného domu vyhotovený Deákov portrét maliarom Viktorom Madarászom.⁶⁸⁵ Spomienka na tohto štátnika sa ku koncu 19. storočia preniesla aj do názvov ulíc R. Soboty, B. Bystrice a Zvolena. Napokon sa aj v ich priestoroch na Deákovo sté výročie narodenia uskutočnili 17. októbra 1903 pietne slávnosti.

⁶⁷⁹ Széchenyi emlékünnepeley. In: *Gömör-Kisfont*, 24. 9. 1891, č. 39, s. 2.

⁶⁸⁰ Széchenyi István emléke. In: *Közérdek*, 24. 9. 1891, č. 13, s. 3.

⁶⁸¹ GERŐ, A.: *Képzelt történelem*, s. 130, 140.

⁶⁸² KATUS, László: Deák Ferenc és a nemzetiségi kérdés: Együtt és egymás mellett. In: *Rubicon*, roč. 14, 2003, č. 9-10, s. 91-95.

⁶⁸³ Vychádzajúc z 3. §-u zákonného článku, rozbehlo ministerstvo krajiniskú zbierku a z jej príspevkov bola postavená a v roku 1887 odhalená Deákova socha v Budapešti: 1876. évi III. törvénycikk Deák Ferenc emlékének törvénybe iktatásáról [online]: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5716>>

⁶⁸⁴ Rimaszombat. In: *Gömör*, 13. 2. 1876, č. 6, s. 3.

⁶⁸⁵ KOVÁCS, B. István: *Gömörország*. Bratislava : Kalligram, 1997. s. 71.

Verejnou manifestáciou pri Deákovej soche, ktorej predchádzala slávnostná bohoslužba a uloženie venca na jeho hrob na Kerepešskom cintoríne, sa vyznačovala oficiálna pamätná oslava v Budapešti. Pridal sa k nej aj kráľ, hoci len v prenesenom slova zmysle, keďže svoju duchovnú (nie skutočnú) prítomnosť na podujatí potvrdil zaslaním venca na štátnikovu sochu.⁶⁸⁶ O plánovanom slávnostnom uctení si „mudrca vlasti“ sa župné predstavenstvá dozvedeli ešte skôr, než sa k nim v septembri dostala pozvánka od budapeštianskeho mešťanostu Jánosa Halmosa na tamojšiu centrálnu slávnosť.⁶⁸⁷ Totiž členovia výboru Jásovsko-veľkokumánsko-solnočkej župy prijali koncom marca 1903 uznesenie, v ktorom sa rozhodli nielen pre usporiadanie vlastnej oslavy, ale podnecovali k nej všetky župy Uhorska. Výbor Zvolenskej župy súhlasil s obsahom výzvy, no k spôsobu oslávenia Deákovho jubilea sa nevedel vyjadriť. Jeho predstavitelia potrebovali najskôr získať informácie o forme mestskej slávnosti v B. Bystrici.⁶⁸⁸ V tejto záležitosti zasadal aj výbor Gemersko-malohontskej župy, ktorý po definitívnom určení programu osláv vyzval svojich členov k čo najväčšej účasti.⁶⁸⁹

O to, aby ani školská mládež nebola ukrátená o možnosť uctiť si „mudrca vlasti“, sa aj v tomto prípade zaslúžil minister náboženstva a školstva, tentoraz Gyula Wlassics. Podľa jeho nariadenia z 31. augusta 1903 mala uhorská študujúca mládež osláviť Deákovu výročie na základe jednotného programu: spevom Kölcseyho a Vörösmartyho hymny na začiatku a v závere slávnosti a pamätnou rečou pedagógov. Gymnáziám a vyšším špecializovaným školám nariadil aj prednes najlepšej študentskej slohovej práce o živote a politickej dráhe F. Deáka.⁶⁹⁰ V duchu tohto nariadenia usporiadali stredné, meštianske a elementárne školy v B. Bystrici, R. Sobote a Lučenci Deákovu pamätnú slávnosť. Mnohé z nich zaradili do svojho repertoára básne z dielne Kálmána Tótha (*Pamäť Františka Deáka / Deák Ferencz emlékezete*) alebo Károlya Szásza (*Deákov hrob / Deák sírja*).⁶⁹¹ Z predpísaného rámca školských osláv sa vychýlila jedine meštianska škola vo Zvolene,⁶⁹² ktorej žiaci usporiadali 17. októbra koncert a tanečnú zábavu.⁶⁹³

Význam Deákovej storočnice sa zdôrazňoval nielen v slávnostne vyzdobených školských učebniach. Niekde na neho upozornila vlajková výzdoba, inde mu na vážnosti pridali slávnostné ekumenické bohoslužby,

⁶⁸⁶ A Deák-ünnep Budapesten. In: *Vasárnapi Ujság*, 25. 10. 1903, č. 43, s. 1.

⁶⁸⁷ SA BB, f. ZŽ: PŽP, šk. 241, č. j. 6074/1903.

⁶⁸⁸ SA BB, f. ZŽ: PŽP, šk. 238, č. j. 3619/1903.

⁶⁸⁹ Vármegyei ünnepi disz-köszgyűlés. In: *Gömör-Kishont*, 1. 10. 1903, č. 40, s. 2.

⁶⁹⁰ K nariadeniu ministra náboženstva a školstva č. 3240/1903 z 31. augusta: Deák Ferenc emlékezete. In: *Néptantólk Lapja*, 10. 9. 1903, č. 37, s. 2-3.

⁶⁹¹ Deák Ferenc. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 18. 10. 1903, č. 42, s. 2.

⁶⁹² Pôvodne mal slávnosť vo Zvolene usporiadať Samovzdelávací kruh mladých remeselníkov, ale pre prípravu okolo slávnosti posviacky spolkovej zástavy mu už na to nezvyšil čas: Deák ünnepély. In: *Zólyom és Vidéke*, 18. 10. 1903, č. 42, s. 2.

⁶⁹³ Hangverseny. In: *Zólyom és Vidéke*, 25. 10. 1903, č. 43, s. 2.

slávnostné zasadnutia miestnej elity či banket. O oficiálnosti a formálnosti bohoslužieb vypovedala v R. Sobote účasť zástupcov štátnych, župných, okresných a mestských úradov, v Lučenci zase domáceho pešieho pluku a v B. Bystrici okrem mládeže aj prítomnosť reprezentantov veliteľstva miestnych honvédov.⁶⁹⁴ V provládnom duchu prebehlo aj zasadnutie župnej a mestskej nobility v R. Sobote v miestnosti nového župného domu, v ktorej sa vypínalo už spomenuté Madarászovo dielo – *Deákov portrét* – ozdobené kvetinovým vencom v maďarských národných farbách. A rovnako sa v ňom pokračovalo aj na jej bankete v sále hotela Tri ruže, kde sa príhovormi vyzývali štyri hlavné symboly dualistického súštátia: kráľ, vlasť, Deák, zákony.

Deákov profil predstavili samotné Wlassicsove pokyny pre školy. Podľa nich sa ako politik zaslúžil o zblíženie uhorského/maďarského národa s panovníkom, o obnovenie ústavy a s ňou aj o prinavrátanie veľkosti a slávy uhorskej vlasti. Jeho životná dráha mala byť pre mládež ponaučením, keďže sa v jeho osobe spájali dva aspekty: láska k vlasti a slobode a vernosť ku kráľovi.⁶⁹⁵ Okrem toho banskobystrický rabín Manó Lenke spomínal na Deáka nielen ako na „mudrca vlasti“, ale aj ako na ochrancu a bojovníka za rovnoprávnosť židov.⁶⁹⁶ V R. Sobote zase rabín Leo Singer žehnal modlitbou dobrosrdečnému kráľovi a uhorskej vlasti,⁶⁹⁷ čo však neznamenalo, že vybočil z témy osláv. Skôr naopak, zdôraznením úcty k vlasti a panovníkovi tlmočil Deákom stelesnenú tradíciu vyrovnania. Na otcovskú dobrotu a priateľstvo Deáka si na rimavskosobotskom bankete zaspomínal krajinský poslanec Pál Szontagh. Pripomenul časy spreď roku 1867, keď sám Deák ubezpečoval Františka Jozefa, že obnovením starej uhorskej ústavy sa nijako nenaruší veľmocenské postavenie monarchie. Szontagh navrhol nasledovať Deákovu učenie, ktorého prvým pilierom bol zákon a jeho dodržiavanie.⁶⁹⁸

Széchenyiho a Deákov kult

Pamätne slávnosti pri príležitosti 100. výročia narodenia Széchenyiho a Deáka prezentovali oficiálnu, čiže provládnu a prodynastickú pamäť. Identifikovali sa s ňou predovšetkým reprezentanti župných a mestských orgánov a úradov, žiaci s učiteľmi, duchovní a manželky vplyvných občanov. Nielen zložením oslavujúcich, ale aj rituálnou a symbolickou inscenáciou, ktorou usporiadatelia pretláčali obsah tejto pamäti do školských priestorov a reprezentatívnych budov, mali obe jubilejné oslavy úzko vymedzený oficiálny rámec. Tým, že ho utvárali nariadenia ministra náboženstva

⁶⁹⁴ Deák Ferencz. In: *Losoncz és Vidéke*, 25. 10. 1903, č. 43, s. 3.

⁶⁹⁵ Az iskolák Deák-ünnepelye. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 13. 9. 1903, č. 37, s. 1-2.

⁶⁹⁶ Deák Ferenc emlékezete. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 25. 10. 1903, č. 43, s. 2.

⁶⁹⁷ Deák Ferenc emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 22. 10. 1903, č. 43, s. 2.

⁶⁹⁸ Deák Ferenc emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 22. 10. 1903, č. 43, s. 2-3.

a školstva, vytrácali sa z neho, alebo skôr v ňom absentovali prvky spontánnosti, okázalosti a vonkajšej ozdobnosti. Na ich miesto nastúpila jednoduchosť, uzavretosť, vecnosť a aktuálnosť. Jubilejné slávnosti v rokoch 1891 a 1903 charakterizovala tradičná formálnosť. Tá sa spravidla objavovala pri štátnych sviatkoch, čo platilo aj pre okrúhle výročia narodenín oboch maďarských štátnikov. Ich prohabsburský postoj a idea zachovania jednoty monarchie, ako aj Deákovi pripisované zásluhy pri zmierení kráľa s príslušníkmi dominantného maďarského národného spoločenstva umožnili vládnym liberálnym kruhom kultivovať oba sviatky bez toho, aby sa hovorilo o nelojálnosti voči korune.

Ak sa vrátíme k úvahe A. Geróa, či Deákova osobnosť stála v centre pozornosti reálnej alebo skôr symbolickej politiky,⁶⁹⁹ môžeme konštatovať, že Deák bol posudzovaný skôr v intenciách reálnej politiky. Jeho pamiatka vyvolávala úctu, no nie emócie. V podstate je možné tento náhľad aplikovať aj na Széchenyiho spomienku, ktorá vzbudzovala rešpekt, vážnosť, ale neburcovala obecnosť k „masovým“ vystúpeniam. Na druhej strane sa žiada dodať, že ak sa aj vytvoril kult týchto politikov ako „záchrancov národa“, v tom prípade mal oficiálnu a vládou stimulovanú podobu. Podujatia na ich počesť pripomínali, aj keď v skromnejšom prevedení, ale predsa, dynastické slávnosti. Slávnosti, ktoré propagovali vlastenectvo, zachovanie integrity monarchie a udržanie harmonického vzťahu medzi panovníkom a vládnucou triedou v Uhorsku. Školskej mládeži tak pribudli popri už známých národných hrdinoch (Kossuth, Rákoci, Petőfi, Jókai, Vörösmarty) nové vzory – Deák a Széchenyi, z ktorých si mali vziať príklad a ponaučenie pre budúce národné aktivity.

Obe jubileá, no hlavne Deákovo výročie malo potvrdzovať oprávnenosť dualistického štátneho zriadenia a obhajovať pozíciu liberálov vo vláde. Deákova rola stabilizátora, zmierovateľa a udržiavateľa rovnováhy by sa v pamätných prejavoch v roku 1903 zdôrazňovala tak či onak. Avšak vzhľadom na postupujúcu krízu vládnej Liberálnej strany a naštrbený vzťah medzi uhorskými politickými reprezentáciami a panovníkom kvôli spoločným ministerstvám sa jeho zásluhám venovala väčšia pozornosť:

„Ťažké časy žijeme! Akoby sa tmavý duch Rakúska opäť zobudil a snažil sa srdce pána a nášho kráľa od jeho verných Maďarov odvrátiť. Tento národ však v celej svojej sile túži po pokroku, rozvíjať sa tak pre slávu dynastie, ako aj konať vo vlastnom záujme.“⁷⁰⁰

Po tejto slávnostnej reči v R. Sobote odznelo v jednom z prípitkov aj pranie: „Deákov duch by sa mohol objaviť v týchto časoch, aby vytvoril požehnaný mier medzi národom a kráľom. [...] Aby krajine udelil Boh takých vodcovských synov,

⁶⁹⁹ GERÓ, A.: *Képzelt történelem*, s. 142.

⁷⁰⁰ Deák Ferenc emlékezete. In: *Gömör-Kishont*, 22. 10. 1903, č. 43, s. 3.

ako bol práve Deák.“ Týmto vyhláseniami proklamovali rečníci túžbu po navrátení situácie do vyváženého stavu, hľadanie východiska z krízy a uprednostnenie prosperity vlasti pred sebeckými záujmami jednotlivcov.

* * *

MILENÁRNE OSLAVY (1896)

Milenárne oslavy, ktorými sa maďarská politická reprezentácia rozhodla osláviť tisície výročie príchodu maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny, zaujatia vlasti (maď. *honfoglalás*) a polozenia základov uhorského štátu, získali v uhorskej kultúre sviatkov osobitné miesto – a to aspoň v dvoch ohľadoch. V prvom rade sa vyznačovali jedinečnosťou a neopakovateľnosťou, keďže nenadväzovali na žiadne predošlé výročie. Udalosť zaujatia vlasti nemala totiž pevné ukotvenie na časovej osi dejín. Návrh osláviť milénium v roku 1889, ktorý mesto Pešť predložilo snemu už začiatkom 70. rokov, ako aj vedecké rozpravy odborníkov na pôde Maďarskej akadémie vied vo veci jeho datovania, vypovedali o neurčitosti tohto dejinného medzníka.⁷⁰¹ Historici Akadémie, ktorých minister náboženstva a školstva Ágoston Trefort vyzval v roku 1882, aby stanovili jeho časového ohraničenia, predložili niekoľko dátumov. Gyula Pauler v reakcii na názor Tivadara Botku upozornil, že je dôležité rozlišovať medzi dobrodružnými nájazdmi maďarských kmeňov a skutočným zaujatím vlasti, ktoré sa spájalo s úmyslom natrvalo usadiť „národ ako celok“ v karpatskom priestore. Po tom, čo dospel k záveru, že k danej udalosti nemohlo dôjsť skôr než v roku 895, navrhol osláviť milénium v roku 1895.⁷⁰² Hoci jeho návrh bol akceptovaný, pre dlhotrvajúce prípravy sa k sláveniu milénia pristúpilo až o rok neskôr. Oslavovaná udalosť tým stratila historické opodstatnenie a vypovedala skôr o ľubovôli vládnucich síl.

Osobitné miesto medzi uhorskými výročiami si milenárne oslavy získali aj svojou pompéznosťou, a to vďaka nahromadeniu rôznych pamätových médií – od slávnostných ceremónií, výstavných exponátov cez pomníky, pamätné stromy až po rôzne stavebné projekty, výdobytky techniky a dopravy. Ich nainštalovanie či rozvrhnutie v priestore polroka pred spustením osláv si vyžiadalo niekoľko rokov dôkladnej prípravy, aby sa tým dosiahol očakávaný efekt nielen navonok, ale aj vo vnútri multikultúrnej uhorskej spoločnosti. Hoci stavebné práce a úprava verejných priestranstiev prebiehali za Wekerleho vlády (1892 – 1895), duch a štýl slávností, ako aj nespočetné nacionálne frázy a prejavy nabité historizmom kopirovali charakter vládneho kabinetu Dezsőa Bánffyho (1895 – 1899).⁷⁰³ Vymenovanie Bánffyho vlády a jej následnú činnosť sprevádzala vo vyšších i nižších vrstvách spoločnosti skôr skepsa, nedôvera a nespokojnosť. Jej rýchly pád však zabrzдила podpora zo strany dvora, nehovoriac o prestíži, ktorú jej priniesli práve milenárne oslavy.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ SÁRMANY-PARSON, Ilona: Ungarns Millenniumsjahr 1896. In: BRIX, Emil (ed.). *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien : Böhlau, 1997, s. 275.

⁷⁰² Tivadar Botka kládol príchod Maďarov a zaujatie vlasti do roku 884, Mihály Horváth a Károly Szabó do roku 889 (v súvislosti s vojnou s Bulharmi), László Szalay do roku 894. PAULER, Gyula: Lebedia, Etelköz, Millenarium (II.). In: *Századok*, roč. 14, 1880, s. 103.

⁷⁰³ SÁRMANY-PARSON, I.: Ungarns Millenniumsjahr 1896, s. 277.

⁷⁰⁴ GERGELY, A. (ed.): *Magyarország története a 19. században*, s. 497.

Demonštrovala sa nimi tisícročná minulosť uhorského štátu, supremácia maďarského národa a jeho schopnosť rozvinúť kultúru na vysokej civilizačnej úrovni. Prekypujúce sebavedomie, národnú hrdosť a materiálno-duchovnú vyspelosť prezentovali iniciátori osláv nielen vo vzťahu k nemaďarským národnostiam, ale aj k viedenskej centrálnej moci.

Miesta pamäti však propagovali nielen maďarský ráz v skutočnosti multietnického štátu, ale aj syntézu dvoch vedľa seba existujúcich koncepcií dejín: jednu založenú na pohansko-šľachtickej, druhú na kresťansko-dynastickej tradícii. V centre tej prvej, ktorú reprezentovala zväčša opozícia nezávislých, sa nachádzal kult Arpáda ako organická súčasť protihabsburskej a protikatolíckej ideológie protestantskej nižšej šľachty. V kontraste k pohanskému vodcovi zväzu starých Maďarov stál zas vládnymi liberálmi presadzovaný kult prvého uhorského kráľa a kresťanského vládcu sv. Štefana, v ktorom sa spájali obhajoba integrity multilingválneho štátu, tisícročné spojenie kresťanstva (katolicizmu) a Uhorska a František Jozef ako legitímny dedič svätoštefanskej koruny.⁷⁰⁵ Nacionálny (maďarský) a pohanský charakter zaujatia vlasti sa v koncepcii milénárnych osláv musel implantovať do ríšskeho kresťanského rámca; ináč by bol ohrozený ideologický základ štátu.⁷⁰⁶

Skĺbenie oboch koncepcií, pohanskej a kresťanskej, predznamenovalo s príchodom milénárneho roka symbolické zloženie zbraní na pôde parlamentu a vyhlásenie prímeria medzi politickými stranami – tzv. *Treuga Dei* podľa slov opozičného poslanca, grófa Alberta Apponyiho.⁷⁰⁷ Politickí protivníci tak odsunuli vzájomné spory v mene vyšších cieľov a spoločných záujmov – v záujme maďarskej štátnej ideológie a idey zachovania integrity štátu – a k tomu ich ešte prekryli sviatočným náterom.⁷⁰⁸ Stavili totiž na masový účinok milénárnych osláv, ich propagačnú silu, integrujúci potenciál a celokrajinský dosah. Ich jadro tvorili krajinská výstava, ktorej otvorenie 2. mája 1896 predstavovalo začiatok osláv, a oficiálne štátne ceremónie v Budapešti, ktoré vyvrcholili 8. júna pripomenutím si výročia korunovácie Františka Jozefa.

Pocity vlastenectva a oduševnenosti sa z centra osláv mali rozšíriť do najodľahlejších krajov Uhorska, vrátane národných centier Nemaďarov (napr. v prípade Slovákov aj do Turčianskeho Sv. Martina). Ich vedúce národné uvedomelé osobnosti vytušili skutočný zámer týchto veľkolepých podujatí

⁷⁰⁵ HANISCH, E. – URBANISCH, P.: Die Prägung der politischen Öffentlichkeit durch die politische Strömungen, s. 110; SINKÓ, Katalin: Die Millenniumsfeier Ungarns. In: *Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs: 1880-1916 Glanz und Elend*. 2. zv. Wien, 1987, s. 296-297.

⁷⁰⁶ KLIMÓ, von Á.: *Nation, Konfession, Geschichte*, s. 133.

⁷⁰⁷ SÁRMANY-PARSON, I.: Ungarns Millenniumsjahr 1896, s. 273.

⁷⁰⁸ Účinok milénárnych osláv na politický život v Uhorsku v smere konsenzu zaregistrovalo aj zahraničie, konkrétne francúzska diplomacia. Bližšie o reflexii osláv milénia v Uhorsku francúzskou diplomaciou a verejnou mienkou: HOREL, Catherine: Francúzsky pohľad na oslavy maďarského milénia. In: FERENCŮHOVÁ, Bohumila (ed.): *Francúzsko a stredná Európa: Vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867 – 1914. Vzájomné vplyvy a predstavy*. Bratislava: AEP, 1995, s. 81-94.

a tentoraz to nenechali bez spätnej odozvy.⁷⁰⁹ Nasvedčovalo tomu okrem iného odmietavé stanovisko martinskej slovenskej inteligencie k obsahovému rámcu milénárnych osláv, ktorá od začiatku ich príprav považovala spájanie faktu vytvorenia Uhorska s príchodom maďarských kmeňov za ahistorické. Obhajovala podiel Slovákov na budovaní Uhorského kráľovstva ako pokračovateľa veľkomoravskej štátnej tradície, upozorňovala slovenskú verejnosť pred výlučne maďarským rázom osláv a vyzývala ju na neúčast'.⁷¹⁰ V súvislosti s Martinom nenájdeme preto zmienku o spomienke na milénium. Jedine správu o zásahu žandárov, ktorí 10. mája rozohnali na námestí sa zhromažďujúcich ľudí spievajúcich pieseň *Hej, Slováci*.⁷¹¹ Súčasné historické práce dospeli však k záverom, že v mestách žijúce slovenské obyvateľstvo si oslavy milénia zväčša pripomenulo, či už účasťou na povinne celebrowaných slávnostných bohoslužbách⁷¹² alebo v rámci školských osláv. Samozrejme, vyskytli sa aj prejavy otvoreného protestu alebo pasívnej rezistencie, napr. v evanjelických obciach Liptovský Sv. Mikuláš, Hybe, Košariská a inde.⁷¹³ V tomto symbolickom priestore medzi centrom a perifériou – Budapešťou a Martinom, ktorý ohraničovalo diametrálne odlišné vnímanie i prijímanie koncepcie milénárnych osláv, sa ocitli mestá Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy.

Milénárna výstava v Budapešti

Druhú polovicu 19. storočia v Európe aj vo svete možno označiť za éru výstav. Svedkami týchto vďačných nástrojov propagandy a prezentácie pozitívneho obrazu vlastnej krajiny a politickej ideológie boli teda aj obyvatelia Uhorska. V druhej polovici 90. rokov zavážili ekonomické a ideologické faktory, pre ktoré ministri uhorskej vlády uprednostnili realizáciu krajinskej (národnej) milénárnej výstavy pred medzinárodnou (svetovou).⁷¹⁴ Milénárna výstava v Budapešti trvala pol roka – od 2. mája do 31. októbra 1896 a v tomto časovom rozpätí prebiehali zároveň oficiálne i provinčné milénárne slávnosti. Slávnostné otvorenie výstavy ohlasovali napríklad v uliciach Lučenca a R. Soboty červeno-bielo-zelené vlajky

⁷⁰⁹ Nielen k reakcii Slovákov na oslavy milénia, ale aj ďalších nemadarských národností v Uhorsku (vrátane židov) pozri: VARGA-KUNA, Bálint: *A millennium és a nemzetiségek*. s. 93-105 [online]: <<http://www.jakabffy.ro/magyaryarkisebbszeg/pdf/08vargakuna.pdf>>

⁷¹⁰ Verejne deklarovaný antimilénárny postoj v spoločnom dokumente s predstaviteľmi srbského a rumunského národného hnutia zaujali Matúš Dula, Svetozár Hurban Vajanský, František Vítázoslav Sasinek, Július Botto, Pavol Štefánik. PODRIMAVSKÝ, Milan: Jednostranná pompéznosť: Milénárne oslavy roku 1896. In: *Historická revue*, roč. 6, 1995, č. 9, s. 16; KOMORA, Pavol: Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In: *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 1, s. 5-7.

⁷¹¹ Chýrnik: Millenium. In: *Národné Noviny*, 11. 5. 1896, s. 3.

⁷¹² KOMORA P.: Milénárne oslavy..., s. 14.

⁷¹³ PUTTKAMER, von J.: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn*, s. 410.

⁷¹⁴ Az országos ipartanács. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 27. 9. 1891, č. 39, s. 1.

povieajúce na verejných budovách a meštianskych domoch.⁷¹⁵ Mestá však milénárny rok privítali už v čase novoročných osláv, napr. „do zvolenských ulíc vyšli oduševnení občania so zástavami, zaspievali národné hymny a pri cigánskej hudbe a odbíjaní zvonov vítali začiatok nového tisícročia!“⁷¹⁶

Prvý kontakt s myšlienkou oslavy tisícročia vlasti nadviazali obyvatelia B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty priamo v „centre“ diania ako účastníci krajskej milénárnej výstavy. Úloha vzbudiť záujem o výstavu, duchovne a finančne podporiť vystavovateľov a poskytnúť im orientačné informácie pripadla Obvodnému výboru výstavy (*Kiallítási kerületi bizottság*) a jeho miestnym komisiám. Jeden taký obvodný výbor vznikol 18. mája 1893 v B. Bystrici a podliehali mu okrem iných aj miestne pobočky v Lučenci a vo Zvolene.⁷¹⁷ V R. Sobote sa takýto miestny výbor utvoril 20. novembra 1893, pričom pokyny dostával z centra Boršodskej župy, z Miškovca. Jeden z dôvodov, prečo predsedníctvo krajského výboru v Budapešti uprednostnilo za sídlo obvodného výboru Miškovec pred R. Sobotou, uviedol predseda Obchodnej a priemyselnej komory István Radványi: „[...] kým v Boršodskej župe sa priemysel vzráha, v Gemeri upadá“. Dodal však, že práve milénárna výstava ponúka vystavovateľom z tohto regiónu príležitosť, aby upozornili vyššie orgány a verejnosť na neutešený stav ich priemyslu.⁷¹⁸

Podľa hlásení banskobystriického obvodného výboru z roku 1894 sa činnosť miestnych výborov pohybovala v medziach nečinnosti až vzorovej aktivity. Prvé krajné hodnotenie sa vzťahovalo na lučenecký výbor, ktorý k záležitostiam výstavy pristupoval laxne; nevolával zasadnutia, nevybavoval, či neodpovedal na žiadosti obvodného výboru. Opačný postoj predstavovali členovia miestnych výborov, ktorí buď osobne vyhľadali továrnikov, živnostníkov či priemyselné zbory, alebo ich na svojich zasadnutiach vyzvali na účasť na výstave a ich menoslov zaslali okresným notárom (príklad zvolenského výboru).⁷¹⁹

⁷¹⁵ Az ezerévi ünnepélyek. In: *Losonczy Hirlap*, 25. 4. 1896, č. 17, s. 3; Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 7. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷¹⁶ Millennium. In: *Zólyomvármegyei Hirlap*, 5. 1. 1896, č. 1, s. 2.

⁷¹⁷ Do banskobystriického výstavného obvodu spadali miestne výbory v Liptovskom Sv. Mikuláši, Dolnom Kubíne, Kremnici, Banskej Štiavnici, Leviciach, Zlatých Moravciach, Šahách, Balašských Ďarmotách, Lučenci, Šalgótarjáne, Brezne a vo Zvolene. V Dolnom Kubíne a v Šahách sa však nevyvinula iniciatíva na ich zostavenie. ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 37, č. j. 171/1894; Jegyzőkönyv felvétel az 1896-iki ezredéves országos kiállítás besztércebényai kerületi bizottságának Csipkay Károly alispán elnöklette alatt Besztércebényán, 1894 évi május hó- 28-án. s. 11.

⁷¹⁸ A helyi bizottság megalakulása a milleniumi kiállításra. In: *Gömör*, 26. 11. 1893, č. 49, s. 4.

⁷¹⁹ Zo 158 prihlasovacích hárkov z banskobystriického výstavného obvodu, ktoré sa do 16. februára 1895 doručili riaditeľstvu výstavniska v Budapešti, pripadlo 59 vystavovateľov zo Zvolenskej župy (z toho 34 z B. Bystrice) a 59 z Novohradskej župy (31 z Lučenca). Az ezredéves országos kiállítás és besztércebényai ker. és iparkamara iparos közönsége. In: *Besztércebényai és Vidéke*, 10. 3. 1895, č. 10, s. 1; ŠA BB, f. HŽP ZŽ, šk. 37, č. j. 367/1894; Jegyzőkönyv felvétel az 1896-iki ezredéves országos kiállítás besztércebényai kerületi bizottságának Flittner Károly elnöklette alatt Besztércebényán, 1894 évi november hó- 14-én. s. 4-5.

Mesto B. Bystrica reprezentovali na milénárnej výstave miestni remeselníci, živnostníci a továrne, napr. súkenka, továreň na ohýbaný nábytok, cementáreň Róberta Wünscha a kráľovský medený hámor. Uhorské kráľovské riaditeľstvo lesov poskytlo nákresy a predmety viažuce sa k údržbe a ochrane lesov. Mesto vystavilo plány verejnej kanalizácie a vodovodu, modely verejnej nemocnice a vojenskej kasárne, fotografie župného sirotinca, ako aj slohové práce, učebné pomôcky a kresby študentov štátneho hlavného gymnázia. Zo Zvolena mali na výstave zastúpenie továreň Union s vlastným pavilónom, továreň na ohýbaný nábytok a evanjelická, ako aj štátna chlapčenská a dievčenská elementárna škola s ručne vyhotovenými prácami.⁷²⁰ Po jej skončení boli niektorí z vystavovateľov ocenení, napr. banskobystrická súkenka získala zlatú medailu.⁷²¹

Milénarne ocenenia poskytli zároveň približnú predstavu o tom, v ktorých odvetviach vynikli ďalšie dve mestá. V R. Sobote si medailu alebo čestný diplom odniesli vystavovatelia z oblasti drevospracujúceho a nábytkárskeho priemyslu, ďalej kožiarskeho, tkáčskeho a textilného odvetvia (čizmári, obuvníci, krajčíri). Zo škôl získala medailu obecná elementárna chlapčenská a dievčenská škola, čestný diplom zase meštianska dievčenská škola a gymnaziálny profesor kreslenia Károly Schönleitner. Aj rimavskosobotská pobočka Hornouhorskeho maďarskeho vzdelávacieho spolku dostala vyznamenanie, osobitne jej tajomník a redaktor župných novín *Gömör-Kishont* György Lőrinczy.⁷²² Z Lučenca vynikli na výstave obe továrne na smaltované nádoby, ktoré si z nej odniesli veľkú milénarnú medailu.⁷²³

Niektoré miestne inštitúcie prispeli predmetmi aj do historickej expozície výstavy, ako napr. mestské múzeum⁷²⁴ a biskupský seminár v B. Bystrici (hodiny z 18. storočia).⁷²⁵ Barón János Radvánszky zapožičal exponáty z kaštiľa v Radvani, z ktorých veľkú časť tvorili kusy nábytkov zo 17. a 18. storočia.⁷²⁶ Väčšina vzácných artefaktov sa teda vzťahovala na obdobie stavovských povstaní a uchovávala matné spomienky na jej významné osobnosti či šľachtické rody (Esterházy, Radvánszky). Na túto historickú epochu odkazovala aj historická

⁷²⁰ A kiállitás ügye Zólyomgyéiben. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 4.

⁷²¹ KOMORA, Pavol: Milénarna výstava v Budapešti. Ocenenia slovenských vystavovateľov. In: *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 7, s. 16.

⁷²² Kiállítási kitüntetések. In: *Gömör-Kishont*, 19. 11. 1896, č. 47, s. 2.

⁷²³ Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás kitüntetettjei vármegyénkben. In: *Losoncz és Vidéke*, 29. 11. 1896, č. 48, s. 2.

⁷²⁴ Mestské múzeum zaslalo žrd' s vyobrazením niekdajšieho mestského práva meča, plechovú zástavu s mestským erbom z roku 1711, bratislavský merací prístroj, dial'koherný žrd', váhy a i.: *Besztercebánya az országos kiállításon*. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 2. 1896, č. 5, s. 4

⁷²⁵ A kiállitás ügye Zólyomgyéiben. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 4.

⁷²⁶ Na prihlasovacom hárku J. Radvánszkeho figurovalo deväť predmetov: časť skrine (tzv. Tabacophilus), tri skrine (na jednej z nich motív sv. Juraja s drakom), skriňa s erbom rodu Ersterházyovcov, sedlo s erbom rodu Radvánských a napokon skriňa Gabriela Betlena, posteľ Františka Vešeléniho (z hradu Slovenská Lupča) a posteľ Márie Séciovej, pričom v prípade posledných troch kusov sa ich majitelia tradovali. ŠA BB, f. Rod Radvánský Radvaň (1263) 1480-1939, šk. 46, č. j. 664/1882-1898: Zapožičanie exponátov na milénarnú výstavu do Budapešti /nábytok, zbrane/.

maľba Antala Neográdyho, zapožičaná mestom R. Sobota, ktorou maliar zobrazil stretnutie Márie Séciovej s Františkom Vešelénim pod Muránskym hradom.⁷²⁷ Výstavné kusy z týchto miest, ktoré sa ocitli v súčasnej i historickej expozícii, poukázali preto nielen na ekonomickú motiváciu zúčastnených, ale aj na záujem lokálpatriotov prezentovať históriu vlastného mesta a regiónu v kontexte uhorských dejín. Odrážali zároveň napredovanie industrializácie a modernizácie B. Bystrice v 90. rokoch 19. storočia, no aj zaostávanie R. Soboty a Zvolena za centrom Zvolenskej župy.

K veľkoleposti krajinskej výstavy prispeli nielen vystavovatelia, ale aj návštevníci, ktorých príchod z rôznych krajov Uhorska do hlavného mesta zabezpečil rezort ministra dopravy prostredníctvom hromadných zájazdov. Ich organizovaním, či už pri zľavnenom cestovnom alebo zakúpení tzv. bločku s lístkami,⁷²⁸ boli na župnej úrovni poverení župani a v komunikácii s mestami a okresmi zase podžupani.⁷²⁹ Zľavnené cestovné ponúklo riaditeľstvo výstaviska najmä roľníkom a robotníkom. Rovnako oň mohli požiadať aj štátni, župní a obecní nižší úradníci za podmienky, že sa pripoja k hromadnému zájazdu.⁷³⁰ O pomerne kladnom ohlase tejto akcie na území Zvolenskej župy informovala sčasti miestna tlač (napr. o zájazde 30 žiakov evanjelickej elementárnej školy 15. augusta z B. Bystrice),⁷³¹ sčasti torzovité správy, adresované podžupanovi alebo priamo riaditeľstvu výstaviska do Budapešti.⁷³² Skupinový zájazd pre obchodníkov, živnostníkov, zamestnancov továrni aj podnikov vytýčil lučenecký miestny výbor na 5. septembra.⁷³³ Z Lučenca sa na výstavu vybrala aj gymnaziálna mládež, a to v dvoch „turnusoch“: koncom júla (32 gymnazistov) a v druhej polovici septembra (25 gymnazistov). Pri plánovaní druhého výletu sa študenti hlásili menej nadšene; údajne sa ich rodičia postavili k danému podujatiu zdržanlivo a s nedôverou.⁷³⁴

⁷²⁷ Kiállitási tárgyak visszaküldése. In: *Gömör-Kishont*, 26. 11. 1896, č. 48, s. 2.

⁷²⁸ Ich cenu musel podžupan zasláť riaditeľstvu krajinskej výstavy desať dní pred odchodom a nahlásiť východiskovú stanicu cestujúcich z dôvodu obťaženia komplikácií pri zastavovaní a zasielaní lístkov. ŠA BB, f. ZZ: PžP, šk. 130, č. j. 206/1896: Organizovanie zájazdov na milénárnu výstavu /6938/.

⁷²⁹ So žiadosťou č. 95/1896 sa zvolenský župan Pál Kiss Nemeskéri obrátil 15. februára 1896 na podžupana Károlya Csipkaya, v ktorom ho z vlasteneckého i kultúrno-politického ohľadu žiadal o spoluprácu pri uskutočnení čo najväčšieho počtu zájazdov do hlavného mesta. Na základe informačného listu, priloženého k jeho žiadosti, sa mala daná záležitosť ďalej prerokovať na spoločnom zasadnutí mešťanostov, hlavných slúžnych a hlavného notára, ktoré zvolal Csipkay na 31. marca do B. Bystrice. Otázka hromadných zájazdov pre roľníkov a robotníkov časť obyvateľstva sa riešila na zasadnutí 13. mája. ŠA BB, f. ZZ: PžP, šk. 130, č. j. 206/1896: Organizovanie zájazdov na milénárnu výstavu /6938/.

⁷³⁰ Podľa hlásenia banskobystriického mešťanostu G. Csesznaka z 8. mája podžupanovi Csipkaymu sa k spomenutému zľavnenému hromadnému zájazdu nikto z mesta neprihlásil. ŠA BB, f. ZZ: PžP, šk. 130, č. j. 206/1896: Organizovanie zájazdov na milénárnu výstavu /6938/.

⁷³¹ A helybeli ev. elemi iskola. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 28. 6. 1896, č. 26, s. 3.

⁷³² Pod vedením hlavného slúžneho Zvolenského okresu odchádzalo k 1. júnu 1896 až 74 skupín na krajiniskú výstavu. Podžupan Csipkay v hlásení zo 16. mája pre budapeštianske riaditeľstvo uviedol 400 osôb z územia Zvolenskej župy, ktoré prejavili záujem o hromadné vycestovanie. ŠA BB, f. ZZ: PžP, šk. 130, č. j. 206/1896: Organizovanie zájazdov na milénárnu výstavu /6938/.

⁷³³ Csoportos kirándulás az ezredéves kiállitásra. In: *Losonczi Hirlap*, 22. 8. 1896, č. 34, s. 3.

⁷³⁴ A Losonczi magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1896/97. Lučenec, 1897. s. 42; A diákok második felrándulása. In: *Losonczi Hirlap*, 26. 9. 1896, č. 39, s. 2.

Atmosféru milenárnych ceremónií si vychutnali aj tí, čo sa vybrali do Budapešti reprezentovať svoju školu, resp. mesto na niektorej z krajinských súťaží. Napríklad rimavskosobotský Spevokol sa zúčastnil na milenárnej speváckej súťaži; za vystúpenie so súťažnou skladbou Vlastenecká pieseň (*Honfidal*), zhudobnenou Ferencom Gaalom, zožal nielen ovácie od publika, ale aj prvé z troch ocenení – diplom s vyznamenaním.⁷³⁵ Do milenárnych gymnastických (atletických) pretekov sa od 31. mája do 6. júna zapojilo 44 gymnazistov z B. Bystrice a 36 gymnazistov z Lučenca, ako aj 24 študentov z tamojšieho učiteľského ústavu. Keďže väčšina súťažiacich z týchto lučeneckých ústavov bola odkázaná na finančnú výpomoc, rozhodli sa ich vedenia zorganizovať na 9. mája spoločnú dobročinnú gymnastickú slávnosť v Lučenci.⁷³⁶ Usporiadanie koncertu ich finančne podporila aj Spoločnosť sláčikového kvarteta, ďalej výbor Novohradskej ľudovej banky a samotné mesto Lučenec.⁷³⁷ Z milenárnej športovej súťaže si študenti priniesli pamätne milenárne odznaky a niektorí aj víťazné medaily. Nielen v hlavnom meste, ale aj po príchode domov sa reprezentantom príslušnej školy dostalo uznania, napr.: v B. Bystrici od riaditeľa gymnázia, od spolužiakov, ktorí ich na železničnej stanici vítali hudbou, a od obecnstva prevolávajúceho im na slávu.⁷³⁸

Miestne milenárne slávnosti

Keďže milenárny rok nemal pevné ukotvenie v kalendári sviatkov, vláda bola nútená prijať opatrenia formou nariadení a obežníkov, ktorými by sa zabezpečilo celouhorské oslávenie tisícročnej existencie vlasti. Na tento účel zostavené organizačné výbory v R. Sobote, Lučenci, B. Bystrici a vo Zvolene vykonali v jarných mesiacoch roku 1896 prípravy na vlastné milenárne oslavy.⁷³⁹ Tie spočívali v rozpracovaní jednotlivých bodov programu, ktorými sa riadili aj príslušné miestne orgány, napr. na zabezpečenie vlajkovej výzdoby pri príležitosti milénia si niektoré úrady vo Zvolene objednali uhorské/madžarské zástavy.⁷⁴⁰ Identifikácia obyvateľov miest s obsahom milénia mala tak prebehnúť na školských slávnostiach (9. mája),⁷⁴¹ slávnostných bohoslužbách (10. mája) a „milenárnych“ zasadnutiach

⁷³⁵ Dalárdánk az országos millenniumi dalversenyen. In: *Gömör-Kishont*, 20. 8. 1896, č. 34, s. 1-2.

⁷³⁶ Iskolai millenáris ünnepségek. In: *Losonczi Hirlap*, 25. 4. 1896, č. 17, s. 3.

⁷³⁷ Köszönetnyilvánítás. In: *Losonczi Hirlap*, 16. 5. 1896, č. 20, s. 6; Köszönetnyilvánítás. In: *Losonczi Hirlap*, 23. 5. 1896, č. 21, s.

⁷³⁸ József Reisz z B. Bystrice, žiak 6. triedy, získal v behu na 150 metrov striebornú a zlatú medailu. Millenáris ünnepség. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1896, č. 19, s. 3.

⁷³⁹ SA BB, f. ZŽ: PžP, šk. 149, č. j. 3186/1898: Jegyzőkönyvi kivonat 8. szám.

⁷⁴⁰ Millenáris ünnepélyek Zólyomgyében: Zólyom. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 5.

⁷⁴¹ Výnimku predstavovala Rímskokatolícka elementárna škola v Lučenci, ktorá tisícročné Uhorska oslávila 17. mája. Millenniumi iskolai ünnepély. In: *Losonczi Hirlap*, 16. 5. 1896, č. 20, s. 6.

samosprávnych orgánov, no niekde aj počas verejnej manifestácie, banketu či tanečnej zábavy.

Milenárne školské slávnosti a slávnostné bohoslužby

Ťažisko milenárnych osláv sa prenieslo na všetky stupne štátnych, konfesionálnych aj obecných škôl, vrátane banskobystrického kňazského seminára,⁷⁴² s úmyslom oslovit' budúci „pilier národa“ – školskú mládež. V roku 1893 vydal minister náboženstva a školstva nariadenie, ktorým vyzval stredné školy, aby pri príležitosti oslavy milénia spracovali dejiny vlastnej školy a pripravili výstavné kusy na budapeštiansku milenárnu výstavu.⁷⁴³ Splnenie prvej požiadavky ministra Wlassicsa doložili v sledovaných mestách v roku 1896 tri diela: dve k histórii banskobystrických škôl (*Besztercebányai ev. gimnázium története 1875 – 1895* od Rezsóa Hazslinszkého a ku katolíckemu gymnáziu od Emila Jurkovicha) a jedno k histórii protestantského gymnázia v R. Sobote.⁷⁴⁴ O zapojení sa škôl do krajinskej výstavy sme sa už zmienili, hoci treba dodať, že okrem stredných škôl sa na nej prezentovali aj žiaci základného školstva. Ďalšie Wlassicsovo nariadenie z roku 1896 už konkretizovalo spôsob oslávania tisícročia vlasti v školách: slávnostnou bohoslužbou, školskou slávnosťou a výletom.⁷⁴⁵

Sviatočný ruch z 9. mája priblížili noviny *Besztercebánya és Vidéke*, ktoré sprievody žiakov s učiteľmi na námestiach B. Bystrice opísali ako „ozajstnú púť“:

„Oduševnení mladí kráčajúci ku kostolu so sviatočnými ozdobami, dievčatá a kde-tu aj chlapci v maďarských šatách, žiactvo v dlhom sprievode s množstvom kokárd v národných [maďarských; pozn. aut.] farbách a oblečení vo sviatočných, zväčša maďarských kabátikoch.“⁷⁴⁶

Gymnazisti v R. Sobote usporiadali slávnostný sprievod smerujúci zo Széchenyiho záhrady cez Kossuthovu ulicu na hlavné námestie, odkiaľ zamierili na gymnaziálny dvor ako miesto osláv.⁷⁴⁷ Zas na dvore obecnej elementárnej školy sa okrem oslavujúcich Rimavskosobot'ánov zhromaždili tri stovky sviatočne oblečených detí.⁷⁴⁸ Na sviatočnosť dňa upozornili tieto, ale aj

⁷⁴² Jól sikerült millenniumi ünnepségek. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 21. 6. 1896, č. 25, s. 3.

⁷⁴³ PUTTKAMER, von J.: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn*, s. 406-407.

⁷⁴⁴ GAZDA, István: *Tudás és tudomány a millenniumi Magyarországon*. Budapest : Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002, s. 46, 50.

⁷⁴⁵ BRANDT, Juliane: A történelmi emlékezet konstrukciója felekezeti perspektívában. In: PÁSZTOR, Cecília (ed.). *Ünnep – hétköznapi – emlékezet*. Salgótarján : Rendi társadalom – Polgári társadalom, 2002, s. 89.

⁷⁴⁶ Iskoláink millenárius ünnepélyei. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1896, č. 19, s. 1.

⁷⁴⁷ A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIII.-dik értesítője az 1895/1896 tanévről. Rimavská Sobota, 1896. s. 19.

⁷⁴⁸ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 1.

d'alšie vzdelávacie ústavy rôznymi symbolickými rekvizitami: maďarskými vlajkami, kvetmi, zelenými ratolesťami, kobercami, podobizňou kráľovského páru, kokardami a na ľudových školách mapou Uhorska, ozdobenou národnými stuhami a vencami. V telocvični Vyššej dievčenskej školy v B. Bystrici vynikli sviatočne odeté dievčatá, ktoré držali v rukách sedem dekorovaných krajinských erbov, symbolizujúcich sedem maďarských kmeňov. Celá hala vraj pripomínala „ohromnú reklamu na maďarské kroje.“⁷⁴⁹ Študentom tamojšieho evanjelického gymnázia zase rozdali profesori i riaditeľ školy milénarne medaily zavesené na červeno-bielo-zelených stuhách; jednu stranu medailí zdobila podobizeň súčasného uhorského kráľa, druhú stranu jazdecká postava Arpáda. K dvojici slovenských študentov tohto bystrického gymnázia, ktorí v tom roku znevážili symboly osláv 15. marca, sa pridali ďalší štyria, aby vyjadrili nespokojnosť s maďarským výkladom milénia. Škôldozorca Kálmán Burkovszky a riaditeľ školy Mihály Varga, ktorí celú záležitosť prešetrovali, získali na základe svedectiev ostatných študentov a sčasti aj po vypočutí vinníkov dôkazy o ich pohoršujúcom správaní. Tým sa myslelo napríklad to, že milénarna medaila skončila u nich vo vrecku, alebo že ju vyhadzovali do vzduchu, dokonca ju prekreslili na tabuľu a namiesto jazdca Arpáda nakreslili somára. Ostatných svojich druhov s milénarnou medailou na hrudi vysmiali, maďarskú kokardu si zase pochodujuj v sprievode prekryli rukou, alebo ju hodili o stenu. Súčasťou aktívneho protestu bola aj politická debata Petra Klima s iným študentom o tom, kto na tomto území – keď sa už oslavuje to milénium – vládol, Svätopluk či Arpád, a či možno hovoriť o zaujatí vlasti alebo vôbec o prítomnosti Arpáda v Uhorsku. Napokon boli postavení všetci šiesti pred disciplinárnu komisiu, dostali verejné pokarhanie, odňala sa im možnosť získať štipendiá a odmeny, ako aj bezplatné alumneum, navyše P. Klimu nesmel nastúpiť do ďalšieho ročníka.⁷⁵⁰

Odhliadnuc od prejavov nespokojnosti medzi školskou mládežou, milénarne školské slávnosti sa vyznačovali obvyklými rituálmi – prednesmi, spevom, recitovaním či hraním na hudobný nástroj, prostredníctvom ktorých sa žiakom zrekapitulovalo uplynulých tisíc rokov. Riaditelia a pedagógovia príslušných škôl im prednesmi objasňovali význam sviatku milénia a moment zaujatia vlasti, pričom sa pristavili aj pri dôležitých medzníkoch a kľúčových postavách uhorských dejín. V tomto duchu koncipovali svoju reč Lajos Podhradszky na slávnosti chlapčenskej meštianky v B. Bystrici a Lajos Klein na pôde elementárnej školy vo Zvolene, keď nezávisle od seba vystúpili s témou *Zaujatie vlasti a tisícročný život uhorského/maďarského národa*.⁷⁵¹ Sériu prednášok na obecnej škole v R. Sobote otvoril riaditeľ József Törköly (*Pôvod našich predkov a zaujatie vlasti*), na ktorého potom nadviazali ďalšie: *Arpád*

⁷⁴⁹ Iskoláink millenárius ünnepélyei. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷⁵⁰ OSzK – Kézirattár, f. Szeberényi hagyatéék, šk. 151/2, Egyházi iratok, levelezés, 1895 – 1940.

⁷⁵¹ Millenárius ünnepélyek Zólyomgyéiben: Besztercebányán. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 5.

a zaujatie vlasti, Sv. Štefan a kresťanstvo, Tatársky vpád, Moháčska katastrofa, Boj Maďarov za slobodu, Ohliadnutie sa za tisíc rokov.⁷⁵² Aj na tamajšom gymnáziu odznelo z úst profesorov hneď niekoľko prejavov. Prvý od Szathmáryho mal charakter modlitby k Bohu a vďačnosti za ochranu uhorskej/maďarskej zeme po celé to tisícročie.⁷⁵³ Po ňom Sárkány ospieval dobytie územia hrdinským Arpádom v zmysle naplnenia Emešinho sna. Dobudovanie vlasti však pripísal kráľovi Štefanovi I., ktorý obrátením ľudu na kresťanstvo pretvoril Uhorsko na európsky štát a Maďarov zaradil medzi európske národy.⁷⁵⁴ Napokon profesor Veres predstavil študentom nasledovniahodné cnosti maďarského národa a jeho minulosť, vraj „*aby tak dokázali vybudovať budúcnosť.*“⁷⁵⁵ V Lučenci sa riaditeľ gymnázia Miksa Gresits zmienil najprv o Hunoch, ich vodcovi Atilovi, a tiež o Avaroch, ktorých potom postavil do príbuzenského vzťahu s Maďarmi. V ďalšej časti prejavu sa už zamýšľal nad tým, čo spôsobilo uchovanie vlasti po celých tých tisíc rokoch. Než si na to odpovedal, poukázal ešte na svetlé momenty uhorských dejín, ako boli korunovácia a vláda Štefana I. a christianizácia, no rovnako poukázal aj na odveký boj národa proti nepriateľom – Tatárom, Turkom, Habsburgovcom. Do pozície národných hrdinov pasoval tých, ktorí položili životy za slobodu národa, ochranu kresťanstva a nezávislosti Uhorska (Dobó, Losonczyho, Szondyho, Zrínskeho).⁷⁵⁶ A odpoveď na jeho úvahu o existencii Uhorska mu vnukol verš z Petőfiho básen – „*Boží zázrak, že naša vlasť ešte žije!*“⁷⁵⁷

Súčasť slávnostných prejavov tvorili vlastenecké prísľuby, ktorými učitelia priamo oslovovali mládež: „*pracovať v prospech vlasti*“, „*nasledovať nesebeckú lásku a obetavosť predkov.*“ Dokonca deti na slávnosti katolíckej elementárnej školy v Lučenci pokľakli na výzvu duchovného Jánoša Valihoru a opakovali po ňom modlitbu za vlasť a kráľovský pár. Týmto aktom spečatili sľub, že svoju vlasť budú milovať.⁷⁵⁸ Na ľudových školách odzneli aj vlastivedné prednášky žiakov, ktorých obsah demonštrovali na vencami ozdobenej mape Uhorska. Inšpiráciu nachádzalo vedenie ľudových škôl v príručke *Plán školskej slávnosti na ľudových školách pri príležitosti milénia*, ktorá obsahovala odporúčania pre pedagógov nižších škôl k zostaveniu programu milénarnej oslavy.⁷⁵⁹

⁷⁵² Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 7. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷⁵³ SZATHMÁRY, József: Ünnepi ima. In: *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIII.-dik értesítője az 1895/1896 tanévről*. Rimavská Sobota, 1896, s. 4.

⁷⁵⁴ SÁRKÁNY, Imre: Egy pillantás ezeréves küzdelmünkre. In: *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIII.-dik értesítője az 1895/1896 tanévről*. Rimavská Sobota, 1896, s. 5-6.

⁷⁵⁵ VERES, Samu: Ünnepi beszéd. In: *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIII.-dik értesítője az 1895/1896 tanévről*. Rimavská Sobota, 1896, s. 14.

⁷⁵⁶ Pritom je zaujímavé, že traja z týchto maďarských národných hrdinov boli zrejme slovenského pôvodu (Dobó ruského, Szondy/Šuch slovenského a Zrínsky chorvátskeho).

⁷⁵⁷ Az iskolák ünnepe. In: *Losonczy Hirlap*, 16. 5. 1896, č. 20, s. 3.

⁷⁵⁸ Millenáris iskolai ünnepélyek. In: *Losonczy Hirlap*, 23. 5. 1896, č. 21, s. 3;

⁷⁵⁹ HORNÍK, Ladislav: Milénarne oslavy 1896 na ľudových školách v Uhorsku. In: *Memoria Tyrnaviae 5*. Trnava : Centrum komunikácie FFTU, 2008, s. 29.

Milenárne školské slávnosti dotvárali ešte tradičné hymnické piesne ako Kőlcseyho *Himnusz* a Vörösmartyho *Szózat*, ďalej kurucké piesne a melódie Rákociho pochodu a žiakmi nacvičené skladby, ktorými ospevovali vlast' či Arpáda, napr. *Náš otec Arpád... (Árpád apánk...)*. Z lyrických diel sa siahlo najmä po tých od revolučných a porevolučných básnikov, od S. Petőfiho, K. Tótha, L. Pósu, E. Ábrányi, Imreho Nagya a Flóry Majthényiovej. Ich básňami ospevovali recitujúci príchod Maďarov, vodcu Arpáda, vlast', maďarský jazyk a maďarskú zástavu. Výber básní na ľudovej škole vo Zvolene predurčila však vyššie uvedená príručka slávenia milénia. Zvolenské deti predniesli totiž verše, ktorými sa prezentovala kontinuita uhorských dejín – od zaujatia vlasti Arpádom cez tatársky vpád a moháčsku bitku až po revolúciu 1848/49.⁷⁶⁰

Výletom zakončilo slávnosť len niekoľko škôl. Evanjelická ľudová škola v B. Bystrici si zorganizovala majáles na lúke zvanej Zelený strom (*Zöldfa*)⁷⁶¹ a obecná škola v R. Sobote podnikla výlet do sobótskeho lesa.⁷⁶² Na niektorých školách sa konali gymnastické slávnosti (gymnázium a učiteľský ústav v Lučenci)⁷⁶³ alebo slávnosti vysádzania milénárnych stromov.

V poslednom prípade sa zážitok mládeže z milénarnej oslavy umocňoval tým, že sa pri sadení stromov, ich „krstení“ a speve hymien utváralo medzi oslavujúcimi akési mystické puto. Lučeneckí gymnazisti ešte v apríli vysadili štyri duby pred budovu školy, nazvané *František Jozef, Alžbeta, Eötvös* a *Trefort*.⁷⁶⁴ V B. Bystrici pristúpili k tomuto aktu židovská ľudová škola⁷⁶⁵ a vyššia dievčenská škola. Riaditeľ tej druhej, Peter Kerner, slávnostne pomenoval záhradu dievčenského ústavu ako *Arpádovo námestie* a na ňom vysadené stromy ako *František Jozef, Alžbeta, Štefan I. a Helena Zrínska*.⁷⁶⁶ Vo Zvolene sa za účasti žiakov odovzdali pod ochranu mesta dva pamätné duby, vysadené za katolíckym kostolom sv. Alžbety.⁷⁶⁷ Školy v R. Sobote usporiadali slávnosti vysádzania milénárnych líp až 13. a 14. novembra 1896. Na dvore obcej ľudovej školy zasadilo 30 chlapcov a 30 dievčat sedem pamätných líp. Pri každej jednej striedavo odriekali spamäti: „*Na pamiatku tisícročia vlasti vysádzame tento strom v mene prefektúry mesta Rimavská Sobota, ktorý je nazvaný menom jeho Veličenstva, kráľa Františka Jozefa I.*“ Pri zvyšných šiestich stromoch zopakovali tú istú formulku, len zamenili názov inštitúcie,

⁷⁶⁰ Konkrétne išlo o tieto básne: Arpád a zaujatie vlasti (*Árpád és honfoglalás*), Mukačevo (*Munkács*), Sv. Štefan (*Szent István*), Knieža Imrich (*Imre herceg*), Tatársky vpád (*Tatárjárás*), Ľudovít Veľký (*Nagy Lajos*), Huňady (*Hunyadi*), Moháčska katastrofa (*A mohácsi vész*), Jasnovidec (*A látnok*) – báseň Ľudovítovi II. –, Boj Maďarov za slobodu (*A magyar szabadság harc*), Napred (*Előre*). Millenáris únnepélyek Zólyomgyében: Besztercebánya, Zólyom. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 5.

⁷⁶¹ Iskoláink millenáris únnepélyei. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷⁶² Milleniumi únnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 7. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷⁶³ Az iskolák ünnepe. In: *Losonczy Hirlap*, 16. 5. 1896, č. 20, s. 3.

⁷⁶⁴ *A Losonci magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1895/1896*. Lučenec, 1896, s. 49.

⁷⁶⁵ Millenáris únnepélyek Zólyomgyében: Besztercebánya. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 5.

⁷⁶⁶ Iskoláink millenáris únnepélyei. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 10. 5. 1896, č. 19, s. 2.

⁷⁶⁷ ŠA BB, Archiv ZV, f. Közgyűlési jegyzőkönyv 1895-96-97, zápisnica č. 59/1896; Millenáris únnepélyek Zólyomgyében: Zólyom. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 2. 5. 1896, č. 18, s. 5.

v mene ktorej sa pamätný strom vysadil, ako aj jeho označenie: *Alžbeta, Arpád, František II. Rákoci, István Széchenyi, Lajos Kossuth, Ferenc Deák*.⁷⁶⁸ Vysadením líp si pamiatku milénia uchovalo aj protestantské gymnázium.⁷⁶⁹

Za touto aktivitou však treba hľadať nie ani tak spontánnosť ako skôr nariadenie ministra pôdohospodárstva – *Obežník ministra pôdohospodárstva o vysadení milenárných stromov pri príležitosti osláv tisícročia Uhorska*,⁷⁷⁰ ktorý minister vnútra postúpil župným a mestským orgánom na začiatku apríla 1896.⁷⁷¹ Dohľad nad výsadbou, ktorá sa mala vykonať ešte pred 8. júnom, čiže pred korunovačným výročím Františka Jozefa, pripadol župným výborom. Ak boli milénárne stromy vysadené skôr než sa obežník stihol dostať k príslušnému mešťanostovi, vypovedalo to o iniciatíve subjektov, na ktoré sa minister primárne obracal. Takými boli orgány spadajúce pod Uhorské kráľovské lesné riaditeľstvo, zamestnanci štátnych a obecných lesov, školy a ďalšie inštitúcie so zameraním na lesné hospodárstvo. Epilóg vysádzania milenárných stromov predstavovalo podujatie rimavskosobotského Občianskeho čitateľského kruhu z 25. júla 1897 – vtedy sa na počesť „nesmrteľných“ postáv uhorského, resp. maďarského národa (Arpáda, Štefana, Bela IV., Mateja Korvína, Széchenyiho, Kossutha, Deáka) vysadilo v parkovej časti sídla kruhu sedem líp.⁷⁷²

V kostoloch a synagógach sa 10. mája na žiadosť ministra náboženstva a školstva konali povinné slávnostné bohoslužby. V B. Bystrici ich ohlasovali milénárne piesne u evanjelikov, slávnostná salva vojakov pred katolíckou omšou a kázeň rabína o potrebe splynutia židov s uhorským/maďarským národom.⁷⁷³ O udalostiach tohto dňa zaslal nemenovaný Zvolenčan článok do *Národných Novín*, v ktorom vykreslil postoj časti zvolenských mešťanov k oslave milénia. Keď sa slávnostný sprievod tiahol do kostola, údajne sa pristavil pri skupine mešťanov, ktorí sa o celej slávnosti vyslovovali s nevôľou, akoby čítali verejne deklarováný protest Rumunov, Srbov a Slovákov proti milénárnym oslavám. Ako poznamenal, „na paráde účasť vziať ani jeden z nich nemal úmyslu“, lenže keď sa už sprievod priblížil, istý pán hodil na nich nevôľný pohľad a zaraz boli v sprievode – „vraj aby sa nepovedalo.“⁷⁷⁴ Pozorovateľ zvolenských osláv sa zmienil nielen o oportunistickom správaní tejto hrdtky verejne činných Zvolenčanov. Rovnako menoval najhorlivejších účastníkov osláv, z nich hlavne židov, niekoľkých vysokopostavených mužov

⁷⁶⁸ Millenniumi emlékfák ültetés. In: *Gömör-Kishont*, 19. 11. 1896, č. 47, s. 3.

⁷⁶⁹ *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIV.-dik értésítője az 1896/1897 tanévről*. Rimavská Sobota, 1897. s. 30.

⁷⁷⁰ A földmívelésügyi m. kir. minister 1896. évi 14.732. számú körrendelete valamennyi alantas hatósághoz, intézethez és közegeihez, az ország ezeréves fennállásának ünnepe alkalmából kiültetendő emlékfák ügyében. In: *Magyarországi rendeletek tára*, 1896. s. 914-916.

⁷⁷¹ ŠA BB, f. ZZ: PŽP, šk. 129, č. j. 4815/1896: A m. kir. belügyminister 1896. évi 22.029. számú körrendelete valamennyi és városi törvényhatósághoz, emlékfák ültetése tárgyában.

⁷⁷² A millennium epilógusa. In: *Gömör-Kishont*, 29. 7. 1897, č. 30, s. 2.

⁷⁷³ Az egyházak ünnepe. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 1.

⁷⁷⁴ Dopisy. Zvolen, 10. mája. In: *Národnie Noviny*, 13. 5. 1896, s. 3.

s kokardami a českú úradníčku, resp. robotníčku zložku továrne Union. Iniciatívu zamestnancov tejto fabriky dokladala aj správa o neusporiadaní obvyklej slávnostnej procesie a zábavy na deň sv. Štefana z dôvodu vycestovania značnej časti robotníkov a hudobníkov na milenárnu výstavu do Budapešti.⁷⁷⁵

V R. Sobote sa pri tejto príležitosti uskutočnila ekumenická bohoslužba, po nej sa elita mesta zišla na bankete v Széchenyiho záhrade (asi 160 občanov).⁷⁷⁶ Podobne to bolo aj v Lučenci, kde vynikla „milenárna“ kázeň evanjelického farára Istvána Margócsyho. Ospevoval v nej Arpáda za vydobytie vlasti a poukázal zároveň na tých, ktorí ju v minulosti pustošili (Tatári, Turci, Rakúšania, Rusi). Hoci súčasný stav Uhorska zhodnotil optimisticky – *a predsa ešte žije* –, neopomenul však ani to, čo mu chýba, a to štátna nezávislosť.⁷⁷⁷ Evanjelický cirkevný zbor v Lučenci využil, alebo skôr zneužil atmosféru milenárneho roka nato, aby po dobu jeho trvania zrušil slovenské bohoslužby, ktoré sa dovtedy konávali raz mesačne. Paradoxne sa tým docielilo, že milenárny rok sa aj vďaka tomuto maďarizačnému kroku vryl do pamäti miestnym slovenským evanjelikom a utvrdil ich kolektívnu identitu, tak národnú, ako aj konfesionálnu.⁷⁷⁸

Oficiálna a neoficiálna časť milenárnych osláv

Mestské a župné orgány usporiadali pri príležitosti tisícročia zaujatia a založenia vlasti slávnostné „milenárne“ zasadnutia.⁷⁷⁹ Mestá sa tak oficiálne prihlásili ku koncepcii milénia, čo sa odrazilo aj na symbolickom vzhľade ich verejných priestranstiev. V uliciach B. Bystrice viali od 12. do 14. mája milenárne, uhorské aj maďarské vlajky. Jej radnicu, budovu Kammerhofu, ale aj meštianske domy a výklady obchodov zdobili prírodné dekorácie a nápisy „*Nech žije vlast*“, „*Nech žije tisícročné Uhorsko*“ alebo symbolicky len číslo „1000“. V uliciach Zvolena sa v deň zasadnutia ozývali výstrely z mažiarov a pouličná hudba továrenskej kapely, s príchodom večera ich osvetlili vysvietené okná budov a fakl'ovov sprievoj.⁷⁸⁰

Podobný obraz sa obyvateľom R. Soboty naskytol 11. mája, keď sa okrem „milenárneho“ zasadnutia mestských poslancov uskutočnila ľudová zábava s rómskou kapelou a manifestácia na hlavnom námestí. Z balkónov

⁷⁷⁵ Két ünnepnap. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 23. 8. 1896, č. 34, s. 3.

⁷⁷⁶ Millenniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 1.

⁷⁷⁷ Millennium. In: *Losonczy Hirlap*, 16. 5. 1896, č. 20, s. 1-4.

⁷⁷⁸ DRENKO, Jozef: *Evanjelický cirkevný zbor v Lučenci*. Lučenec : Nadácia pre podporu lokálnej demokracie – Centrum lokálnej demokracie, 1996, s. 22.

⁷⁷⁹ Slávnostné zasadnutia prebehli v tomto poradí: mestské zastupiteľstvo Zvolena (9. mája) a R. Soboty (11. mája), župný výbor v B. Bystrici a R. Sobote (12. mája), mestská rada B. Bystrice so župnými funkcionármi (14. mája) a mestské zastupiteľstvo Lučenca (8. júna).

⁷⁸⁰ Zólyom város. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 2.

verejných budov viseli kvetinové girlandy, v oknách sa vypínal uhorský znak a heslá „Bože, žehnaj Maďara“ alebo „Maďar žije, kým stojí Budín.“ Ulice osvietilo 1200 kahancov a k tomu ešte sprievod hasičov, gymnazistov, murárov a miestnych spolkov s fakľami; za nimi pochodovalo asi dvesto členov Občianskeho čitateľského kruhu s vlastnou kapelou. Zvolanie zasadnutia Gemersko-malohontskej župy na 12. mája ohlasovala zase výzdoba zasadacej siene (napr. vyvesením župnej banderiálnej vlajky) a slávnostný odev župných funkcionárov: jedni si obliekli maďarský sviatočný odev, druhí tmavý kňazský alebo meštiansky odev.⁷⁸¹ Poslanci mesta Lučenec sa zišli až v deň výročia korunovácie Františka Jozefa, no už v predvečer ich zasadnutia sa v oknách domov občanov i plukovníkov vojenskej posádky objavili vlajky, lampáše a sviečky. V uliciach bolo počuť vyhrávať vojenskú kapelu, ako aj jej serenády pred bytom mešťanostu a veliteľa pluku.⁷⁸²

Slávnostné príhovory z „milenárnych“ zasadnutí, a v prípade R. Soboty aj z manifestácie na hlavnom námestí, sa obsahom podobali tým školským. Kľúčová otázka, na ktorú príležitostní rečníci hľadali odpoveď, a ktorá sa ako červená niť tiahla celým milenárnym rokom, znela: „Čomu možno vdáčiť, že sa vlasť udržala po celých tých tisíc rokoch?“ Striedavo vykresľovali slávne momenty (zaujatie vlasti, prijatie kresťanstva, spravodlivý kráľ Matej Korvín, rok 1848), ako aj tragické udalosti z uhorských dejín (vpád Tatárov, bitka pri Moháči, turecká nadvláda), aby tak zvýraznili faktory, ktoré prispeli k tisícročnej existencii Uhorska a postavili ho pred nové milénium. Niektorí pripisovali hlavné zásluhy veľikánom vlasti – kráľom, štátnikom, veliteľom vojsk, vzdelancom, básnikom, spisovateľom –, iní ospevovali cnosti národa ako napríklad jeho silu, pevnú vôľu či statočnosť.

Mešťanosta R. Soboty G. Szabó vyzdvihol pred mestskými poslancami politický zmysel, veľkodušnosť a šľachetnosť Maďarov, čiže vlastnosti, ktoré im zabezpečili supremáciu v štáte:

„Vďaka nim porazené národné spoločenstvá (maď. népfaj) nevyhubili, neodohnali ich odtiaľto a ani ich nezotročili, [...] maďarský ľud si ich k sebe privinul, šľachetne s nimi zaobchádzal, dal im práva do užívania a dokonca ich pozdvihol do svojich radov. Za týchto podmienok sa táto zem stala vlasťou, sformoval sa maďarský národ a stal sa štátotvorným etnikom.“

Na námestí zas profesor Veres burcoval päťtisícové obecnosť slovami, „*nieť európskeho národa, ktorý by sa mohol pochváliť takou dlhou históriou*“, a za budúce piliere Maďarov označil priemysel, obchod, umenie a vedu.⁷⁸³ Prednášajúci v mestách Zvolenskej župy sa zhodli na tom, že cnosti a veľkí

⁷⁸¹ Fakľového sprievodu sa zúčastnili spolky: Spolok obchodnej mládeže, Priemyselná mládež, Obchodný spolok, Kasíno, Spevokol, Katolícky čitateľský kruh. Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 2-3.

⁷⁸² Junius 8-ika Losoncson. In: *Losonc és Vidéke*, 14. 6. 1896, č. 24, s. 1-2.

⁷⁸³ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 2-3.

muži boli uhorskému/maďarskému národu pridelené len z Božej vôle. Aby to vyznelo presvedčivo, aj oni prebrali Petófiho sentenciu – „Boží zázrak, že ešte naša vlasť stojí“ – alebo obdobnú myšlienku – „je to vôľa Božia, že Uhri/Maďari oslavujú tisíc rokov.“ Narážky na kresťanskú tradíciu a sakralizáciu národa vystihli atribútmi ako „porazený a vzkriesený národ“, „ochranná bašta západnej civilizácie na východe“ či „pre Božiu misiu vyvolený ľud“.⁷⁸⁴

Tradíciu svätoštefanskej koruny a vyrovnania potvrdili vo všetkých štyroch mestách aj pozitívne prejavy o korunnom kráľovi, vyjadrené slovné, písomne (pozdravnou adresou pre kráľa)⁷⁸⁵ alebo vizuálne (napr. umiestnením obrazu Františka Jozefa do sály župného domu v R. Sobote).⁷⁸⁶ V župnom dome v B. Bystrici, kde 12. mája zasadala župná elita, bola nainštalovaná obrovská uhorská krajinská zástava. Počas zhromaždenia ju prítomní slávnostne obložili vencami a podžupan Csipkay vyslovil pred ňou prianie, „aby nás táto zástava viedla aj v novom tisícročí!“⁷⁸⁷ Z jeho strany to bol výraz túžby po zachovaní integrity uhorského štátu aj do budúcnosti.

V prostredí reprezentantov Gemersko-malohontskej župy sa prejavil citeľnejší kontrast medzi pohanským a kresťanským výkladom uhorských dejín. Začiatok dejín odvíjali totiž od príchodu a vojenských ťažení Álmoša a Arpáda v Karpatskej kotline a o uhorskej vlasti sa hlavný župan vyjadril ako o Atilovom dedičstve. Na druhej strane odznali prejavy o Františkovi Jozefovi ako o ideálnom panovníkovi, veľkodušnom, mierumilovnom, spravodlivom a múdrom kráľovi. Župný notár Géza Lukács, ako aj podžupan László Bornemisza označili za piliere nového milénia tri články: „vlasteneckú lásku“, „ústavné zákony“ a „korunného kráľa“.⁷⁸⁸ Tým, že sa zasadnutie lučeneckého mestského zastupiteľstva konalo 8. júna, striedali sa vyjadrenia o ochrane vlasti a štátnej jednoty s prejavmi o zmierení kráľa s národom.⁷⁸⁹ V R. Sobote a Lučenci zazneli aj vlastenecké vyhlásenia, napr. o jednotnom maďarskom národnom štáte alebo o vedení inorečových bratov k vlasteneckej láske a maďarskému jazyku.⁷⁹⁰ Aby sa takéto myšlienky dostali do povedomia širšej, nezúčastnenej (i nemaďarskej) verejnosti, zápisnicu z „milenárneho“ zasadnutia dali lučeneckí poslanci vytlačiť a rozdať medzi obyvateľov mesta.⁷⁹¹

⁷⁸⁴ ŠA BB, Archív ZV, f. Közgűlési – jegyzőkönyv. Zólyomban 1895-1896-1897, č. j. 1896/59; Besztercebánya sz. kir. város diszközgyűlése. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 2.

⁷⁸⁵ Zólyom megye diszközgyűlése. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 1. Župný výbor zaslal pozdravnú adresu nielen kráľovi, ale aj obom komorám uhorského snemu. MNL Budapest, f. K 148, inv. č. 1896 – II. – 20, č. spisu 2620.

⁷⁸⁶ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 3.

⁷⁸⁷ Zólyom megye diszközgyűlése. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 1.

⁷⁸⁸ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 3-4.

⁷⁸⁹ A magyar nemzet ezredéves ünnepéye Losonczon: 1896. Június hó 8-án. In: *Losonczi Hírlap*, 14. 6. 1896, č. 24, s. 1-2.

⁷⁹⁰ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 2, 4; A magyar nemzet ezredéves ünnepéye Losonczon: 1896. Június hó 8-án. In: *Losonczi Hírlap*, 14. 6. 1896, č. 24, s. 1-2.

⁷⁹¹ ŠA BB, Archív LC, f. LC MsZM: ZMZ, šk. VII., č. j. 31/1896: Slávnostné zasadnutie MZ 8. 6. 1896 z príležitosti 1000 ročných osláv Uhorska /145-147/.

Kým oficiálna a presne rozvrhnutá časť mestských milenárych osláv prebehla na školách, v kostoloch a v administratívnych budovách, tá neoficiálna sa sústredila v pohostinstvách, priestoroch spolkov alebo v mestských parkoch. V Széchenyiho záhrade sa 11. mája popri koncerte rómskej kapely usporiadala tanečná zábava za účasti vyše tisíc Rimavskosobotňanov.⁷⁹² Banket nobility a vojenských hodnostárov Gemersko-malohontskej župy, konaný 12. mája v hoteli Tri ruže, sa vyznačoval bohatou ponukou jedál a širokým sortimentom vín. Od slávnostne prestretých stolov pre asi 210 osôb zazneli početné prípitky. Prvý z nich smeroval na kráľovský pár, tie ďalšie na vlast, župu ako hlásateľku liberálnych myšlienok a ochrankyňu ústavy, potom na spoločnú armádu a honvédstvo, župných a mestských funkcionárov, bývalých revolučných vojakov a rimavskosobotské ženy.

Súčasť milenárych osláv v R. Sobote predstavoval aj čajový večierok Kasína a Občianskeho čitateľského kruhu a príjem z neho bol darovaný na plánovanú sochu spisovateľa Mihálya Tompu.⁷⁹³ Voľnejší charakter mala ľudová slávnosť hasičského zboru v lučeneckých kúpeľoch, na ktorú sa dostavili dámy v maďarských šatách, zástupcovia dobročinných spolkov (napr. Červeného kríža), továrenskí robotníci, ale aj ľudia z okolitých dedín. Vypĺňali ju bazáre, trafiky, predaj kvetov, pečenie a varenie kotlíkového guláša a perkeltu, ochutnávka vín, ako aj rôzne hry a súťaže (beh vo vreci, hádzanie kruhov, lezenie po lane) a tanečná zábava v Redute.⁷⁹⁴

Miesta pamäti uhorského milénia

Milenárny rok ponúkol mestám príležitosť oživiť obraz Arpáda a postaviť ho zoči-voči svätoštefanskej tradícii. V hlavnom meste prevážil Arpádov kult, a to až tak, že z Františka Jozefa sa stal nielen potomok kráľa Bela III., ale aj „druhý Arpád“, resp. „nový Arpád“, ktorý slávnostne doviedol Uhorsko na prah druhého milénia.⁷⁹⁵ V zmysle ich symbolického spojenia a vymedzenia tisícročnej vlasti – a to rolou Arpáda a jeho hrdinov pri zakladaní štátu na jednej strane a vládou Františka Jozefa, vyznačujúcou sa ústavnou slobodou a nerušeným vývojom na strane druhej – bol skoncipovaný zákon č. VII z roku 1896 (Milenárny zákon), ktorý 8. júna vstúpil do platnosti a ešte v ten istý deň bol slávnostne vyhlásený na slávnostnom zasadnutí snemu v novej budove parlamentu.⁷⁹⁶

⁷⁹² Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 2.

⁷⁹³ Milleniumi ünnepélyek. In: *Gömör-Kishont*, 14. 5. 1896, č. 20, s. 4-5.

⁷⁹⁴ Junius 8-ika Losonczon. In: *Losoncz és Vidéke*, 14. 6. 1896, č. 24, s. 3; A népünnepély. In: *Losonczy Hirlap*, 14. 6. 1896, 4. 24, s. 2.

⁷⁹⁵ SINKÓ Katalin: Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastinischer und nationaler Repräsentation. In: *1526 – 1918: Kaiser und König: Eine historische Reise*. Wien : Collegium Hungaricum, 2001, s. 21.

⁷⁹⁶ 1896:7. törvénycikk a honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról. In: PAJKOSSY, Gábor (ed.). *Magyarország története a 19. században szöveggyűjtemény*. Budapest : Osiris, 2006, s. 733-734.

Panovník tesne pred ukončením série milenárnych osláv a zatvorením krajskej výstavy zaslal 28. októbra 1896 ďakovný list ministerskému predsedovi Bánffyemu. Vyslovil v ňom radosť a spokojnosť s týmto zriedkavým národným sviatkom. Politické výdobytky, ako aj duchovný a materiálny rozvoj, ktorý uhorský/maďarský národ predložil „svetu“ počas osláv, považoval za dôkaz opodstatnenej národnej hrdosti a oprávneného zaradenia Uhorska medzi kultúrne vyspelé štáty. Ocenil vlasteneckú lásku a náklonnosť národa preukazovanú voči jeho osobe a vyzval ho k ďalšej práci v mene mieru, bratského porozumenia, pokroku a rozvoja monarchie. Kráľov list mal Bánffy rozposlať medzi obyvateľov krajiny.⁷⁹⁷ V roku 1897 sa o to sčasti postaral minister náboženstva a školstva, keď nariadil kráľovský list spolu s vyššie uvedeným milenárnym zákonom vyvesiť v školských budovách. Školám pripadla zároveň povinnosť každoročne si pripomenúť výročie milénia.⁷⁹⁸

Kým obyvateľom Uhorska sa dostalo poďakovania zo strany Františka Jozefa formou listu, zaslužilým župným a mestským verejným činiteľom zase formou udelenia rádov. Medzi navrhnutými na vyznamenanie figurovali nasledovné mená: z B. Bystrice kráľovský radca, veľkopriemyselník a mecenáš Tófor Stadler (*Rád železnej koruny III. triedy*), zo Zvolena mešťanosta Gusztáv Szalay (*Rytiersky kríž Rádu Františka Jozefa*), z Lučenca právnik a podporovateľ miestneho hospodárstva Ferenc Alk (*vysoký šľachtický titul*) a z R. Soboty podžupan László Bornemisza (*Rád železnej koruny III. triedy*). Hlavní župani ako navrhovatelia nezohľadňovali len ich pôsobenie v prospech verejných vecí, ale aj ich rodinné zázemie, finančnú situáciu a členstvo v strane. Kritériom výberu v mestách Zvolenskej župy bola aj vlastenecká činnosť kandidátov na vyznamenanie.⁷⁹⁹

Pamiatku na oslavu tisícročia zaujatia Uhorska neuchovali len zápisnice z milenárnych zasadnutí, milenárny zákon či vyznamenané osobnosti. Rovnako sa o to pričínilo už spomenuté nariadenie ministra pôdohospodárstva, ktoré na tento účel zvolilo starodávny zvyk – vysadenie stromov, stromoradia či zalesnenie pamätného miesta. Trvácnosť pamäti milénia a jej národný charakter mali zabezpečiť vhodné zvolené miesta, výber dlhovekých domácich stromov (napr. duby, lipy, ihličnany), ako aj ich ochrana a starostlivosť. Okrem príkladov uvedených v časti o školských slávnostiach sa milénárne stromy vysadili ešte v okruhu lesnej správy Zvolena a v B. Bystrici v záhrade lesného riaditeľstva a na nábreží Hrona.⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ ŠA BB, f. Plagáty, č. j. 3/1896: Rukopis cisára a apoštolského kráľa Františka Jozefa.

⁷⁹⁸ PUTTKAMER, von J.: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn*, s. 408. Týmto nariadením sa vysvetľuje aj to, prečo pozvánky k školským oslavám výročia korunovácie z času na čas zahrnuli na prelome 19. a 20. storočia formuláciu o pripomenutí si tisícročného bytia vlasti (napr. pozývaci list elementárnej školy vo Zvolene z roku 1900). ŠA BB, Archiv ZV, f. MZV/adm., šk. 3, č. j. 2353/1900.

⁷⁹⁹ MNL, f. K 148 – 1896 – I B. – 1560: Millennium alkalmából kitüntetések.

⁸⁰⁰ Podľa Burkovského, ktorý vychádzal zo záznamov kmeňovej knihy, sa v záhrade lesného riaditeľstva vysadilo 38 ihličnatých stromov a v horných hrabliach, čiže na brehu Hrona, až 191 stromov (6 dubov, 70 líp, 106 pagaštanov, 4 jasene, 4 javory, 1 jeľa). BURKOVSKÝ, Július: Miléniové pamätné stromy boli aj v B. Bystrici. In: *Bystrický Permon*, roč. 4, 2006, č. 2, s. 10. Aj autor druhého článku uviedol počet 229

Župy a mestá pristúpili počas trvania milénia k ďalším opatreniam, ktorými utvárali miesta pamäti, aby tak uchovali medzi obyvateľmi spomienku na zaujatie vlasti a vznik uhorského štátu. Mestá Zvolenskej župy založili pri tejto príležitosti miléniové základiny, ktorých ročné úroky, prípadne fixná suma⁸⁰¹ smerovali na dobročinné a vzdelávacie ciele. Podľa odsúhlasených návrhov župnej elity sa mali uskutočniť ďalšie dva projekty: umiestniť do siene župného domu pamätnú tabuľu o „milenárnom“ zasadnutí a zostaviť monografiu dejín Zvolenskej župy. Reálnejšiu podobu než oba tieto návrhy nadobudla činnosť banskobystrického „milenárneho“ výboru na čele s regionálnym historikom a pedagógom Emilom Jurkovichom. Úloha výboru spočívala v príprave návrhu na premenovanie ulíc a verejných priestranstiev B. Bystrice po známych osobnostiach uhorských dejín, ako aj v označení historicky významných domov mesta pamätnými tabuľami. Prvú požiadavku sa podarilo zrealizovať (o druhej nemáme poznatky), banskobystrické námestia a ulice niesli totiž od roku 1896 mená nielen niekdajších lokálnych činiteľov, ale aj panovníkov arpádovskej a huňadyovskej dynastie, hrdinov kuruckej doby a maďarských štátnikov.⁸⁰² Uličnými názvami sa tak zdokumentovali dejiny Uhorska v celej ich dĺžke: od príchodu maďarských kmeňov až po vyústenie historických udalostí do 19. storočia – do tzv. maďarského národného príbehu. Umožnili zároveň preniesť koncepciu milénia do každodennosti, aj medzi „nezúčastnených“ občanov.

Za uvedenými aktivitami miestnej elity sa okrem iných skrýval ešte jeden motív, a to lokálpatriotizmus. Tým, že sa do nich pustila, snažila sa získať isté výhody pre svoju lokalitu, mohla sa zároveň hrdiť jej históriou, dosiahnutými pokrokmi v oblasti urbanistického vývoja a modernizácie (napr. B. Bystrica na milenárnej výstave). Vo všeobecnosti bol lokálpatriotizmus rozpoznateľný v iniciatívach typu: odhalenie sôch významným rodákom, stavba, prípadne rekonštrukcia historických a mestských dominánt či vydanie publikácií k dejinám mesta a miestnym inštitúciám s dlhoročnou tradíciou. V poslednom prípade vynikla činnosť E. Jurkovicha, ktorý sa na popud mestskej rady rozhodol spracovať dejiny B. Bystrice.⁸⁰³ Do zoznamu vedeckých „milenárnych“ prác boli zaradené aj dve kratšie historické práce vydané v Lučenci a monografia Imreho Finduru k dejinám Rimavskej Soboty (*Rimaszombat sz. város története*, 1894).⁸⁰⁴

Lokálpatriotizmus vo verejnom priestore miest zapustil korene aj v zhmotnenej podobe. Oslavu tisícročnej existencie Uhorska využili Lučenčania na poctenie si rodáka a spisovateľa Józsefa Kármána, ktorému v

milenárnych stromov pre B. Bystricu: GALVÁNEK, Dobromil: Milenárne výsadby vo Zvolenskej župe. In: *Chránené územia Slovenska*, 1993, č. 20, s. 45-46.

⁸⁰¹ ŠA BB, Archív ZV, f. Közgyűlési jegyzőkönyv 1895-96-97, č. j. 59/1896.

⁸⁰² Besztercebánya sz. kir. város díszközgyűlése. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 2.

⁸⁰³ Rozsiahle dielo *Dejiny slobodného kráľovského mesta Banská Bystrica* sa mu po dôkladnom preštudovaní a spracovaní dostupného archívneho materiálu podarilo dokončiť až v roku 1922.

⁸⁰⁴ GAZDA, I.: *Tudás és tudomány a millenniumi Magyarországon*, s. 48, 50.

meste 25. mája 1896 slávnostne odhalili sochu. Svoju významnému rodákovi, spisovateľovi Mihályovi Tompovi, sa v milenárnom roku rozhodli odhaliť sochu aj v R. Sobote, kde miestne elitné spolky na čajovom večierku iniciovali peňažnú zbierku na jej postavenie, no napokon sa im to podarilo až v roku 1902. Nemožno opomenúť ani mestské predstavenstvo Zvolena, ktoré v roku 1893 vyvinulo úsilie zrekonštruovať do začatia milenárnych osláv Zvolenský zámok. Krajinský výbor pre ochranu kultúrnych pamiatok (*Műemlékek Országos Bizottsága*) však jeho žiadosť odložil a odôvodnil to aktuálnou nepriaznivou finančnou situáciou.⁸⁰⁵ Dominanta mesta Zvolen bola teda zreštaurovaná až v roku 1908.⁸⁰⁶

Rozdvojená pamäť milenárnych osláv

Zámerom uhorsko-maďarských vládnych i mimovládnych kruhov bolo zapojiť do milenárnych festivít čo najširšiu verejnosť; to sa im aj vcelku podarilo. Ukázalo sa, že na pomyselné čiare Budapešť – Martin sa mestské štruktúry R. Soboty, B. Bystrice, Zvolena a Lučenca priklonili vlastnými slávnosťami a sprievodnými aktivitami k centru. Naplnením očakávaní maďarskej politickej reprezentácie a zdanlivou jednoliatosťou postojov prispeli organizátori a účastníci osláv, či už vedome alebo nevedome, k propagovaniu vízie jednonárodného maďarského štátu.

S obsahom milenárnych slávností sa oslavujúce skupiny či jednotlivci konfrontovali dvojako: priamo v „centre“ – ako vystavovatelia, návštevníci krajskej výstavy a aktéri športových a speváckych podujatí; vo vlastných priestoroch – ako usporiadatelia, aktívni či pasívni účastníci školských, cirkevných, mestských, prípadne ľudových slávností. Ich reprezentatívnu zložku, ktorá sa týmito cestami identifikovala s milenárnym rámcom, predstavovali: štátni, župní a mestskí úradníci, duchovní cirkví a ich veriaci, školská mládež s učiteľmi, rodičia detí, živnostníci, remeselníci, majitelia a robotníci tovární, pracovníci múzeí a archívov, miestne dámy, ako aj mládežnícke krúžky, elitné, dobročinné a hospodárske spolky, menej už vojaci. Mohli k nim patriť aj tí, čo si v deň osláv vysvietili okná a vyzdobili domy a obchody maďarskými trikolórami a milenárnymi nápismi, no aj tí, čo sa rozhodli uchovať pamiatku milénia pre budúce generácie, či už vysadením milenárnych stromov alebo zostavením publikácie k dejinám mesta. Noviny či oficiálne hlásenia z týchto miest podali však len málo správ, ktoré by dokladali

⁸⁰⁵ ŠA BB, f. ZŽ: PžP, šk. 106, č. j. 203: Predstavenstvo mesta Zvolen o reštaurácii Zvolenského zámku pri príležitosti milenárnych osláv /13 930/1893/.

⁸⁰⁶ S opravou Zvolenského zámku sa začalo v roku 1894, o rok na to sa jeho priestory začali prenajímať na sklad tabaku (ministerstvo financií) a tiež na sídlo okresného súdu (ministerstvo spravodlivosti), pričom príjmy z prenájmov sa použili na pokrytie potrebnej sumy na jeho reštaurovanie. A zólyomi vár. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 9. 12. 1894, č. 49, s. 2; A restaurálandó zólyomi vár. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 27. 10. 1895, č. 43, s. 3; Építkezés a zólyomi várban. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 5. 1908, č. 19, s. 3.

prítomnosť nespokojných hlasov na slávnostiach. Isté vybočenie z dominantnej koncepcie slávností predstavovalo protestné vystúpenie šestice bystrických gymnazistov. Naopak príklad svedka zvolenských slávností, ktorý sa radšej pobral domov, než aby sa pridal k slávnostnému sprievodu, vypovedá o tichej rezistencii jednotlivca. No ako autor novinového článku kritizujúceho milénárnu komédiu, jej šablónovitosť a vynútenú veselosť, ako aj jej najhorlivejších účastníkov (hlavne židov), manifestoval nielen svoj protest proti myšlienke podujatia, ale aj svoje vyhranenie sa voči skupine oslavujúcich.

Židovský element, na ktorý upozornil tento anonymný Zvolenčan, bol citeľný aj v príležitostnej rétorike banskobystričkih milénárnych osláv.⁸⁰⁷ Na pôde tamojšej synagógy zdôraznil rabín Manó Lenke dôležitosť, ba až povinnosť byť vernými synmi vlasti. Historicky zdôvodňoval splynutie židov s maďarským národom, s ktorým, ako uviedol, vytvorili spojenectvo už v období zaujatia vlasti. Obdobné slovné spojenie použil banskobystričky hlavný notár Béla Wachtler na zasadnutí mestskej rady: „*Splynuli sme s národom, ktorý nás prijal za bratov a považujeme sa za verných synov tisícročnej vlasti.*“⁸⁰⁸ Z oboch prejavov vyplynuli dve skutočnosti. Prvá z nich, ktorá sa v období dualizmu nedala prehliadnuť, bola, že väčšina židovského obyvateľstva, hlavne jeho mestská a neologicky orientovaná časť, si osvojila maďarskú štátnu ideu. Rečníci sa zároveň odvolali na chazarskú koncepciu, ktorá nebola cudzia reformovaným, ba ani konzervatívnym židom. Rozpracovaná v roku 1884 historikom a rabínom Samuelom Kohnom⁸⁰⁹ do knižnej podoby rozprávala o spoločnom príchode Maďarov a židovských Chazarov do Karpatskej kotliny, o spoločnom budovaní vlasti (maď. *honalapítás*) a spoločnom osude, o prijatí židov Uhrami za svojich bratov a ich asimilovaní. Nielen táto teória, ktorou židia zdôvodňovali svoju historickú legitimitu v danom priestore, ale aj zákonné zrovnoprávnenie židovského náboženstva s kresťanskými konfesiami v roku 1895 vytvorili základ na to, aby židovské obyvateľstvo miest oslávilo milénium a prezentovalo sa ako súčasť uhorského/maďarského národa. Z toho vyplýva, že na vnútorne diferencované židovstvo pôsobili milénárne slávnosti integrujúco a interpretované aj ako „*sviatky zbratrenia*“ posilňovali zväzok medzi židovskou a maďarskou časťou spoločnosti.⁸¹⁰

Avšak popri jednotnom postoji k obsahu milénia vykazovali skupiny oslavujúcich istú vnútornú nejednotnosť v pohnútkach. Odpovede na otázku,

⁸⁰⁷ V roku 1900 sa k židovskému vierovyznaniu prihlásilo v B. Bystrici 1025, vo Zvolene 584 ľudí. *Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*, s. 7.

⁸⁰⁸ Zólyommegeye diszközgyűlése. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 17. 5. 1896, č. 20, s. 1.

⁸⁰⁹ V diele o vývoji židovstva od najstarších čias až po Moháčsku bitku (*A zsidóság története Magyarországon. A legrégebbi időktől a mohácsi vészig*) opísal zaujatie vlasti, na čom sa podieľali nielen maďarské kmene, ale aj Chazari, vyznávajúci judaizmus, ktorí sa k nim pripojili ešte v strednej Ázii ako ich bezprostrední susedia. PREPUK, Anikó: A zsidóság a Millenniumon. „Kettős ünnep“. In: *Századvég* [online]: <<http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/17/prepuk.htm>>

⁸¹⁰ PREPUK, A.: A zsidóság a Millenniumon. <<http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/17/prepuk.htm>>

čo ich viedlo k usporiadaniu osláv a k účasti na nich, môžu byť rôzne. Z veľkej časti možno ich angažovanie označiť za dielo vládnych nariadení, obežníkov biskupských úradov či predlôh k školským oslavám, ako aj za dielo ich vykonávateľov na úrovni župy, okresov a miest. Ak však odhliadneme od tlaku „zhora“, obáv z možných postihov či od aspirácií miestnej elity udržať si postavenie v štátnej a verejnej správe a jej úsilia prezentovať svoje národné presvedčenie a vlastenecké cítenie, mohli zaväziť pohnútky typu: ekonomická prestíž, očakávanie materiálnych výhod, propagácia vlastných výrobkov, sebaaprezentácia, príťažlivosť veľkomesta, zvedavosť, útek z každodennej rutiny, typ na školskú exkurziu.

V podstate sa u oslavujúcich objavili aj isté odchýlky v rovine propagovania obsahu milénia. Tak ako v Budapešti, tak aj vo verejnom priestore R. Soboty, Lučenca, B. Bystrice a Zvolena sa prelínali dve symbolické postavy – Arpád a sv. Štefan – a teda aj dve dejinné koncepcie: pohansko-národná a kresťansko-dynastická. Pohanská tradícia prevládala v choreografii školských slávností, kde sa do pamäti detí fixovali začiatky budovania uhorského štátu, pri ktorých stál Arpád ako vodca maďarských kmeňov a podmaniteľ vlasti, a tiež Arpád, ktorý stelesňoval ideu samostatného a nezávislého Uhorska. Ak sa aj objavila zmienka o prvom uhorskom kráľovi Štefanovi, s jeho osobou sa spájali zásluhy na poli šírenia kresťanstva, dobudovania uhorského štátu a sformovania civilizovaného národa. Na základných školách sa na rozdiel od stredných zostavil pestrý program osláv, ktorý predstavil komplexný a kontinuálny obraz uhorských/maďarských dejín: od Arpáda cez vládu Štefana a Mateja Korvína, časy tureckej nadvlády až po revolučné roky. Oficiálnu prodynastickú pamäť v prostredí školských osláv symbolizovali milénárne stromy s menami kráľovského páru.

Silnejšie než na školách sa prodynastický postoj a kresťansko-sakrálna dimenzia dejín Uhorska ukotvili na pôde katolíckych chrámov a slávnostných zasadnutiach župnej a mestskej elity. V podstate išlo o prirodzenú reakciu, keďže rímskokatolícka cirkev a byrokratický aparát aj mimo sviatočného času praktizovali oficiálny prejav lojality voči dynastii. Táto cirkev podporovala zároveň svojím príklonom k obrazu prvého uhorského kráľa sv. Štefana kresťanskú líniu milénárnych osláv. Naopak príležitostne kázne rabínov a protestantských kňazov väčšmi zvýraznili koncepciu, ktorá založenie uhorskej vlasti odvíja od historického momentu zaujatia karpatského priestoru vodcom maďarského kmeňového zväzu Arpádom.

Primerané prostredie na preukazovanie lojality uhorskému kráľovi ponúkla atmosféra „milénárnych“ zasadnutí. Zvlášť v R. Sobote a Lučenci, kde sa poprední zástupcovia mesta a župy vyjadrili o Františkovi Jozefovi ako o spravodlivom, múdrom a dobrosrdečnom kráľovi. Poctu mu preukázali zdravicami, portrétom, zaslaním pozdravnej adresy či vojenskou symbolikou osláv (v poslednom prípade ide o lučeneckú oslavu z 8. júna 1896). Lenže kým v Budapešti vrcholilo milénium dňom 29. výročia korunovácie uhorského kráľa, správy z miest o slávnostnom dianí zo dňa 8. júna boli až na výnimku

Lučenca veľmi chudobné. Ešte v B. Bystrici sa očakávala slávnosť Spoločenského kruhu, ktorá sa však preložila na 28. jún a obmedzila sa na ochotnícke predstavenie, tanečnú zábavu a dobročinnú zbierku.⁸¹¹ Presunutie tohto podujatia sa okrem iného ospravednilo neprítomnosťou početných banskobystrických rodín v meste, ktoré sa v tom čase zdržiavali v Budapešti.⁸¹²

Jednotlivé projekty ako miesta pamäti, ktoré sa elitám miest Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy podarili doviest' do úspešného konca, sa podpísali pod to, že jednorázová udalosť, akou výročie tisícročia zaujatia a založenia vlasti po celé obdobie dualizmu bolo, nevymizla z pamäti ich obyvateľov. Vo všedných dňoch ju totiž pripomínali pamätné milénárne stromy, miléniové základiny, pomníky významných rodákov, názvy ulíc a verejných priestranstiev, zverejnený milénárny zákon a kráľov list, ako aj milénárne publikácie k dejinám škôl a miest.

* * *

⁸¹¹ A Társaskör ünnepélye. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 5. 7. 1896, č. 27, s. 2.

⁸¹² A jun. 8-iki ünnepélyekre. In: *Besztercebánya és Vidéke*, 7. 6. 1896, č. 23, s. 3.

ZÁVER

Verejné svetské oslavy v Banskej Bystrici, vo Zvolene, v Lučenci a Rimavskej Sobote sa nepochybne ukázali vo svetle mnohoznačného fenoménu, keďže ponúkli viacero interpretačných možností. Spravidla totiž odrážali situáciu na uhorskej politickej scéne, prehlbujúce sa spory medzi Viedňou a Budapešťou, emancipačné úsilia národno-politicky diskriminovaných vrstiev uhorskej spoločnosti, nacionalizáciu verejného života či postupujúcu modernizáciu miest. Výskum osláv v tejto knižnej publikácii nám mal však poslúžiť aj na zachytenie ďalšieho rozmeru, čo napovedá východisková téza – oslavy ako miesta či nástroje formovania pamäti a kolektívnej národnej identity. Priblíženie obsahu a formy dynastických, štátnych a národných osláv a ich porovnanie vo verejnom priestore štyroch rôznych miest nám nakoniec umožnilo vyhodnotiť zámer a teda funkcie historickej národnej pamäti, ktoré boli priebežne formulované v rámci jednotlivých kapitol.

Otázka – koho historická pamäť sa oslavami prezentovala – bola čiastočne zodpovedaná v úvodnej časti tejto knihy a v podstate ju potvrdzovali aj jej zvyšné časti. Oslavovaním maďarskej revolúcie z rokov 1848/49, spomínaním na trinástich aradských mučeníkov, heroizovaním Arpáda, Kossutha, Františka II. Rákociho a Petófiho, uctievaním kráľov, svätcov, básnikov, spisovateľov a umiernených štátnikov, idealizovaním uhorskej kráľovnej Alžbety a tiež zdôrazňovaním zmierenia Františka Jozefa s (maďarským) národom sa verejných priestorov miest zmocnili reprezentácie historickej pamäti príslušníkov maďarského národa. Znamená to, že politickú moc v Uhorsku si vydobyli a verejne svoju nadradenosť na štátnej, župnej a mestskej úrovni deklarovali maďarské politické a kultúrne elity. Pamäti dominantného národa nahrávalo v mestách niekoľko faktorov, napr. administratívno-právne zaradenie miest (B. Bystrica a R. Sobota ako župné centrá), etnická príslušnosť ich obyvateľov (väčšinové zastúpenie Maďarov v R. Sobote a Lučenci) a tiež vytvorenie relatívne stabilného inštitucionálneho zázemia pre verejne činné osoby, ktoré inklinovali k maďarskej štátnej koncepcii (župné a mestské orgány, stredné a vyššie odborné školy, vlastenecké spolky a školské krúžky).

„Oživovanie“ maďarských tradícií, slávnej i tragickej minulosti maďarského národa a vytváranie kultu národných hrdinov sa dialo prostredníctvom mediálnych kanálov osláv: jednak rituálmi (príhovormi, kázňami a zdravicami v maďarskom jazyku, zvolávaním na slávu maďarským veľikánom a vlasti, slávnostným sprievodom, recitovaním a spievaním vlasteneckej tvorby), jednak používaním maďarskej národnej symboliky (národných vlajok a zástav, kokárd, portrétov hrdinov, básní a piesní s tematikou revolúcie, honvédov, kurucov či národných vodcov). Všetci tí, ktorí sa zapojili do rituálnych úkonov, alebo len siahli po niektorom z uvedených symbolov, sa prihlásili k ideám sviatku, chtiac-nechtiac tým manifestovali

svoju príslušnosť k maďarskému národu, alebo prinajmenšom sa stotožnili s jeho historickým a kultúrnym dedičstvom. Intenzívnejšie prežívanými emóciami (napr. prejavy smútku za zosnulými – L. Kossuthom a kráľovnou Alžbetou) a súhlasnými gestami (potleskom, ováciami, výkrikmi) len spečatili svoju národnú identitu. A spravili to aj tí, ktorí si ozdobili domy maďarskými trikolórami, vysvietili si okná počas fakľového sprievodu, alebo prispeli na verejnú zbierku, aby tým podporili „národnú“ vec – zvečnenie oslavovanej pamiatky. Vrývaniu ideí, hodnôt a obrazov vlastných či cudzích do pamäti oslavujúcich napomáhala ešte pravidelnosť niektorých osláv, neustále sa opakujúce rituály, frázy, symboly.

K najzapálenejším účastníkom v publikácii spomínaných osláv patrili nepochybne ich organizátori: v prípade štátnych sviatkov župné a mestské orgány, v prípade neoficiálnych pamätných dní a výročí organizačné výbory zložené z miestnych elít, ďalej vlastenecké spolky, školy a cirkevná vrchnosť. Kým tí prví sa pri zostavovaní slávnostného programu riadili pokynmi uhorskej vlády, tí druhí nasledovali príklad centrálnych budapeštianskych výborov, alebo sa spoľahli na svoju invenciu. Širšiu verejnosť zvolávali na slávnostné podujatia prostredníctvom oznámení v novinách, podpisových hárkov, plagátov či pozvánok. Tieto propagačné materiály, predovšetkým však regionálna tlač, ktorá tu poslúžila ako cenný zdroj informácií, zaznamenávali od 90. rokov 19. storočia vzostupnú tendenciu skúmaných typov osláv.

Paralelne s pribúdajúcimi výročiami „velikánov“ maďarského národa ku koncu 19. storočia zosilneli maďarizačné opatrenia uhorskej vlády. Obyvatelia prevažne slovenských miest, B. Bystrice a Zvolena, ich tak pocítili nielen vo všedný deň, ale aj počas sviatkov. Ich verejné priestranstvá ovládli maďarské slogany, maďarské piesne, maďarské mená či uhorsko-maďarské symboly. Keďže vládna Liberálna strana a aj maďarské opozičné strany mali takmer jednotný pohľad na riešenie národnostnej otázky v Uhorsku, zámer osláv bol v týchto mestách očividný: integrovať po maďarsky hovoriacich alebo promaďarsky zmýšľajúcich obyvateľov miest do maďarského národného kolektívu, získať do jeho radov – asimilovať – aj tých nemaďarských (Slovákov, Nemcov, Židov), formovať ich historické vedomie a predstavy o vlastnej minulosti a posilňovať pocit spolupatričnosti. Znamenalo to nielen prejavovať maďarskú národnú identitu, ale aj vstúpiť ju do mysle, vedomia i konania oslavujúcich skupín či jednotlivcov.

Táto integračná a identifikačná funkcia pamäti sa osvedčila aj na slávnostných podujatiach v R. Sobote a Lučenci. V prípade týchto zväčša maďarských miest je možné konštatovať, že slávnosťami prezentované maďarské reminiscencie nevyvolávali v ich prostredí pocit inakosti či cudzorodosti, aspoň nie v takej miere ako v predchádzajúcich dvoch mestách. Pravdepodobne na ich jazykovo homogénnejšie meštianstvo (aspoň to rimavskosobotské) pôsobili propagované revolučné ideály, pripájanie na Kossutha či rozpamätávanie sa na Rákociho a Petófiho odvahu a vlasteneckú obeť oveľa prirodzenejšie, než u obyvateľov miest prevažne „slovenskej“

Zvolenskej župy. Dokonca aj motív neúčasti sa mohol v týchto etnicky bipolárnych oblastiach líšiť.

Miestna tlač sa však len ojedinele zmienila o jednotlivcoch či skupinách, ktoré sa od tej-ktorej slávnostnej udalosti dištancovali. Pritom mechanizmus vydeľovania sa voči celebrujúcim mohol mať aktívny i pasívny priebeh. Jeho aktívna forma, ktorú charakterizovali verejné protesty proti maďarsky poňatému obsahu osláv a ich hlavným agitátorom, sa v sledovaných mestách neprejavila takmer vôbec (výnimku predstavuje napríklad proslovenská akcia šiestich bystrických gymnazistov z Liptova). Zastúpili ju nanajvýš kritické hlasy slovenských intelektuálov na stránkach *Zvolenských Novín* či iných slovenských periodík, napr. *Národných Novín*. Svedčilo to o charaktere uhorskej národnostnej politiky a ostrážitosti úradov, ktoré boli pripravené akékoľvek organizovanejšie či masovejšie vystúpenie proti oslavám zmarit' už v zárodku. Na potlačenie proslovenských aktivít, a to aj v maďarskom prostredí, uplatňovali mechanizmus zastrážovania (napr. slovnými útokmi, osočovaním, vybíjaním okien). Osobitnú kategóriu narušiteľov osláv predstavovali osoby z nižšej spoločenskej vrstvy, žobráci, opilci a rôzni asociáli.

V mestách prevážil pasívny odpor, ktorý zvolili všetci tí, ktorí nefigurovali medzi „zástupom“ či „masami“ oslavujúcich. Napokon aj oba zvýraznené pojmy predstavovali len akúsi relatívnu, neuzavretú množinu ľudí, ktorí prichádzali a odchádzali – jedni z vážneho záujmu, iní z čistej zvedavosti alebo pre obavy z možného postihu zo strany vrchnosti. Často uvádzanú formu, ktorou nezúčastnení demonštrovali svoj negatívny alebo váhavý postoj k oslavám, predstavovalo nevyloženie vlajok na verejné budovy a domy, nevysvietenie si okien či dokonca ulíc mesta. Neprejavenie záujmu o tú-ktorú oslavu nemuselo vždy súvisieť s otázkou vlastenectva či národného presvedčenia dotýčajúcej osoby či skupiny. Za odmietavým postojom sa mohli skrývať ďalšie motívy: konfesijná a socioprofesionálna identita miestnych obyvateľov, exkluzivita niektorých častí slávnostného programu (napr. elitné bankety), chýbajúca sociálna prestíž jednotlivcov, nezastávanie členstva v spolkoch, podieľajúcich sa na usporiadaní osláv, či nesúhlas s koncepciou osláv (prodynastickou, inokedy prorevolučnou).

Nadviazaním na posledne menované pohnutky považujeme za nevyhnutné zdôrazniť ďalšiu, veľmi podstatnú črtu osláv a tým aj funkcie pamäti. Realitou obdobia dualizmu a skúmaných miest bolo, že sa oslavami posilňovala maďarská národná identita na úkor slovenskej. Kolektívna historická pamäť Slovákov sa pod tlakom výlučne maďarských interpretácií dejín marginalizovala až rozmazávala. No v tejto práci analyzované typy osláv a nimi propagované historické koncepcie poukázali nielen na prevahu národnej pamäti, ale v závislosti od hierarchie politickej moci aj na prítomnosť oficiálnej (dynastickej, uhorskej) historickej pamäti. Nástrojmi formovania a manifestácie štátom podporovanej pamäti sa stali oslavy výročia korunovácie, narodenia a menín Františka Jozefa, spomienkové slávnosti na zosnulú Alžbetu, oslavy uhorských štátnych sviatkov (20. august a 11. apríl)

a storočnice narodenia F. Deáka a I. Széchenyiho. Účasťou na týchto oslavách podporili predstavitelia župných a mestských orgánov, duchovní (hlavne katolíckej cirkvi), vojenské posádky a školská mládež aktuálne dualistické štátne zriadenie a prejavili zároveň lojalitu dynastii a rešpekt najvyššej autorite spoločnej armády. A ako to však u väčšiny štátom iniciovaných slávností bývalo zvykom, charakterizovala ich formalita správania, oficiálnosť a decentnosť. Oficiálnym „vlajkonosičom“ tejto kresťanskej (svätoštefanskej) tradície, ako aj tradície vyrovnania (1867) a labanskej (prohabsburskej) koncepcie uhorských dejín sa stala vládna Liberálna strana.

Z opozičných politických strán to bola predovšetkým Strana nezávislosti, ktorá iniciovanými oslavami rozvinula protichodnú interpretáciu dejín maďarského národa. Kuruckú (protihabsburskú) koncepciu, revolučnú tradíciu (1848) a tiež kult vodcu maďarského kmeňového zväzu Arpáda oprela o každoročné slávnosti pamätných dní (15. marec a 6. október) a jubileá Kossutha, Františka II. Rákociho, Petőfiho, Jókaiho a Vörösmartyho. Na rozdiel od štátnych sviatkov sa tieto neoficiálne a mestskou societou usporiadané slávnosti vyznačovali bohatšou choreografiou a výzdobou, maďarskou národnou symbolikou a pestrejšou škálou účastníkov. Ich reprezentatívnu zložku, ktorá sa stala nositeľom myšlienky slobody a nezávislého Uhorska, tvorili bývalí honvédi z rokov 1848/49, školská mládež, duchovní cirkví, členovia organizačného výboru a rôznych hospodárskych, mládežníckych a charitatívnych spolkov či zamestnanci tovární a podnikov.

Funkcia historickej pamäti spočívala preto nielen v spájaní a integrovaní tých, ktorí k sebe patrili, ale aj vo zvyrazňovaní odlišností a vnútornej nejednotnosti, a to aj v navonok homogénne pôsobiacich oslavách. Diferenciácia sa prejavila pod vplyvom koexistencie dvoch hlavných politických názorových prúdov – Liberálnej strany a Strany nezávislosti. Rovnako ju podmienila aj konfesijná identita predstaviteľov týchto strán, z ktorých vládna strana inklinovala zväčša k svätoštefanskej kresťanskej – katolíckej línii, národná opozícia zase k arpádovskej pohanskej – protestantskej línii. Priestor pre symbiózu týchto dvoch orientácií vytvorili oslavy tisícročia zaujatia vlasti a založenia uhorského štátu v roku 1896.

Protichodnosť tradícií – kuruckej a labanskej – bola citelná aj vo verejnom priestore B. Bystrice, Zvolena, Lučenca a R. Soboty. Z hľadiska vonkajšej (formálnej) realizácie osláv v nich prevážila, aj keď nie v rovnakej miere, kurucká tradícia. V B. Bystrici a vo Zvolene sa objavili gestá a slávnostné prejavy, ktorými oslavujúci zmierňovali svoj postoj k revolučnej tradícii s cieľom preukázať vernosť korune. Pravdepodobne v týchto mestách, v ktorých si nemecké meštianstvo vytvorilo v minulosti relatívne silné zázemie, sa oslavami udržiavala akási rovnováha medzi dynastickou oficiálnou a revolučnou maďarskou historickou pamäťou. V R. Sobote a Lučenci, ak odhliadneme od dynastických slávností, sa slávnostnou rétorikou, prípitkami a vonkajšou výzdobou prehlbovala pamäť na revolučné roky 1848/49 a jej vodcov Kossutha, prípadne Petőfiho.

Posilnenie protihabsburskej línie v posledne uvedených mestách mohlo mať však aj iné pozadie, ktoré súviselo s etablovaním sa ďalšej úrovne pamäti – lokálnej pamäti – v rámci ich osláv. K mestu Lučencu sa viažuce minulé udalosti ako napríklad víťazná bitka honvédov z marca 1849, vyrabovanie a vypálenie mesta cárskym vojskom v auguste 1849 či Petófiho návšteva (bol aj v R. Sobote) poukázali najmä počas osláv 15. marca a 6. októbra a tiež počas Petófiho jubilea na intenzívne pretrvávajúce lokálnych reminiscencií medzi jeho obyvateľmi. Pre budúcu generáciu ich uchovávali aj materializované formy pamäti (pomník honvédov, ich hroby na reformovanom cintoríne, pamätná tabuľa odkazujúca na Petófiho pobyt v Lučenci). Práve vďaka tomuto lokálnemu rozmeru mali oslavy v Lučenci, miestami aj v R. Sobote prirodzenejší a spontánnejší priebeh než v B. Bystrici a vo Zvolene, kam sa umelo vnášali spomienky na maďarských národných hrdinov. Táto neprírodnosť obsiahla v sebe prvky manipulácie, skresľovania historického obrazu a vytvárania vykonštruovaných narácií s úmyslom získať si nemaďarských občanov pre maďarskú štátnu ideu.

V tejto monografii analyzované oslavy poukázali teda na hlbší zámer ich iniciátorov a usporiadateľov ako len na kultivovanie revolučnej tradície a vzdanie pocty či zabezpečenie nesmrteľnosti oslavovaným štátnikom, bojovníkom, literátom, padlým či popraveným hrdinom. Za ich koncepciami sa ukrývala tak identitotvorná, ako aj politická funkcia pamäti – legitimačná, propagandistická, asimilačná, manipulačná, ktorá sa uplatňovala hlavne medzi mládežou a deťmi. Rekonštrukciou jednotlivých osláv sa v symbolickej dimenzii verejného priestoru miest vygenerovali nasledovné duálne pojmy: dominancia – marginalizácia, posilňovanie maďarskej národnej identity („my“) – oslabovanie nemaďarskej identity („oni“), elity – anonymné masy, aktívni aktéri (javisko) – recipujúce obecnstvo (hl'adisko), formovanie – rozmazávanie historickej pamäti, obraz vlastného – obraz nepriateľa (napr. z maďarskej perspektívy Turci, Tatári, Rusi, Rakúšania a panslávi). Teórie historickej antropológie a koncept viacvrstvovej identity nám umožnili uvedomiť si, že medzi každým jedným z menovaných protipólov sa skrývala škála ďalších javov, skúseností a názorov. Tie potom negovali jednostranný obraz o dobových pomeroch a vypovedali o zložitosti vzťahov, rôznych motívoch a diferenciacii vtedajších postojov. Rôzne odchýlky v správaní a konaní elit i nezainteresovaných skupín sa však pre neúplnosť či charakter analyzovaných prameňov nedali vždy korektne vyhodnotiť.

Ďalej sme sa presvedčili, že oslavami sa na povrch dostávali aj nové spoločenské javy, s ktorými sa uhorská spoločnosť konfrontovala na konci 19. a začiatku 20. storočia. Zviditeľnil sa nimi fenomén športu, ktorý sa okrem podpory telovýchovnej aktivity využil aj na účely manifestácie lojality dynastií či národu (napr. slávnosť cyklistov, krasokorčuliarov). Nedala sa prehliadnúť ani rola žien počas slávností, ktoré sa podieľali na ich príprave, zúčastnili sa ich a ešte k tomu sa im dostalo pocty aj v slávnostných príhovoroch. Z tohto pohľadu a z doteraz formulovaných záverov vyplýva, že skúmaná

problematika osláv ako nástroja formovania a manifestácie historickej pamäti sa javí ako neuzavretá a stále otvorená pre rôzne interpretácie a nové náhľady.

Keďže sa táto kniha zamerala na „zhora“ iniciované slávnostné podujatia, k získaniu celistvejšiemu obrazu o správaní sa župných a mestských elít vo sviatočný čas by pomohlo rozšírenie skúmaného rámca o slávnosti lokálneho charakteru. Ide o výročia spolkov, vysviacky spolkových zástav, slávnosti odhaľovania pomníkov, sôch a pamätných tabúl, slávnostné inštalácie, školské podujatia a jubileá verejných činiteľov. Rovnako obohatením pre danú tému by bolo porovnanie sviatočného diania aj v ďalších, a síce vo výlučne „slovenských“ alebo naopak „maďarských“ mestách. Napokon sa problematikou osláv otvára priestor aj na výskum vyššie uvedených indikátorov modernizácie spoločnosti (športu, emancipácie žien a pod.).

RESUMÉ

Public celebrations and historical memory in Hungary (1867 – 1914). On the example of Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec and Rimavská Sobota

Political conditions, nationalization and modernization of public life, or formation of civic society reflected usual and occasional days as well. In the 19th century, secular public celebrations with particularly political and national content came forward. The publication deals with this type of celebrations that may be identified as a place or instrument of formation and manifestation of memory. Its main goal is to catch political functions of memory using dynastic, state and national celebrations that appeared in the public spaces of towns Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec and Rimavská Sobota in the years 1867 – 1914. Due to the location of these towns and ethnicity of their inhabitants, it was interesting to watch whose memory prevailed in the spaces. Whether if the celebrations provoked official state (pro-dynastic, pro-Hungarian), national (Magyar, Slovak, German) or local reminiscences.

The problematics of celebrations and memory and through them the phenomena of symbolic occupation of public space is enclosed by the book in five thematic chapters. The first (universal) part demonstrates phenomena of memory, town and celebration as the place of memory in the context of political and social terms of Hungary in the years 1867 – 1914. The other chapters enclose four areas of secular public celebrations: 1. dynastic celebrations (anniversaries and birthdays of Franz Joseph, memorial celebrations as a tribute of the queen Elizabeth), 2. annual celebrations of Hungarian state holidays (20th August, 11th April) and memorial days (15th March, 6th October), 3. jubilee celebrations (round anniversaries of Kossuth, Francis II Rákóczi, Petőfi, Jókai, Vörösmarty, Deák, Széchenyi), 4. millenium celebrations in Hungary (1896). Searching the content of memory in particular celebrations and reconstruction of ritual and symbolical inscenation allowed to precise the conclusions about functions of promoted memory and manifested identity. In this book, analyzed special occasions pointed at deeper intention of the initiators than the promotion of revolutionary traditions or hailing the tribute to the monarch and to the great men of the nation. Using their rituals and symbols, public spaces were grabbed by historical memory of the members of Hungarian nation. The power in Hungary was thus usurped by Magyar political representation. The intention of the celebrations was obvious: to integrate Hungarian-speaking inhabitants of the towns into Hungarian national collective, to gain – assimilate – those non-Magyar (Slovaks, Germans) people, to form their historical consciousness and images of their own history and to enstrengthen the feelings of compassion. Even in their contradictory concepts (kuruc / laban, pagan / christian, tradition of the 1848 / tradition of the 1867) identity-creating and political function of memory: legitimation, propaganda, manipulation (mainly among the youth) was hiding.

Elaboration of the problematics in five chapters, fulfilling the stated aim and evaluation of the importance of celebrations is the result of intense study of archive documents and regional periodics, as well as application of inter-disciplinarity, comparative method and theoretical scopes of historical anthropology. The topic of celebrations, that stands in the center of cultural history and its similar disciplines, is itself still contemporary and the results and interpretations offered in the thesis may be the starting point for understanding of present problems dealing with symbolic occupation of public space.

(translated by Miron Breznoščák)

AUTORSKÁ POZNÁMKA

Časti niektorých kapitol tejto monografie boli v upravenej forme uverejnené v nasledovných publikáciách:

Romantickí literáti alebo revolucionári? Petőfiho, Jókaiho a Vörösmartyho jubilejné slávnosti v Rimavskej Sobote, Lučenci, Banskej Bystrici a vo Zvolene koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In: Bodorová, Oľga (zost.). *Gemer-Malohont. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote*. roč. 10. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote - zariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja, 2014, s. 182-199.

Krvavá odplata či národný smútok? Spomienka na aradských mučeníkov v Rimavskej Sobote, Banskej Bystrici a vo Zvolene (1867 – 1914). In: Bodorová, Oľga (zost.). *Gemer-Malohont. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote - zariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja, 2013, s. 37-50.

Pamäť a oslavy storočníc "génia národa", "najväčšieho Maďara" a "mudrca vlasti" v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy". In: *Historický časopis*, roč. 61, 2013, č. 3, s. 467 - 485.

Príklad dominancie či marginalizácie historickej pamäti Slovákov? Národné oslavy vo verejnom priestore stredoslovenských miest v období dualizmu. In: SOUKUPOVÁ, Blanka - NOSKOVÁ, Helena - BEDNÁŘÍK, Petr (eds.). *Paměť - národ - menšiny - marginalizace - identity I. Urbánní studie*, sv. 6. Praha : Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze - společensko-vědní modul, 2013, s. 113-122.

Medzi centrom a perifériou: náčrt procesu identifikácie sa s ideami milénárnych osláv v mestách Zvolenskej župy (1896). In: OTČENÁŠOVÁ, Slávka - ZAHORÁN, Csaba (eds.). *Hľadanie spoločného jazyka o spoločnej minulosti - dialóg mladej generácie slovenských a maďarských historikov*. Košice : UPJŠ, 2012, s. 47-54.

Relationship between memory and identity on the example of 15th march celebrations in Banská bystrica (end of the 1880s – 1914). In: *European researcher. Multidisciplinary scientific periodical*, č. 8-2 (27), august 2012, s. 1236-1241.

Príležitosť k budovaniu kultu kráľa alebo manifestovaniu národnej identity? Dynastické slávnosti v Banskej Bystrici, Lučenci, Rimavskej Sobote a vo Zvolene v období dualizmu. In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: „*Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet*“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 152-169.

Pamäť a manifestácia národnej identity: oslava tradície roku 1848 v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy (1867 – 1914). In: MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 70-94.

PRAMENE A LITERATÚRA

A. ARCHÍVNE PRAMENE

Literárny archív, Slovenská národná knižnica, Martin [LA SNK], fond:

- Zbierka fotodokumentov miest

Magyar Nemzeti Levéltár Budapest [Maďarský národný archív v Budapešti] (MNL), fondy:

- K 2 A képviselőház és a nemzetgyűlés elnöki és általános iratai [Prezidiálne a všeobecné spisy Poslaneckej snemovne a Národného zhromaždenia]
- K 26 Miniszterelnökség iratai [Spisy ministerského predsedníctva]
- K148 Belügyminisztérium elnöki iratok [Ministerstvo vnútra, prez. spisy]

Országos Széchenyi Könyvtár Budapest [Krajinská Sčeceniho knižnica] (OSzK), fond:

- APRÓ - Apró nyomtatványok [Drobné tlačoviny]
- Kézirattár - Szeberényi hagyatéék [Szeberényiho pozostalost']

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB), fondy:

- Hlavnožupanské písomnosti Zvolenskej župy (1865 - 1919)
- Plagáty
- Rod Radvanský Radvaň (1263) 1480-1939
- Zvolenská župa (1507 - 1922)
- Zvolenská župa: Podžupanské písomnosti (1869 - 1918)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Zvolen (ŠA BB, Archív ZV), fondy:

- Közgyűlési jegyzőkönyv [Zápisnica zo zasadnutia] 1892-93-94
- Közgyűlési jegyzőkönyv 1895-96-97
- Mesto Zvolen/adm.
- Tanács ülési jegyzőkönyv [Zápisnica zo zasadnutia magistrátu] 1892-1893-1894

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Lučenec (ŠA BB, Archív LC), fond:

- Lučenec - mesto so zriadeným magistrátom 1815 - 1922

B. DOBOVÉ PRAMENE

▪ DOBOVÁ TLAČ

1. Besztercebánya és Vidéke [Banská Bystrica a okolie], 1889, 1890-1896, 1898-1900, 1902-1904, 1906-1910, 1913
2. Besztercebányai Hírlap [Banskobystrické noviny], 1910, 1911
3. Gömör [Gemer], 1876, 1892-1893
4. Gömör-Kishont [Gemer-Malohont], 1880-1881, 1885-1886, 1889-1892, 1894-1899, 1901-1904, 1906-1910
5. Gömöri Közlöny [Gemerský vestník], 1877-1878, 1887
6. Közérdek [Verejný záujem], 1891-1892
7. Losonczy Hírlap [Lučenecký spravodaj], 1895-1896
8. Losonczy Lapok [Lučenecké listy], 1873-1874
9. Losonczy Phoenix [Lučenecký Fénix], 1882-1883
10. Losonczy Ujság [Lučenecké noviny], 1906-1907
11. Losoncz és Vidéke [Lučenec a okolie], 1880-1892, 1894, 1896-1900, 1902-1905, 1909-1910
12. Národné Noviny, 1887, 1892, 1894, 1896, 1899, 1903, 1906
13. Naše Noviny, 1907-1909
14. Néptanítók Lapja [Časopis učiteľov ľudových škôl], 1891, 1903
15. Slovenský Týždenník, 1907
16. Svornost', 1873-1874, 1880, 1882
17. Századok, 1880, 1899, 1903
18. Vasárnapi Ujság [Nedeľné noviny], 1861, 1898, 1899, 1900, 1903, 1910
19. Vlast' a svet, 1899
20. Zólyom és Vidéke [Zvolen a okolie], 1898-1907
21. Zólyomi Híradó [Zvolenský spravodaj], 1888
22. Zólyomvármegyei Hírlap [Noviny Zvolenskej župy], 1896, 1898, 1912-1913

23. Zvolenské Noviny, 1904, 1906-1907, 1910, 1913

[Lokalizácia dobovej tlače: OSzK v Budapešti; SNK, Martin; Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici; Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote; Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene; Štátny archív v Banskej Bystrici a jeho pracoviská Archív v Lučenci a Archív vo Zvolene].

▪ ŠKOLSKÉ ROČENKY A PUBLIKÁCIE

1. *A besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1893/1894 tanévről.* Banská Bystrica 1894.
2. *A besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1894/95 tanévről.* Besztercebánya 1895.
3. *A besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1898/1899 tanévről.* Besztercebánya 1899.
4. *A losonci magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1895/1896.* Lučenec 1896.
5. *A losonci magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1896/97.* Lučenec 1897.
6. *A losonci magy. kir. állami főgymnasium értesítője 1897/1898.* Lučenec 1898.
7. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XXXIII.-dik értesítője az 1885/1886 tanévről.* Rimavská Sobota 1886.
8. *A rimaszombati egy. prot. főgymnasium XXXVI.-ik értesítője az 1888/1889 tanévről.* Rimavská Sobota 1889.
9. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLI.-dik értesítője az 1893/1894 tanévről.* Rimavská Sobota 1894.
10. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIII.-dik értesítője az 1895/1896 tanévről.* Rimavská Sobota 1896.
11. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium XLIV.-dik értesítője az 1896/1897 tanévről.* Rimavská Sobota 1897.
12. *A rimaszombati egy. prot. gymnasium XLV.-dik értesítője az 1897/1898 tanévről.* Rimavská Sobota 1898.
13. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium LIV.-dik értesítője az 1906/1907 tanévről.* Rimavská Sobota 1907.
14. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium LXI.-dik értesítője az 1913/1914 tanévről.* Rimavská Sobota 1914.
15. GÁBOR, Gyula: *A szent István-napi ünnep története.* Budapest : Franklin Társulat, 1928.
16. GRÜNWARD, Béla: *A Felvidék. Politikai tanulmány.* Budapest : Ráth Mór, 1878.
17. LŐRINCZY, György: *Kossuth Lajos kilenczvenedik születésnapján.* Rimaszombat : Rábely Miklós sajtó, 1892.
18. MIKÁR, Zsigmond. *Honvéd-névkönyv : az 1848-49-iki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól.* Budapest : Pesti Nyomda, 1891.
19. SZABÓ, László: *Jókai élete és művei.* Budapest : Rákosi Jenő Budapesti hírlap Ujságvállalata, 1904.
20. *Szent István ünnepe Budapesten (Tájékoztatója: Az ünnepek teljes programja).* Budapest : Tipográfiai Műintézet, 1933.
21. ŠTEFANOVIČ, Miloš: *Z našich úloh. Odtisk zo Slovenských Listov a Národných Novín.* Ružomberok : Knihotlačiareň Karla Salvu, 1898.
22. VERES, Samu: *Vörösmarty és a nemzeti átalakulás.* Rimaszombat : Rábely Miklós könyvnyomdája, 1900.

C. PUBLIKOVANÉ DOKUMENTY

1. HALÁSZ, Hajnal – KATONA, Csaba – ÓLMOSI, Zoltán (eds.): *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újrateremtéséhez (1873 – 1906).* Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2004.
2. PAJKOSSY, Gábor (ed.): *Magyarország története a 19. században szöveggyűjtemény.* Budapest : Osiris, 2006.

D. LITERATÚRA

▪ MONOGRAFIE, SYNTÉZY, ZBORNÍKY

1. ALBERTY, Július: *Gemer – Malohont a Rimavská Sobota 1848 – 1918.* Banská Bystrica : FHV UMB, 2008.
2. ALBERTY, Július – MARTULIAK, Pavol: *Banská Bystrica v znamení kalicha: História zboru evanjelickej a. v. cirkvi a evanjelického školstva v Banskej Bystrici do roku 1918.* Banská Bystrica : Trian, 2001.
3. ALBERTY, Július – SLOBODA, Ján: *Novohrad : Dejiny 2/1.* Martin : Osveta, 1989.

4. ASSMANN, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München : C. H. Beck, 1999.
5. ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001.
6. ASSMANN, Jan: *Smrt jako fenomén kulturní teorie: Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*. Praha : Vyšehrad, 2000.
7. BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maximilián: *Národní stát a etnický konflikt: politická perspektiva*. Brno : CDK, 1999.
8. BAČOVÁ, Viera (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1996.
9. BAČOVÁ, Viera – KUSÁ, Zuzana (eds.): *Identity v meniackej spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997.
10. BEKSICS, Gusztáv: *Mad'arizácia a pomad'arčovanie s osobitným zreteľom na naše mestá*. Budapest : Athenaeum účastinná spoločnosť, 1883. Bratislava : R-Cook, 2000.
11. BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.): *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 1997.
12. BRUCKMÜLLER, Ernst: *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*. Wien, Köln, Graz : Böhlau Verlag, 1996.
13. BURKERT Walter – HUGGER, Paul – LICHTENBAHN, Ernst (eds.): *Stadt und Fest: Zu Geschichte und Gegenwart europäischer Festkultur*. Zürich: Universität Zürich. Philosophische Facultät I., 1987.
14. CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999.
15. DANGL, Vojtech: *Pod zástavou cisára a kráľa (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848-1914)*. Bratislava : HÚ SAV vo vydavateľstve TYPOSET print, 2009.
16. DARULOVÁ, Jolana (ed.): *Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, 1999.
17. DARULOVÁ, Jolana: *Mesto – priestor etnologických výskumov. Na príklade Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : UMB FHV, 2002.
18. DÖME, Zsuzsa: *Ünnepre és emléknapra*. Budapest : Eötvös József könyvkiadó, 2009.
19. DÓZSA, F. Katalin (ed.): *Erzsébet, a magyarok királynéja. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 1992. május 18-1993. január 15.)*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1993.
20. DRENKO, Jozef: *Z histórie detských opatrovní v Lučenci*. Lučenec : Metodické oddelenie školskej správy, 1994.
21. DRENKO, Jozef: *Spolky a spolkový život v Lučenci do roku 1945*. Lučenec : Nadácia pre podporu lokálnej demokracie CLD, 1997.
22. DRENKO, Jozef: *Lučenec v plameňoch*. Lučenec 1999.
23. DRENKO, Jozef: *Evanjelický cirkevný zbor v Lučenci*. Lučenec : Nadácia pre podporu lokálnej demokracie – Centrum lokálnej demokracie, 1996.
24. DÜDING, Dieter – FRIEDERMANN, Peter – MÜNCH, Paul (eds.): *Öffentliche Festkultur: Politische Feste in Deutschland von der Aufklärung bis zum ersten Weltkrieg*. Hamburg : Rowohlt Taschenbuchverlag, 1988.
25. *Elisabeth, Königin von Ungarn = Erzsébet, a magyarok királynéja : Ausstellungskatalog*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 1991.
26. FREIFELD, Alice: *Nationalism and the crowd in liberal Hungary, 1848-1914*. Washington, D.C. : Woodrow Wilson Center Press, Baltimore, Md. – London : Johns Hopkins Univ. Press cop., 2000.
27. GAZDA, István: *Tudás és tudomány a millenniumi Magyarországon*. Budapest : Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002.
28. GERGELY, András – SZÁSZ, Zoltán: *Kiegyezés után*. Budapest : Gondolat, 1978.
29. GERGELY, András (ed.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest : Osiris Kiadó, 2005.
30. GERŐ, András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből*. Budapest : Polgart, 2004.
31. GOFF, Le Jaques: *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.
32. GYÁNI, Gábor: *Relatív történelem*. Budapest : Typotex, 2007.
33. GYÁNI, Gábor: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870 – 1940)*. Budapest : Új Mandátum, 1998.
34. GYÁNI, Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest : Napvilág, 2000.
35. GYÁNI, Gábor – KÖVÉR, György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest : Osiris Kiadó, 2006.
36. GYARMATI György: *Március hatalma a hatalom márciusa: Fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből*. Budapest : Paginarum, 1998.

37. GYURGYÁK, János: *Ezzé lett magyar hazátok: A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest : Osiris, 2007.
38. HALBWACHS, Maurice: *Kolektívni paměť*. Praha : Slon, 2009.
39. HETTLING, Manfred – NOLTE Paul (eds.): *Bürgerliche Feste: Symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1993.
40. HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.): *Paměť míst, události a osobnosti: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011.
41. HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : Slon, 2011.
42. ILLÉS, Andrea – KARÁDI, Ilona: *Nemzeti emlékhelyeink : várak, nevezetes épületek, történelmi emlékhelyek*. Budapest : Mérték, 2008.
43. KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (eds.): *Historik v čase a priestore: Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : VEDA, 2000.
44. KILLÁNOVÁ, Gabriela: *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévény ako pamätné miesto*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2005.
45. KILLÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA SAV, 2009.
46. KINCSES, Katalin Mária: *Kultusz és hagyomány. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján*. Budapest : Argumentum, 2003.
47. KLIMÓ, von Árpád: *Nation, Konfession, Geschichte: Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860 – 1948)*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2003.
48. KMETĚ, Ladislav: *125 rokov rušňového depa Zvolen*. Zvolen : Správa ŽVK, 1997.
49. KMEĚ, Miroslav: *Na margo dvoch storočí. Békešská Čaba : VÚSM – FHV UMB, 2010*.
50. KOVÁCS, B. István: *Gömörország*. Bratislava : Kalligram, 1997.
51. KOVÁCS, Ákos: *A kitalált hagyomány*. Pozsony : Kalligram, 2006.
52. KOVÁČOVÁ, Anna: *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918) / A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867 – 1918)*. Piliscsaba – Esztergom : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Szlavisztika – Közép-Európa, Intézet Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, 2006.
53. KOZÁRI, Monika: *A dualista rendszer (1867 – 1918)*. Budapest : Pannonica, 2005.
54. KREKOVÍČOVÁ, Eva: *Medzi toleranciou a bariérami: Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*. Bratislava : AEPRESS, 1999.
55. KUSÝ, Martin: *Architektúra na Slovensku 1848 – 1918*. Bratislava : Bradlo a. s., 1995.
56. KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *"Vydeme v noci vo fak'ovom sprievode a rozsvietime svet" : integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam, 2012.
57. LENDVAI, Paul: *Die Ungarn. Sieger in Niederlagen*. München : C. Bertelsmann Verlag, 1999.
58. LUKÁCS, László: *1848-49 jeles napjai a néphagyományban*. Székesfehérvár : Dr. Fülöp Gyula megyei múzeumigazgató, 1999.
59. MAGYAR, Zoltán: *Szent István a magyar kultúrtörténetben*. Budapest : Helikon kiadó, 1996.
60. MAGYAR, Zoltán: *Szent István a néphagyományban*. Budapest : Osiris, 2000.
61. MAGYAR, Zoltán: *Rákóczi a néphagyományban*. Budapest : Osiris, 2000.
62. MAGYAR, Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát – Medenci redakciói*. Budapest : Akadémiai kiadó, 2001.
63. MAGYAR, Zoltán: *A Habsburgok a magyar néphagyományban - Narratívátípusok és történelmi emlékezet*. Budapest : Kairosz kiadó, 2006.
64. MACHO, Peter: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : HÚ SAV, 2011.
65. MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012.
66. MANNOVÁ, Elena – STEKL, Hannes (eds.): *Heroen, Mythen, Identitäten: Die Slowakei und Österreich im Vergleich*. Wien : WUV, 2003.
67. MARTULIAK, Pavol: *Banská Bystrica - kolíska vzdelanosti: Sedemstópät'desiat rokov banskobystrického školstva*. Banská Bystrica : Trian, 2005.
68. MARUŠIAK, Juraj – FERENCOVÁ, Michaela (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (zborník zo seminára)*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda Vydavateľstvo SAV, 2005.
69. MAUER, Michal: *Das Fest: Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2004.

70. MÉREI, Gyula – PÖLÖSKEI, Ferenc (eds.): Magyarországi pártprogramok 1867 – 1919. Budapest : ELTE – Eötvös Kiadó, 2003.
71. MÉSAROS, Július: *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : VEDA, 2004.
72. MURPHY, F. Robert: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Slon, 2001.
73. NIEDERHAUSER, Emil: *Merényilet Erzsébet királyné ellen*. Budapest : Helikon, 1985.
74. OZOUF, Mona: *Revoluční svátky 1789-1799*. Brno : CDK, 2006.
75. PISÁRČIKOVÁ, Mária et al.: *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. vyd. Bratislava : VEDA SAV, 2004.
76. PRAŽÁK, Richard: *Dějiny Uher a Maďarska v datech*. Praha : Libri, 2010.
77. PUTTKAMER, von Joachim: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn: Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867–1914*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2003.
78. RANDÁK, Jan: *Kult mrtvých: Smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha : Argo, 2008.
79. RÁČZ, Árpád (ed.): *Erzsébet a magyarok királynéja*. 2. vyd. Budapest : Rubicon-Kv, 2008.
80. RÁKOS, Petr: *Národní povaha naše a těch druhých*. Bratislava : Kalligram, 2001.
81. SEGEŠ, Vladimír et al.: *Kniha kráľov: Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 2003.
82. SCHERER, Lajos: *Losonc - az egykori magyar város - rövid története*. 2. vyd. Szeged : Vágás I., 1996.
83. SCHERER, Lajos: *A 350 éves Losonci gimnázium vázlatos története*. Losonc : Engel István könyvnyomdája, 1940.
84. SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Město - identita - paměť*. Bratislava : Zing Print, 2007.
85. SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Evporské město. Identita, symbol, mýtus*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, 2010.
86. SZARKA, László: *Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867–1918 (Szlovák nemzeti fejlődés-magyar nemzetiségi politika 1867–1918)*. Bratislava : Kalligram, 1999.
87. ŠKVARNA, Dušan – HUDEK, Adam: *Cyrl a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: HŮ SAV vo vydavateľstve Typoset Print, 2013.
88. ŠRÁMKOVÁ, Angelika: *Ludovít Bazovský – nezlomný rodák slovenský?* Prešov : Universum, 2014.
89. VANÍKOVÁ, Viera (ed.): *Zvolen: Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv*. Martin : Gradus, 1993, 376. s.
90. VÖRÖS, Boldizsár: *„A múltat véggépp eltörölni“? Történelmi szemlélyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890-1919*. Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 2004.
91. VÖRÖS, László: *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus-Pisa University Press, 2010.
92. WULF, Christoph (ed.): *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Weinheim, Basel : Beltz Verlag, 1997.
- **ŠTÚDIE A ČLÁNKY**
1. ÁDÁMOVÁ, Eva: Zo života uhorskej mládeže: Gymnázium v Rimavskej Sobote. In: *História*, roč. 8, 2008, č. 2, s. 10-12.
2. BARTL, Július: Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 2, s. 28-52.
3. BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Premeny funkcií námestia ako priestoru spoločenskej komunikácie. In: *Etnologické rozpravy*, 1995, č. 2, s. 95-105.
4. BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Stabilität und Veränderung der Funktionen des Hauptplatzes im Licht der historischen Entwicklung. In: BEŇUŠKOVÁ, Zuzana – SALNER, Peter (eds.). *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1995, s. 113-123.
5. BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Kontinuita a zmena v urbánnom kontexte (Sociálno – antropologické reflexie výskumu mesta a spoločnosti). In: DARULOVÁ, Jolana (ed.). *Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, 1999, s. 6-59.
6. BLÖCHL, Andrea: Die Kaisergedenktage. Die Feste und Feiern zu den Regierungsjubiläen und runden Geburtstagen Kaiser Franz Josephs. In: BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.). *Der Kampf um das Gedächtnis : öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien – Köln - Weimar : Böhlau, 1997, s. 117-144.
7. BRANDT, Juliane: A történelmi emlékezet konstrukciója felekezeti perspektívában. In: PÁSZTOR, Cecília (ed.). *Ünnep – hétköznapi – emlékezet*. Salgótarján : Rendi társadalom – Polgári társadalom, 2002, s. 87-101.

8. BRIX, Emil: Geschenke für den Mythos Kaiser Franz Joseph I. als übernationale Integrationsfigur. In: FISCHER-WESTHAUSER, Ulla (ed.). *Geschenke für das Kaiserhaus: Huldigungen an Kaiser Franz Joseph und Kaiserin Elisabeth*. Wien : Brandstätter, 2007, s. 48-77.
9. BURKE, Peter: *Historie jako sociální pamět*. In: Variety kulturních dějin. Praha, 2006, s. 50-67.
10. BURKOVSKÝ, Jülius: Miléniové pamätné stromy boli aj v Banskej Bystrici. In: *Bystrický Permon*, roč. 4, 2006, č. 2, s. 10.
11. CSÁKY, Moritz: Gemeinsames historisches Gedächtnis: Versuch einer Komparatistik der österreichischen und ungarischen Vergangenheit. In: *Ungarn und Österreich. Szenen einer Ehe. Ausstellungskatalog*. Eisenstadt : Museum Österreichischer Kultur, 1989, s. 7-22.
12. CSÁKY, Moritz: Geschichte und kulturelles Gedächtnis zur Problematik einer Geschichte Zentraleuropas. In: MOLNÁR, Miklós (ed.). *Socialisme, cultures, histoire: itinéraires et représentations*. Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New York, Paris, Wien : Peter Lang, 1999, s. 291-314.
13. CSORBA, E. Csilla: Szederinda (Az élő Jókai kultusza). In: KALLA, Zsuzsa (ed.). *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*. Veszprém : Prospektus GM Nyomda, 1994, s. 57-65.
14. ČATAYOVÁ Silvia: Premeny názvov zvolenských ulíc a verejných priestranstiev. In: RAGAČOVÁ, Júlia – MALINIÁK, Pavol (eds.). *Zvolen 1243–2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií*. Zvolen : Mesto Zvolen, 2008, s. 123-129.
15. DANGL, Vojtech: Mestá, kasárne a posádky na Slovensku v posledných desaťročiach pred prvou svetovou vojnou. In: DANGL, Vojtech – VARGA, J. János (eds.). *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti)*. Bratislava : VHU, 2002, s. 259-283.
16. DANIS, Tamás: A Rimaszombati Katolikus Kör gyökerei. In: *Gömörország*, roč. 9, 2009, č. 2, s. 54-57.
17. DANIŠ, Vladimír: K otázke nacionalizmu a postavenia Slovákov v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia s dôrazom na stredo európsky kontext. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila – GEORGET, Louis a kol.: *Politické a kultúrne transfery medzi Francúzskom, Nemeckom a strednou Európou (1840 – 1945)*. Bratislava : VEDA SAV, 2010, s. 196-211.
18. DARULOVÁ, Jolana: Urbanistická a sociálna stratifikácia- koordinácia priestoru a sociálnych skupín v meste. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii. Spoločenskovedná sekcia č. 1*. Banská Bystrica: FHV UMB, 1997. s. 147-156.
19. ECKHART, Ferenc: Ferenc József és Kossuth-kultusz. In: *Magyar szemle*. Budapest : A magyar szemle társaság kiadása, 1927, s. 370-378.
20. ÉGER, György: Losonc demográfiai, etnikai, felekezeti képe és társadalomszerkezete. In: VIGH, Károly (ed.). *Fejezetek Losonc történetéből*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 31-52.
21. ERDŐDY, Gábor: Revolutionserbe und nationale Selbstbehauptung in Ungarn. In: LANGEWIESCHE, Dieter (ed.). *Die Revolutionen von 1848 in der europäischen Geschichte*. München : Oldenbourg, 2000, s. 155-178.
22. ÉTIENNE, François: Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte. In: *Český časopis historický*, roč. 107, 2009, č. 3, s. 559-567.
23. FEISCHMIDT, Margit: Lehorgonyzott mítoszok. Kőbe vésett sztereotípiák? A lokalizáció jelentősége az aradi vértanúk emlékműve és a millenniumi emlékoszlopok kapcsán. In: BAKÓ, Boglárka – PAPP, Richárd – SZARKA, László (eds.). *Tér és terep: Mindennapi előítéletek, társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák 5*. Budapest : Ballasi kiadó, 2006, s. 370-391.
24. FERENCOVÁ, Michaela: Spolužitie zaliatie v bronz: Pomníky významných osobností ako prostriedok organizovaného šírenia klasifikačných schém. In: *Slovenský národopis*, roč. 56, 2008, č. 1, s. 5-16.
25. FERENCOVÁ, Michaela: Spomienkové slávnosti: Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy? In: *Slovenský národopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 19-36.
26. FINDOR, Andrej: Teórie nacionalizmu: Hľadanie vhodných analytických kategórií. In: SLÁDEK, Kamil – ŠKVARNA, Dušan (eds.). *Hľadanie novej podoby strednej Európy*. Bratislava : Centrum pre európsku kultúru, 2005, s. 147-153.
27. FREIFELD, Alice: Empress Elisabeth as Hungarian Queen: The Uses of Celebrity Monarchism. In: COLE, Laurence – UNOWSKY, L. Daniel (eds.). *The limits of loyalty: Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*. New York : Berghahn Books, 2007, s. 138-161.
28. FRIMMOVÁ, Eva: Uhorská koruna: navrátený symbol štátnosti. In: HLAVÁČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Pamět míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 188-204.

29. FROLEC, Václav: Klasifikace městských slávností. In: FROLEC, Václav (ed.). *Město: prostor: lidé: slávnosti (Zborník príspevku X. stráž. sympózia- 1988)*. Uherské Hradiště – Strážnice : Slovacké muzeum, 1990, 354 s.
30. GALVÁNEK, Dobromil: Milénárne výsadby vo Zvolenskej župe. In: *Chránené územia Slovenska*, 1993, č. 20, s. 45-46.
31. GERGELY, András: A magyar tradíciók középpontjában: 1848 hagyománya. In: MISKOLCZY, Ambrus (ed.). *Mítoszképzés és történetírás a Duna-Tájon*. Budapest : ELTE Román Filológiai Tanszék, Központi statisztikai hivatal levéltára, 2004, s. 227-238.
32. GERGELY, András: Széchenyi István. In: *Rubicon*, roč. 9, 1998, č. 3 [DVD-ROM, Könyvtár III. történelem. Budapest : Arcanum, 2003].
33. GERŐ, András: Egy magyar kultusz: Erzsébet királyné. Erzsébet a magyarok királynéja. In: DÓZSA, F. Katalin (ed.). *Erzsébet, a magyarok királynéja. (Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 1992. május 18-1993. január 15.)*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, s. 7-15.
34. GERŐ, András: A királyné szerepe: A magyarok és Erzsébet. In: *Rubicon*, roč. 10, 1999, č. 9-10, s. 49-51.
35. GERŐ, András: Der Kossuth-Kult. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802-1894): Wirken, Rezeption*. Kult. Hamburg : Krämer, 2007, s. 167-194.
36. GÖNCZI, Katalin: Lajos Kossuth oder die Personifikation der Freiheit. Eine Fallstudie zur Entstehung von nationalen Mythen in Ungarn. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 – 1894): Wirken – Rezeption*. Kult. Hamburg : Krämer, 2007, s. 137-154.
37. GYÁNI, Gábor: A történelmi emlékezet rítusai. In: SZEKERES, András (ed.). *A történezs szerszámosládája*. Budapest : L'Harmattan – Atelier, 2002, s. 103-113.
38. HANÁK, Péter: 1898: A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütköése a monarchiában. In: HANÁK, Péter (ed.). *A Kert és a Műhely*. Budapest : Gondolat, 1968, s. 112-129.
39. HANISCH, Ernst – URBANITSCH, Peter: Die Prägung der politischen Öffentlichkeit durch die politische Strömungen. In: RUMPLER, Helmut – URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft (Teil 1)*. Wien : VÖAW, 2006, s. 15-111.
40. HAWELKA, Herta: Kaiser Franz Joseph 70. Geburtstag. In: *Kulturmagazin der Wiener Fremdenführer*, 2010, s. 58-61.
41. HERMANN, Róbert: A Kossuth – kultusz. In: MERVA, G. Mária (ed.). *'48 kultusza*. Gödöllő : Gödöllői Városi Múzeum, 1999, s. 11-20.
42. HETTLING, Manfred: Die Toten und die Lebenden: Der politische Opferkult 1848. In: MERGEL, Jansen (ed.). *Die Revolutionen von 1848/49: Erfahrung – Verarbeitung – Deutung*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s. 54-74.
43. HLAVAČKA, Milan: Co je to modernizace? In: KLADIWA, Pavel – ZÁŘICKÝ Aleš (eds.). *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2009, s. 13-19.
44. HLŔŠKOVÁ, Hana: Individuálna a kolektívna historická pamäť (z hľadiska folkloristiky). In: BUDIL, Ivo – HORÁKOVÁ, Zoja (eds.). *Antropologické symposium III. sborník*. Plzeň : 2004, s. 86-92.
45. HOJDA, Zdeněk: Socha maďarské svobody v Aradu aneb O historické vyváženosti pomníků. In: *Dějiny a současnost*, roč. XXXIII., 2011, č. 8, s. 12.
46. HOLEC, Roman: Tulipánové hnutie ako forma ekonomického nacionalizmu a Slovensko. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 567-582.
47. HOREL, Catherine: Francúzsky pohľad na oslavy maďarského milénia. In: FERENCŮHOVÁ, Bohumila (ed.). *Francúzsko a stredná Európa: Vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867 – 1914. Vzájomné vplyvy a predstavy*. Bratislava : AEP, 1995, s. 81-94.
48. HORNÍK, Ladislav: Milénárne oslavy 1896 na ľudových školách v Uhorsku. In: *Memoria Tyrnaviae* 5. Trnava : Centrum komunikácie FFTU, 2008, s. 24-35.
49. CHROMEKOVÁ, Valéria: Spriemyselňovanie Banskej Bystrice, stav a vývoj malovýroby v druhej polovici 19. storočia. In: NAGY, Imrich – GRAUS, Igor (eds.). *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 2*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 43-64.
50. KÁLNICZKY, Géza: Petőfi Rimaszombatban. Új részletek a költő életéből. In: *Gömörország*, roč. 5, 2004, osobitné číslo, s. 50-52.
51. KATUS, László: Deák Ferenc és a nemzetiségi kérdés: Együtt és egymás mellett. In: *Rubicon*, roč. 14, 2003, č. 9-10, s. 91-95.
52. KERÉNYI, Ferenc: A közözelevéltől a szoboravatásig a Petőfi-kultusz első korszaka, 1849–1862. In: KALLÁ, Zsuzsa (ed.). *Kegelet és irodalom. Kultusz történeti tanulmányok*. Budapest : PIM, 1997, s. 130-143.

53. KILLÁNOVÁ, Gabriela: Kolektívna pamäť a konštrukcia identity: Pohrebné rituály v strednej Európe medzi tradíciou a modernou. In: CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999, s. 61-81.
54. KILLÁNOVÁ, Gabriela: Úvod: Ponímanie základných konceptov v práci a výskumné otázky. In: KILLÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 17-30.
55. KODAJOVÁ, Daniela: Národné oslavy - manifestácia slovacity. In: *Studia Academica Slovaca*, 40, 2011, s. 165-180.
56. KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy storočnice Jána Kollára v roku 1893. In: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.). *Ján Kollár a slovenská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. Slovenské štúdie*. Zvláštne číslo 4, 2006, s. 95-109.
57. KODAJOVÁ, Daniela: Oslavovanie Karola Kuzmányho a Štefana Moysesu. Modelovanie obrazu národného hrdinu prostredníctvom osláv. In: *Studia Academica Slovaca*, 41, 2012, s. 313-326.
58. KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy Ludovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov. In: MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo a doba verus historická pamäť*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 182-205.
59. KOMORÁ, Pavol: Milénarne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In: *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 1, s. 3-16.
60. KOMORÁ, Pavol: Milénarna výstava v Budapešti. Ocenenia slovenských vystavovateľov. In: *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 7, s. 15-16.
61. KOŠTIALOVÁ, Katarína: Pamäť malého mesta prostredníctvom socioprofesijnej skupiny. Na príklade Zvolena a socioprofesijnej skupiny železničiarov. In: FERENCOVÁ, Michaela – NOSKOVÁ, Jana a kol.: *Pamäť mesta, verejné komemorácie a historické zlomy v 19.-21. storočí*. Brno : Etnologický ústav AV ČR – Statutární město Brno - Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2009, s. 97-120.
62. KOVÁCS, B. István: Kazinczy-kultusz az Egyesült Protestáns Gimnáziumban. In: *Gömörország*, roč. 10, 2009, č. 3, s. 64-65.
63. KOVÁČ, Dušan: Konštrukcia národnej identity a zmena politickej kultúry. In: KILLÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 265-276.
64. KURHAJCOVÁ, Alice: Historical memory research in Slovakia. In: *Acta Poloniae Historica : memory Studies in Central Europe*, č. 106, 2012, s. 77-98.
65. KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: Festivity ako forma politického boja a nástroj upevňovania politickej / štátnej lojality (Úvod). In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *"Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet"*. Integrovaný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 125-136.
66. LÁBADI, Károly: Negyvennyolc emlékezete a folklórban. In: MERVA, G. Mária (ed.). *48 kultusza*. Gödöllő : Városi Múzeum, 1999, s. 149-160.
67. LAMOŠ, Teodor, KUKA, Pavol – JAKUBIS, Jozef: História Zvolena. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava : Osveta, 1959, s. 14-31.
68. LANDGRAF, Ildikó: Erzsébet, a magyarok királynéja — második Szent Erzsébet. In: BARNA, Gábor (ed.). *A Szentisztélet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Szeged : SZTE Néprajzi Tanszék, 2001, s. 109-127.
69. LANDGRAF, Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar hagyományban In: CSÖRSZ, István Rumen (ed.). *Mindenes gyűjtemény I-II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. Budapest : ELTE BTK Folklore tanszék, 2005, s. 127-140.
70. LANDGRAF, Ildikó: II. Rákóczi Ferenc alakja a magyar történeti mondahagyományban. In: ŠUTA J, Štefan (ed.). *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí*. Prešov : Universum pre Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity, 2008, s. 144-153.
71. LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: Svátky a slávnosti. In: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (eds.). *Z dějin české každodennosti*. Praha : Karolinum, 2010, s. 277-302.
72. LEVENTE, Samu: Önképzőkori tevékenység a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumban. In: *Gömörország*, roč. 4, 2003, č. 4, s. 18-25.
73. LIPTÁK, Lubomír: Modernizácia Slovenska: Národ, štát, spoločnosť. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 1, s. 71-76.

74. LIPTÁK, Ľubomír: Zmeny elít v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. Storočia. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 59-70.
75. LOVAS, M. Krisztina: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: TÓTH, Endre – VIDA, István (eds.): *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata. (Régészeti Füzetek Új Sorozat IV. szám)*. Budapest, 2011, s. 343-363.
76. MAJOR, Zoltán László: Adatok a Rákóczi megemlékezéséhez Hajdú megyében a 20. század elején. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX*. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 2002, s. 281-300.
77. MANNOVÁ, Elena: Ideové smery. Kultúrny a spoločenský život. In: KOVÁČ, Dušan et al: *Na začiatku storočia 1901 – 1914*. Bratislava : VEDA SAV, 2004, s. 211-275.
78. MANNOVÁ, Elena: Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: „*Vyjedeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet*“. *Integračný a mobilizačný význam slávnosti v živote spoločnosti*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 9-17.
79. MANNOVÁ, Elena: Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 9-15.
80. MIHÁLIKOVÁ, Silvia: Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 339-354.
81. MICHELA, Miroslav: Svätoštefánska idea a jej odraz vo formovaní identít obyvateľstva na Slovensku – ako predmet výskumu. In: MARUŠIAK, Juraj – FERENCOVÁ, Michaela (eds.). *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (zborník zo seminára)*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA SAV, 2005, s. 119-125.
82. MICHELA, Miroslav: Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období. In: HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 218-242.
83. MILANOVÁ, Lubica: Prvá slovenská banka vo Zvolene. In: Monografia mesta Zvolen. Zvolen : Mestský úrad, 2013, s. 162-165.
84. NIEDERHAUSER, Emil: A méltatlan vég. In: RÁCZ, Árpád (ed.). *Erzsébet a magyarok királynéja*. 2. vyd. Budapest : Rubicon-Kv, 2008, s. 118-125.
85. NORA, Pierre: Zwischen Geschichte und Gedächtnis: Die Gedächtnisorte. In: *Ders., Zwischen Geschichte und Gedächtnis (Kleine kulturwissenschaftliche Bibliothek, 16)*. Berlin, 1990, s. 11-33.
86. NOVÁK, Veronika: A térhasználat kutatása – módszerek és lehetőségek. In: *Urbs – Magyar várostörténeti évkönyv*, roč. 4, 2009, s. 138-150.
87. PÁL, Judit: „Vlast’ v malom“. Korunovačné slávnosti v období dualizmu a symbolika korunovačného vršku. In: *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 3, s. 443-468.
88. PÁLFFY, Géza: A 16.-17. Századi Habsburg-magyar kapcsolatok megítélése a magyar történetírásban. In: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí*. Prešov : Univerzum pre Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity, 2008, s. 15-29.
89. PARGAČ, Jan: Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity. In: PARGAČ, Jan (ed.). *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Praha: Ústav etnologie FF UK, 1995, s. 53-61.
90. PICHLER, Tibor: Hľadanie stratenej pamäti. K politike spomínania v strednej Európe. In: CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999, s. 51-58.
91. PODRIMAVSKÝ, Milan: Národná identita a centrum národného hnutia (Martin – azyľ, pevnosť, symbol). In: ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej historiografii 18.-20. storočia*. Prešov : UNIVERSUM, 2007, s. 48-57.
92. PODRIMAVSKÝ, Milan: Jednostranná pompéznosť: Milénárne oslavy roku 1896. In: *Historická revue*, roč. 6, 1995, č. 9, s. 16-17.
93. POKORNÝ, Jiří – RAK, Jiří: Patroni, svátky a výročí. Slavnosti českého národa. In: *Dějiny a současnost*, roč. 30, 2008, č. 8, s. 30-33.
94. POSPĚCH, Pavel: Význam a normalita ve veřejném prostoru a v nákupním centru. In: VACKOVÁ, Barbora – FERENCŮHOVÁ, Slavomíra – GALČANOVÁ, Lucie (eds.). *Československé město včera a dnes: Každodennost – reprezentace – výzkum*. Červený Kostelec – Brno : Pavel Mervart – Masarykova univerzita, 2010, s. 113-135.
95. PUNTIGÁN, József: A losonci Kossuth szobor. In: *Gömörország*, roč. 1, 2000, č. 1, s. 34-40.

96. RATZKY, Rita: Petőfi emlékhelyek a Kárpát – medencében. In: ASZTALOS, István Asztalos – RATZKY, Rita (eds.). *Petőfi emlékhelyek a Kárpát – medencében*. Kiskőrös : Petőfi Sándor Társaság, 1996, s. 229-260.
97. RATZKY, Rita: Petőfi-relikviák – az időben. In: KALLA, Zsuzsa (ed.). *Kegyelet és irodalom. Kultusz történeti tanulmányok*. Budapest : PIM, 1997, s. 144-151.
98. SÁRMANY-PARSON, Ilona: Ungarns Millenniumsjahr 1896. In: BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.). *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien : Böhlau, 1997, s. 273-291.
99. SINKÓ, Katalin: Die Millenniumsfeier Ungarns. In: *Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs: 1880 – 1916 Glanz und Elend*. 2. zv. Wien, 1987, s. 295-301.
100. SINKÓ, Katalin: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn (1850 – 1991). In: BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.). *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien - Köln - Weimar : Böhlau, 1997, s. 251-271.
101. SINKÓ, Katalin: Die Rezeption der ersten Jahrtausendwende im 19. und 20. Jahrhundert in Ungarn. In: WIECZOREK, Alfred – HINZ, Hans Martin (eds.) *Europas Mitte um 1000*. Band 1. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 9-20.
102. SINKÓ Katalin: Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastischer und nationaler Repräsentation. In: *1526 – 1918: Kaiser und König: Eine historische Reise*. Wien : Collegium Hungaricum, 2001, s. 19-22.
103. SINKÓ, Katalin: Habsburg Repräsentation in Ungarn um 1900: Skizze einer politischen Ikonographie der Burg zu Buda. In: KERÉKES, Amália et al.: *Leitha und Letha: symbolische Räume und Zeiten in der Kultur Österreich-Ungarns*. Tübingen - Basel : Francke, 2004, s. 111-122.
104. SPIRA, György: Séceni a národnostná otázka v Uhorsku v 19. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 2, s. 185-197.
105. STROHMEIER, Gerhard: Raumwahrnehmung. In: BŮŽEK, Václav – ŠTEFANOVÁ, Dana (eds.). *Menschen – Handlungen – Strukturen: Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*. České Budejovice : Historický ústav Jihočeské univerzity, 2001, s. 439-444.
106. SZABÓ, G. Zoltán: Forradalmak emlékezete (1848 – 1956). In: BARTHA, Elek – KEMÉNYFI, Róbert – MARINKA, Melinda (eds.). *1956 a néphagyományban*. Debrecen : DE Néprajzi Tanszék, 2009, s. 173-185.
107. SZARKA, László – SZÁSZ, Zoltán: Umgestaltungspläne und die Nationalitäten Ungarns. In: PLASCHKA, G. Richard et al. (eds.). *Mitteleuropa – Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien : Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, s. 97-109.
108. SZIKLAVÁRI, Károly: A Rákoczi-dallamhagyomány szerepe a XIX. századi magyar zenében és kultúztörténeben. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Tom. XXVIII*. Eger 2004, s. 91-107.
109. SZILÁGYI, Márton: Helden und Antihelden von 1848/49 in der Literatur. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 – 1894): Wirken – Rezeption – Kult*. Hamburg : Krämer, 2007, s. 125-136.
110. SZIRMAI, Éva: ...máma már nem hasad tovább...: Ünnepek és identitások. In: SZIRMAI, Éva – ÚJVÁRI, Edit (eds.). *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás*. Szeged : A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézetének kiadása, 2009, s. 314-325.
111. SZÖRÉNYI, László: A szabadelvű Vörösmarty. In: *Rubicon*, roč. 9, 1998, č. 3, s. 25-28.
112. ŠEDIVÝ, Ivan: České loajální projevy 1914-1918 (Malá textová sonda). In: *Český časopis historický*, 1999, roč. 97, č. 2, s. 293-310.
113. ŠKVARNA, Dušan: Ludovít Košut očami slovenských patriotov v 2. tretine 19. storočia. In: *Annales Historici Presoviensis*. Prešov : Universum, 2005, s. 111-117.
114. ŠKVARNA, Dušan: Kossuth aus der slowakischen Sicht. In: FISCHER, Holger (ed.). *Lajos Kossuth (1802 – 1894): Wirken – Rezeption – Kult*. Hamburg : Krämer, 2007, s. 95-104.
115. ŠKVARNA, Dušan: Od hľadania mestského centra k hlavnému mestu Slovenska. In: *Acta Historica Neosoliensis*, tomus 11. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2008, s. 301-310.
116. ŠKVARNA, Dušan: Obraz rokov 1848/49 v slovenskej kultúre (od polovice 19. storočia po súčasnosť). In: *Acta Acad. Paed. Agriensis. Sectio Historiae XXXVI*. Eger 2009, s. 129-146.
117. ŠKVARNA, Dušan: Obraz rokov 1848/49 v slovenskej kultúre (od polovice 19. storočia po súčasnosť). In: MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 37-56.

118. TAJTÁK, Ladislav: K niektorým otázkam vývinu miest na Slovensku v období uhorského kapitalizmu. In: MARSINA, Richard (ed.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin : Osveta, 1984, s. 159-177.
119. UHL, Heidemarie: Kultúrne stratégie politiky národnostnej identifikácie v Grazi okolo roku 1900. In: CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999, s. 133-153.
120. VALACH, Július: Prenasledovanie kultúrneho a politického života Slovákov vo Zvolenskej župe koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1891 – 1914). In: *Slovenská archivistika*, roč. 33, 1998, č. 2, s. 82-105.
121. VALACH, Július: Konceptia slovenských dejín v diele Jozefa Škultétyho. In: *Historický zborník 8*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 83-87.
122. VARGA, László: Honvédegyletek és működésük a mai Szlovákia területén. In: GÖRFÖL, Jenő – KOVÁCS, László (eds.): *Hol sírjaik domborulnak : az 1848-49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén*. Dunaszerdahely : Nap, 2003, s. 21-41.
123. VAYER, Lajos: A Kossuth kultusz a magyar művészetben. In: ÁDÁMFY, József (ed.). *A világ Kossuth-szobrai*. Budapest : Népművelési Propaganda Iroda, 1979, s. 13-36.
124. VELKEY, Ferenc: Az Osztrák méhkaptárban. In: *Rubicon*, roč. 2, 1991, č. 5 [DVD-ROM, Könyvtár III. történelem. Budapest : Arcanum, 2003].
125. VÉR, Eszter (ed.): BUDAPESTI NEGYED – Lap a városról – Erzsébet kultusz (Erzsébet királyné magyarországi kultusz emlékezhelyei tükrében 1898-1914) I.-II. zv., roč. 14, 2006, č. 52- 53.
126. VESZTRÓCZY, Zsolt: Činnosť Hornouhorského vzdelávacieho spolku (FEMKE) v Banskej Bystrici a vo Zvolenskej župe (1884 – 1919). In: NAGY, Imrich – GRAUS, Igor (eds.). *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 2*. Brno : Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 24-42.
127. VIGH, Károly: Losonc a XIX. században és a századfordulón. In: VIGH, Károly (ed.). *Fejezetek Losonc történetéből*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 53-58.
128. WALDENBERG, Marek: Bemerkungen zum Nationalismus in Polen und Ostmitteleuropa. In: ALTERMATT, Urs (ed.). *Nation, Ethnizität und Staat im Mitteleuropa*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 1996, s. 77-87.
129. ZAJAC, Peter: Slovenský intelektuál 20. storočia. In: MANNOVÁ, Elena (ed.). *Mešťanstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900–1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 77-92.

E. ZÁKONNÍKY, ŠTATISTIKY

1. *A magyar korona országaiiban népszámlálás eredményei némely hasznos házi állapotok kimutatásával*. I. zv. Budapest 1882.
2. *Magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása*. I. zv. (A-L), II. zv. (M-Z). Budapest 1903.
3. *Magyarországi rendeletek tára*, Budapest 1896.
4. *Magyarországi rendeletek tára* I. zv. Budapest 1898.
5. MÁRKUS, Dezső (ed.): *Magyar törvénytár 1000-1895. Milleniumi emlékkiadás*. Budapest : Franklin Társulat, 1897.
6. *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava 1920.

F. INTERNET

1. *A titokban ünnepelt március 15-ék története* [online]: <http://www.mult-kor.hu/20090314_a_titokban_unnepelt_marcius_15ek_tortenete?print=1>
2. *Ezer év törvényei (1849 – 1918 törvénycikkek)* [online]: <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=1&k=4>>
3. FÓNAGY, Zoltán: *Szent István ünnepe* [online]: <<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=5272>>
4. GAYER, Veronika: „A szabadság sziklavárában mi fogjuk itt őrizni mindörökre”. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársainak újratemetése Kassán. In: *Kortárs online*, február 2011 [online]: <<http://www.kortarsonline.hu/archivum-szurt-tartalma?ev=2011&honap=2>>
5. GERGELY, András: *1848 hagyománya* [online]: <<http://www.vigilia.hu/1998/10/9810ger.html>>
6. HROCH, Miroslav: Nádor jako kulturní konstrukt? In: *Lidé města 7*, 2005, 3 (17) [online]: <<http://lidemesta.cz/archiv/cisla/7-2005-3/narod-jako-kulturni-konstrukt.html>>
7. NORA, Pierre: Mezi paměti a historií: problematika míst. In: MAYER, Françoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (eds.). *Antologie francouzských společenských věd : Město, Cahiers du CEFRES N° 10*, 2010 [online]: <http://www.cefres.cz/pdf/c10/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf>

8. PREPUK, Anikó: A zsidóság a Millenniumon. „Kettős ünnep”. In: *Századvég* [online]:
<<http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/17/prepuk.htm>>
9. SZABÓ, Zoltán: *A világsi fegyverletétel. Történelmünk tükrözödése a folklórban VIII* [online]:
<<http://www.neprajz.hu/48/tanulmányok/tan7.shtml>>
10. SZABÓ, Zoltán: *Az aradi vértanúk emlékezete* [online]:
<<http://www.neprajz.hu/48/tanulmányok/tan8.shtml>>
11. VARGA-KUNA, Bálint: *A millennium és a nemzetiségek. s. 93-105* [online]:
<<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/08vargakuna.pdf>>
12. Zólyomból jelentik a Magyar Távirati Irodának. In: *A Magyar Távirati Iroda és Budapesti Tudósító együttes kiadása 1906. október 28.: Országgyűlési Értesítő* [online]:
<http://archivnet.hu/politika/ii._rakoczi_ferenc_es_tarsai_ujratemetese.html?oldal=3>

G. OBRAZOVÁ PRÍLOHA

- Obr. 1 Stredoslovenské múzeum (SSM), Banská Bystrica, č. 1287.
 Obr. 2 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK), Martin, PL 69_37.
 Obr. 3 LA SNK, Martin, PZ 44_20.
 Obr. 4 Arcanum – Hungaricana: <<http://postcards.hungaricana.hu/en/>>
 Obr. 5 SSM, Banská Bystrica, č. 178.
 Obr. 6 LA SNK, Martin, PB 8_92.
 Obr. 7 LA SNK, Martin SR 85_1.
 Obr. 8 Arcanum – Hungaricana: <<http://postcards.hungaricana.hu/en/>>
 Obr. 9 Arcanum – Hungaricana: <<http://postcards.hungaricana.hu/en/>>
 Obr. 10 LA SNK, Martin, PL 69_64.
 Obr. 11 LA SNK, Martin, PL 69_26.
 Obr. 12 LA SNK, Martin, PB 8_517.
 Obr. 13 LA SNK, Martin, PZ 44_16.
 Obr. 14 SSM, Banská Bystrica, č. 333.
 Obr. 15 Vasárnapi Ujság, roč. 45, 1898, č. 38.
 Obr. 16 Vasárnapi Ujság, roč. 46, 1899, č. 1.
 Obr. 17 A rimaszombati egy. prot. főgymnasium XXXVI.-ik értesítője az 1888/1889 tanévről. Rimavská Sobota 1889. Gemersko-malohontské múzeum (GMM) v Rimavskej Sobote.
 Obr. 18 Arcanum – Hungaricana: <<http://postcards.hungaricana.hu/en/>>
 Obr. 19 ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1/1898.
 Obr. 20 ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm., šk. 1/1898; šk. 2/1900.
 Obr. 21 ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm., šk. 1/1905.
 Obr. 22 ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm., šk. 1/1908.
 Obr. 23 Vasárnapi Ujság, roč. 45, 1898, č. 15.
 Obr. 24 ŠA BB, Archív ZV, f. MZV/adm., šk. 1/1898.
 Obr. 25 Gömör, roč. 1, 1892, č. 21 (GMM v Rimavskej Sobote).
 Obr. 26 Národné Noviny, roč. 25, 1894, č. 34 (Štátna vedecká knižnica v B. Bystrici, ďalej ŠVK BB)
 Obr. 27 ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm., šk. 2/1902.
 Obr. 28 BARTHA, Lajos: Losonc. In: BOROVSKY, Samu: *Nógrád vármegye*. Budapest 1911:
<<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0013/16.html>>
 Obr. 29 Vasárnapi Ujság, roč. 57, 1910, č. 39.
 Obr. 30 ŠA BB, Archív ZV, f. Mesto Zvolen/adm., šk. 2/1907.
 Obr. 31 Vasárnapi Ujság, roč. 46, 1899, č. 31.
 Obr. 32 Vasárnapi Ujság, roč. 47, 1900, č. 48.
 Obr. 33 Vasárnapi Ujság, roč. 8, 1861, č. 1.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obr. 1 Pohľad na hlavné námestie v B. Bystrici premenované v roku 1896 podľa kráľa Bela IV.

Obr. 2 Kossuthova socha na Kubínyiho námestí v Lučenci

Obr. 3 Pohľad zhora na Hlavné námestie Zvolena

Obr. 4 Tompov hotel v R. Sobote, kde sa konal slávnostný banket pri príležitosti 80. narodenín Františka Jozefa

Obr. 5 Naľavo budova Národného hotelu na Námestí Bela IV. v B. Bystrici roku 1902

Obr. 6 Zasadacia sieň banskobystrickej radnice

Obr. 7 Zvolenský župan Antal Radvánszky

Obr. 8 Hotel Hungária (predtým Tri ruže) na Alžbetinom námestí
v R. Sobote začiatkom 20. storočia

Obr. 9 R. Sobota. Župný dom a námestie so sochou M. Tompu ako verejné priestory, kde
sa odohrávali slávnostné podujatia

Lučenec - Losoncz

Obr. 10 Napravo budova Reduty (Mestského hotela) v Lučenci

Losoncz. Tüzér-laktanya.

Obr. 11 Delostrelecká kasáreň Františka Jozefa v Lučenci

Obr. 12 Budova Štátnej obchodnej školy v B. Bystrici

Obr. 13 Naľavo synagóga a v popredí budova Štátnej meštianskej chlapčenskej školy vo Zvolene

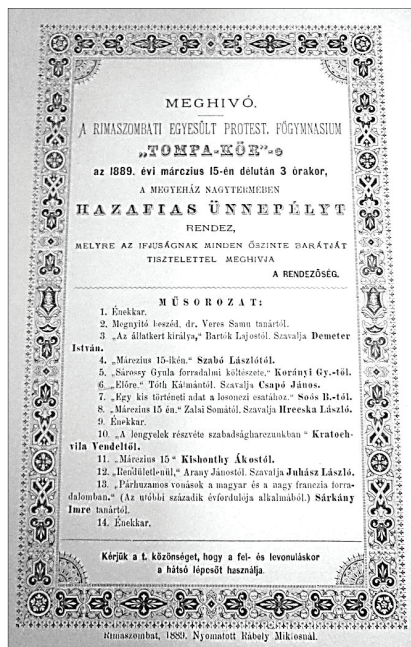
Obr. 14 Banskobystrické hlavné námestie odedé do sviatočného šatu

Obr. 15 Prejav smútku za kráľovnou Alžbetou – smútočné parte

Obr. 16 Cisárovi prichádzajú gratulovať k narodeninám deti arcikňažnej Márie Valérie, odeté do krojov reprezentujúcich krajiny rakúsko-uhorskej monarchie (zľava maďarský, moravský – jihlavský, tirolský, dalmatínsky)

Obr. 17 Program školskej slávnosti 15. marca 1889
 v ročenke rimavskosobotského gymnázia

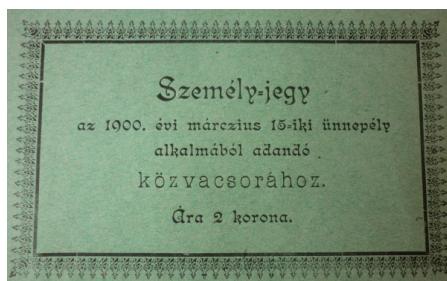
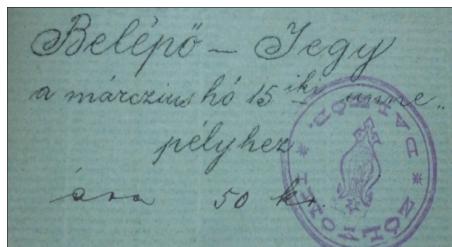
Obr. 18 Budova Zjednoteného protestantského gymnázia v R. Sobote

Aláíró-ív

azok számára, kik f. évi március 15-iki szabadságünnep
estjén a városi nagyszállóban való közvacsorának részvevői.
Itajkossá. - Egy kor. tétl. ára 1 ft. 20 kr., mely aronál a beirat-
kozások befizetésére az ív tartó kezébe.

Hely száma	A beiratkozói neme	Befizet- ett összeg		Hely száma	A beiratkozói neme	Befizetett összeg	
		ft	kr			ft	kr
1	Prosznácskintyő	1	20	23	Wegler Miklós	1	20
2	Prosznácskintyő	1	20	24	Nádas László	1	20

Obr. 19 Hlavička podpisového háрку s menami účastníkov banketu pri príležitosti osláv 50. výročia 15. marca vo Zvolene

Obr. 20 Vstupenky na bankety počas marcových slávností vo Zvolene

POLGÁRTÁRSÁK!

45 éve annak, hogy felsütött a szabadság napsugara honunk borús egére.

1848. évi márczius 15-ike

volt a nap, melyen lerázta a magyar nemzet a százados bilincseket s e hármás jelszó buzdítá öröme minden magyar szívét:

Szabadság — Egyenlőség — Testvériség!

Az 1848-ik évi márczius 15-i nap vívmányai ama törvények, melyek megszüntették a rendi különbségeket, eltörölvé a jobbágyságot, egyenlővé tették e haza minden fiát, megszüntelvén a cenzurát, szabaddá tették a SZÓT ÉS GONDOLATOT, végre megalkották a népképviselői kormányrendszert.

E törvények azóta alkotmányunk sarkétételei.

Ünnepejünk meg tehát hazafias lelkesedéssel e nagy nap 45-ik évfordulóját - mint igazi nemzeti ünnepet. Seregejünk az Isten házába s imádkozzunk, hogy az Isten áldja meg s tartsa fenn **ÉDES HAZÁNKA**T és törvényeink legfőbb örét: **A MAGYAR APOSTOLI KIRÁLYT!**

Nemzeti ünnepünk jelölő lobogózzuk fel házainkat s este világítsuk meg ablakainkat, vegyünk részt mindnyájan a hazafias **Ünnepélyen**, melyet az alulírott egyetek rendeznek, lelkesedjünk a hazafias dalok és szónoklatokon s kiáltssuk egy szívvel lélekkel:

Eljen a haza! Eljen a király!

AZ ÜNNEPELY SORRENDJE EE:

1. Délelőtti 8° órákor az egyesületek gyűlékezése az iskola épületében.
2. Innen 9 órákor felvonulás a róm. kath. egyháza. Háládozást isteni tisztelet.
3. Délelőtti 10 órákor isteni tisztelet az ág. ev. egyháznál.
4. Esti 6° órákor a város kivilágítása.
5. Ugyanekkor a testületek gyűlékezése a városháza előtt a azután faklyás körmenet.
6. A „szózat” előnéklése és a „nemzeti dal” elszavalása.
7. Felvonulás a városi szálló dísztermébe.
8. Hazafias népdal. Felfikar: előadja a dalkör.
9. Ünnepi szónoklat.
10. Hazafias dal a „Károk” című dalmából. Vegyes énekkar; előadja a dalkör.

AZ ÜNNEPELYT TÁNCZMULATSÁG FEJEZI BE.

Zolyom, 1893. márczius 9-án.

POLGÁRI CASINÓ.
POLGÁRI KUGLIZÓ EGYLET.
VASUTI OLVASOKÖR.

ÖNKÉNTES TÚZOLTÓ EGYLET.
TÁRSAS KUGLIZÓ.
ZÓLYOMI DALKÖR.

VASLEMEZGYÁRI TÚZOLTÓSÁG.

Obr. 21 Plagát vo Zvolene s programom osláv 15. marca z roku 1893

POLGÁROK!

1848

MÁRCIUS TIZENÖTÖDIKÉNEK

évfordulóját Zólyom szab. kir. város hazafias közönsége
ez idén is méltó kegyelettel ünnepeli meg.

AZ ÜNNEPÉLY SORRENDJE:

1. Reggel 8 óraker istentiszteletek a r. kath., ág. evang., református és izr. templomokban egyidőben.
2. Istentiszteletek után iskolai ünnepélyek: **a)** az áll. elemi iskolában, **b)** az áll. polg. iskolában egyidőben.
3. Alkonyatkor gyülekezés a városháza előtt, onnan faklyásmenet a főtér megkerülésével a Rákóczi-szoborhoz.
4. A Rákóczi-szobor előtt a „Hymnus“ eléneklése, ünnepi beszéd, szavlatok s befejezésül a „Szózat“.
5. Este 8 óraker a közönség a Városi Szállóba gyülekezik; hol terített asztalok mellett foglal helyet. Az estély programja: ünnepi beszéd, szavlatok, énekszámok stb.

Belépő-díjak az estélyen: személyenkint 50 f. Családjegy 1 kor. Karzat 20 f.
A jövedelem az ünneprendezés költségeinek fedezésére lesz fordítva.

Városunk közönségét felkérjük, hogy házaikat a nemzeti Ünneppel reggelén felloboogzni, utórára nyíló ablakukat este 6 órától kezdve a faklyásmenet végéig kivilágítani, s az estélyen tömegesen résztvenni sziveskedjenek.

Zólyom, 1912. évi március hó 12-én.

A rendező-bizottság.

„Értelmű és Tiszta, szellemiállapotú Magyarok, 1848—1912.“

Obr. 22 Plagát vo Zvolene s programom osláv 15. marca z roku 1912

Obr. 23 Polstoročná pamiatka na prvú uhorskú revolučnú vládu

Kivonat

Zvolenau jeab. kir. reudexett tanácsu város kép-
viselőtestületének 1898. évi. aprilis hó 11^{ed} az 1848^{ka}
kövénnyel prezentációjának megünneplésén eiel-
jéből megtartott rendhiveli közgyűlésében fel-
vett jegyzőkönyvből.

85. sz.

A Képviselőtestület a következő
határozatot
hozott:

Örömelettel ez elül jegyzőkönyv be-
iltatja, hogy a mai napon állam-
létünk legidősőbb honfőnökének az 1848^{ka}
kövénnyal alkotásról hivatali prezentáci-
ójának a folyó évvel betöltött fel-
páados megünneplésére gyűlt egy-
be. Ez alkalomból ünnepli az 1848^{ka}
alkotásról, melynek fű tartása
és tovább fejlesztése biztatja
az ország és a trón példásdóságát,
de ünnepli egyresemind a nagy
alkotó's emlíretését, a kik önfelal-
dozó haxaxereketük erejével terem-
tették meg a nagy művet, sa kik
megjelölték a jövő nemzedék szá-
mára az ösvényt, a melyen halad-
va haxánk virágrová, nagygya
és erőse lesz.

Obr. 24 Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia Mestského zastupiteľstva Zvolena pri príležitosti 50. výročia prijatia ústavných zákonov 11. apríla 1848 (výňatok)

Első évfolyam. 21. szám. Rimaszombat, 1892. szeptember 19.

Művészek felhívása
 Szerkesztő: Dr. J. V. ...
 Helye: ...
 ...
 ...

GÖMÖR

TÁRSADALMI, SZÉPIRODALMI ÉS VEGETY TARTALMU HETILAP.

Minden hétenként egyszer, VASÁRNAP.

A kiadásért minden évben 10 székely forintot kell fizetni a szerkesztőnek: FRATER SAMUEL.

KOSSUTH LAJOS
diszpógiát ökövelé.

Mi, Szabadalmas Rimaszombat város polgármestere, tanácsa és képviselő-választótestünya, ezenel emlékezől tessék, adván tudásra és értesésre mindenkinek, akiket illet, hogy midőn mi városunk kijáratá s némely magános ügyekért érdeklő tárgyak feletti tanácskozás és elintézés végett mai napon közgyűlést tartottunk, akkor tett indítvány följán

Kossuth Lajos

nagy hazafiánál, mint ki 1849-ik évben az addig bílnesé vert szabadgondolat és szabadság életéhezosa és megteremtésének munkása volt; ki a rendi-alkotmány megszüntetése és a népképviseleti rendszer mellett, hanglelke egész erejével munkált és azt eredményre vezette, ezáltal alkotmányunk megteremtője lett; ki a hűbéri rendszer megdöntése után az eddig szolgaságra kárhoztatott népet felmentve, az alkotmány módosítását készítette, a hazában élő népek és nemzetiségök összességét egyenlővé téve, minden jót élvezete — ezzel együtt a közönség egyaránt részéltette, ki az utóbb kifejlett szabadságharcbani, mint vezetői csillag s zászlót fennen lobogtatva, az emberiség eszményét teret szabadság, egyenlőség és testvériség állandósításán mindvégig fáradozott és munkált; kinek kezéből több a zászló erőszak által kiltve, idegen népek és nemzetek közé számlálva, mégis főgondja, törekvése és összes igyekezetét nemzetünk java édvéért szabadságunk végszerzésére irányítja, ki előtűl a gondviselés kegyelmé és jószág akaratából élet 40-ik életében is mindvégig élve, jellemtelősége, s kiapáratlan haszneretetésén fogva követendő példaként áll előttünk; ezen tettei némi méltóságos, de utóhatónak és igazi értem ellenértére való buzdításul is, lelkesedéssel, egytelmélleg városunk **diszpógiárává** választjuk, őt ezek közé írjuk. Itaktjuk és számítjuk, egyeztetve a város jelenleg érvényben levő szabályrendeleteinek avagy jövőben létesíthető helyhatóság intézményeinek korlátain belül, minden ezen polgárral összekötött kedvezmények élvezetére feljogosítjuk.

Miért nagy hazafiának ezen város szokott pecsétjünkkel ellátott polgári oklevelünket kiadtuk. Kiállítástól Szab. Rimaszombat város képviselő-testületének 1892-ik évi szept. hó 7-én, 1448. sz. a. hozott határozata alapján.

Szabó György, s. k. (P. H.) **Nagy Ferenc, s. k.**
polgármester. főjegyző.

Obr. 25 Prepis textu listiny, ktorou mesto R. Sobota udelilo čestné občianstvo L. Kossuthovi pri príležitosti jeho 90. narodenín

Vychodila tri razy do týždňa.
 Predplátna cena
 pre Uhorsko a Rakúsko
 na celý rok 12 sl.
 na pol roka 6 sl.
 na štvrt roka 3 sl.
 do cudzostiany
 na celý rok 15 sl.

NÁRODNIE NOVINY.

Hedakcia, administrácia a expedícia v Turč. Sv. Martine.

Ročník XXV. Štvrtok, 22. marca 1894. Číslo 34.

† Ludvik Kossuth.

Skončila sa strašná agonia 92-ročného muža, ktorého konvulzívne otrasy úraňujú čas rozprestieraly sa po celej vlasti a v napnutí držaly mysle. Mier sniesol sa na čelo bojovníka-stráca, ktoré tak blízko poznalo surmnu bojov a večné vibrovanie duchovných nepokojov. Konec zámyslov smelých, plánov širokých, koniec nesmieriteľnému zanevreniu i náruživej láske smrti; položila hrana dnu všetkým ďalším prejavom jeho silného ducha...

Nepričohtí vynášať súd nad mužom, jehož telesná skryšľa sotva ochladla, ale ponievá bol zjavom neobčyťajným, nemožno len hodiť hrst zeme na rakvy jeho, ale nutno v hlbokom zadržaní zastáť si nad kat.falkom!

— Z úzkých pomerov, ktoré mu predpovedaly v silu svojej, ktorá postačovala i doniesť zákon i postarať sa o jeho prevedenie v duchu a pravde, žiadať poslušnosť zákonu, sám lámc nielen donesený zákon, ale i celú ústavu, keď šlo o práva nemaďarských národov; a tento nebezpečný druh tyranie zdedili po ňom i vládarí, menej stáli v ideách a zásadách paktujúci, kompromissami uhladení. My bôfästíme do dneš týmto dedictvom, a ľutujeme, že jeho slová ostaly slovami.

No tým, čo utvoril nového, nakoľko polámá hrdzavé okory, nakoľko naučil dýchať sviežim vzduchom svobodnejšieho občianskeho života, ako rečník unášajúci za sebou mysle i city v podobe silnej smrti, ako spisovateľ duchovne odúševnenec a odúševňovateľ za vyššie zjavujú, postavil si pamiatku trvalú a zanechal po sebe historickú stopu behom búrneho i tiehého života.

úsrnosť násilného odnárodňovania, potlačovania prirodzených národných i ľudových síl, antiklerikalnosť umelo dochovávaná renesánsť, protivládcahosť moc systémom, chesajúceho z Uhorska parnou silou urobiť Maďarsko, zňastky vyplnením a zňastky transfigurovaním veľkej výšiny domorodého obyvrateľa. To ukazuje sa voľni vyrukuje práve pri ňom, kde nedá sa tak ľahko zadržatiť, a lasté zadržatiectvo je žitd bielými úfami, to jest keď jame vidno, kde je tož a kde pravda.

Cez čas veľkej moci šovinismu a bezpodmienečného panstva systému maďarizátorského vytvárajúc umenie v krajine našej až do dnešného dňa zúčastilo ďaleko za najsiromnejším občianstvom. Pravda, rokájam dost: na všetkých internacionálnych výstavkách má Uhorsko osobitý terem; za rovnú s Nemeckom, Španielskom

Vojanský.

Obr. 26 Vyňatok z reakcie S. H. Vajanského na Kossuthovu smrť v Národných Novinách

Obr. 28 Socha Lajosa Kossutha odhalená v Lučenci 19. septembra 1910

Obr. 29 Prejav Ferenca Kossutha pri odhaľovaní Kossuthovej sochy v Lučenci

FELHÍVÁS.

Polgártársak!

Folyó hó 30-án ünnepli a magyar nemzet Petőfi Sándor hősi halálának ötvenedik évfordulóját.

Ezen a napon lélekben együtt lesz a segesvári csatásikon emelkedő emlékoszlop körül az egész magyar nemzet, hogy hazafias kegyelettel adózzék annak a felistennek, kiben a nemzeti Géniusz oly hatalmas erővel megnyilatkozott.

A hazaszeretet, a szabadság és a demokratikus eszmék lánglelkű költőjének és dicső halált szenvedett mátyrjának emlékünnepe, aki a magyar névnek oly nagy hirt és dicsőséget szerzett, kell, hogy mindenki ott legyen, aki igaz magyar hazafinak vallja magát.

Föl hát polgártársak! . . . Legyünk az ünnepélyen mindnyájan együtt s rebegjünk hálát Istenünknek, hogy a magyarnak adta Petőfi Sándorját!

Zólyomban, 1899. évi július hó 23-án.

A város közönsége nevében:

a rendező-bizottság.

AZ ÜNNEPELY PROGRAMMJA A KÖVETKEZŐ:

1. Gyülekezés esti fél 8 órakor a városháza előtt; onnan fáklyámenet a főtér megkerülésével a piacón felállított szónoki emelvényhez.

2. A menet odaérkezte után a „Hymnus” elneklése az ifjuság által.

3. Ünnepi beszéd, elmondja: Földmester Péter.

4. „Talpra magyar” szavalja: Maklári Páp Árpád.

5. „Talpra magyar” ének elmondja az ifjuság.

Utána a közönség a polgári kuglizó kertjé helyiségebe vonul, ahol az ünnepélynek szónoklatok és szavaltatok előmondásával folytatása lesz; szünet közben hazafias dalok és zene.

A kertjé helyiségebe való belépti-díj tervnek részére 50 kr.; hölgyek belépti-díjat nem fizetnek.

A belépti díjakból befolyó összeg hazafias czeúra fog fordittatni.

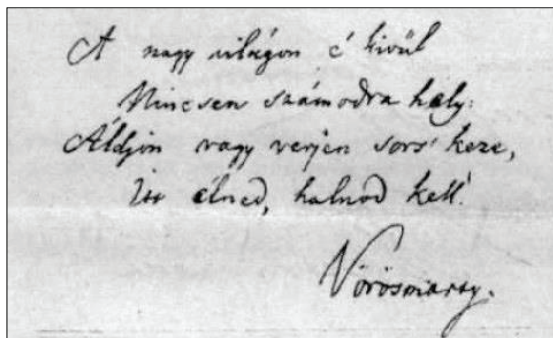
A háztulajdonosok fölkéretnek, hogy házaikat az ünnepély napján vagyis folyó hó 30-án lobogózzák föl, este pedig ablakukat a főtéren világítsák ki.

Az ünnepély napját reggeli 6 órakor megszóltoések jelzik.

Obr. 30 Plagát organizačného výboru vo Zvolene s programom slávnosti pri polstoročnici Petőfiho úmrtia v júli 1899

Obr. 31 Alegória Petófiho smrti

Obr. 32 Posledná strofa Vörösmartyho hymnickej piesne Szózat často hrávanej a spievanej na dynastických a národných slávnostiach v Uhorsku:

„Tam v tom veľkom svete / niet miesta pre teba:
A či ťa osud žehná, alebo tresce, / tu musíš žiť, aj zomrieť.“

Obr. 33 Pamätný spis pri príležitosti úmrtia „najväčšieho Maďara“ doplnený o jeho okrídlený výrok „Maďarsko nebolo, ale bude“.

MENNY REGISTER

A

Alk, Ferenc 173
Alžbeta (Bavorská) 30, 31, 33, 34, 49, 50-62, 143, 167, 168, 179-181
Ambrus, Mór 120, 123, 126, 145
Andrássy, Gyula 51, 55, 60
Andrássy, Tivadar 68
Apponyi, Albert 158
Arany, János 82, 145, 151
Arpád 51, 70, 74, 136, 158, 165-169, 171, 172, 177-179, 182
Atila 68, 166, 171
Aulich, Lajos 98
Ábrányi, Emil 82, 131, 167
Ábrányi, Kornél ml. 103
Áldor, Imre 116
Álmoš 171

B

Bach, Alexander 77
Bakos, István 57
Baksay, István 88
Bartos, János 72
Batthyány, Lajos 98-100, 102, 107
Bazovský, Ludovít 26, 90, 91
Bánffy, Dezső 16, 42, 53, 74, 91, 92, 94, 95, 157, 173
Becková, Vilma 84
Beksics, Gusztáv 20
Belo III. 33, 172
Belo IV. 168
Bem, József 139, 149
Beniczky, Árpád 90
Beniczky, Kálmán 86
Beniczky, Lajos 80
Beranger, Pierre-Jean de 141
Berčeni, Mikuláš 127, 131, 132, 134
Bertan, Eduard 26
Besse, Dávid 131
Betlen, Gabriel 128
Bittera, Kálmán 109, 110
Blaha, František 26
Blanár, Ödön 145
Blanc, Louis 139
Bobok, Arnold 72
Bočkaj, Štefan 128
Bodor, István 102, 121, 126
Bornemisza, László 55, 171, 173
Botka, Tivadar 157
Böhm, János 84
Bulyi, János 120
Burkovszky, Kálmán 165

Byron, Georg Gordon 141

C

Csáky, Albin 151
Csellag, Lajos 122
Csipkay, Károly 38, 83, 171
Csordás, József 131, 141
Czikker (Cikker), Ferenc 86, 87

D

Damjanich, János 86, 98, 103, 109
Damjanichová, Emília 96, 109
Deák, Ferenc 15, 32, 51, 55, 57, 60, 111, 147, 150-156, 168, 182
Debrődi, János 101, 104
Dessewffy, Arisztid 98
Dobó, Štefan 166
Drottner, Pál 106, 141, 148

E

Emeša 166
Eötvös, József 15, 51, 167
Esterházy, Anton 127

F

Fajnor, Vladimír 26
Fajth, István 87
Fáy, Gusztáv 40
Ferdinand V. 63, 92
Forinyák, Gejza 76
Fourier, François M. Charles 139
František Jozef I. 30-50, 51-53, 58, 60, 61, 65, 67, 70, 74, 102, 109, 112, 113, 118, 123, 131, 136, 140, 154, 158, 167, 168, 170-173, 177, 179, 181, 182

G

Gaal, Ferenc 163
Glauf, Pál 36
Görgey, Artúr 84, 112
Gresits, Miksa 93, 166
Grohmann, Vilmos 66
Grünwald, Béla 16, 25, 67

H

Halmos, János 153
Haynau, Julius Jacob von 98
Hazslinszky, Rezső 164
Hájnik, Béla 116
Hámos, László 55
Heine, Heinrich 141
Helfy, Ignác 123
Holesch, István 129
Holuby, Karol 99

I

Imrich (syn Štefana I.) 74
Ipoly-Stummer, Arnold 44, 67

J

Jozef, arciknieža 52, 64
Jókai, Mór 82, 86, 96, 111, 137-139, 142-145, 147, 148, 155, 182
Jurkovich, Emil 164, 174

K

Katona, József 93
Kármán, József 174
Kerner, Peter 167
Khuen-Héderváry, Károly 45
Kiss, Ernő 98
Klein, Lajos 165
Klimo, Peter 165
Kmetýkó, Károly 72
Knezić, Károly 98
Kohn, Samuel 176
Kossuth, Ferenc 34, 91, 113, 122
Kossuth, Lajos 75-77, 82-84, 86-88, 95, 96, 111-126, 129, 136, 140, 142, 143, 147, 149-151, 155, 168, 179, 180, 182
Kovács, László 122
Kovács, Sándor 79
Kölcsey, Ferenc 37
Kristóff, Sándor 90
Kubinyi, Pál 37

L

Lahner, György 98, 109, 110
Lampérth, Géza 131
Langsfeld, Juraj 99
Latkóczy, Mihály 57, 142
Latour, Theodor Baillet de 99
Lázár, Vilmos 98
Leiningen-Westerburg, Károly 98
Lenke, Manó 154, 176
Leonides 105
Lévay, Iszó 130
Losonczy, István 166
Lőrinczy, György 116, 161
Lucheni, Luigi 53
Lukács, Géza 41, 171

M

Madarász, Viktor 152, 154
Majthényi, Flóra 167
Margócsy, István 169
Mária Terézia 39, 52, 64
Mányoki, Ádám 127, 131
Mártonffy, Imre (Karcfalvi) 114
Matej Korvín 74, 168, 170, 177
Medvecký, Ludovít 26, 49, 74, 88, 89, 91
Mikler, Gusztáv 107
Mikler, Samuel 88, 119
Mockovcsák, János 117, 119
Mojžiš (prorok) 119, 123
Molnár, József 126

Mudroň, Michal 16

N

Nagy, Imre 167
Nagy-Sándor, József 98
Nemeskéri Kiss, Miklós 84, 86, 96
Neogrády, Antal 162

O

Ondrej II. 52, 64
Oravec, Edmund 91

P

Pauler, Gyula 157
Pauliny, Viliam 26
Perczel, Dezső 42
Petófi, Sándor 75, 81-84, 93, 95, 103, 111, 131, 134, 137-142, 144, 145, 147-150, 155, 166, 167, 171, 179, 180, 182, 183
Podhradzsky, Lajos 165
Pór, Bertalan 122
Pósa, Lajos 82, 103, 167
Pöltenberg, Ernő 98

R

Radnai, Farkas 44
Radvány, István 160
Radvánszky, Antal 40, 41, 67
Radvánszky, János 161
Rábely, Miklós ml. 130
Rákoci, František II. 83, 95, 111, 126-137, 150, 155, 168, 179, 180, 182
Rákosi, Jenő 17
Ráner, Alex 67
Répasi, Mátýás 117
Richter, Anton 71
Rudolf, korunný princ 34
Ruttikayová, Lujza 116

S

Saint-Simon, Henri de 139
Sárkány, Imre 97, 166
Séčiová, Mária 162
Schönleitner, Károly 161
Schweidel, József 98
Sibrik, Mikuláš 127
Simkovic, Gusztáv 122
Singer, S. Leo 36, 154
Skrovina, Mátýás 56, 90, 122, 123, 129
Spilka, Ferenc 45
Stadler, Tófor 173
Sulzer, Ludovít 99
sv. Alžbeta Uhorská (Durínska) 52, 57, 60, 61, 167
sv. Štefan 42, 63-75, 158, 166-169, 177
Svätopluk 165
Szabó, György 35, 116, 170
Szalay, Gusztáv 35, 173

Szapáry, Gyula 68
Szathmáry, József 57, 58, 166
Szász, Károly 153
Széchenyi, István 111, 147, 150-152, 154,
155, 168, 182
Szondy, Juraj 166
Szontagh, Pál 154
Š
Škultéty, Jozef 136
Štefanovič, Miloš 26
Šulek, Vilko 99
T
Thály, Kálmán 67, 84, 127
Tisza, István 131
Tisza, Kálmán 16, 19, 124
Tompa, Mihály 82, 84, 96, 145, 172, 175
Tóth, Kálmán 82, 103, 153, 167
Tököly, Imrich 127, 128, 132-134
Törköly, József 165
Török, Ignác 98
Trefort, Ágoston 65, 157, 167
Turcsányi, Ödön 85
Turzo, Ivan 91

U
Uhliar, Samuel 142
V
Valihora, János 70, 166
Varga, Mihály 165
Váradi, Antal 103
Veres, Samuel 37, 96, 105, 121, 123, 141,
146, 147, 152, 166, 170
Vesel, Ján 26
Vešelényi, František 162
Vécsey, Károly 98
Vikol, János 37
Vörösmarty, Mihály 37, 111, 137, 138,
145-147, 148, 149, 155, 182
W
Wagner, Sándor 54
Wachtler, Béla 176
Wekerle, Sándor 132, 157
Wesselényi, Miklós 147
Wilhelm II. 32
Wlassics, Gyula 59, 92, 148, 153, 154, 164
Wünsch, Róbert 161
Z
Zrínska, Helena 127, 131, 134, 167
Zrínsky, Mikuláš 16

Poznámka

Menný register obsahuje mená historických osobností figurujúce v hlavnom texte (čiže neobsahuje mená z poznámkového aparátu). Čo sa týka prepisu mien z prameňov, mená osôb, ktorých život a pôsobenie v Uhorsku a v hornouhorských mestách spadá do predmoderného, stavovského obdobia, sú uvádzané v slovenskej pravopisnej podobe (napr. František II. Rákoci, Mikuláš Berčényi). Mená a priezviská osobností žijúcich v 19. storočí sú ponechané v dobovej pravopisnej verzii.

Zoznam použitých skratiek

c. a k. – cisársky a kráľovský

č. – číslo

č. j. – číslo jednotky

f. – fond

GMM – Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobotě

LA SNK – Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin

LC – MsZM – Lučenec – mesto so zriadeným magistrátom 1815 – 1922

MNL – Magyar Nemzeti Levéltár Budapest

MZV/adm. – Mesto Zvolen/adm.

OSzK – Országos Széchenyi Könyvtár

Archív LC – pracovisko Archív Lučenec

Archív ZV – pracovisko Archív Zvolen

pozn. aut. – poznámka autorky

roč. – ročník

s. – strana

SSM – Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica

ŠA BB – Štátny archív v Banskej Bystrici

šk. – škatuľa

ŠVK BB – Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici

ZMZ – Zápisnica mestského zastupiteľstva

ZŽ: PžP – Zvolenská župa: Podžupanské písomnosti (1869 – 1918)

ŽNO – Židovská náboženská obec

Názov: **Verejné oslavy a historická pamäť v Uhorsku (1867 – 1914)**
Na príklade Banskej Bystrice, Zvolena, Lučenca a Rimavskej Soboty

Autorka: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Recenzenti: PhDr. Elena Mannová, CSc., Historický ústav SAV v Bratislave
prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD., Katedra histórie, Filozofická
fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Jazyková korektúra: doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.
Mgr. Martin Brtko, PhD.

Návrh obálky: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Náklad: 100
Rozsah: 224 strán
Vydanie: prvé
Formát: A5

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

ISBN 978-80-557-1062-4